Bekâr Odaları ve Meyhaneler

Osmanlı İstanbulu'nda Marjinalite ve Mekân (1789–1839)

Işıl Çokuğraş

İSTANBUL
ARAŞTIRMALARI
ENSTİTÜSÜ

Işıl Çokuğraş: (26 Kasım 1982, İstanbul) 2000 yılında Robert Lisesi'nden, 2005 yılında İstanbul Teknik Üniversitesi Mimarlık Bölümü'nden mezun oldu, 2008 yılında Mimari Tasarım Programı'ndan yüksek lisans derecesi aldı. 2013 yılında doktora çalışmalarını tamamlayan Işıl Çokuğraş, İstanbul Bilgi Üniversitesi'ndeki öğretim üyeliği görevini yardımcı doçent unvanı ile sürdürmektedir.

Bekâr Odaları ve Meyhaneler
Osmanlı İstanbulu'nda Marjinalite ve Mekân
(1789–1839)
Işıl Çokuğraş

İstanbul Araştırmaları Enstitüsü Yayınları 32

İstanbul Araştırmaları Dizisi 6

İstanbul, Ağustos 2016

ISBN: 978-605-4642-62-5

Kitap editörü: Erkan Bora

Grafik tasarım: TUT Ajans, www.tutajans.com
Grafik uygulama: Elif Rifat

Renk ayrımı ve Baskı: Mega Basım Yayın San. ve Tic. A.Ş.
Cihangir Mah. Güvercin Cad. No:3/1 Baha İş Merkezi A Blok Kat:2
34310 Haramidere / İstanbul
Tel: 0 212 412 17 00 Sertifika No: 12026

© Suna ve İnan Kıraç Vakfı İstanbul Araştırmaları Enstitüsü
Meşrutiyet Caddesi No. 47, 34443, Tepebaşı - Beyoğlu / İstanbul
Sertifika No. 12482

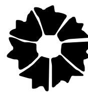
www.iae.org.tr

Bu kitabın tüm yayın hakları saklıdır. Bilimsel araştırmalar ve tanıtım için yapılacak kısa alıntılar dışında, yayımcının yazılı izni olmaksızın hiçbir yolla çoğaltılamaz.

Bekâr Odaları ve Meyhaneler

Osmanlı İstanbulu'nda Marjinalite ve Mekân (1789–1839)

Işıl Çokuğraş

İSTANBUL
ARAŞTIRMALARI
ENSTİTÜSÜ

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR

A.{DVN.d.	Bâb-ı Âsafî Dîvân Kalemi Defteri
A.}MKT.NZD	Sadaret Mektubî Kalemi Nezaret ve Devâ'ir Kısmı
Bkz.	Bakınız
BOA	Başbakanlık Osmanlı Arşivi
CB	Cevdet Belediye
C.ZB	Cevdet Zaptiye
D.BŞM.ZCR.d.	Bâb-ı Defterî Başmuhasebe Zecriye Kalemi Defteri
D.BŞM.TRE.d.	Bâb-ı Defterî Başmuhasebe Tersane Emiri Defteri
D.BŞM.d.	Bâb-ı Defterî Başmuhasebe Defteri
DH.EUM.AYŞ	Dâhiliye Nezareti Emniyeti Umumiye Müdüriyeti Asayiş Kalemi
DH.KMS	Dâhiliye Nezareti Kalem-i Mahsûs Müdüriyeti
DH.MKT	Dâhiliye Nezareti Mektubî Kalemi
HAT	Hatt-ı Hümâyun
İBB	İstanbul Büyükşehir Belediyesi
KK.d.	Kamil Kepeci Defterleri
MAD.d.	Maliyeden Müdevver Defterleri
ML.VRD.d.	Maliye Nezareti Vâridât Muhasebesi Defterleri
NFS.d.	Nüfus Defteri

ÖNSÖZ

Elinizdeki kitap, Uğur Tanyeli ve Bülent Tanju'nun yürütücülüğündeki Yıldız Teknik Üniversitesi, Mimarlık Tarihi ve Kuramı Programı'nın, Türkiye modernleşme dönemi mimarlık tarihi literatürüne katkısının ufak bir parçası. Bu iki ismin ve öğrencilerin kurduğu düşünce üretim ortamının beni bu alana çektiğini itiraf etmeliyim, yoksa bir gün mimarlık tarihi doktorası yapacağımı söyleseler inanmazdım. Dolayısıyla, öncelikle Uğur Tanyeli'ye, mimarlık tarihi yazınının, fiziksel görüntülerin ardındaki toplumsallıkları görmekle mümkün olduğunu anlamamı ve bu alana ilgi duymamı sağladığı için çok teşekkür ederim. Ayrıca böylesine "marjinal" bir konuyu çalışmanın, kendisinin teşviki ve desteği olmadan mümkün olamayacağını da belirtmek isterim. Tüm bu süreçte, elimdeki malzeme ile ne yapacağımı kara kara düşündüğüm anlarda bana yol gösterdiği, entelektüel birikimini benimle paylaştığı ve çalışmama olan güveni için kendisine minnettarım. Tez görüşmesinin ötesine geçen sohbetlerin keyfi de cabası!..

Değerli yorumları ve desteği için, çalışmalarımda fikirlerini almaktan her zaman keyif aldığım ve bu çalışmanın kitap haline getirilmesini sağlayan Baha Tanman'a; akademik hayatın her anındaki heyecanıma ve yorgunluğuma ortak olduğu için İrem Gençer'e müteşekkirim. Tabi ki bu kitapta büyük emeği olan Erkan Bora'ya da teşekkürler. Ayrıca bu araştırmayı mümkün kılan Başbakanlık Osmanlı Arşivleri'ne, koleksiyonlarından ve mekânlarından faydalandığım İstanbul Araştırmaları Enstitüsü'ne, IRCICA Kütüphanesi'ne, SALT'a, Orient Institut'a, Atatürk Kitaplığı'na ve çalışanlarına, Osmanlıca metinlerdeki destekleri için Cabir Duysak'a ve Uğur Bayraktar'a teşekkür ederim.

Bana sağladıkları olanaklar ve destek ile bunun gibi pek çok güzel şeyi mümkün kılan aileme minnettarım. Umarım bu kitap hem ailemin hem de arkadaşlarımın bu çalışmaya ve bana olan güvenlerinin ve heyecanlarının karşılığını verebilir. Son olarak, "marjinal olana" ilgi duymamı sağlayan ve tüm bunları büyük bir keyifle okumak isteyeceğine inandığım anneanneme her şey için sonsuz teşekkür ederim.

Işıl Çokuğraş
İstanbul, 2016

I

GİRİŞ

OSMANLI'DA MARJİNALİTE VE MEKÂN

Popüler imgelemde Osmanlı İstanbulu'na dair ilk akla gelenler, genellikle saray odaklı sahneler ve minarelerin tanımladığı bir topografyadır. Onun Paris ve Londra gibi karmaşık bir metropol olduğu ise pek düşünülmez. Oysaki tüm Avrupa metropolleri gibi çok katmanlı, neredeyse kaotik bir sosyal yapıya sahip, sürekli değişimlerin ve çatışmaların yaşandığı bir kenttir İstanbul. Bu çok katmanlılık, etno-dinsel çeşitlilik bağlamında birçok araştırmada sayısız kere ele alınmıştır, fakat İstanbul bunun ötesinde dinamikler de sunmaktadır. Bugün Avrupa metropollerinin suç ve toplumsal marjinalite tarihine ilişkin epey araştırma bulmak mümkünken İstanbul'a ait çok az çalışma olması şaşırtıcıdır. İstanbul, suçtan ve toplum dışı olandan arınmış, steril bir kent miydi? Neden bu alanda çok az üretim olduğu üzerinde düşünülmeye değer...

Bu çalışma, geç 18. - erken 19. yüzyıl İstanbulu'nu marjinalite, tekinsizlik, denetim gibi metropolleri tanımlayan modern kavramlar çerçevesinde ele almakta ve bunları kentin belirli mekânları üzerinden tartışmaktadır. Bu bağlamda, detaylı bir inceleme için bekâr odaları ve meyhaneler seçilmiş, bunların iktidarla ve toplumla ilişkileri belgeler izin verdiği ölçüde değerlendirilmiş ve kent içindeki dağılımları tespit edilmiştir. Bu veriler, merkezileşen bir yönetimin kentsel müdahalelerini irdelemeyi ve en önemlisi, marjinalite ve mekân ilişkisini geç Osmanlı bağlamında okuyabilmeyi olanaklı kılmıştır.

Kent tarihi anlatısında, toplumun sosyolojik yapısının ve kültürel deneyimlerinin önemi büyüktür. Bu deneyimlerin sürekliliği veya kesintiye uğrayışı toplumun dönüşümü hakkında ipuçları verir. Hangi mekân kullanımlarının tehdit olarak algılandığı, toplumun neleri ve kimleri reddedip neleri benimsediği, neyi ne zaman toplum dışı olarak kabul ettiği, kentlilik tarihinin önemli parçalarını oluşturur. İstanbul'un alışılagelmiş kentsel tarih anlatıları genelde saray çevresi, üst sınıflar ve toplumun belirli birkaç grubunun çevresinde örgütlenmiştir. Bu durum muhtemelen, Osmanlı saray tarihçilerinin içinde bulunduğu çevre, anı ve seyahat anlatılarının yazarlarının büyük bir çoğunluğunun üst sınıflara mensup

olması ve yabancı seyyahların anlatılarının ise genelde oryantalist bir bakış açısından dışarı çıkamamasından doğmaktadır. Hâlbuki Osmanlı Arşivi çok yönlü araştırmalara olanak sağlamakta ve bugün Orta Doğu tarihi üzerine yürütülen pek çok çalışma, kent tarihinin farklı yönlerine de işaret etmektedir.

Orta Doğu ve Kuzey Afrika üzerine yapılmış geleneksel çalışmalar hâlâ politik, dinî, askeri konularda ve elit kesimin yaşam standartları üzerine yoğunlaşırken, Avrupa tarihinde madun gruplar hakkında kapsamlı bir literatür bulunmaktadır. 1960'larda Avrupa sosyal tarihi gelişirken, Orta Doğu ve Kuzey Afrika çalışmaları da onun ilgi alanlarını ve yöntemlerini sahiplenmişlerdir. İkinci nesil tarihçilerin oluşturduğu kadın tarihi ve toplumsal cinsiyet çalışmaları bu alanda büyük öneme sahiptir. Yine de Orta Doğu çalışmalarında "aşağıdan tarih"[1] yaklaşımı, Avrupa'da olduğu kadar yaygınlaşamamıştır.[2]

Özellikle son yıllarda, Osmanlı modernleşmesi alanında Avrupa merkezli anlatılardan sıyrılmış pek çok çalışma bulunmakta,[3] bu dönemde kent ve toplum tarihini inceleyen birinci ve ikinci nesil tarihçilerin çalışmaları da alanı genişletmektedir. Bunlar, uzun süre göz ardı edilmiş bir dönem olan 18. yüzyıla hak ettiği değeri kazandırmanın ötesinde, bu araştırma gibi yeni çalışmaları da cesaretlendirmektedirler. Osmanlı kent tarihinde mahalle dışı yaşantıya ilişkin birkaç çalışmanın, bu araştırma için özellikle önemli olduğunu söylemekte fayda var. Ertuğ'un hamallar ve kayıkçılar hakkındaki detaylı araştırmaları,[4] Kırlı'nın kahvehaneler[5] ve Başaran'ın 18. yüzyıl sonunda sosyal kontrol üzerine doktora çalışmaları[6] ile 19. yüzyılda marjinal göçmen bir

---

1 Ezilmiş veya marjinal grupları anlatının merkezine oturtan tarih yaklaşımı. Eric Hobsbawm ve Edward Palmer Thompson bu akımın öncülerindendir.

2 Stephanie Cronin, "Introduction", *Subalterns and Social Protest: History from Below in the Middle East and North Africa*, ed. Stephanie Cronin, Routledge, London, 2008, s. 1–4.

3 Konuyu bu bağlamda ele alan kapsamlı bir inceleme için bkz., *History After the Three Worlds: Post-Eurocentric Historiographies*, ed. Arif Dirlik, Vinay Bahl ve Peter Gran, Rowmen & Littlefield Publishers, Oxford, 2000.

4 Hüseyin Nejdet Ertuğ, "Osmanlı Kefalet Sistemi ve 1792 Tarihli Bir Kefalet Defterine Göre Boğaziçi", yüksek lisans tezi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya, 2000; Nejdet Ertuğ, *Osmanlı Döneminde İstanbul Deniz Ulaşımı ve Kayıkçılar*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2001; *Osmanlı Döneminde İstanbul Hamalları*, Timaş Yayınları, İstanbul, 2008.

5 Cengiz Kırlı, "The Struggle Over Space: Coffeehouses of Ottoman Istanbul, 1780–1845", doktora tezi, Binghamton University (The State University ofNew York), Binghamton, 2000.

6 Betül Başaran, "Remaking the Gate of Felicity: Policing, Social Control, and Migration in Istanbul at the End of Eighteenth Century, 1789–1793", doktora tezi, The University of Chicago, Chicago [IL], 2007. Tezini temel alan ve yakın zamanda basılmış olan kitabı: Betül Başaran, *Selim III: Social Control and Policing in Istanbul at the End of the Eighteenth Century*, Brill, Leiden, 2014.

grup olarak bekârları ele alan Riedler'in incelemesi,[7] bu araştırma için temel olmuşlardır.

Burada ise, geç Osmanlı'da toplum dışılığı ve denetimi kent mekânında okumak ve bir mimarlık tarihi metni üretmek hedeflenmiş, tüm araştırma, mimarlık tarihinin kent mekânının fiziksel özelliklerini incelemenin yanı sıra bunların toplumsal yaşama nasıl katıldığıyla da ilgili olduğunun farkındalığı ile gerçekleştirilmiştir. Bu çalışmada, Osmanlı arşiv belgelerinin ve yardımcı dokümanların ışığında geç Osmanlı İstanbulu'nda hangi mekânların marjinalite ile ilişkili kabul edildiği; toplumun ve yönetim erklerinin bunlara karşı tutumları ortaya konmuştur. Erken modern İstanbul'da toplum dışılık meselesini kent bağlamında tartışmak için pek çok mekân türü bulunmaktadır, fakat burada sadece bekâr odaları ve meyhaneler incelenmiştir. Bu iki mekân, iktidar tarafından suçun ve marjinalin yeri olarak görülmüş, sürekli olarak denetime, kapatmalara ve yıkımlara maruz kalmış, dönem anlatılarında kentsel tekinsizliğin odağında yer almış, buna rağmen varlıklarını ve yaygınlıklarını sürdürmüş mekânlardır.

Bu mekânların nasıl bir çatışma alanı oluşturduğu, kentsel topografyadaki konumları ve kentsel dinamikleri nasıl besledikleri irdelenmiştir. Toplum dışılık ve tekinsizlik hallerinin İstanbul bağlamında süreklilikleri ve evrimleri de araştırmanın konusu olmuştur. Kentin çok yönlü bir okumasına olanak tanıyacak bu çalışmada, karmaşık bir sosyal strüktüre sahip İstanbul'un göz ardı edilmiş bir kesiminin kültürel varlıkları ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır.

18. yüzyıl sonu - 19. yüzyıl başı İstanbulu'nda marjinalitenin kentsel odaklarını ve toplumsal konumunu belirlemek için kullanılan malzemenin temelini Osmanlı arşiv belgeleri oluşturmuştur. Araştırmada, T.C. Başbakanlık Osmanlı Arşivi'ndeki kataloglardan Hatt-ı Hümâyun (HAT), Cevdet-Zaptiye (C.ZB), Bâb-ı Âsafî Dîvân Kalemi Defterleri (A.{DVN.d), Bâb-ı Defterî Başmuhasebe Zecriye[8] Kalemi Defteri (D.BŞM.ZCR.d), Maliye Nezareti Vâridât Muhasebesi Defterleri (ML.VRD.d) ve Nüfus Defterleri (NFS.d) yoğunluklu olarak kullanılmıştır. Dîvân Kalemi Defterleri ve Nüfus Defterleri bekâr odalarının İstanbul'daki konumlarını, sayılarını ve yoğunluklarını belirlemeyi mümkün kılmıştır. Meyhanelerin İstanbul içinde konumlanışlarını belirlemek için ise öncelikli olarak Bâb-ı Defterî Başmuhasebe Zecriye Kalemi Defterleri ve Maliye Nezareti Vâridât

7 Florian Riedler, "Wanderarbeiter (*bekar*) im Istanbul des 19. Jahrhunderts: Zwischen Marginalität und Normalität", *Bettler, Prostituierte, Paria: Randgruppen in asiatischen Gesellschaften*, ed. Ajnja Pistor-Hatam ve Antje Richter, EB-Verlag, Hamburg, 2008, s. 143–158; "Public People: Seasonal Work Migrants in Nineteenth Century Istanbul", *Public Istanbul: Spaces and Spheres of the Urban*, ed. Frank Eckardt ve Kathrin Wildner, Transcript, Bielefeld, 2008, s. 233–253.

8 Alkollü içkilerin dağıtım ve satımından alınan vergi.

Muhasebesi Defterleri'nden faydalanılmıştır. Bu defterlerde, semtlerine göre listelenmiş halde içki imalatı ve satışı yapan mekânları bulmak mümkündür. Bu belgeler ışığında İstanbul'daki meyhanelerin yerlerine ve sahiplerine dair bilgiler kabaca saptanmış, hangi dönemlerde meyhaneler üzerinde kapatma baskısının yoğunlaştığı tespit edilmiştir. Tüm bu veriler, söz konusu mekânların İstanbul'daki konumlarının bütüncül bir kavrayışı için haritalara aktarılmıştır.

Bu mekânların kent içinde konumlanışlarının nasıl bir tehdit unsuru olarak görüldüğü ve bu mekânları kontrol altına alma çabalarını tespit etmek açısından Hatt-ı Hümâyun'lar büyük önem taşımaktadır. Cevdet Zaptiye belgelerinde de benzer yaklaşımları izlemek mümkün olurken, bu mekânların bulundukları yerlerde ikamet edenlerin tepkileri de bu belgelerde bir miktar görülebilmektedir. Daha önce bahsedilen defterlerden elde edilen verilerle bu belgelerin bir arada kullanılması, söz konusu mekânların kentsel topografyadaki konumlanışlarını desteklemekle kalmayıp iktidarın ve toplumun marjinal mekânla olan ilişkisini sorgulamaya da fırsat sağlamıştır. Arşiv belgelerinden toplanan kantitatif ve kalitatif veriler; marjinalite, kamusallık, toplumsallık, iktidar ve kontrol gibi kavramlar çerçevesinde değerlendirilmiştir.

Öte yandan, daha geç bir döneme ait olsalar da, Sadri Sema ve Ahmet Rasim gibi marjinal mekânlardan bahsetmiş yazarların anlatıları da bu tip mekânların kent içindeki konumlarına ve yarattıkları durumlara referans oluşturacak niteliktedir. Karagöz hikâyeleri ve Tıflî, Cevri Çelebi Tayyarzâde gibi İstanbul'dan gerçekçi kesitler sunan meddahların hikâyelerinde ise söz konusu mekânlara dair önemli izlere rastlamak mümkündür. Bu edebi metinler ve özellikle halk hikayeleri, marjinal mekânlardaki toplumsal performansları gözlemlemek açısından önemlidirler. Hatta bunlar, arşiv belgelerinin normatif ve bürokratik tanımlamalarının dışında çok daha gerçekçi bir toplumsallık durumu ortaya koyarlar.

Bu araştırma çerçevesinde ilk olarak belirlenmesi gereken, marjinalitenin bu dönemde hangi mekânlarla ilişkilendirildiği olmuştur. Hangi mekânlar toplum tarafından tekinsiz olarak görülmüş, hangileri yönetim erkleri tarafından suçla bağlantılı olarak ele alınmıştır? Buradaki en büyük zorluk, tüm bu kavramların erken modern dönemde net çizgilerinin olmayışıdır. Birçok durumda suçun, marjinalin ve tekinsiz olanın birbirinin alanına girdiği görülür. Bu dönemde, bugünkü anlamda bir suç ve ceza sistemi bulunmadığını hatırlatmakta fayda var. Penolojiye dair Avrupa'da da ilk metnin[9] 1764'te üretilmiş olması, erken modern dönemde bu durumun olağanlığını ortaya koyar.

Örneğin meyhane gibi marjinal kabul edilen mekânların kullanıcıları, her durum ve zamanda marjinal kişiler değillerdir. Marjinalliği üreten, söz konusu

9 Cesare Beccaria, *Dei delitti e delle pene*, [b.y.y.] 1764.

mekânlarda bulunma halleridir. Bu durumda mekânın kendisi sınırı teşkil etmektedir, dolayısıyla marjinalite, kişinin kendi özgül niteliği değildir. Marjinaliteyi vareden marjinal kişiler değil, mekânın kendisidir. Bunu destekler bir biçimde, söz konusu dönemde tekinsiz bir mekân, hatta bir suç odağı sayılan meyhanenin kullanıcılarının suçluluğuna dair hiçbir bilgiye rastlanmaz. Tekinsizliği yaratan meyhanenin varlığıdır, hangi "olumsuz" niteliklere sahip kişiler tarafından kullandığı değil. "Mekânın suçluluk hali", modernleşme döneminde üretilmiş metinlerde sıkça görülür ve Osmanlı İstanbulu bağlamında, mesire yerleri gibi birçok yer bundan nasibini almıştır.

Bir diğer dikkat çekici durum ise konuya dair arşiv belgelerinin hepsinin aynı ahlakçı bakışla düzenlenmiş olmasıdır. Örneğin, meyhaneye zaten Müslümanların gitmediğine dair önyargı çok problematiktir. Bu durumda Bekri Mustafa[10] gibi daha erken döneme ait bir halk kahramanının varlığı, daha geç dönemde ise, Tanzimat sonrasında Müslümanların birden bire meyhanelerde boy göstermeleri açıklanamaz hale gelmektedir.

Bu mekânlar, kentin alışıldık düzenine bir tehdit olarak algılanmış, sürekli olarak disipline edilmeye çalışılmıştır. Bu çatışmanın sonucunda zaman zaman hepten kapatılmaya çalışılan bu mekânların ortadan kalkmaması ve hatta sayıca artmaları belli bir ihtiyaca işaret etmektedir. Geleneksel toplumsal katmanlaşma normlarının çözülmeye başladığı bu dönemde, kent ve toplumun bu gibi yasallığın sınırında konumlanan odaklar ürettiği açıktır.

Bu kitapta ele alınan 1789–1839 aralığı, İstanbul'da kamusal alanın inşası için kritik bir dönemdir. Bu inşa süreci, Osmanlı bağlamında İstanbul gibi büyük bir metropolde pek çok çelişkiyi beraberinde getirmiştir. Toplumun farklı kesimlerinin ve hatta kadınların bile görünür olduğu mesireler, toplumsal düzenin "bozulduğuna" dair endişeyi tetiklemiştir. Kamusal mekân yalnızca farklı toplumsal grupların karşılaştığı değil, meşruiyetin sınırlarıyla da oynanan bir yerdir. Bu nedenle de Osmanlı toplumunda ve özellikle İstanbul'da büyük bir çatışma alanına dönüşmüştür. Söz konusu çatışmanın etkileri, yalnızca toplumsal dinamiklerle sınırlı değildir. Kent mekânını tanımlama çabası, bu çatışmanın bir uzantısı olarak gelişmiştir.

Marjinalite söz konusu olduğunda, geç Osmanlı İstanbulu bağlamında akla ilk gelen ve literatürde kendine en çok yer bulmuş alan Pera'dır. Pera bölgesinin her

10 Bekri Mustafa, IV. Murad zamanında yaşamış, dönemin tüm yasaklarına rağmen sürekli içki içmesi ile üne kavuşmuş bir kişidir. "Bekrî" zaten, içkiye düşkün, sarhoş kimse anlamına gelmektedir. Konusu olduğu birçok fıkra ve halk hikâyesi bulunmaktadır ki sarhoşluğu ile nam salmış başka gerçek bir Müslüman halk kahramanı yoktur. İsteği üzerine Balıkpazarı'ndaki meyhanelerin arasına gömülmüştür. 1980'lerde bu semt düzenlenirken mezar taşı bulunmuş ve kabri nedense Şeyh Abdürraif Şamadanî'nin yanına taşınarak mezarı türbe haline getirilmiştir. Eminönü'ndeki türbesi halen bir ziyaret yeridir.

zaman için farklılıkların buluştuğu, marjinalitenin sürekli olarak kendini yeniden ürettiği bir yer olduğu yadsınamaz. Fakat İstanbul'daki kamusal alanın burayla sınırlı olduğunu düşünmek, tüm enformel ve marjinal etkinliklerin burada gerçekleştiğine inanmak doğru değildir. Burada amaçlananlardan biri de İstanbul'da marjinalite üreten kent mekânlarının tanımlanması ve yerlerinin tespiti ile Pera dışındaki İstanbul'un farklı kamusallık durumlarının da ortaya konmasıdır. Sürekli olarak baskı altında tutulan, açılıp kapatılması ve devamlı denetim ile kentsel mekândaki gerilimi besleyen bu mekânların işaret edeceği toplumsallıklar ve dönüşümler, modernleşme dönemi Osmanlı kent-toplum ilişkisine ışık tutar niteliktedir.

Bu bağlamda, öncelikli olarak marjinalitenin üretildiği mekânların belirlenmesi gerekmektedir. Bunlar meyhane, bekâr odaları, kahvehane ve toplum dışı etkinliklerin gerçekleştirildiği hamam, berber dükkânı ve benzeri mekânlardır. Kentsel mekânda ayrı yerlere sahip bir grup olarak karşımıza çıkan bekârların barınma koşulları ve sürekli maruz kaldıkları denetim ilgi çekicidir. Geleneksel mahalle düzeni içinde kendine yer bulamayan bu kitleler, bekâr odalarında, hanlarda ve dükkânlarda birlikte yaşamaktadırlar. Kendi içinde örgütlenmiş bekârların kent içindeki varlıkları, zaman zaman kentin var olan düzenine en büyük tehdit olarak görülmüştür. Bu kişiler sık sık içki, fuhuş ve kumar gibi suçlarla ilişkilendirilirken, bunların yaşadığı yerler de kentin suç odakları olarak mimlenmiştir. Toplumun bu kitleye ve mekânlarına olan tedirginliğinin yanı sıra, yöneticilerin de bunları sürekli bir denetim altında tutmaya çalıştığı arşiv belgelerinde açıkça görülmektedir.

Marjinalite üretimi ile İstanbul geneline yayılmış, kullanıcı kitlesi İstanbul'un elit grubunun dışında olan bir mekân olarak meyhane, marjinal mekânların başında gelmektedir. Pera dışında da varlık gösteren bir eğlence mekânı oluşunun yanı sıra meyhaneye dair en önemli özellik, tarih boyunca bu mekâna karşı bir onaylama-onaylamama ikileminde kalınmış olmasıdır. Osmanlı Arşivi'nde, bir mekânda birlikte içki içmenin uygunsuzluğuna dair 16. yüzyıla kadar giden belgeler bulunmaktadır. Sürekli olarak yasaklanan, yasaklara rağmen sayısı ve yayıldığı alan artan bu mekân türünün incelenmesi, hem İstanbul'daki yeme-içme kültürünün bir parçasına ışık tutmak hem de bu kentin enformel mekân üretiminin kökenlerinden birini aydınlatmak açısından önemlidir. Öte yandan meyhanelerin İstanbul içindeki dağılımları da farklı kentsel grupların bir araya gelişlerine dair ilginç veriler ortaya koymaktadır. Kentin farklı noktalarında bulunan bu mekânlar vasıtasıyla kent içindeki toplumsal dinamikleri okumak mümkündür. Bu topografik dağılım, kentte marjinalite üretiminin nerelerde konumlandığını, yani kentin, toplumsallığın ve kamusallığın "marjin"lerini bildirmektedir.

Osmanlı kahvehaneleri ise meyhanelerin aksine son dönemlerde yoğunluklu olarak çalışılmış bir konudur. Kahvehaneler üzerine yapılmış çalışmalar, erken modern

kentte kamusal alanın gelişimi, kentsel denetim ve iktidar-toplum çatışması gibi konulara ilk defa değinirlerken, bu kitabın da öncüleri olmuşlardır. Konuya dair yapılan çalışmalarda,[11] kahvehanelerin Osmanlı toplumunun siyasi ve edebi yaşantısındaki rolü, toplumun farklı kesimlerini bir araya getirişi ile yarattığı toplumsal dinamik ve siyasi gerilim ele alınmıştır. Bazıları marjinalite üretiminin mekânları olsa da 17. yüzyılın sonlarından itibaren kahvehaneler, çoğunlukla siyasi eleştirinin mekânları olarak göze çarpmaktadırlar. Dolayısıyla bu mekânlara dair tepkiler ve kontrol çabaları da bu durumla ilişkili olarak yön bulmuştur. Benzer bir biçimde berber dükkânları da kahvehaneler gibi politik marjinalitenin kent içindeki önemli odaklarından olmuş ve hatta kahvehanelerin kapatıldıkları dönemde adeta onların yerlerini tutmuşlardır.[12]

Benzer bir biçimde hamamlar da toplumsal yaşamın vazgeçilmez mekânlarındandır.[13] Özellikle Müslüman kadınları bir araya getiren en önemli kamusal mekân olan hamamlar, çoğu zaman bir temizlenme mekânı olmanın ötesinde bir buluşma yeridir. Bu buluşmaların bazı durumlarda homoerotik bir karakter kazandığı belgelerden ve dönemin edebi metinlerinden bilinmektedir, fakat bugünkü genel kanının aksine, o dönemde bu tür etkinlikler marjinal olarak nitelendirilemez. 19. yüzyılın ortalarına kadar özellikle erkekler arasındaki eşcinsel ilişkinin edebi metinlerde rahatça ifade edilebilmesi, tutku nesnesinin bu dönemden sonra yalnızca "dişil" olarak tanımlanması;[14] bu döneme kadar eşcinselliğin toplum dışı bir durum olarak ele alınmadığını göstermektedir. Benzer bir biçimde 19. yüzyılda sansüre maruz kalana kadar Karagöz oyunları ve rüya yorumu kitaplarında da homoerotik davranışlara sık sık referans verildiği görülmektedir.[15] Dolayısıyla marjinalite, toplumsal cinsiyetle her zaman örtüşmez.

Fuhuş da Osmanlı'da baş edilmeye çalışılan önemli bir etkinliktir ve ana unsurları da elbette her zaman toplum dışı görülmüşlerdir. Ahlak düzeni açısından kontrol edilmeye çalışılan fuhuş faaliyetleri, sanılanın aksine ele alınan dönemde yasa dışı değildir. 19. yüzyıl sonlarında bu faaliyet ticari bir kimlik kazanmış ve genelevler

---

11 Konu hakkında temel bilgi için bkz., Selma Akyazıcı Özkoçak, "Coffeehouses: Rethinking the Public and Private in Early Modern Istanbul", *Journal of Urban History*, 33/6, Eylül 2007, s. 965–986; Kırlı, "The Struggle Over Space"; Ahmet Yaşar, "The Coffeehouses in Early Modern Istanbul: Public Space, Sociability and Surveillance", yüksek lisans tezi, Boğaziçi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2003; *Osmanlı Kahvehaneleri: Mekân, Sosyalleşme, İktidar*, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2010.

12 Cemal Kafadar, *Kim Var İmiş Biz Burada Yoğ İken - Dört Osmanlı: Yeniçeri, Tüccar, Derviş ve Hatun*, Metis Yayınları, İstanbul, 2012, s. 65.

13 *A.g.e.*, s. 64.

14 Selim Kuru, "Yaşanan, Söylenen ve Yazılan: Erkekler Arasında Tutkusal İlişkiler", *Cogito*, 65–66, 2011, s. 264–265.

15 Dror Ze'evi, *Müslüman Toplumunda Arzu ve Aşk, 1500–1900*, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2008, s. 167.

ortaya çıkmıştır. Aynı dönemde köleliğin kalkması ve poligaminin ayıplanır bir durum olarak görülmeye başlanması ile "metres"lik kavramı da doğmuştur. Değişen toplumsal pozisyonlar fuhşun tanımını da değiştirmiş, önceleri bir erkekle kadının karşılaşıp konuşması fuhuş olarak nitelendirilirken kent içinde buluşma yerleri meşrulaşmıştır. Dönemin Karagöz oyunları[16] yalnızca bu genelevleri tanımlamakla kalmaz, evlilik dışı buluşmaların mekânlarını da gözler önüne serer. Avrupa tarzı yaşamın merkezi olan Beyoğlu ve Fenerbahçe'deki bahçeler[17] ile Aksaray ve Üsküdar'daki genelevler,[18] bu kötü üne sahip yerlerin başında gelmektedir. İstanbul'un genelevlerine ve fuhuş mekânlarına ait topografik dağılımı tarihsel süreçte izlemek de kent tarihi hakkında oldukça ilginç bilgiler verecek bir araştırma konusudur.

Ze'evi'nin detaylı incelemesinden anlaşıldığı gibi Osmanlı toplumundaki cinsel söylem, 19. yüzyıla kadar bugünkünden oldukça farklı bir yapıya sahipti.[19] Cinsiyetler arası ilişkilerdeki muğlâklık ve bazı dinî kesimlerce bile görmezden gelinmesi, bu dönemdeki cinsel etkinliklerin bugünkü bakış açısıyla değerlendirilemeyeceğini ortaya koymaktadır. Örneğin bir hamamda gerçekleşen homoseksüel bir cinsel etkinlik ancak ticari bir boyutu olduğunda göze batan ve marjinal olarak tanımlanabilecek bir durumdur. Dolayısıyla fuhuş unsurunu bu araştırma kapsamında ele almak çok boyutlu karmaşık bir soruna yol açacağından mümkün görünmemiştir.

Yine kent içindeki marjinalitenin mekânlarından olan çeşitli konutlar, mezarlıklar, tanımsız boşluklar ise tekil örnek oluşları nedeniyle bu çalışma kapsamında ele alınmamıştır. Bu tip mekânlar yine de; yer seçimleriyle, buralarda gerçekleşen fuhuş, kumar gibi etkinliklerle, daha küçük ölçekte olsalar da iktidarın ve toplumun bunlara gösterdiği tutumlar ve bunların geliştirdikleri reflekslerle kentin o döneme ait dinamiklerinin birer parçasıdırlar. Fuhuş ve kumar gibi kentsel suçların örgütlü mekânlara kavuşması 19. yüzyılın ikinci yarısında gerçekleşmiştir. Dolayısıyla bu mekânlar, araştırmanın tarihsel çerçevesinin dışındadır.

İstanbul gibi karmaşık bir yapıya sahip bir metropolde marjinalite de doğal olarak çeşitlenmekte,[20] bu mekânlara ait farklı verileri bir araya getirip karmaşık bir bütüne ışık tutmak da İstanbul bağlamında zorlu bir iş haline dönüşmektedir. Dolayısıyla burada, Osmanlı İstanbulu'nda marjinaliteye dair küçük bir parça bulacaksınız.

---

16 Örneğin bkz., Ali Sami, *Karagöz Beyoğlu'nda*, Asır Matbaası, İstanbul [t.y.]. Tarihi olmayan bu eser, muhtemelen 19. yüzyıl sonlarına aittir.

17 Ze'evi, *Müslüman Toplumunda Arzu ve Aşk*, s. 172–174.

18 Giovanni Scognamillo, *Beyoğlu'nda Fuhuş*, Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul, 1994.

19 Ze'evi, *Müslüman Toplumunda Arzu ve Aşk*, s. 195.

20 Bu noktada devletin dinî görüşüne uymayan marjinalleri, "dairenin dışına çıkanları" da hatırlamak gerekir. Bkz., Ahmet Yaşar Ocak, *Osmanlı Toplumunda Zındıklar ve Mülhidler Yahut Dairenin Dışına Çıkanlar (15.–17. Yüzyıllar)*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1999.

II

ERKEN MODERN İSTANBUL'DA DEĞİŞİM

Ele alınan elli senelik aralık, İstanbul'daki toplumsal katmanların dönüşüme uğradığı, bu dönüşümün kent mekânına yoğun olarak yansıdığı modernleşme döneminin ilk evresine işaret etmektedir. Bu dönemde, değişimin hızı kadar, bundan ötürü duyulan endişenin ve dolayısıyla denetimin boyutu da oldukça büyüktür. Tüm toplumsal unsurlara yönelik yoğun denetim çalışmaları, dönemin incelenmesine de olanak tanımaktadır. Giderek karmaşık bir yapıya sahip olan bir metropolün denetim altında tutulma çabasının çok net okunabildiği bu aralık, gerek marjinal mekânlara dair sayısal verileri sağlaması gerekse büyük bir değişim öncesi oluşan dinamikleri içermesi açısından, kent tarihi için çok önemli bir dönemdir.

İstanbul'da özellikle 18. yüzyıldan itibaren yoğun bir kamusallaşma talebinden söz edilebilir. Bu dönemde toplumun her kesimi görünürlük kazanmaya başlamış, orta ve alt sınıflar kent sahnesine çıkarken, daha önce saraya özgü olan zevk ve eğlence, kentsel kültürün bir parçası haline gelmiştir.[21] Bu kamusal açılım, kamusal mekânlarda da bir çeşitlenmeyi sağlamıştır. Genellikle cami avlusu, çeşme ve çarşı gibi tanımlanmış kamusallıkların dışında, toplum kendi mekânlarını da üretmeye başlamıştır.

Farklı yaşantıların kendini ifade etmesine fırsat veren bu değişim, 18. yüzyılda kenti büyük bir çatışma alanına dönüştürmüştür. Her ne kadar daha önceki dönemlerde günlük hayata dair yasaların uygulanması açısından bir karşılaştırma yapmak mümkün olmasa da 18. yüzyılda bir yoğunlaşma olduğu söylenebilir. Kamusal alandaki genişleme sadece fiziksel bir yayılmayla değil, toplumun farklı kesimlerinin bir araya gelmesiyle de dikkat çekici olmuştur. Aslında bu dönemde, denetimin, kentin tüm unsurlarını izlemeye doğru yayılan bir sürece girdiğini söylemek yanlış olmaz. Tüm bu değişimin toplumsal rollere de yansıması, iktidar ve halk tarafından endişe ile karşılanmıştır.

---

21 Mesire yerleri için bkz., Shirine Hamadeh, *Şehr-i Sefa: 18. Yüzyılda İstanbul*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2010.

17. yüzyılın ortalarından itibaren tüketime ilişkin pek çok hüküm çıkarılmıştır.[22] Bunların amaçlarından biri de mevcut sosyal hiyerarşik düzeni hatırlatmak ve bunun ifadelerini düzenlemektir. Aslında gerçek korku, yönetici sınıfın, toplumun ahlaki değerleri üzerindeki karar verici konumunun zedelenmesidir. 16. yüzyıl ortalarından itibaren yazılmaya başlanan nasihatnameler bu durumun en iyi örnekleridir. Örneğin 17. yüzyılın ilk yarısına ait metinleri bulunan Koçu Bey, geleneksel sosyal sınıfların çözülmeye başladığından yakınmaktadır. Ona göre, artık yöneticilerle vergi ödeyen halk arasında ayrım yapmak mümkün değildir. Halk da artık ata binmekte, silah kuşanmakta ve bir yönetici gibi giyinmektedir.[23]

18. yüzyılın sonlarında, halkın kendilerine uygun görülen kıyafetleri giymesi konusunda da pek çok ferman bulunmaktadır. Özellikle III. Selim, halkın sokakta birbirlerine saldırmalarının, birbirlerinin evlerini soymalarının, mal ve can ihlallerinin en büyük nedenlerinden birinin bu olduğuna inanmaktadır. Zengin gayrimüslim tüccarlar, yönetici sınıfına tanınmış bir ayrıcalık olan saten ve ipek giymeye başlamışlardır.[24] Askerler, tüccar ve esnaf kıyafetleri giymekte ve zaten askerlikten çok esnaflık yapmaktadırlar. Bu duruma son vermek için pek çok memur görevlendirilmiş, III. Selim, kendisi de sokaklarda gezerek bu kurallara uymayanları tespit etmiş ve pek çok kişi cezalandırılmıştır.[25] Osmanlı'daki giyim kodları toplumsal statüdeki hiyerarşiye işaret etmekte ve belli ki bu hiyerarşi delinmeye çalışılmaktadır. Kurallarına uygun giyinmemek bireylerin statülerini belirsizleştirirken toplumsal düzeni de "bozmaktadır".

Nasihatnamelerde görülen en önemli motif, bir ahlaki düzenin sağlanması çabasıdır. Bu düzen sağlandığı takdirde, bozulmakta olan sosyal düzen de yeniden canlanacak, sosyal huzursuzluklar son bulacaktır. Nasihatnamelerdeki bu "bozulma" temasının, daha sonraki dönemlerde bütün metinlerde yer aldığı, sosyal hayata dair yönetici sınıfın bakışının belirleyici bir unsuru haline geldiği görülmektedir.[26]

---

22 Benzer kanunlar ile erken modern dönemde Avrupa'da da sıkça karşılaşılmaktadır. Konu hakkında genel bilgi için bkz., Alan Hunt, *Governance of the Consuming Passions: A History of Sumptuary Law*, St. Martin's Press, New York, 1996.

23 Kırlı, "The Struggle Over Space", s. 41–43.

24 Kıyafet kurallarına uymayanlar ve cezaları için ayrıca bkz., Madeline Zilfi, "Goods in the Mahalle: Distributional Encounters in Eighteenth-Century Istanbul", *Consumption Studies and the History of the Ottoman Empire, 1550–1922*, ed. Donald Quataert, State University of New York Press, Albany, 2000, s. 289–312.

25 Stanford J. Shaw, *Between Old and New: The Ottoman Empire under Sultan Selim III, 1789–1807*, Harvard University Press, Cambridge, 1971, s. 77.

26 Kırlı, "The Struggle Over Space", s. 44–46.

18. yüzyıl İstanbulu, toplumun farklı kesimlerinin görünürlük kazandığı, görünürlük kazanırken de kendine yeni kimlikler tanımlamaya başladığı bir dönemdir. Modernleşmenin ilk evrelerini deneyimlemekte olan kentte, kamusal alandaki her türlü açılım, beraberinde bir huzursuzluk ve korku getirmiştir. Toplumsal hayat özgürleştikçe onu denetleme çabası artmış, tüm kimlikler sert bir biçimde tanımlanmaya çalışılmıştır. Yönetici sınıf, giderek kentli nüfusu kontrol altına alınması gereken bir güruh olarak görmeye başlamıştır. Dolayısıyla nüfusun artışı ve kentsel mekânda dolaşması da bir korkuya dönüşmüştür.

KENTSEL NÜFUS VE GÖÇ

İstanbul'a göç, Osmanlı'nın her döneminde gündemde olan bir konudur. Göçün engellenmeye çalışılması kadar kente göçlerin teşvikinin de belgelerde yer aldığı görülmektedir.[27] Osmanlı devletinin politikaları arasında yer alan bu kitlesel nüfus hareketleri, İstanbul'da da çoğu zaman kentsel ve toplumsal yapının değişmesine neden olmuştur.

18. yüzyıla gelindiğinde ise artık İstanbul'a göç, neredeyse kentteki bütün sorunların en büyük nedeni olarak görülmüş ve önlenmesi için pek çok yaptırım uygulanmaya başlanmıştır. Bu konuda, 18. yüzyıl boyunca hem Anadolu ve Rumeli'deki taşra vilayetlerine gönderilen hem de İstanbul'daki görevlileri uyaran pek çok ferman yayımlanmıştır.[28] Fakat gerek taşradaki gerek İstanbul'daki tüm denetimlere ve yaptırımlara rağmen göçün önüne geçilememiş, İstanbul her zaman cazibesini korumuştur. Halkın, kendisine eziyet eden ayanlardan, taşradaki diğer yönetici sınıftan ve eşkıyalardan kaçmasının yanı sıra, İstanbul'a göçün en büyük nedeni burada bulunmanın sunduğu vergi muafiyetidir. Bununla birlikte, bir süre İstanbul'da bulunup Yeniçeri Ocağı'na kayıt olanlar da memleketlerine geri döndüklerinde vergiden muaf tutulmaktaydılar.[29]

---

27 Konu hakkında detaylı bir inceleme için bkz., Suraiya Faroqhi, "Migration into Eighteenth Century 'Greater Istanbul' as Reflected in the Kadı Registers of Eyüp", *Turcica*, 30, 1998, s. 163–183 ya da "Eyüp Kadı Sicillerine Yansıdığı Şekliyle 18. Yüzyıl 'Büyük İstanbul'una Göç", *18. Yüzyıl Kadı Sicilleri Işığında Eyüp'te Sosyal Yaşam*, ed. Tülay Artan, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1998.

28 Bu fermanlar için bkz., Yücel Özkaya, "Osmanlı İmparatorluğu'nda XVIII. Yüzyılda Göç Sorunu", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi [DTCF] Tarih Araştırmaları Dergisi*, 14/25, 1981, s. 171–208; M. Münir Aktepe, "İstanbul'un Nüfus Meselesine Dair Bazı Vesikalar", [İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi] *Tarih Dergisi*, 9/13, 1958, s. 1–30. Ayrıca bkz., Rukiye Bulut, "18. Yüzyılda İstanbul Nüfusunun Artmaması için Alınan Tedbirler", *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, 1/3, Aralık 1967, s. 30–33.

29 Özkaya, "Osmanlı İmparatorluğu'nda".

18. yüzyıl sonlarında ve 19. yüzyılda devletin sınırlarındaki değişiklikler nedeniyle İstanbul'a Anadolu ve Rumeli dışından da göçler başlamıştır.[30] 1857'de yayımlanan Muhacirin Kanunnamesi[31] ile birlikte, devletin göç problemine bakışı değişmiş ve göç desteklenir olmuştur. Fakat yine de göçmenlerin kırsala yerleştirilmelerine öncelik tanınmış, İstanbul'a yerleşmeleri uygun görülmemiştir.

Osmanlı Dönemi İstanbul nüfusu, görüldüğü gibi dinamik bir yapıya sahipti. Özellikle 18. yüzyılda bu dinamiklerin yalnızca kente göçle artan bir çizgi izlemesinin yanı sıra, nüfus kaybına dayalı olarak da seyrettiği görülmektedir. Çeşitli salgın hastalıklar ve felaketler nedeniyle yüz binlerce kaybın verildiği bu dönem, kent nüfusunun devir daiminin en belirgin olduğu dönemdir. Kentsel nüfusun zaten kendini üretememesi, İstanbul'u dışarıdan gelecek göçlere bağımlı hale getirmiştir. Dolayısıyla kentteki nüfus artışı, yalnızca Osmanlı devletinin İstanbul dışındaki topraklarında gerçekleşen olaylarla açıklanamaz. Yukarıda sözü edilen olayların belli bir nüfusu İstanbul'a ittiği doğrudur, fakat İstanbul'un çekim gücü de bu göç hareketlerinde ihmal edilmemelidir.

Ne yazık ki 1828 öncesinde bir sayım yapılmadığı için erken modern İstanbul'un nüfusu konusunda birkaç Avrupalı gezginin tahminleri dışında pek bir bilgi bulunmamaktadır. Yeniçeriliğin kaldırılmasından sonra girilen asker arayışı nedeniyle 1831'de, askerlik yapmaya uygun erkekleri belirlemek için geniş bir coğrafyaya yayılmış bir sayım yapılmıştır.[32] Bundan önce yine askeri nedenlerden dolayı İstanbul'da 1828–30 yıllarında birkaç sayım gerçekleştirilmiştir.[33] Askeri amaçlı ve sadece erkeklerin sayıldığı, belirli bölgelere yoğunlaşmış bu sayımların yanı sıra; Rusya ile süren savaş nedeniyle, tahıl sıkıntısının yaşandığı İstanbul'da kent sakinlerinin ekmek ihtiyacını belirlemek için

30 Bu dönemde Osmanlı topraklarındaki göç hareketleri için bkz., Ahmet Akgündüz, "Osmanlı İmparatorluğu ve Dış Göçler, 1782–1922", *Toplum ve Bilim*, 80, 1999, s. 144–170; Bruce McGowan, "The Age of the Ayans, 1699–1812", *A Social and Economic History of the Ottoman Empire, 1600–1914*, 2, ed. Halil İnalcık ve Donald Quataert, Cambridge University Press, Cambridge, 1997, s. 678–758.

31 Bu kanuna göre göçmenlere, 60 mecidiye karşılığında yirmi yıl boyunca ona bakmak ve satmamak koşulu ile toprak verilmekteydi. Bunlar vergilerden ve askerlikten muaf tutulurken dinî özgürlüklerinin de gözetileceği belirtilmiştir. Standford Jay Shaw ve Ezel Kural Shaw, *History of the Ottoman Empire and Modern Turkey: Reform, Revolution, and Republic - The Rise of Modern Turkey 1808–1975*, 2, Cambridge University Press, Cambridge, 1977, s. 115.

32 Enver Ziya Karal, *Osmanlı İmparatorluğu'nda İlk Nüfus Sayımı, 1831*, İstatistik Umum Müdürlüğü, Ankara, 1943.

33 Sedat Bingöl, *1829 İstanbul Nüfus Sayımı ve Tophane Kasabası*, Anadolu Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, Eskişehir, 2004.

1829'da da bir sayım yapılmıştır.[34] Bunun için mahalle imamları, gayrimüslim dinî liderler ve İhtisab Ağası görevlendirilmiştir. Bu sayıma göre sur içinde 100.000 kadar olmak üzere, İstanbul'da 359.000'in üzerinde kişi bulunduğu tespit edilmiştir.[35]

18. yüzyıla baktığımızda ise, 1792'de kentte bulunan Olivier nüfusun 500.000 civarında olduğunu,[36] 1798'de Eton ise 300.000'i daimi ikamet edenler olmak üzere nüfusun 426.000 civarında olduğunu bildirmişlerdir.[37] McGowan ise sur içinde 300–350.000 olmak üzere tüm İstanbul'un nüfusunun 600.000 civarında olduğunu tahmin etmektedir.[38] Ayrıca Karpat, Akarlı'nın çalışması[39] ve çeşitli belgeler ışığında 1820–40 yılları arasındaki İstanbul nüfusunu yaklaşık 600.000 kişi olarak bildirmektedir.[40] Tüm bu sayım ve tahminlerin içinde, toplumun büyük bir kesimini içerdiği için 1829 sayımını temel almak ve 18. yüzyılda nüfusun bu sayının biraz üstünde olduğunu varsaymak doğru olacaktır.

İstanbul'un nüfusunun pek çok duruma ve olaya bağlı olarak sürekli değiştiği de açıktır. Savaş durumunda kentten ayrılan yeniçeriler, büyük inşaatlarda kente çalışmaya getirilen işçi ve zanaatkârlar,[41] Osmanlı'nın topraklarında vuku bulan toplumsal ve ekonomik huzursuzluklar, sürekli değişen bir kent nüfusu ortaya koymuşlardır.

İstanbul'un bu değişken nüfus dinamikleri, yöneticiler için her zaman bir sorun olarak görülmüş ve kente göç engellenmeye çalışılırken istenmeyen unsurların da gerekirse güç kullanılarak uzaklaştırılması için çaba gösterilmiştir.

---

34 Bu sayıma dair detaylı bilgi bkz., Ahmed Lütfi Efendi, *Vak'anüvis Ahmed Lütfi Efendi Tarihi*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1999. Sayıma göre mahalle ve nüfus dağılımları için bkz., Başaran, *Remakingthe Gate of Felicity*, s. 31–32. Ayrıca bkz., Mahir Aydın, "Sultan II. Mahmud Döneminde Yapılan Nüfus Tahrirleri", *Sultan II. Mahmud ve Reformları Semineri*, İÜEF Basımevi, İstanbul, 1990, s. 81–107.

35 Başaran, "Remaking the Gate of Felicity", s. 30–31.

36 Guillaume-Antoine Olivier, *Voyage dans l'Empire Ottoman, l'Egypte et la Perse*, Agasse, Paris, 1809.

37 William Eton, *19. Yüzyılın Başında Osmanlı İmparatorluğu*, Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2009, s. 176–178.

38 Bruce McGowan, "The Age of the Ayans", 2, s. 652.

39 Engin Akarlı, "Ottoman Population in Europe in the 19th Century: Its Territorial, Racial, and Religious Composition", yüksek lisans tezi, University of Wisconsin-Madison, Madison [WI], 1970.

40 H. Kemal Karpat, *Osmanlı Nüfusu 1830–1914*, Timaş Yayınları, İstanbul, 2010, s. 76–77.

41 Özellikle 16. ve 17. yüzyıllarda iş gücünün imparatorluk içindeki sirkülasyonu için bkz., Suraiya Faroqi, "Labor Recruitment and Control in the Ottoman Empire (Sixteenth and Seventeenth Centuries)", *Manucaturing the Ottoman Empire and Turkey, 1500–1950*, ed. Donald Quataert, State Universtiy of New York Press, Albany, 1994, s. 13–58.

1560'a ait erken bir belgede bile bu sorunu engellemek üzere Hasslar Kadısı'na, Rum İli ve Anadolu'dan İstanbul'a gelenler konusunda uyarıda bulunulmuştur.[42] Ahmet Cevdet Paşa'nın iddiasına göre ise Sultan Süleyman'ın Kırkçeşme suyunu kente ulaştırması ile halk İstanbul'a akın etmeye başlamıştır. Taşradaki zulmün artması ve İstanbul'da geçinmenin kolaylığı reayanın birçoğunu kente getirmiştir. Bu durum taşradaki tarım arazilerinin boş kalmasına neden olduğu kadar İstanbul'da da bir erzak problemi oluşturmuştur. Ayrıca Câbî'ye göre bu kadar çok insanın kentte toplanması kötülüğün, karışıklığın çıkmasına, hırsızlık ve yangın gibi olayların artmasına neden olmuştur.[43]

1792'nin ortalarında bu duruma engel olmak için kentin her yerine memur tayin edilerek, dükkânlar ve bekâr odaları yoklanarak, işi olanlar kefil göstermek şartıyla kaydedilmiştir. Kefilsizler, sayıca fazla bulunan kayıkçı, hamal ve dükkân çırakları memleketlerine gönderilmiştir. Şeyhülislam tarafından da tekke ve medreselerdekiler kayıt altına alınmıştır. Bu teftişlerin altı ayda bir tekrarlanması karara bağlanmıştır.[44] Fakat bütün bu önlemlerin pek de işe yaramadığı, iktidarın göçe karşı sürekli yeni önlemler ve yaptırımlar getirmeye çalışmasından ve artan kent nüfusundan yakınmasından bellidir.

İstanbul'a göçün engellenmeye çalışılmasının nedenleri içinde, kentin yaşadığı erzak sıkıntısı, taşradaki üretimin ve buradan alınan verginin devamlılığını sağlamak varsa da özellikle III. Selim ve II. Mahmud dönemleri incelendiğinde, bunun merkezi bir güç unsuru oluşturma çabasının bir uzantısı olduğu da görülebilmektedir. Öte yandan tüm bu denetim çabası, kentli nüfusun yöneticiler üzerinde yarattığı tedirginliği de ortaya koymaktadır.

KENTSEL GÜRUH KORKUSU

Kentin bu dönemde tekinsiz bir yer olarak algılanmasında bir diğer unsur ise kent içindeki mobilitenin artması ve dolayısıyla kişilerin konumlarının denetlenemez hale gelmiş olmasıdır. Her dönemde İstanbul'un ve geleneksel mahallelerin nüfusunda sürekli bir hareket olmuştur. Mahallelerin hudutları hiçbir zaman çok sabit olmamış ve nüfus geçişlerine olanak tanımıştır.[45] Mobilite ve değişim,

42 Ahmet Refik Altınay, *Onuncu Asr-ı Hicri'de İstanbul Hayatı*, haz. Abdullah Uysal, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Ankara, 1987, s. 239–240.

43 Câbî Ömer Efendi, *Câbî Târihi (Târîh-i Sultân Selîm-i Sâlis ve Mahmûd-i Sânî): Tahlîl ve Tenkidli Metin*, 1, haz. Mehmet Ali Beyhan, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2003.

44 Ahmet Cevdet Paşa, *Tarih-i Cevdet*, 3, Üçdal Neşriyat, İstanbul, 1983, s. 1373–1374.

45 Cem Behar, *A Neighborhood in Ottoman Istanbul: Fruit Vendors and Civil Servants in the Kasap Ilyas Mahalle*, State University of New York Press, Albany, 2003, s. 9.

sanıldığının aksine Osmanlı toplumunda bir istisna değildir. Fakat burada dikkat çeken, bu gayri istisnai durumun bir korku öğesi haline gelmesidir. Sorun sadece birey sayısının ve dolaşımın artması değildir, bu dolaşımın mekânları da tehlikeli olarak anılmaya başlanmıştır. Tanyeli, dönemin tehlikeli mekânlarını şöyle açıklamaktadır:

> "Neredeyse kamuya açık her yer tehlikelidir. Kuşkusuz bazı evler de öyle, ama kamuya açık mekânlar özellikle tehlikeli gözükür. Sokak öyledir. Meyhanenin sözünü bile etmeyeceğim. Geniş bir çağdaş historiyografik yazının son yıllarda kapsamlıca ele aldığı kahvehane de, bildik olağan suçlulardan biri. Birkaç hikâyede berber dükkânı, bir fitne yuvası olarak beliriyor; en azından olay örgüsü oradan başlıyor."[46]

Erken modernleşme dönemi İstanbulu'ndaki toplumsal ve kentsel değişimi talep edenlerin, bu değişimlerden korku duydukları görülmektedir. Bu korku, yönetici sınıfların da temel problemlerinden biri haline gelmiştir. Kamusal alandaki açılma, kapatma çabasını da beraberinde getirmiştir. III. Selim'in tahta çıkışını izleyen süreçte, İstanbul'da birçok yasaklama ve çeşitli mekânların kapatılması söz konusu olmuştur. Kahvehanelerin bazılarının, Boğaz'ın ve Haliç'in iki yakası ile Galata'daki meyhanelerin kapatılması[47] ve fahişelerin cezalandırılması[48] talebi, bu dönemdeki kontrol çabalarına örnektir.

Özellikle 18. yüzyılın ikinci yarısında yöneticiler, artan suç ve karışıklık nedeniyle kamusal alanların izlenmesi gerektiğinde hemfikir olmuşlardır. Kentte gerçekleşen isyanlar ve ayaklanmalar da İstanbul'da kent hayatına yeni düzenlemeler getirilmesini bir devlet politikasına dönüştürmüştür. 1703 İsyanı'nın,[49]

46 Uğur Tanyeli, "18. Yüzyıl Osmanlı Halk Anlatılarında Tekinsiz Kent İstanbul", *Prof. Dr. Gürhan Tümer'e Armağan: Mimarlığın Çerçevesinde Mekânın İçinde Kuram, Eylem, Söylem*, ed. Özlem Erdoğdu Erkarslan, Özlem Arıtan ve Didem Akyol Altun, Mimarlar Odası İzmir Şubesi Yayınları, İzmir, 2011, s. 325.

47 BOA, HAT, 11503, 1205/1789.

48 BOA, HAT, 9402, 1204/1789.

49 Edirne Vakası olarak da bilinen 1703 isyanı, Osmanlı Devleti'nin kısa bir süreliğine Edirne'den yönetildiği bir aralığa denk gelmektedir. Cebecilerin ayaklanmasıyla başlayan isyan, Atmeydanı'nda büyük bir kalabalığın toplanması ile büyümüş, Edirne'ye yürüyen askerler en sonunda II. Mustafa'nın tahttan çekilmesine neden olmuşlardır. II. Mustafa'nın yerine tahta geçen III. Ahmed bir daha değişmemek üzere sarayı tekrar İstanbul'a taşımıştır. Detaylı bilgi için: Ri'fat Abou-El Haj, *The 1703 Rebellion and the Structure of Ottoman Politics*, Nederlands Historisch-Archeologisch Instituut te Istanbul, İstanbul, 1984.

1730'daki Patrona Halil İsyanı'nın[50] ve 1740'taki ayaklanmanın bunda etkisi büyüktür. Bu olayları takip eden süreçte İstanbul'daki göçmen nüfus; ayaklanmalar, toplumsal düzensizlik ve suç ile yakından ilişkili olarak algılanmış ve toplumun var olan düzenine karşı yıkıcı bir unsur olarak görülmüştür.[51]

Esnaf ve yeniçerilerin girift ilişkisi, modernleşen İstanbul'un sosyal dinamiklerini anlamak açısından hayati gözükür. Kırlı'nın incelediği esnaf defteri[52] ve Başaran'ın çalışmış olduğu 1792 tarihli Defterhâne-i Âmire kaydına[53] göre, İstanbul'daki Müslüman dükkân sahiplerinin neredeyse yarısının bir askeri unvanı vardır.[54] Kırlı ve Başaran'ın İstanbul'daki esnaflar hakkında sürmekte olan kapsamlı çalışmalarına göre ise İstanbul'da çalışan Müslüman nüfusun %18'i Yeniçeri Ocağı'na kayıtlıydı.[55] 1822'de İstanbul'daki hamallara ilişkin bir sayıma göre de Müslüman hamalların üçte ikisinin yeniçeri unvanı vardı.[56] Ayrıca, 19. yüzyıl başındaki ulufe defterlerinde de pek çok esnaf-yeniçeri adına rastlanmakta[57] ve yeniçerilerin %30'undan fazlasının esnaf olduğu görülmektedir.[58] Bu kayıtlar, durumun meşruluğunu vurgulamaları açısından önemlidir. Bu durumun İstanbul'a

50 Lale Devri'nin sonunu getiren 1730 ayaklanması, geniş çaplı bir halk isyanına dönüşmüş ve büyük bir yıkıma neden olmuştur. İsyana karışanlar arasında kahvehane ve meyhanelerde örgütlenen pek çok yeniçerinin oluşu, devletin daha sonraları bu mekânları kontrol altında tutup kapatmaya çalışmasına neden olmuştur. İsyanın sonucunda Sadrazam İbrahim Paşa idam edilmiş, III. Ahmed tahtı I. Mahmud'a bırakmıştır. Detaylı bilgi için: Münir Aktepe, *Patrona İsyanı (1730)*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul, 1958; *1730 Patrona İsyanı Hakkında bir Eser: Abdi Tarihi*, ed. Faik Reşit Unat, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1943; Robert W. Olson, "The Esnaf and Patrona Halil Rebellion of 1730: A Realignment in Ottoman Politics", *Journal of the Economic and Social History of Orient*, 17, 1974, s. 329–344.

51 Başaran, "Remaking the Gate of Felicity", s. 7–8.

52 BOA, DBŞM.d., 42648 [t.y.].

53 BOA, A.{DVN.d., 899-L, 1792.

54 Kırlı, "The Struggle Over Space", s. 114–115; Başaran, "Remaking the Gate of Felicity", s. 162–165.

55 Cengiz Kırlı ve Betül Başaran, "18. Yüzyıl Sonlarında İstanbul Esnafı", *Osmanlı'dan Cumhuriyete Esnaf ve Ticaret*, haz. Fatmagül Demirel, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2012, s. 19.

56 Ertuğ, *Osmanlı Döneminde İstanbul Hamalları*, s. 66.

57 1815–16 ve 1823–24 tarihli 96. Cemaat'e, 1812 tarihli 97. Bölük'e ve 1822 tarihli 12. Sekban Bölüğü'ne ait defterlerdeki esnaf unvanlarının listesi için bkz., Mehmet Mert Sunar, "Cauldron of Dissent: A Study of the Janissary Corps, 1807–1826", doktora tezi, Binghamton University (The State University of New York), Binghamton [NY], 2006, s. 252–254.

58 Mehmet Mert Sunar, "XIX. Yüzyıl Başları İstanbul'unda Esnaf Yeniçeriler", *Güneydoğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, 18, 2010, s. 59–85.

mahsus olmadığını, fakat 17. yüzyıldan 19. yüzyılın ortalarına kadar bir aralığa özgü olduğunu söylemekte yarar var.[59]

18. yüzyılda İstanbul'da olduğu gibi, Kahire'deki ve pek çok Rumeli kentindeki zanaatkârların birçoğu asker ocaklarına üyeydi. Kahire'de askerler lonca liderleri üzerinden bir kontrol sağlamak istemişlerdir. Dolayısıyla zengin tüccarlar ve lonca liderleri askerlerin korumasına girmeyi uygun bulmuşlar ve ocaklara kayıt olmuşlardır. Bu durum ile lonca mensupları bazı vergileri ödemekten kurtulmuş, sadece ocağa para ödemişlerdir. 1700'e gelindiğinde bu işbirliği tamamlanmış ve Kahire'deki askeriye ile ilişkisi olmayan yalnızca gayrimüslim tüccarlar ve zanaatkârlar kalmıştır.[60]

İstanbul'da bu durumun nasıl ortaya çıktığı ve geliştiğine dair ne yazık ki pek fazla bilgi yoktur. Muhtemelen işe başlama masrafı yüksek olduğundan ve sıradan askerler böyle bir yatırıma sahip olamayacağından, ilk dükkân ve gedik[61] sahibi olan yeniçerilerin zabıta pozisyonundakiler olduğu sanılmaktadır.[62] 1660'larda bile otuz yedi loncadan on sekizinin üyelerinin yeniçeri unvanlarına sahip olduklarını biliyoruz.[63] Yeniçerilerin kent hayatına birer

---

59 Yeniçerilerin Osmanlı toplumundaki rolüne ve karmaşık toplumsal yapısına dair güncel araştırmalara örnek olarak bkz., Kırlı, "The Struggle Over Space"; Kadir Üstün, "Re-thinking Vaka-i Hayriyye (the Auspicious Event): Elimination of the Janissaries on the Path to Modernization", yüksek lisans tezi, Bilkent Üniversitesi, Ankara, 2002; Nalan Turna, "The Everyday Life of Istanbul and its Artisans, 1808–1839", doktora tezi, Binghamton University (The State University of New York), Binghamton [NY], 2006; Sunar, "Couldron of Dissent".
Kahire özelinde bir inceleme için bkz., André Raymond, *Yeniçerilerin Kahiresi: Abdurrahman Kethüda Zamanında Bir Osmanlı Kentinin Yükselişi*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1999.
Halep üzerine incelemeler için bkz., Charles Wilkins, *Forging Urban Solidarities: Ottoman Aleppo, 1640–1700*, Brill, Leiden, 2009; Elyse Semerdjian, *'Off the Straight Path': Illicit Sex, Law, and Community in Ottoman Aleppo*, Syracuse University Press, Syracuse, 2008.

60 Suraiya Faroqhi, "Social Life in Cities", *An Economic and Social History of the Ottoman Empire, 1300–1914*, ed. Halil İnalcık ve Donald Quataert, Cambridge University Press, Cambridge, 1994, s. 593.

61 18. yüzyılda ortaya çıkmış bir esnaf mülkiyet biçimidir ve bir zanaati gerçekleştirmek için gerekli araç-gereç ve eşyaların tümünü kapsamaktadır. Konu hakkında detaylı bilgi için bkz., Engin Akarlı, "Gedik: Implements, Mastership, Shop Ususfruct and Monopoly Among Istanbul Artisans, 1750–1850", *WissenschaftskollegJahrbuch*, Berlin, 1985–86, s. 223–232; "Gedik: A Bundle of Rights and Obligations for Istanbul Artisans and Traders, 1750–1840", *Law, Anthropology and the Constitution of the Social: Making Persons and Things*, ed. Alain Pottage ve Martha Mundy, Cambridge University Press, Cambridge-New York, 2005.

62 Faroqhi, "Social Life in Cities", s. 593.

63 Eunjeong Yi, *Guild Dynamics in Seventeenth-Century Istanbul: Fluidity and Leverage*, Brill, Leiden, 2004, s. 137.

girişimci olarak girmeleri ile başlayan bu süreç, karmaşık bir toplumsal yapıya doğru evrilmiştir.

17. yüzyıldan itibaren yeniçerilik, askeri bir pozisyondan çok sosyal bir sınıfı tanımlar olmuştur. Bu sınıfın ulema, esnaf ve bürokrasi gibi sosyal yapının diğer bileşenleriyle dinamik ilişkisi dikkat çekicidir.[64] Bu sosyal sınıfın oluşumunda en büyük rol 17. yüzyılın ortalarında Yeniçeri Ocağı'na asker sağlamak için devşirme yönteminin terk edilmesidir. 18. yüzyıl ortalarından sonra saraya hizmet edecek eleman yetiştirilmesi için devşirmelerin getirilmesi de son bulmuştur.[65] Böylece yeniçerilik, babadan oğula geçen ve Müslüman kentli unsurların da katıldığı bir kuruma dönüşmüştür. Esnaf örgütlenmesine benzer bir biçimde, yeniçeri bölüklerinin de bir kısmı hemşerilik ilişkilerine dayanır hale gelmiştir. Örneğin Câbî'nin aktardığına göre Ellialtıncı Bölük'ün çoğunluğunu Geredeliler oluşturmaktadır.[66]

Söz konusu tartışmayı iki yönlü olarak ele almak daha net bir tablo sunar: Esnafa katılmış yeniçeriler ve yeniçerilere katılmış esnaflar ve bekârlar. Askerlik dışında kentte iş yapmaya başlamış ve mekân sahibi olmuş yeniçerilerin, tüm bu karmaşık ilişkilerin temelini atanlar olduklarını düşünmek yanlış olmaz. Altınay'ın kitabında yer alan 1575 ile 1610 yılları arasındaki hükümlerden on birinde, yeniçerilerin ticaretle uğraştığına dair bilgi bulunmaktadır.[67] Dolayısıyla, sanıldığının aksine yeniçerilerin kent hayatına katılışı 18. yüzyıldan çok öncesine uzanmaktadır. 16. yüzyılın sonlarında açılan kahvehaneler, mescitlere bir alternatif olarak alt sınıfın ve yeniçerilerin buluştuğu yerler olmuştur. Pek çok yeniçeri birliği de kendi kahvehanelerini açmıştır.[68] Kahvehanelerin, bu ilişkilerin başladığı ve sürdürüldüğü mekânlar olarak kent hayatına etkisi büyüktür.

Özetle, 18. yüzyıldan önce de yeniçeriler, kentlilerle ilişkisi olmayan bir grup değildir. Ordu sefere gittiğinde ihtiyaca göre bazı loncalardan da belirli sayıda esnaf göndermesi istenmekteydi. Ordu esnafı adı verilen bu grup yeniçeri-esnafın bağlantılarının kurulmasında rol oynamıştır.[69] Yeniçeriler savaş olmadığı dönemlerde ise kentte devriye gezer ve yangınlara müdahale ederlerdi. Özellikle kulluklarda zabıta olarak görev yapanların kent sakinleri ile yakın teması

64 Cemal Kafadar, "Yeniçeri-Esnaf Relations: Solidarity and Conflict", yüksek lisans tezi, McGill University, Montreal, 1981, s. 86.

65 *A.g.e.*, s. 25.

66 Câbî Ömer Efendi, *Câbî Târihi*, 1, s. 613.

67 Altınay, *Onuncu Asr-ı Hicri'de İstanbul Hayatı*.

68 Kafadar, "Yeniçeri-Esnaf Relations", s. 92.

69 *A.g.e.*, s. 65.

olduğu söylenebilir. Yeniçerilerin toplumla direkt olarak kaynaşması ise evlenebilmeleri ile başlamıştır. 16. yüzyılın başlarında, yaşa dair bir takım kurallar olsa da, yeniçerilerin evlenmesine izin verilmiştir. Bu dönemde yedi yüz kadar yeniçeri çocuğu olduğu bilinmektedir. Evlenen yeniçerilerin sayısı arttıkça, bu kuruma dair kurallar da aşılmaya başlanmıştır. En önemlisi, evlenenler artık kışlalarda yaşamamakta ve iş kurma ihtiyacı duymaktadırlar. Bir diğer önemli gelişme ise "kuloğlu" olarak adlandırılan yeniçeri çocuklarıdır. Bunlar uygun yaşa geldiklerinde Acemi Ocağı'na alınmaktaydılar.[70] Hem yeniçeriliğe hak kazanan hem de babasının kentteki girişimini miras edinen bu jenerasyon, muhtemelen kentin toplumsal yapısında büyük bir değişim yaratmış olmalıdır. Dolayısıyla askeri bir sınıf olan yeniçeriler kent hayatına karışmış ve onun ayrılmaz bir öğesi haline gelmişlerdir.

Öte yandan bekârlar için Yeniçeri Ocağı'na kayıtlı olmak hem sağlam bir sosyal ağ içinde yer almayı hem de bir gelir sahibi olmayı sağlamaktaydı. Esnaf için ise bunların yanı sıra sivil meslektaşları ile rekabette önde olmak demekti. Yeniçeri esnaflar hem bazı vergilerden muaftı hem yeniçerilerin koruması altındaydılar. 1649'daki bazı acemioğlanların yazdığı bir şikâyete göre, kendileri yeniçeri olmak için beklerken para karşılığında manavlar ve hamallar Yeniçeri Ocağı'na kayıt edilmektedir. Evliya Çelebi de bazı hamalların, börekçilerin ve meyve satıcılarının da bekâr odalarında kaldıklarına ve Yeniçeri Ocağı'na kayıtlı olduklarına değinmiştir.[71]

Yeniçerilerin İstanbul'da sosyal hayata olan etkileri hakkında ne yazık ki kapsamlı bir çalışma henüz yok. Geleneksel Osmanlı tarih yazımında yeniçeriler, huzursuzluk ve isyan çıkaran bir kitle olarak ele alınmışlardır. Bazıları elit sınıfa mensup yeniçerilerin şiddet uygulayacak araçlara sahip oldukları doğruysa da, 17. yüzyıldan itibaren özellikle İstanbul'daki yeniçeriler için durum değişmiştir. 17. yüzyılın ortalarından itibaren yeniçeriler, İstanbul'da bulunan göçmenlerden ve kentlilerden oluşan karmaşık bir grupturlar. Bu, yeniçeri unvanını satın alınabilir hale getirmiş, yayımlanan sayısız ferman bunun önünü alamamıştır.[72] Dolayısıyla bu durumun İstanbul tarihi açısından çok önemli bir toplumsal olay olduğunu söylemek mümkün gözükmektedir.

Özellikle kente gelen göçmenlerle yeniçerilerin ilişkilerinin nasıl bu kadar iç içe girdiğine dair Kırlı'nın görüşü, kente girişlerde bulunan bostancıların

---

70 *A.g.e.*, s. 45–46.

71 *A.g.e.*, s. 80–81.

72 Kırlı, "The Struggle Over Space", s. 124–125.

görevlerini kötüye kullandıkları yönündedir. Ayrıca yine Kırlı'nın belirttiğine göre kahvehane sahibi olan yeniçerilerin de çoğunluğunu bostancılar oluşturmaktadır. Dolayısıyla göçmenlerle kente girişte kurdukları ilişkiler, müşteri bazında ve koruma bağlamında da devam etmiştir. Ayrıca kentteki bekâr odalarının büyük kısmının yeniçerilere ait olması ve bunların kahvehanelerinin yakınında konumlanması da bu bağlantının bir parçasıdır.[73]

Pek çok ayaklanmada yeniçeri gruplarının esnafla birlikte hareket etmesi, bu bağlantının İstanbul'da farklı etkileri olduğunu ortaya koymaktadır. 1703 ve 1730'daki isyanlarda esnaf ve yeniçeriler yan yana yer almıştır. Patrona İsyanı'nı önemli kılan da bu sosyal altyapısıdır. Esnaftan, göçmenlerden ve yeniçerilerden oluşan bu kitlenin hareketi bir askeri isyandan çok, bir kentli sınıf ayaklanmasıdır. Aslında yeniçeri isyanlarının da salt askeri nitelikte olmadığını belirtmek gerekir. Bu ayaklanmalar her zaman geniş kentli kitlelerin desteğini almışlardır. Zaten bu tip isyanların Avrupa'daki benzerleri demokratikleşme yolunda atılmış adımlar olarak anılırken, yakın zamana kadar üretilen pek çok metinde, yalnızca askeri birer huzursuzluk olarak görülmeleri de yeniçerilere dair tarih yazımının sorunlarına işaret etmektedir.[74]

73 *A.g.e.*, s. 127–128.

74 Geleneksel historiyografide askeri bir ayaklanma olarak tariflenen, fakat yeniçerilerle birlikte kentin çeşitli bileşenlerini içeren bu toplumsal olayları popüler protesto bağlamında inceleyen pek çok çalışma bulunmaktadır. Örn. bkz., Boğaç Ergene, "On Ottoman Justice: Interpretations of Conflict (1600–1800)", *Islamic Law and Society*, 8, 2001, s. 213–233; Eleni Gara, "Popular Protest and the Limitations of Sultanic Justice", *Popular Protest and Political Participation in the Ottoman Empire*, ed. Eleni Gara, M. Erdem Kabadayı ve Christoph K. Neumann, İstanbul Bilgi University Press, İstanbul, 2012, s. 89–104; James Grehen, "Street Violence and Social Imagination in Late-Mamluk and Ottoman Damascus (ca. 1500–1800)", *International Journal of Middle East Studies*, 35/2, 2003, s. 215–236; Abraham Marcus, *The Middle East on the Eve of Modernity: Aleppo in the Eighteenth Century*, Columbia University Press, New York, 1989; André Raymond, "Quartiers et mouvements popularires au Caire au XVIIIe siecle", *Political and Social Change in Modern Egypt: Historical Studies from the Ottoman Conquest to the United Arab Republic*, ed. Petr Malcolm Holt, Oxford University Press, London, 1968, s. 104–116; Gabriel Baer, "Popular Revolt in Ottoman Cairo", *Der Islam*, 54/2, 1977, s. 215–242; Bruce Masters, "Aleppo's Janissaries: Crime Syndicate or Vox Populi?", *Popular Protest and Political Participation in the Ottoman Empire*, ed. Eleni Gara, M. Erdem Kabadayı ve Christoph K. Neumann, İstanbul Bilgi University Press, İstanbul, 2012, s. 159–177.

İstanbul özelinde bilgi için bkz., Cemal Kafadar, "Janissaries and Other Riffraff of Ottoman Istanbul: Rebels Without a Cause?", *International Journal of Turkish Studies*, 13, 2007, s. 113–134; Marinos Sariyannis, "'Mob', 'Scamps', and Rebels in the 17th Century Istanbul: Some Remarks on Ottoman Social Vocabulary", *International Journal of Turkish Studies*, 11/1–2, 2005, s. 9–12; Eunjeong Yi, "Artisans' Networks and Revolt in Late Seventeenth-Century Istanbul: An Examination of the Istanbul Artisans' Rebellion of 1688", *Popular Protest and Political Participation in the Ottoman Empire*, ed. Eleni Gara, M. Erdem Kabadayı ve Christoph K. Neumann, İstanbul Bilgi University Press, İstanbul, 2012, s. 105–126.

1740'ta Avusturya ve Rusya ile yapılan savaştan dönen askerlerin akın ettiği İstanbul'da, zaten ekonomik durum kötüye gitmekteyken bir isyan çıkmıştır. Bu olay aslında birkaç kişinin Sipahi Çarşısı'ndaki kavgalarının büyümesi ve esnafa zorla dükkânlarını kapattırmaları ile bir ayaklanmaya dönüşmüştür. Bu isyan, 1730'dakinden alınan derslerle çok şiddetli bir biçimde bastırılmıştır. I. Mahmud'un yayımladığı fermanla o gün dükkânlarını kapatmış olan bütün dükkân sahipleri isyankârlardan sayılmış, çoğu tutuklanmış, bir kısmı da öldürülmüştür. Sadrazamla Yeniçeri Ağası gece boyunca kentin sokaklarını dolaşmış ve hamamlardan[75] şüphelileri toplamışlardır. Yaklaşık 3.000 kişinin ölümüne neden olan bu isyanda, isyankâr olarak nitelenenlerin cesetleri kayıklara doldurularak gündüz vakti Boğaz'dan geçirilmiş ve Karadeniz'e atılmıştır. Halka verilen bu gözdağını kentte düzeni sağlamak için yayımlanan yeni fermanlar izlemiştir. İstanbul'da on yıldan fazla süredir ikamet etmeyen herkes kentten sürülmüştür. Bu insanların kayıklarla Üsküdar ve İzmit'e gönderilmesi günlerce sürmüştür. Hanlar, hamamlar ve dükkânlarda şüpheli kişiler için aramalar yapılmış, bunlar da Anadolu'ya gönderilmiştir. Edirne Mollası'na da İstanbul'a kimsenin gönderilmemesi için ferman yollanmıştır. Anadolu ve Rumeli'deki vilayetlerden, İstanbul'daki işleri halletmek için birer adam seçilmesi ve başkasının kente gönderilmemesi istenmiştir. Ticaret için kente gelenlerin de sınırlardaki askerlere özel bir izin gösterdikten ve detaylı bir incelemeden geçtikten sonra kente girmeleri mümkün olmuştur.[76] Tüm çalışan nüfusunun neredeyse yarısı kent dışından gelmiş olan İstanbul için kentin işleyişi durma noktasına gelmiş olmalıdır. Bu isyanın bastırılmasındaki sert tavır, ileride İstanbul'a dışarıdan gelenlere karşı izlenecek politikaların da belirleyicisi olmuştur.

1740 isyanında olduğu gibi bunların çok kısa bir süre içinde oluşması ve kentsel terör yaratmaları da yöneticileri ve toplumu dehşete düşürmüş olmalıdır. Kadınların ve çocukların da katıldığı ve isyancıların halka zarar gelmemesi için tedbirler aldığı söylenen 1807 Kabakçı İsyanı'nda[77] ve 1808 Alemdar Vakası'nda

75 1730 isyanında olduğu gibi yine Arnavutlar en büyük şüpheli grup olarak görülmüşlerdir. Hamamlardan şüpheli toplanmasının muhtemelen en büyük nedeni de hamamlarda çalışanların büyük çoğunluğunun Arnavut olmasıdır. Hamamlarda çalışanlar ve Arnavut göçmenler hakkında bir inceleme için bkz., Nina Ergin, "The Albanian Tellâk Connection: Labor Migration to the Hamams of Eighteenth-Century Istanbul, Based on the 1752 İstanbul Hamâmları Defteri", *Turcica*, 43, 2012, s. 229–254.

76 Robert W. Olson, "The Janissaries, Esnaf and the Revolt of 1740 in Istanbul: Social Upheaval and Political Realignments in the Ottoman Empire", *The Journal of Economic and Social History of the Orient*, 20/2, 1997, s. 196–197.

77 Câbî Ömer Efendi, *Câbî Târihi*, 1, s. 130.

yeniçeriler, adamlarını Unkapanı, Tahtakale ve Kapalıçarşı gibi kentin ticari merkezlerine yollamışlar, esnafın, tüccarların ve işçilerin onlara katılmasını istemişlerdir.[78] Alemdar Vakası'nda bekâr odalarından da destekçi toplanmış ve 1826'daki ayaklanmada da benzer bir örgütlenme olmuştur.[79] İstanbul'un alt sınıflarının söz konusu ayaklanmalardaki ve iktidarı tehdit eden daha sonraki olaylardaki rolü, 1808'de bekâr odalarının yıktırılması ile sonuçlanmıştır.[80] İstanbul için 19. yüzyılın başları, her ne kadar genel tarih anlatılarında yoğun bir yapılaşma faaliyeti ile anılsa da aynı zamanda yangınlar ve sosyal huzursuzluklar yüzünden bir yıkım aralığı olmuştur.

Yeniçerilerin çete davranışı isyanlarla da sınırlı kalmamış, Câbî'nin aktardığına göre 1809 yılında Edinekapısı, Eğrikapı ve Yedikule'de, geceleri evlerin kapılarına yeniçeri nişanları çizilmeye başlanmış; bu nişanlar Sultan Mehmed, Süleymaniye, Beyazıt ve Ayasofya civarlarına da yayılmıştır. Bunları silenlerin kapılarına ertesi gece katran sürülmüş ve boynuz asılmıştır.[81] Kentin yeniçeri bölükleri tarafından paylaşılmasına ilişkin bu olaylar, Avrupa'daki çete savaşlarını aratmayacak pek çok durumun da ortaya çıkmasına neden olmuştur. Örneğin Galata'da Yetmişbeşinci yoldaşlarından biri Yirmibeşincilerden birini öldürmüş, olay çeşitli unsurların katılımı ile büyümüştür. İstanbul'un her yerinden yoldaşların da bölgeye geldiği, her köşede variller ve yün çuvalları ile siperler yapıldığı çatışma iki gün sürmüştür.[82]

Öte yandan, hemşerilik bağlantıları ile kente gelen ve başka da bir ilişki ağı bulunmayan göçmenler için yeniçeriler ile ilişki içinde olmak, yeni bir aidiyet ve kimlik imkânı sunmuş olmalıdır. 1826'da Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılması ile birlikte bu ilişki ağlarının nasıl değiştiği meçhuldür. Fakat göçmenlerin kentli nüfusla bağlarının kurulduğu ana noktalardan olan kahvehanelerin varlıklarını sürdürdükleri bilinmektedir. Örneğin geç 19. yüzyılda Arapkir'den gelen göçmenlerin yaklaşık yüzde sekseninin mürur tezkireleri, iki kahvehane sahibi tarafından imzalanmıştır.[83]

---

78 Daha fazla bilgi için bkz., *Georg Oğlukyan'ın Ruznamesi: 1806–1810 İsyanları, III. Selim, IV. Mustafa, II. Mahmud ve Alemdar Mustafa Paşa*, çev. Hrand Andreasyan, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1972.

79 Sunar, "Cauldron of Dissent", s. 113–114.

80 Karpat, *Osmanlı Nüfusu 1830–1914*, s. 178.

81 Câbî Ömer Efendi, *Câbî Târihi*, I, s. 408–411.

82 Şânî-zâde Mehmed 'Atâ'ullah Efendi, *Şânî-zâde Târihi (1223–1237/1808–1821)*, ed. Ziya Yılmazer, Çamlıca Basım Yayın Kitapları, İstanbul, 2008, s. 360.

83 Kırlı, "The Struggle Over Space", s. 129–130.

Tüm bunları sadece asker sınıfının ayaklanması veya toplumu tehdit edişi olarak okumak doğru olmaz. Esnaf ve işçi sınıfı ile iç içe girmiş ilişkileriyle yeniçeriler, bazen gelişmekte olan bir kentli orta sınıfı tanımlamakta, bazense çete gibi davranabilen bir güruh oluşturmaktadırlar. Çete davranışının sergilendiği İstanbul'un bazı bölgelerinde denetimin yoğunlaştığı görülmektedir. Bazı semtlerde özelleşmiş hizmetler, beraberlerinde bunların yan mekânlarını da getirmiştir. Bekâr odalarının, hanların, dükkânların, salaşların, kahvehanelerin ve meyhanelerin sayıca fazla olduğu bu semtlere belgelerde sıkça rastlanması, muhtemelen buraların suç odakları olmalarından çok, korkulan bir kentli sınıfın mekânlarını barındırmalarındandır.

Görüldüğü üzere, 18. yüzyılda toplumsal rollerdeki değişim ve nüfus artışı kadar toplumsal bir güruh (*mob*) korkusu da kentin asayişine dair düzenlemeleri şekillendiren birincil unsurlardandır. Kentte bazı grupların bir araya gelip var olan düzeni tehdit etmeleri ciddi bir korku yaratmış, yönetici sınıfı neredeyse kent asayişini yeniden organize etmeye itmiştir. Özellikle esnaf sınıfı ile kentin denetiminden sorumlu yeniçeri sınıfının pek çok noktada kesişmesi, bu güruhların oluşmasına kolaylık sağlamıştır.

KENTSEL TOPLUM DIŞILIK

Modernleşme sürecindeki metropol anlatılarının büyük çoğunluğu, suçun ve marjinalin kendine rahatça yer bulabildiği, kalabalık ve tekinsiz yerleri tarif etmektedir. 18. yüzyılda İstanbul da diğer Avrupa metropolleri gibi nüfus artışı, sosyal çatışmalar, harp hali, ekonomik baskılar ve denetimi deneyimlemektedir.[84] Bu dönemde karşımıza çıkan önemli bir unsur da neyin suç, neyin marjinal ve neyin tekinsiz olduğuna dair sürekli bir kararsızlığın varlığıdır. Özellikle İstanbul bağlamında 18. yüzyıldaki bu tanımsızlık, kent mekânlarına bakışı da etkilemiş, bazı mekânların marjinal ve tekinsiz yerler olarak mimlenmesine neden olmuştur.

Suç-marjinal-tekinsiz üçlü kurgusunun önemi ise dönemden kaynaklanmaktadır. Özellikle ortaçağ Avrupası'nda olduğu gibi Osmanlı coğrafyasında da 19. yüzyılın ortalarına kadar suçun tanımının yapılmasında zorlanılmış, dolayısıyla düzenli bir cezai sistem kurulamamıştır. Bunun bir getirisi olarak suçlunun da tanımlanamadığı, suçun ve marjinalitenin çoğu zaman mekânla sınırlı kaldığı, fakat bunun da net olamadığı durumlar ortaya çıkmıştır. Tüm bu kavramların net çizgiler kazanması ise sistemli denetim mekanizmalarının kurulması ile eşzamanlıdır.

---

84 Fariba Zarinebaf, *Crime and Punishment in Istanbul 1700–1800*, California University Press, Berkeley, 2010, s. 175.

Ortadoğu ve Osmanlı bağlamında suç çalışmaları, ağırlıklı olarak İslam hukukunun uygulanması ve vilayetlerdeki hukuk sistemi üzerinedir.[85] Kentsel bağlamda suçu ele alan kapsamlı tek araştırma, Zarinebaf'ın 18. yüzyılda İstanbul'daki işlenmiş suçları ve suçluları değerlendirdiği *Crime and Punishment in Istanbul: 1700–1800* adlı çalışmasıdır. Zarinebaf, 1720 yılı kürek defterlerini incelemiş ve mahkûmların üçte birinden fazlasının işsiz erkekler, köyden göçenler ve organize çetelerin oluşturduğunu ve suçların da adi hırsızlık, soygun ve mala zarar üzerine yoğunlaştığını tespit etmiştir.[86] Bu çalışmada ne yazık ki erken modern metropolde kent suçlarının nasıl geliştiği ve tanımlandığı görülememektedir.

Bu dönemde İstanbul; İstanbul sur içi, Galata, Eyüp ve Üsküdar olmak üzere dört bölüme ayrılmıştır. Popüler Osmanlı anlatılarında Galata, gayrimüslimlerin ve Avrupalıların yaşadığı "günah şehri"dir. Daha geleneksel olarak nitelendirilebilecek Üsküdar ve Eyüp de giderek orta sınıfın oluşturduğu bir sosyal çeşitlilik göstermeye başlamıştır. Galata'ya Müslümanların ve İstanbul'un çeşitli bölgelerine gayrimüslimlerin yerleşmesi ve yönetici üst sınıfın sur içinden ayrılıp Boğaz kıyılarında yaşamayı tercih etmesiyle tüm İstanbul'un sosyal ve fiziksel olarak daha bütünleşik bir görünüm sergilediği söylenebilir. Bu yayılma hali bazı mahallelerin fazla kalabalıklaşmasına ve suç oranlarının artmasına olanak tanımıştır.[87]

Bu tablo içerisinde Haliç'teki liman bölgesi ve Galata, Osmanlı topraklarının ve Akdeniz limanlarının gemilerinin demir attığı bir yer olarak dikkat çekmektedir. Buradaki pek çok iskelede farklı dinî kimliklere sahip esnaf, tüccar, hamal ve kayıkçı bulunmaktaydı. Tabi ki bu kitleye hitap edecek hanlar, meyhaneler ve genelevler de bu bölgelerde yoğunlaşmıştı. Ticari zenginliği ve sosyal çeşitliliği ile bu bölgeler suçun ana merkezleri olmuşlardı.

---

85 Ortadoğu ve Osmanlı bağlamında suç üzerine temel literatür: Jack E. Baldwin, "Prostitution, Islamic Law and Ottoman Societies", *Journal of the Economic and Social History of the Orient*, 55/1, 2012, s. 117–152; Boğaç Ergene, *Local Court, Provincial Society, and Justice in the Ottoman Empire: Legal Practice and Dispute Resolution in Çankırı and Kastamonu, 1652–1744*, Brill, Leiden-Boston, 2003; "On Ottoman Justice: Interpretation in Conflict (1600–1800)", *Islamic Law and Society*, 8, 2001, s. 52–87; Eyal Ginio, "The Administration of Criminal Justice in Ottoman Selanik during the Eighteenth Century", *Turcica*, 30, 1998, s. 185–209; Gerber Haim, *State, Society and Law in Islam: Ottoman Law in Comparative Perspective*, Suny Press, Albany, 1994; Uriel Heyd, *Studies in Old Ottoman Criminal Law*, Clarendon Press, Oxford, 1973; Rudolph Peters, *Crime and Punishment in Islamic Law: Theory and Practice from the Sixteenth to the Twenty-First Century*, Cambridge University Press, New York, 2006; Leslie Peirce, *Morality Tales: Law and Gender in the Ottoman Court of Aintab*, University of California Press, Berkeley, 2003; Avi Rubin, *Ottoman Nizamiye Courts: Law and Modernity*, Palgrave, London, 2011; Semerdjian, 'Off the Straight Path'; Sami Zubaida, *Law and Power in the Islamic World*, I. B. Tauris, New York, 2003.

86 Zarinebaf, *Crime and Punishment in Istanbul*, s. 176.

87 *A.g.e.*, s. 12–13.

Üsküdar ise uluslararası bir liman niteliğine hiçbir zaman erişememiştir. Hac öncesinde hacıların birkaç hafta konakladığı Üsküdar, daha çok İran'dan gelen tüccarların hanlarda kaldığı bir yer olmuştur. Ayrıca gözden düşen Osmanlı memurları için de bir sürgün yeri niteliği taşımaktadır.[88] Fakat ileride sunulacak belgelerden anlaşılacağı üzere, burada bulunan Balaban İskelesi ve çevresindeki bekâr odaları adları sıklıkla suç ile birlikte anılan yerlerdir.

Bu bölgelerin suç alanları olarak görülmelerinin bir nedeni burada yaşayan bekâr erkek topluluklarıyken bir neden de barakalar, salaşhaneler ve meyhaneler gibi her zaman suçla ilişkili olarak ele alınmış yerleri bünyelerinde barındırmalarıdır. Dâhiliye Nezareti Kalem-i Mahsus Müdüriyeti ile Polis Müdüriyet-i Umumiyesi'nden Hasan Tahsin Beyefendi arasındaki 1918 gibi çok geç tarihli bir grup yazışmada bile bu durum gözlemlenebilmektedir:

> "Mâbeyn-i Hümâyûn-ı mülûkâne başkitâbet-i celîlesinden aldığım bir tezkire-yi husûsiyede Tophâne kışlasının arka cihetine musâdık harîk mahallerinde ahiren vücûda gedirilen barakaların birtakım ülfetgâna melcâ ve makarr olduğundan ve fuhuşiyâtın oralarda 'ale'l-âde denilebilecek bir derecede ve açık ve saçık sûretde icrâsı mahal-i mezkûrdan geçmek mecbûriyetinde bulunan erbâb-ı nâmûs ve hamiyeti dil-hûn etmekle beraber bu hâlin ba'zı gûna kîl ve kâle de sebeb virmekde bulunduğundan bahs edilmekde ve Sarı İmam denilen kimsenin bu ictimâ'a fırsat ve ruhsat virdiği mesrû olduğu dahi başkaca bildirilmekdedir. Seri'en tahkîkât-ı lâzıme icrâ olunarak keyfiyetin sıhhati hâlinde mu'âmele-yi muktezîyenin hemân ifâ ve neticesinden ma'lûmât i'tâsı mümtenâdır ol bâbda."[89]

Suç ve marjinalite deyince neredeyse herkesin aklına fuhuş geldiğinden, bu konuya kısaca bir açıklık getirmek gerekiyor. Genel kanı fuhşun Osmanlı devletinde her zaman suç sayıldığı yönündedir. Oysaki fuhuş ancak 1858'de suç kapsamına alınmıştır. 1810 tarihli Fransız Ceza Kanunu'ndan uyarlanmış Ceza Kanunnâme-i Hümâyun'un ilk halinde fuhuşla ilgili bir hüküm bulunmamaktadır, hüküm ancak 1860'da eklenmiştir.[90] Fuhşun 18. yüzyılda suç sayılmaması, tanımlı bir cezası olmaması İstanbul'a dair belgelerde sıkça rastlanan bir durumdur. İstanbul'un mahkeme kayıtları incelendiğinde fuhşun cezalandırılması ile ilgili bir esneklik olduğu, belirli bir cezası

88 *A.g.e.*, s. 28.

89 BOA, DH.KMS, 60–2/4, 1337/1919.

90 Ahmet Gökçen, *Tanzimat Dönemi Osmanlı Ceza Kanunları ve Bu Kanunlardaki Ceza Müeyyideleri*, İstanbul, 1989.

olmadığı ve pek çok durumda davanın düştüğü görülmektedir. Yalnızca imamın önderliğinde tüm bir mahallenin tanıklık ettiği durumlarda -ki bu baskınlar halk kültürünün önemli bir parçası olacak kadar sık yaşanmaktadır- mahkeme ciddi bir karar almıştır.[91] Bu kararlar ise bu kişilerin başka bir şehre gönderilmesini ve mekânların kapatılmasını içermektedir. Bu kişilerin çoğu bir süre sonra geri dönebilmekteydiler.

Oysaki 18. yüzyılda fahişelik çok yaygın bir etkinliktir. Şam'da, 18. yüzyılda fuhuş kamusal alana yayılmıştır. Fahişeler bazen örtünmeden camilerin ve fırınların yanlarında, pazarlarda ve kahvehanelerin çevresinde toplanmaktaydılar.[92] İstanbul'a ait zaptiye ve mahkeme kayıtlarında ise zina yapan ile fahişelikle ilgisi olan kadınlar arasında bir ayrım yapmak mümkün değildir. Fakat Kahire'de, 16. yüzyıldan itibaren fahişeler üzerinde mali bir denetim olduğu ve 18. yüzyılda hırsızlar ve dilenciler ile birlikte fahişelerin de vali tarafından kayıt altına alındığı bilinmektedir.[93] İslam hukuku zina ile fahişelik arasında bir fark gözetmezken bunların cezalandırılması da failin sosyal statüsüne yani köle olup olmamasına, evli olup olmamasına ve mensubu olduğu dine göre değişmekteydi (Şekil 1).[94]

Fuhuş çok geç sayılabilecek bir dönemde suç kapsamına alınmış olsa da yine de bugünkü anlamda bir suç teşkil etmemektedir. Fuhşun kendisinin ne olduğunun bile kararlaştırılamadığı geç dönem metinlerinde bile görülebilmektedir. Ahlak Zabıtası Baş Memuru tarafından 1918'de kaleme alınmış bir belgede kamu ahlakını ihlal ettiği ve zührevi hastalıkların yayılmasına neden olduğu için Kadıköy İbrahim Ağa'da Kuş Yolu'ndaki merhum Hüseyin Bey'in köşkünde yaşayan dul Rahime Hanım'ın fuhuş yaptığı iddiasını denetlemek üzere iki memur görevlendirilmiştir. Gece yarısına kadar evi gözetleyen memurlar buraya iki erkeğin girdiğini görmüşler ve fuhuş yapıldığına hükmetmişlerdir:

> "... hâne-yi mezkûr derûnunda bulunanlar bir odada toplanarak icrâ-yı ahenk ve raks ve sâ'ika-yı bed-mest ile ah of ile karışık nefehât-ı sermestâne izhâr eyledikleri lambanın ziyâsından mütevellid pencere perdelerinden husûle gelen in'ikâsât ve gerekse me'mûrîn-i mutarassıdanın bi'z-zât işitmiş olmalarından mezkûr hânede gayr-ı meşrû' icrâ-yu fuhuş edildiğine dâ'ir şikâyetnâmede vâki' ihbârâtın hakikat bulunduğuna kanâ'at-ı kâmile ve vicdaniye hâsıl edilmiş..." [95]

---

91 Zarinebaf, *Crime and Punishment in Istanbul*, s. 107.

92 *A.g.e.*, s. 103.

93 Khaled Fahmy, "Prostitution in Egypt in the Nineteenth Century", *Outside In: On the Margins of the Modern Middle East*, ed. Eugene Rogan, I. B. Tauris, London, 2002, s. 78.

94 Zarinebaf, *Crime and Punishment in Istanbul*, s. 105.

95 BOA, DH.EUM.AYŞ, 73/1, 1337/1918.

Şekil 1: Karagöz "fuhşa" teşvik ediliyor (Ali Sami, *Karagöz Beyoğlu'nda*).

Memurlar yaptıkları baskında erkekleri ve bazı kadınları karakola götürmüşlerdir. Evdeki rakı kadehleri ve mezeler kanıt sayılırken söz konusu evin umumhane olduğuna ve kapatılması gerektiğine değinilmiştir. Oldukça geç bir döneme ait bu belgede bile aslında fuhşun tanımının bugünkünden çok farklı olduğu görülmektedir.

Karagümrük ile ilgili konu hakkında çok fazla belge oluşu ise fuhşun yoğun olduğu semtlerden biri olduğunu düşündürmektedir. Burada mahallelinin sürekli şikâyeti sonucunda 1888'de fuhuşhaneler kapatılmıştır:

"Karagümrük'deki fuhuşhânenin ahâli-yi mahalliyeyi iz'âc eylemekde olduğundan bahsile ba'zı ifâde ve iddi'âyı hâvi rikâb-ı kemer-tâb-ı cenâb-ı cihân-bânîye ref' ve takdîm kılınan 'arz-ı hâl-i 'umûmî üzerine bu hâlin devâmı asla câ'iz olamayacağına mebnî mükerreren irâde ve fermân buyrulmuş olduğu veçhile mahal-i mezkûredeki fuhuşhânelerin kapatdırılması bugün dahi şeref (---)[96] Mâbeyn-i Hümâyûn başkitâbet-i celilesinden teblîğ olunan irâde-yi seniyye-yi hazret-i pâdişâhi muktezâ-yı münifinden bulunduğu..."[97]

Osmanlı'da, Avrupa'da olduğu gibi suçun sınırlarının tanımlanmaya, dolayısıyla İstanbul'da bazı bölgelerin suç oranları açısından dikkat çekmeye başladığı görülebilmektedir. Suçun ve cezaların tanımlanması ise Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde bir sorun olarak belirmeye başlamıştır. 1900'de Dâhiliye Nezareti'nden Sadaret'e yazılmış bir metinde bu belirsizlikten ve bu belirsizlik giderilmediği takdirde suçun artacağından şikâyet edilmektedir:

"Vilâyet istatistiklerine nazaran kabâih-i cürmiyenin ekseriyetini karı kaldırmak ve raks etdirmek gibi ef'al-i şen'i teşkîl etmekde ve bu misillû ahvâlin devâmı ihlâs-ı 'umûmiyeye sû-ı te'sîr ve sirâyet edeceği cihetle bir tedbir-i kat'i ittihâzı muktezî görünmekde olub eğerçe hükûmetçe büyük tecâvüzâta mütecâsir olanların bi'l-muhâkeme tertîb-i cezâları cihetine gidilmekde ise de mehâkimin icrâ-yı tedkîkâta hasredeceği zamanın imtidâdı virilecek hükmün izâle-yi te'sîrine hâdım olmakda ve ahvâl-i mümâsilede hükmün kat'iyet etmesi gibi netâyic-i kânûniyeye intizâr oralarca kâbil-i tatbîk görülememekde olmasına binâ'en Zabtiye Nizâmâtına zeyl olmak üzere 76 tarihinde teblîğ kılınan emirnâme-yi sâmî ahkâmının icrâsından te'sîrât-ı matlûbe husûlü me'mûl olub ancak bunun teşkîlât-ı 'Adliye'den mukaddem olmasına ve bu gibi fuhuşiyât içün mer'i bulunan Zabtiye nizâmâtı ahvâl-i 'âdiyede kemakân câri olacağı da kânun-ı cezanın madde-yi mahsûsasında musarrah bulunmasına göre emirnâme-yi mezkûr hükmünün hâl-i hâzırda mer'î olub olamayacağı 30 Teşrinisani sene 315 tarihinde makâm-ı fehâmetü't-tâm sadâretpenâhîlerinden istizân kılındığı hâlde bir emr-i sâmî şeref-vürûd etmediğinden ve buraca ba'zı delikanlılar ötede bir yerde ictimâ' edib 'ayş ve 'işretle fâhişe raks etdirmekde ve sâ'ika-yı sekr ile beynlerinde münâza'a zuhûr ederek mücâraha ve mücâdele ile neticelenmekde olmasından dolayı vukû'ât eksik olmayub

---

96 Okunamayan kısımlar için bu parantez kullanılmıştır.

97 BOA, DH.MKT, 1787/47, 1308/1888.

> emirnâme-yi mezkûrun kadim tarihi i'tibâriyle infâz hükmünce tereddüd olunduğundan bahsile bu bâbda olunacak mu'âmele Konya vilâyet-i celilesinden bi'l-vürûd sâlifü'z-zikr emirnâme suretiyle beraber huzûr-ı sâmîyi fehimânelerine takdîm kılınan tahrîrâta atfedilmişdir. Anadolu'nun hemân her tarafında ekseriyetle vukû'a gelmekde ve ahlâk-ı 'umûmiyeye sû-ı te'sîrâtndan başka katl ve cerh gibi ef'âl-ı cinâ'iyeye de sebeb virmekde olan fuhuşiyât maddesinin men'i kâmil olacak tedâbir-i mü'essirenin ittihâz ve icrâsı taht-ı lüzumda bulunmasıyla bu bâbda 'umûmî ve mü'sser bir karâr ittihâz olunmak üzere keyfiyetin Şurâ-yı Devlet'e havâle buyrulması menût-ı müsâ'ade-yi 'aliye-yi vekâletpenâhîleridir ol bâbda."[98]

Neredeyse 20. yüzyıla kadar modern bir cezai sistem oturtamamış, dolayısıyla bunun entelektüel tartışmalarından da yoksun kalmış Osmanlı bağlamında suç, erken modern metropolde bile premodern tanımlara sadık kalmıştır. Tanımında bile uzlaşılamayan suçlar, premodern bir yapı içerisinde suçluların ve suçlayıcıların seçtikleri sistemlerde değerlendirilmişlerdir.[99] Dolayısıyla her olay mahkeme kayıtlarına yansımamış, pek çok durum şikâyetler ve anlık çözümler ile üstesinden gelinmiştir. Suçun ve suçlunun Osmanlı ve İstanbul bağlamında tanımı ise ancak modern denetim mekanizmalarının kurulması ile mümkün olmuştur.

Osmanlı bağlamında marjinalite konusu yalnızca eşkıyalar üzerinden çalışılmış, kentsel toplum dışılık üzerinde pek durulmamıştır. Tulumbacılar ve birkaç tekil örnek üzerine anlatılar ise kent tarihi içerisinde değil, eşkıya anlatıları bağlamında ele alınmışlardır. Aslında toplum dışı kişilerin veya grupların İstanbul'un sosyo-ekonomik düzen ve kültürel alanındaki etkileri üzerine bir araştırma çok ilgi çekici olurdu.

İstanbul'da marjinal olarak nitelendirilebilecek suç çeteleri olduğunu ve soygun, cinsel taciz ve çeşitli şiddet olaylarına karıştıklarını biliyoruz. Bu gruplar dinî ve etnik çeşitlilik sergilerken, grup halinde hareket etmiş ve bazıları isyanlarda önemli roller oynamışlardır. Bazı meslek gruplarına mensup kişilerden oluşan çeteler de mevcuttur. Bunlara örnek olarak yeniçeriler, denizciler, bazı zanaatkârlar ve hatta medrese öğrencileri verilebilir. 18. yüzyılda çete şiddeti İstanbul'un belirli bölgelerinde dikkat çekmekte, sokaklarda dolaşıp halka sözlü ve fiziksel tacizde bulunan kişiler hakkında şikâyetlerle karşılaşılmaktadır.

---

98 BOA, DH.MKT, 579/6, 1320/1903.

99 Osmanlı hukuk sisteminde farklı mahkemeler bulunmaktadır. Örneğin bir gayrimüslim bir sorunu kendi cemaati içerisinde çözmeyi seçebileceği gibi şer'i mahkemeye de gidebilirdi. Bu sistem, herkesin kendisi için en kârlı olan hukuk sistemini tercih etmesi anlamına gelmekte, dolayısıyla bir kurallar bütünlüğü bulunmadığına işaret etmektedir.

Kasımpaşa ve Galata gibi semtlerde farklı çeteler pek çok hırsızlık ve şiddet olayına karışırken, birbirleri ile de çatışmaktaydılar.[100]

Arşiv belgelerinde, özellikle İstanbul'un çeperlerinde Londra'dakine benzer çete hareketlerine rastlanmaktadır. Taylesanizâde Hâfız Abdullah Efendi'nin bildirdiğine göre, 1786'da Üsküdar'ın Kartal kasabasına bağlı Pendik'te, sabaha karşı iki kayıkla gelen eşkıyalar bölgeyi ateşe vermiş, yangını söndürmek üzere denizden su alanların üzerine ateş açmıştır. Yangın sonucunda çevredeki dükkânlar, sahildeki salaşlar ve şerbethaneler ile beş yüz kadar ev yanmış, yalnızca bir han ile yağhane kurtulmuştur.[101] 1793 tarihli bir belgede ise bir müddetten beri Büyükçekmece ve Küçükçekmece, Silivri, Çatalca, Terkos kaza ve nahiyelerinde, köy ve çiftlikler içindeki bağ ve bahçelerde geceleyen "yerli, yabancı, bekâr, çiftçi, çoban, yanaşma, ırgat, arabacılardan bazıları haydut eşkıyası olarak ortaya çıktıklarından" yakınılmaktadır. Bunların bu semtlerin sakinlerine ve yolculara saldırdıkları, mallarını çaldıkları ve hatta öldürdükleri bildirilmektedir. Belgede "bu eşkıya taifesi ile serseri ve başıboş dolaşanların" tamamının araştırılarak kefile bağlanmaları istenmektedir. Kefilsiz olanların ise kayıt altına alınıp Silivri Kadısı'na gönderilmeleri emredilmiştir.[102] Bunlara bakarak kentin idari sınırlarının gerçek birer marjin tanımladığını söylemek yanlış olmaz.

Kahire ve Şam için de pek çok benzer belge bulunduğunu biliyoruz. Görüldüğü gibi marjinalleşmiş geniş bir kitlenin varlığı, erken modern Osmanlı şehirleri için de tipik bir durumdur. 18. yüzyılda, Osmanlı bağlamında, çeteler dışında pek çok toplum dışı kişi ve grup olduğuna da şüphe yoktur. Belgelerin satır aralarında rastladığımız "fahişeler", külhanlarda yatan çocuklar, içki üreten kadınlar, dervişler, falcılar ve sayısız çeşitliliğiyle[103] İstanbul, bu bağlamda tam bir metropoldür. Abartılı da olsa, *Risâle-i Garîbe*[104] gibi metinler bu konuda ipuçları ile doludur.

Öte yandan, marjinalite kavramının direkt olarak dışlanmış, serseri veya sınırlı bir bölgede baskın olan kültür anlamına gelmediğini unutmamak gerekir. Çete

---

100 Zarinebaf, *Crime and Punishment in Istanbul*, s. 119–121.

101 Taylesanizâde Hâfız Abdullah Efendi, *İstanbul'un Uzun Dört Yılı (1785–1789): Taylesanizâde Hâfız Abdullah Efendi Tarihi*, haz. Feridun Emecen, Tarih ve Tabiat Vakfı Yayınları, İstanbul, 2003, s. 156.

102 BOA, C.ZB, 11/527, 1207/1793.

103 Hamadeh'in yakın zamanda yayımlanan bir çalışması, bu dönemde İstanbul'daki dilencileri, fahişeleri ve bekârları ele almaktadır. Shirine Hamadeh, "Mean Streets: Space and Moral Order in Early Modern Istanbul", *Turcica*, 44, 2013, s. 249–277.

104 Hayati Develi, *XVIII. Yüzyıl İstanbul'a Dair: Risâle-i Garîbe*, Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2010.

örneklerindeki gibi suçla ilişkili, "toplum karşıtı" muhalif bir tavır içinde olmak elbette ki marjinaliteyi garantiler; fakat daha sonra tartışılacağı gibi araştırmanın kapsamındaki dönemde kişiye marjinallik atfeden unsurlardan biri de içinde bulunduğu mekân, bu mekânın karakteri ve iktidar tarafından denetimidir.

Toplum dışılık meselesi, aynı zaman ve mekânda huzur bozucu olanı saygın olanla, meşruyu gayrimeşruyla, tutucuyu sorumsuzla bütünleştirmek ve kentin anlaşılmasına katkıda bulunmak açısından önemlidir. Bu tip bağlar, erken modern kent çevresindeki çapraşık ilişkilerin hem nedenlerini hem de etkilerini oluşturmaktadır. Bu olgular, kurgular ve uç noktalar sadece karşılıklı tanımlarla bağlanmış değildir, fakat uzlaşmazlıklara, yan yanalıklara ve yakınlıklara da dayanmaktadır.[105] Kentlerin içindeki sınırlar arasındaki geçişler ve etkileşimler, meşru olanla olmayanı birbirinden ayrılmaz kılmaktadır, zira kent "daimi ihlalin" yeridir. Kanun ve suç, düzen ve düzensizlik, huzur ve vahşet, kanunsuzluk ve sivil idame arasındaki sınırlar bulanık ve belirsizdir.[106] Dolayısıyla kentte marjinali tarif etmek, sosyal ve coğrafi sınırlardan çok heterojen bir gerilimi tanımlar. Aslında, kenti modern metropol haline getiren şey tam da bu gerilim ve onun yarattığı tekinsizliktir.

Tekinsiz olan, daha önceden bilinen ve tanıdık bir şeye referans veren korkunç bir nesne ya da durumdur. Tekinsiz (*unheimlich*); tanıdık (*vertraut*), eve ait, yerli olanın (*heimlich, heimisch*) tam tersidir. Fakat her tanıdık olmayan şey ürkütücü değildir, bir şeyin tekinsiz olması için başka şeyler de gereklidir. Tekinsiz bir durum, kişinin karşısında ne yapacağını bilemediği, kendi dünyasındaki konumunu kaybetmiş gibi hissettiği durumdur.[107] Özellikle sanayi devrimi Avrupa edebiyatına göz attığımızda, modern kent tasvirlerinin tam da böyle bir tanımla örtüştüğünü görürüz. Karakterler gerçekten de kentte konumunu kaybetmişçesine bir endişe içindedir.

Bu tekinsizliği yaratan kent olduğu kadar, kentte ortaya çıkan ve burada barınmayı başaran bir kitlenin varlığıdır. Örneğin 18. yüzyıl Londrası, kent sakinlerince çeteler (*mob*) tarafından yönetilen korkunç bir şehir olarak görülmektedir. *Mob* kelimesi, Latincede hareketli ya da telaşlı kalabalık anlamına gelen *mobile*

---

105 Adam Hansen, "Sin City and the 'Urban Condom': Rogues, Writing, and the Early Modern Urban Environment", *Rogues and Early Modern English Culture*, ed. Craig Dionne ve Steve Mentz, University of Michigan Press, Ann Arbor, 2006, s. 231–232.

106 *Outlaws in Medieval and Early Modern England: Crime, Government and Society, c. 1066–c. 1600*, ed. Paul Dalton ve John C. Appleby, Ashgate, Burlington, 2009, s. 1.

107 Sigmund Freud, *The Uncanny*, Penguin Books, London, 2003, s. 124–125.

vulgus'tan gelmektedir ve kelimenin İngilizceye girişi ise geç 17. yüzyıldır.[108] Dolayısıyla bire bir modernite ile ilgilidir.

Tekinsiz metropol anlatılarının merkezinde polisiye hikâyeler bulunmaktadır. Başlı başına modern bir edebi tür olan polisiyenin kente duyulan endişe ile örtüşmesi tabi ki tesadüf değildir. Bu hikâyelerin tümü artık metropollerde ve kentli karakterlerin başından geçmektedir. Avrupa'da polisiyenin ortaya çıkışı ile dikkat çeken tekinsiz kent ve kentli tasvirleri, İstanbul için de özellikle 18. yüzyıl anlatılarında görülebilmektedir. Bu yüzyılda gerek kamusal alandaki gerekse cinsel rollerdeki değişim, İstanbulluların kenti tekinsiz bir yer olarak algılamalarına yol açmıştır. Örneğin Boğaziçi ve Haliç'te kendi inşa ettirdikleri saraylarda yaşayan hanım sultanlar ve mesirelerde görülen orta sınıf kadınlar, dönemin halk hikâyelerinin ana karakterlerini kandırıp yoldan çıkaran kötü kişileri oluşturmuşlardır. Döneme ait hikâyelerin bir diğer ilginç noktası ise olayların geçtiği coğrafi alanın genişlemiş olmasıdır. Özellikle kötü olayların kentin çeperlerinde vuku bulduğu görülmektedir:

> "Sözgelimi, gençler, Boğaziçi'ndeki yalılardan geçkin 'aşüfte'lerin eline düşer; Adalar'a götürülüp eğlendirilir, bıçaklanırlar."[109]

Kentin, sıkı mahalle dokusu dışında gelişmekte olan yeni alanları, denetimin dışında kalışları nedeni ile belli ki toplum için tekinsiz yerler olarak algılanmaktadır. Gerek toplumdaki çeşitlenmenin gerekse coğrafi genişlemenin bir tedirginlik yarattığı açıktır.[110] Bunun, İstanbul'un bekâr ve işsiz nüfusundaki büyüme ve bunun sonucunda kent suçlarındaki artışla ilişkili olduğu da düşünülebilmektedir. Fakat İstanbul gibi bir kentte göç ve suç her zaman var olmuş olgulardır. Oysaki kent, artık suç bölgelerinin olduğu bir yerden çok bütünüyle tekinsiz bir coğrafyadır. İçerisindeki tüm bireyler her an bir suçlu/marjinal olabilir ve kentin tüm entrikalarından habersiz olan bireyi karanlık mekânlara çekebilir. Dışarıdaki iyi adam meyhanede bir dolandırıcıya dönüşebilir, berber dükkânı insanı yoldan çıkarabilir ve en kötüsü bazı evlerde insan bir cinayete kurban gidebilir.

Tam olarak anlaşılamayan, karşısında rahatsız hissedilen tekinsiz, dehşet yaratmaktan ziyade çekinilen bir şeydir. Jentsch, tekinsizlik hissinin, "yönelim

---

108 Robert B. Shoemaker, *The London Mob: Violence and Disorder in Eighteenth Century England*, Hambledon & London, London, 2007.

109 Tanyeli, "18. Yüzyıl Osmanlı Halk Anlatılarında Tekinsiz Kent İstanbul", s. 323.

110 *A.g.e.*, s. 324.

eksikliği"nin getirdiği temel bir güvensizlik durumu olduğunu söylerken, bunu yaratanın, yeni ve yabancı olanın, eski ve alışılagelmiş dünyayı ele geçirmesine dair bir korku olduğunu belirtmektedir.[111] Günümüze kadar gelmiş olan İstanbul'da kamusal mekâna duyulan tekinsizlik de tam anlamıyla bununla ilişkilidir. 18. yüzyılda kent mekânının toplumsal kullanımının genişlemesi ve çeşitlenmesi, söz konusu endişenin ana unsuru gibi görünmektedir. Bu dönemdeki tekinsizlik olgusu, kentsel denetim mekanizmalarının gelişmesini tetikleyen unsurlardan biri olarak da ele alınabilir.

KENTSEL DENETİM

Erken modern kentte kentsel denetim, sosyal hayatı etkileyen ve kentin biçimlenişini yönseyen ana unsurlardan biri olarak karşımıza çıkar. Her ne kadar kendine özgü farklılıkları barındırsa da İstanbul da tüm erken modern Avrupa metropolleri gibi kurumsallaşmış bir denetimin inşa sürecini yaşamıştır.

Araştırmanın ele aldığı dönemde bireylerin kontrolü ile aslında pek de ilgilenilmemiş, daha çok tekil mekânların ve kent mekânlarının denetimi ön plana çıkmıştır. Bu herhangi bir şikâyette suçun kişiye değil mekâna kesilmesinde görülebilmektedir. Çoğu zaman yasa dışı bir etkinlikte bulunan birey kısa bir süreliğine şikâyet alanından uzaklaştırılmış, şikâyet edilen mekân ise kapatılmıştır. Bundan sonraki dönemde, Osmanlı toplumunun kompartımanlardan oluşan yapısındaki grupların, kendi denetim sistemlerinin devlet tarafından devralınıp daha sistemli bir hale getirilmeye çalışıldığı görülmektedir.

Her ne kadar İstanbul'da da Avrupa'daki gibi salgın hastalık korkusu hâkimse de disiplin mecrasının oluşması, modern hijyen kavramı ile ortaya çıkmamıştır. Burada bir takım erken disiplin çabaları, modern kavramlarla örtüşmeyen karmaşık bir sosyal kontrol ve isyan korkusundan temellenmiştir.[112] Osmanlı'da

---

111 Anthony Vidler, *The Architectural Uncanny: Essays in the Modern Homely*, The MIT Press, Cambridge, 1992, s. 23.

112 Osmanlı'da kentsel unsurların denetimine ilişkin literatür Avrupa kentlerininki ile karşılaştırılacak düzeyde olmamasına rağmen, yine de konu hakkında çalışmalar bulunmaktadır: Donald Quataerts, "Clothing Laws, State and Society in the Ottoman Empire, 1720–1829", *International Journal of Middle East Studies*, 29/3, Ağustos 1997, s. 403–425; Cengiz Kırlı, "Kahvehaneler ve Hafiyeler: 19. Yüzyıl Ortalarında Osmanlı'da Sosyal Kontrol", *Toplum ve Bilim*, 83, Kış 1999–2000, s. 58–77; Ferdan Ergut, "Policing the Poor in the Late Ottoman Empire", *Middle Eastern Studies*, 38, 2002, s. 149–164; Nadir Özbek, "'Beggars' and 'Vagrants' in Ottoman State Policy and Public Discourse, 1876–1914", *Middle Eastern Studies*, 45/5, 2009, s. 783–801; Mark David Wyers, *"Wicked" Istanbul: The Regulation of Prostitution in the Early Turkish Republic*, Libra Yayıncılık, İstanbul, 2012; Betül Başaran, *Selim III: Social Control and Policing in Istanbul at the End of the Eighteenth Century*, Brill, London, 2014.

pek çok toplumsal unsurun ve kavramın uzun zaman boyunca net sınırlara sahip olamaması, modern bir denetim sisteminin de gerçekleştirilememesine neden olmuştur. Suçun, marjinalitenin ve toplumsal unsurların tanımının yapılamadığı bu aralıkta denetim, homojen olduğu varsayılan geniş kitlelere veya belirli mekân tiplerine yönelmiştir.

18. yüzyılda gözetlemede ve denetimdeki artış, devletin politik şiddet ve suça karşı geliştirdiği korkuyu da gözler önüne sermektedir. Kefalet sisteminin eklemlendiği yeniçeri zabitler ile mahalleli, topluluk ve din liderlerini içeren çok katmanlı bir denetleme sisteminin giderek kurumsal ve sistematik hale getirilişindeki en büyük motivasyon da bu olarak görünmektedir.

İstanbul boyutlarındaki kalabalık ve karmaşık bir şehrin kontrolü de çeşitli ayrışmaları gerektirmiştir. Fakat İstanbul'un denetimi kompartımanlara ayrılmış olsa da merkezi otoriteye doğrudan bağlı oluşuyla dikkat çekmektedir. Vezîr-i Âzam'ın hem devlet işlerinden hem de İstanbul'dan sorumlu olması, İstanbul'un merkezi otorite ile olan bağının iyi bir göstergesidir. Her hafta toplanan dîvânda İstanbul'a dair konular görüşüldükten sonra Vezîr-i Âzam, Subaşı ve Asesbaşı eşliğinde çarşı ve pazarları denetlemekteydi. Bu heyetin içinde İstanbul Kadısı'nın naibi, Kapı Çavuşu, İstanbul Kadısı, Yeniçeri Ağası ve esnaf liderleri de yer almaktaydı.[113] Sadece bu heyetin bileşenlerine bakarak bile kentin yönetimi hakkında fikir sahibi olmak mümkündür. Modern yönetici pozisyonlarının olmadığı bu dönemde, tüm bu aktörlerin rollerinin de karmaşık olduğu göz önünde bulundurulmalıdır. Örneğin hem mülki amir hem de yargının bir bileşeni olan kadı'nın çoğu durumda pozisyonu net değildir. Öte yandan, kentin yöneticilerinin merkezi hükümetle direkt ilişkileri, kentteki her türlü huzursuzluğun bir devlet problemi, yönetici sınıfın kendi içindeki güç mücadelelerinin ise bir kent problemi haline dönüşmesine yol açmıştır.[114]

Modern disiplinin en önemli ayağı bilgi edinmedir. Osmanlı yöneticilerinin bilgi edinme sürecinin de vergi miktarını belirlemekten, giderek artan bir merakla kentin tüm unsurları hakkında detaylı bilgiler toplama çabasına doğru evrildiği, belgelerden anlaşılmaktadır. Erken dönem sayımları haneleri saymakla sınırlıyken, geç dönem kayıtlarında kişiler hakkında daha çok bilgiye rastlanmakta, mahallenin ve lonca liderlerinin yardımıyla istenmeyen kişiler tespit edilmektedir. Bu belgeler isim, memleket, iş kolu, ikamet, önceki suçları ve mahkûmiyetlerine dair bilgileri de içerir hale gelmiştir. Cemaat liderlerinin sorumlu oldukları alan-

113 Robert Mantran, *XVI.–XVII. Yüzyılda İstanbul'da Gündelik Hayat*, Eren Yayınları, İstanbul, 1991, s. 74–75.

114 Kafadar, "Yeniçeri-Esnaf Relation", s. 52.

daki hâkimiyetlerini de arttıran bu kayıtlar, sürekli suç işleyenlerin yakalanmasını sağladığı kadar, devlete karşı işlenebilecek suçların da denetim altına alınmasını mümkün kılmıştır.[115]

Müslüman ve gayrimüslim mahallelerdeki evlerin, loncaların, kamu binalarının, camilerin, medreselerin, hastanelerin, dükkânların, hanların, kervansarayların, meyhanelerin, kahvehanelerin ve işliklerin detaylı bir sayımı, ilk olarak IV. Murad döneminde, 1638'de gerçekleşmiştir. Bu sayımın nedeni, Irak ve İran'a gerçekleştirilmesi planlanan sefere finansman sağlamak için toplanacak vergiyi belirlemektir. IV. Murad, ayrıca kötü şöhretli yerleri, hırsızları, fahişeleri, dilencileri, meyhane sahiplerini ve muhabbet tellallarını da kayıt altına almak istemiştir.[116]

Daha sonraki dönemlerde ise İstanbul'a göçü engellemek ve olası bir isyanın önüne geçmek için çeşitli emirlerin verildiği anlaşılmaktadır. Özellikle 1703 ile 1730'daki isyanlar sonrasında kadıya ve yerel otoritelere gönderilen emirler, devletin, göçün getirdiği su ve yiyecek sıkıntısı, aşırı nüfus, yangınlar, hayat pahalılığı, kırsaldaki verginin azalması, başıboşluk, suç ve kentsel şiddet hakkındaki kaygılarını göstermektedir.[117] III. Ahmed, I. Mahmud, III. Mustafa ve III. Selim, İstanbul'a göçü sınırlandırmak ve kontrol altına almak için çeşitli tedbirler almışlardır. İstanbul'a gelmeyi planlayanların arka planlarını araştırmak üzere İstanbul ve Edirne'deki yerel otoriteleri görevlendirmişlerdir. Kentin girişlerine denetleme noktaları kurulmuş; sadece iş, idari ve sağlık konularında İstanbul'a gelmesi gereken veya akrabalarını ziyaret edecek kişilerin, geçici süreyle verilen izinle girişlerine müsaade edilmiştir. Ayrıca, fuhşu önlemek amacıyla kadınların kente girişleri de sınırlandırılmıştır. Bekâr erkekler ise ayrı bir şüpheli grup olarak ele alınmış, bunların yaşadıkları bölgelerde devamlı ikamet eden kişilerin, bunlara ahlaki açıdan kefil olmaları istenmiştir.[118] Bu tip belgelerde, genelde kentin serserilerden temizlenmesi (tahtîr) ve örnek oluşturmaları için bunların cezalandırılmaları (te'dîb) ve korkutulmaları (terhîb) gerektiğinden bahsedilmiştir.[119]

Tüm bu denetimin, söz konusu dönemde gerçekleşmiş büyük isyanlara bir yenisini eklememek üzere yapıldığı açıktır. Dolayısıyla denetim ve sosyal kontrol, bireylerden çok sosyal grupları hedef almaktadır. Devlet, belli bir kitleyi kentin

---

115 Zarinebaf, *Crime and Punishment in Istanbul*, s. 129–130.

116 *A.g.e.*, s. 129.

117 Ahmet Kala, *İstanbul Ahkâm Defterleri: İstanbul'da Sosyal Hayat*, İstanbul Araştırmaları Merkezi, İstanbul, 1997.

118 Zarinebaf, *Crime and Punishment in Istanbul*, s. 48.

119 Başaran, "Remaking the Gate of Felicity", s. 63.

güvenliğine tehdit olarak görmekte ve suç oranlarındaki artışı göç ile ilişkilendirmektedir.

1703 ve 1730'daki isyanlardan sonra devlet, kahvehaneler ve meyhaneler gibi yeniçerilerin, zanaatkârların, işsizlerin ve çetelerin toplandığı kamusal alanlar karşısında sert bir tavır almıştır. Faklı sosyal sınıfların bir araya geldiği bu mekânlar, suç ve politik organizasyonlar için çok uygun görülmüş ve dolayısıyla pek çok kapatma ile karşı karşıya kalmıştır. Bu tür kısıtlamalar daha çok ekonomik kriz veya politik huzursuzluk dönemlerinde ortaya çıkmıştır. 1730 isyanından sonra, örneğin I. Mahmud, öncelikle Arnavutlar olmak üzere geniş bir göçmen kitlesinin İstanbul'dan sürülmesini emretmiştir.[120]

III. Mustafa ise Kasımpaşa ve Galata'daki tüm imalathanelerin, kahvehanelerin, bekâr odalarının ve hanların denetlenmesini, loncaya üye olmayan ve kefilsiz kişilerin bulunmasını ve sürülmesini istemiştir. Tüm bu zabıtların tutulması, zanaat loncaları ve yerel liderler tarafından desteklenmiştir. İmamlar, mahallelerde polis görevi görmüş ve dışarıdan gelenleri denetlemişlerdir. Benzer bir biçimde loncalar da dışarıdan gelenleri istememiş, vergi sistemine dâhil olmayan satıcıları ihbar etmişlerdir.[121] 1763'teki bu denetimin esas amacı, işsiz ve yersiz yurtsuz olan göçmenleri kentten gönderebilmektir. 1730 isyanındaki rolleri nedeniyle Kürtler, Arnavutlar ve seyyar satıcılar gibi bazı meslek grupları bu denetimin hedef kitlesi olmuşlardır. Devlet, denetim yoluyla kenti marjinal unsurlardan arındırmakta ya da bunları belirli bölgelerle sınırlı tutmaya çalışmaktaydı.

III. Selim döneminde ise bu denetimlerin sıklaştığını ve hatta periyodik hale geldiğini görüyoruz. III. Selim'in kentteki bekâr ve başıboşların sıkı bir denetime tabi olmasına karar vermesine neden olan olay, Cevdet Paşa'nın tarihinde şöyle aktarılmaktadır: 1792'de, Ayasofya'daki bir Cuma selamlığında Mağripli bir meczup, kendi dilinde padişaha şikâyetlerde bulunmuş ve cebinden çıkardığı bir misket güllesini padişaha fırlatmıştır.[122] Bu olayın üzerine III. Selim, yayımladığı Hatt-ı Hümâyun'da İstanbul'a girişlerin denetlenmemesinden yakınmakta ve kentin dilenci, derviş ve divaneden geçilmez hale geldiğinden bahsetmektedir. Bu durumun bir kanıtı olarak Cuma günü başına gelen olaydan bahsetmekte ve bunun zabıtanın dikkatsizliği nedeniyle olduğunu, durumun affedilemeyeceğini ifade etmektedir:

---

120 Zarinebaf, *Crime and Punishment in Istanbul*, s. 49.

121 *A.g.e.*, s. 48–49.

122 Ahmet Cevdet Paşa, *Tarih-i Cevdet*, 3, s. 1373.

"... bir müddetten berü bu kâ'idelere ri'âyet olunmayub bu husûs bir def'a dahi Hatt-ı Hümâyûnum sudûr etmişken kulûb-ı fukarâya dokunulmaz diyerek müsâmaha ve zâbıtanın 'adem-i dikkatlerinden nâşi ve etrâf-ı memâlikden günâ gün eşhâs-ı mechûl Asitâne'ye terâküm eyleyüb taşra vilâyetler harab ve şenlikten halli kaldığından başka derûn-ı İstanbul'da tezâhümleri envâ'i fesâda bâdi ve hakt-ı zehâ'ire mûcib olub sokaklarda dilenci derviş divaneden geçilmez. 'Ale'l-husûs dünki Cuma günü câmi'de katl eylediğim mechûl herifin etdiği edepsizlik nasıl şey'dir İsterse mecnûn olsun Bimarhâne yok mu Bu değildir İllâ zabıtanın 'adem-i dikkatinden nâşidir. Allah-ı te'âla o husus içün çok zâbit katl ederim."[123]

Özellikle III. Selim dönemindeki denetimler, kenti "istenmeyen" ve "gereksiz" unsurlarından arındırmak amaçlı olmuştur. Bunun için pek çok ferman yayımlanmış, birçok memur görevlendirilmiştir.

II. Mahmud dönemi ise İstanbul'un zapturapt altına alındığı bir dönem olarak değerlendirilebilir. Bu döneme dair en çarpıcı olaylardan biri olan "Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılması", aslında sadece askeri alanda değil kentsel alanda da büyük bir değişimi beraberinde getirmiştir. 17. yüzyıldan itibaren ekonomik hayatın içinde olan yeniçeriler, İstanbul'da bulunan kahvehane ve dükkânların çoğunun sahibi konumundaydılar. Yeniçerilerin bu dönemde aile kurdukları da hesaba katılırsa, İstanbul'daki Müslüman bir kentli sınıfı temsil ettikleri görülebilmektedir. Yeniçeri Ocağı'nı kaldıran II. Mahmud, bu ocakla ilişkisi olan kahvehane, bekâr odaları ve benzeri mekânları da kapatırken kentin orta sınıfına ait kültürel bir alanı da yok etmiştir. Şehir suçlarını kontrol etmek adına bekârlara karşı sıkı denetimler getirmiş, büyük çoğunluğunu da şehir dışına çıkarmaya çalışmıştır.

Öte yandan, bu zamana kadar kentin asayişinden sorumlu olan yeniçerilerin ortadan kaldırılmasıyla oluşan boşluğu doldurmak için II. Mahmud, pek çok yeni kurumu devreye sokmuştur. Bunlardan, İstanbul'un toplumsal hayatı üzerinde en büyük etkisi olanı muhtarlıklardır. Muhtarlıkların kurulması ile toplumun geleneksel düzende oluşturduğu, genellikle dinî liderlere dayalı denetim yapısı kesintiye uğramıştır. Artık denetim, merkezi otoritenin atadığı birinin temsil ettiği, kurumsallaşmış bir müessesedir. 18. yüzyılın ortalarından beri süregelen toplumun her unsurunun denetlenme çabası, bu uygulama ile tam anlamıyla sistematize edilmiştir.

123 BOA, HAT, 9428, 1206/1792.

Yine II. Mahmud döneminde kurulan İhtisab Nazırlığı'nın görevleri ise vergi toplamak, güvenliği sağlamak, narhın uygulanması ve şehir hayatının düzenini korumaktır. Sadece loncalar üzerinde değil, kente dışarıdan çalışmaya gelenler üzerinde de denetim yetkisi olan İhtisab Ağası, daha çok yasaklayıcı ve despotik bir uygulama aracına dönüşmüştür. Daha sonra, II. Mahmud'un geliştirmeye çalıştığı vergi ve askere alma sisteminin bir parçası olarak muhtarlar ve kâhyalar, her Müslüman ve gayrimüslim mahallesinde, İhtisab Ağası'nın altında göreve başlamıştır. Önce nüfus sayımı yapılmış, ardından da giysi nizamnamelerinin uygulanmasında rol oynamışlardır. Merkezi yönetimin yereldeki ilk temsilcileri olarak milletlerin ve loncaların yerine geçmişlerdir. Nüfus tahrir defterleri ve her türlü değişikliği bu defterlere not ederek sağladıkları otorite, her türlü mal ve mülkün kayıt altına alınması, seyahat için pasaport ve izin gerekliliği ile pekişmiştir.[124] İstanbul'da 1845'de polis örgütü ve 1846'da da Zabtiye Muşiriyeti kurulunca, İhtisab Nazırlığı'nın sorumluluğu, narh işleri ve esnaf kontrolü ile sınırlandırılmıştır.[125]

Bu noktada yayımlanan İhtisab Ağalığı nizamnamesine bakmak, 1826'dan sonra kentin ve kentlilerin nasıl bir denetim altına girdiklerini anlamak açısından önemlidir. Bir sonraki bölümde detaylı olarak ele alınacak oldukça uzun ve kapsamlı bu nizamname, özetle İstanbul'da "göçmen"le "şüpheli"yi aynı anlama getirmiş, kente girmek kadar kentte kalmayı da pek çok kurala bağlamıştır. Buna göre bekârlar, İstanbul'daki hayatlarının her noktasında İhtisab Ağalığı'na rapor vermek durumundadır. Artık bu kentten gitmek, bu kentte ölmek bile zor hale gelmiştir. Bu nizamname, bireyin nerede ne yaptığının kayıt altına alınmasını ve sürekli izlenmesini öngören modern denetim mekanizmalarının bir öncülü olarak değerlendirilebilir.

Tüm bu yeni düzenlemelere rağmen, kent mekânındaki denetim aslında iki koldan sağlanmaktaydı. Bir yandan resmi memurlar aracılığıyla denetim yapılırken, bir yandan da lonca kethüdaları, kabadayılar, mahalleliler ve dinî liderler de sosyal kontrolün parçası olmaya devam etmişlerdir. Bu durum birçok yerde aşırı uçlardaki kararlara ve mağduriyetlere neden olmuştur. Lonca üyelerinin ve başka yoksul insanların, kendi cemaat liderlerinin ithamına dayanılarak tutuklanmaları bu duruma bir örnek teşkil etmektedir.[126]

Denetimin modernizasyonu olarak tanımlanabilecek aralık ise Tanzimat sonrasına denk gelmektedir. Araştırmanın ele aldığı dönemde ise, bu modernizasyonun başlangıcının izlerini ve yarattığı etkileri görmek mümkündür. Burada en

---

124 Shaw ve Shaw, *History of the Ottoman Empire*, s. 46–47.

125 İlber Ortaylı, *Tanzimattan Cumhuriyete Yerel Yönetim Geleneği*, Hil Yayınları, İstanbul, 1985, s. 116–117.

126 Suraiya Faroqhi, *Osmanlı Zanaatkârları*, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2011, s. 269.

dikkat çekici nokta, denetimin biçim değiştirmesidir. Denetimler ve sayımlar, toplumsal bir korku nedeniyle gerçekleştirilmeye başlanmıştır. Osmanlı bağlamında bir diğer dikkat çekici durum ise bu değişimi tetikleyenin, Avrupa'da olduğu gibi bir modern hijyen problemi olmayışıdır. Bekâr odalarına dair belgelerde de karşılaşılacağı gibi, bu mekânların insan sağlığı açısından ne kadar sakıncalı olduğuna dair bir kanı oluşmamıştır. Dolayısıyla bu mekânlardaki yaşama koşullarına dair elimizdeki tek bilgi de oda sayıları ve bunlarda kalan kişi adedidir. Tüm denetimin merkezinde, kalan kişilerin kimlikleri ve toplumsal bir tehdit olup olmadıkları bulunmaktadır. Benzer bir biçimde, meyhanelere dair belgeler de burada satılan içecek ve yiyeceğin veya mekânın hijyen şartlarına dair hiç bir bilgi içermemektedir. Tüm bu belgelerin bunları görmüyor oluşu, toplum sağlığına dair hiç bir kaygı oluşmadığının ve denetimlerin bu nedenle yapılmadığının kanıtıdır. Dolayısıyla araştırmanın ele aldığı aralık, modern hijyen ve denetim kavramlarının henüz oluşmadığı bir döneme işaret etmektedir.

Bu dönemdeki toplumsal değişim, cinsel rollerin ve toplumsal sınıfların sınırlarında çözülmeler sağlarken bazı alanlarda ise sınırların netleşmesine neden olmuştur. Değişimin yarattığı tedirgin ortam, denetimi ve bireyleri kategorize etmeyi zorunlu hale getirmiş, toplumsal olanla toplum dışı olanın, suç olanla olmayanın belirlenmesini zorunlu kılmıştır. Tüm bunlar modern bir toplumsal denetim sisteminin tüm kente yayılmasına yol açmıştır.

Tanzimat döneminde denetim de çok farklı bir karakter kazanmaya başlamıştır. Devlet artık sistematik olarak kamusal alanları gözetler hale gelmiş, siyaseten yanlış olana odaklanmıştır. Basın gibi kamusallığın modern araçlarının henüz girmediği kentte, ele alınan aralıktaki kentsel denetim ise toplumsal gruplar ve mekânlar üzerinde gerçekleştirilmiştir.

Avrupa'nın 18. ve 19. yüzyılları, yurttaşlık haklarının ve pek çok özgürlüklerin kazanıldığı bir aralık olmuştur. Öte yandan aynı aralık, devlet bürokrasinin arttığı, polis gibi denetim araçlarının inşa edildiği ve toplumun gözetlenmeye başladığı bir süreçtir. Foucault'nun deyişiyle modern devletin, yeni yönetimin zihniyetini (*governmentality*) kurguladığı dönemdir. Özellikle II. Mahmud döneminde yoğunlaşan toplumsal denetim, padişahın görünürlük kazanması ve topluma dair bilgi toplama isteği ile yaptığı geziler, bu yönetim zihniyetine işaret etmektedir.[127] Bu yeni yönetim biçimi elbette ki II. Mahmud'un kendisi ile sınırlı değildir. Bu, 18. yüzyılın ortalarında başlamış bir sürecin son halleridir. İktidarın ve toplumun yaşadığı, yaşamakta olduğu bir dönüşümün sonucudur ve özgündür.

127 Kırlı, "The Struggle Over Space", s. 284.

III

BEKÂRLAR VE MEKÂNLARI

İstanbul'daki bekâr sınıfı, sanılanın aksine, yalnızca işçi ve zanaatkârlardan oluşmamaktadır. Medrese ve tekkelerde barınan öğrenciler de bu gruba mensuptur. Fakat bu özelleşmiş mekânlar burada ele alınmamıştır. Bu başlık altında yer alan mekânlar; hamal ve işçi gibi bekârların kaldığı bekâr odaları ve hanlar, burada çalışanların kaldığı dükkânlar, kayıkçı ve hamalların kaldığı iskelelerdir.

Bekârların barındığı mekânlar, bu kişilerin kentte bulunma nedenlerine, yaptıkları işe ve toplumsal konumlarına göre çeşitlenmektedir. Belgelerde ve tarih anlatılarında homojen bir grup gibi ele alınmış bekârların, farklı sosyo-ekonomik konum ve mekânsallıkları bulunmaktadır. Bekârların farklılaşmış barınma formları, 18. yüzyıl İstanbulu'nun göz ardı edilmiş bir toplumsal dokusunu da ortaya koyar niteliktedir. Her ne kadar bu mekânların organizasyonları hakkında fazla bir bilgi bulunmamaktaysa da bunlar hakkında fikir verebilecek bazı veriler ışığında, bekârların barınma koşullarına da değinilecektir.

Bekârların ve barındıkları mekânların kentsel topografyadaki konumlarının ve yoğunluklarının belirlenmesi ise İstanbul'un kent tarihi açısından, kent mekânının örgütlenişine dair ciddi veriler içermektedir. Bu veriler hanlar, bekâr odaları, dükkânlar ve kayıkhaneler gibi ayrışmış mekânlar olarak değerlendirilirken, bazı semtlerin bekârların barınması açısından öne çıktığı görülecektir.

İstanbul, tarihi boyunca önemli bir ekonomik merkez olma özelliğini korumuş, dolayısıyla çeşitli köken ve niteliğe sahip göçmenlere de ev sahipliği yapmıştır. İstanbul gibi büyük bir ekonomiyi ayakta tutan, kent içinde işleyişi sağlayan da "bekârlar" adı verilen bu gruptur. İstanbul'un kayıkçı, hamal ve benzer esnaf gruplarını oluşturan, büyük bir kısmı bekâr veya ailesini geride bırakmış erkekler olan bu göçmenler; bekâr odalarında, hanlarda ve dükkân üstlerinde barınmaktaydılar. 19. yüzyılın sonunda bile bekâr hamalların bir kısmının kahvehane bahçelerindeki barakalarda yaşadığı bilinmektedir.[128]

---

128 Ertuğ, *Osmanlı Döneminde İstanbul Hamalları*, s. 155.

Her ne kadar geleneksel Osmanlı mahallesini tanımlayan etno-dinsel ayrımlar olup farklı sosyal sınıfların bir arada yaşamaları sık sık görülse de[129] bekâr odalarının bu geleneksel mahalle dokusu içinde bulunmaları çoğu zaman ciddi problemler teşkil etmiştir. Bunun en büyük nedeni, İstanbul'da barınma bağlamında iki grup kentli olmasıdır: geleneksel mahalle dokusunun bir parçası olanlar ve "ötekiler".[130]

> "'Reaya', kırda ve kentte bir üretim, denetim ve vergilendirme birimi olan aile bazlı 'hane' kavramı esas alınarak örgütlenmiş ve tanımlanmıştır. Kentte 'mahalle' örgütlenmesi ona üst aşamada ikinci bir tanım ve denetim getirir. Bu örgütlenme içinde kendilerine yer bulamayanlarsa marjinal grupları oluştururlar. Bürokratik yönetici sınıf dışında kalıyorsa, ailesiz ve mahallesiz insan, yani tüm bekâr erkekler Osmanlı sistemi için bir anlamda marjinaldir."[131]

Ancak, bölümün ilerleyen kısımlarında değerlendirilen belgelerden de anlaşıldığı üzere bu "öteki", aslında kentin ana unsurlarından birini oluşturmaktadır.

Osmanlı toplumunda bireyin tanımı, geniş bir ailenin, dinî veya mahalli bir topluluğun ya da bir loncanın üyesi oluşuyla ilgilidir. Bekâr tanımının da evlenmemiş erkeklerle sınırlı olmaması bu nedenledir. Kent içinde bir aile bağı olmayan herkes bekâr olarak adlandırılmıştır. Memleketinde evli olanlar, oğullarıyla İstanbul'a gelenler dahi bu gruptan sayılırken, grubun bir yaş aralığı da yoktur.

Devlet, toplum dışı olarak tanımladığı bu bireylerin maddi ve ahlaki açıdan kefilleri olması gerektiğini buyurmuştu. Kefil sistemi, aslında bu kitle için bir denetim mekanizması da oluşturmaktaydı. Denetim ise belgelerden anlaşıldığı kadarıyla devletin bekârlar için en önemsediği konu olarak karşımıza çıkmaktadır. Neredeyse tüm belgeler, aynı ahlakçı bakış açısıyla bu geniş kitleyi kentin her türlü sorunlarından sorumlu tutmaktadır. İktidar, bunları yalnızca sorun çıkaran ve tüm toplumun düzenini bozan unsurlar olarak görmektedir. Oysaki bekârlar, kentin ve toplumun önemli bir bileşenini teşkil etmektedirler. Belgeler bile aslında kentin tüm işleyişinin bu bekâr grubu sayesinde gerçekleştiğini görememektedir.

---

129 İlber Ortaylı, *İstanbul'dan Sayfalar*, Alkım Yayınları, İstanbul, 1986, s. 29.

130 Uğur Tanyeli, "Klasik Dönem Osmanlı Metropolünde Konutun 'Reel' Tarihi", *Doğan Kuban'a Armağan*, haz. Zeynep Ahunbay, Deniz Mazlum ve Kutgün Eyüpgiller, Eren Yayınları, İstanbul, 1996, s. 57.

131 *A.g.e.*, s. 64.

Osmanlı arşiv belgeleri incelendiğinde, özellikle 18. yüzyılın sonlarında bekâr odalarının suçun ve ahlaksızlığın merkezi olarak görüldükleri ve sıkı bir denetimden geçtikleri anlaşılmaktadır. Bu denetimler, buralarda kalan bekârların kim olduklarının belirlenmesi ve bazılarının kent dışına çıkarılmaları için gerçekleştirilirken, aslında iktidarın marjinal gördüğü bir kitleye göz dağı vermesi olarak da ele alınabilir. Kentlilere dair tedirginliğin arttığı III. Selim döneminde sıklaşan denetimler ve belgelerin sertleşen dili, II. Mahmud döneminde gerçekleştirilen yıkımların alt yapısını hazırlamıştır.

Burada kullanılacak belgelerin, olayları iktidarın gözünden değerlendirdiğini bildirmekte fayda var. Düşünülenin aksine, az sonra ele alınacak Üsküdar'daki bekâr odaları dışında kapatılması için halkın başvuruda bulunduğu bir durum göze çarpmamaktadır. Benzer bir biçimde, bir kaç münferit olay dışında bekârların kentin düzenini bozan, halkı canından bezdiren saldırgan tavırlarına da rastlanmamıştır. Öte yandan, yeniçerilerin kentin düzenini bozduğuna dair pek çok metin, daha önce tartışıldığı gibi yeniçerilerden ayrı bir grup olarak değerlendirilemeyecek bekârları göz önünde bulundurarak okunabilir. Tabi ki bu metinlerin de iktidarın gözünden yazıldığını ve ileride gerçekleşecek olan politik hamleleri destekler nitelikte olduğunu unutmamak gerekir.

Kısacası, bekârların ve barındıkları mekânların toplumla olan ilişkisini sağlıklı değerlendirebilmek için hiçbir veri bulunmamaktadır. Dönemin İstanbulu'ndaki toplumsal yapıyı ve dönüşümünü anlamak için bunu tartışabilmek, kent ve Osmanlı tarihine büyük katkıda bulunabilirdi. Ne yazık ki burada sadece bekâr odalarını iktidarın gözünden görmekle yetinmek ve sözü geçen konuları bu veriler üzerinden tartışmak durumundayız.

Her dönem denetime tabi tutulmuş olan bekârlar, 18. ve 19. yüzyıllarda Osmanlı başkentinin düzenine büyük bir tehdit olarak görülmüştür. Bu kişilerin sayılarını sınırlandırmak için zaman zaman çeşitli sayımlar yapılmış, bazıları kentin dışına gönderilmiş, barındıkları bazı mekânlar yıkılmış, 19. yüzyılın ortalarında ise kente giriş çıkışlar "mürur tezkiresi" ile kontrol edilmeye çalışılmıştır.[132] Dolayısıyla, bir dönem bekârlar İstanbul'un en kontrol altında tutulan grubu olmuşlardır.

Bu gruba dair en önemli denetim, kefalet sistemi ile sağlanmıştır. Esnaf sınıfına bağlı bekârlar lonca içinde kefalete bağlanırken, dükkânlarda çalışanlar ise ustaların ve dükkân sahiplerinin kefaleti altındadırlar. Hizmetli olarak çalışanlara ise hane sahipleri kefil olmaktadır ki bunlar zaten "kuşkulu" bekâr grubuna girmezler. Bu

---

132 Konu hakkında bilgi ve orjinal dokümanların transkripsiyonları için bkz., Musa Çadırcı, "Tanzimat Döneminde Çıkarılan Men-i Mürur ve Pasaport Nizamnameleri", *Belgeler*, 15/19, 1993, s. 169–181.

bölümde incelenecek defterlerde görüleceği üzere, kefillerin kaydedilmesi ve düzenli olarak kontrol edilmesi, bekârlara yönelik denetimin temelini oluşturmaktadır.

III. Selim dönemi, bekârlar ve onların mekânları üzerindeki denetimin arttığı bir dönemdir. III. Selim, kent nüfusunu, yiyecek maddelerindeki kıtlık ve fiyatlardaki artış, taşradaki kötü yönetim nedeniyle artan göçün sonucu olarak kontrol edilemez ve ufak bir provokasyonla her an patlamaya hazır bir kitle olarak görmekteydi. Bu durumu kontrol altına almak için bu dönemde pek çok sayım gerçekleştirilmiştir. 1792 ve 1793'te İstanbul, Galata ve Eyüp'te yaşayan bekârların kayıtları tutulmuş, işi ve kefili olmayanlar memleketlerine gönderilmiştir. Ayrıca kentin kapılarına memurlar konulmuş, iş için gelenlerin bir an önce memleketlerine dönmeleri sağlanmıştır. Pek çok kez kente gelenler, geri döneceklerinin bir garantisi olarak çocuklarını bu kapılarda rehin bırakmışlardır. Fakat bu önlemler pek de işe yaramamıştır. İstanbul'da bine yakın işsiz erkek ve kadın arkadaşları, hemşerileri ve han sahipleri tarafından korunmuştur.[133]

Özellikle III. Selim dönemine ait, tüm İstanbul'da bekârların kaldığı han ve bekâr odalarının denetlenmesine dair emirlerde, bekârların kefillerinin belirlenmesinin öncelikli olduğu görülmektedir. Bu denetimlerin her altı ayda bir gerçekleştirilmesi için Şeyhülislam tarafından Dîvân-ı Hümâyun hacegânından kişiler görevlendirilmiştir.[134]

Başka bir Hatt-ı Hümâyun'da, bu konuda Şeyhülislam tarafından Bâb-ı Âli kalemlerinden hacegânın görevlendirildiği ve tutulan defterlerin Başmuhasebe Kalemi'ne kayıt olunduğu belirtilmektedir.[135] Muhtemelen 17. yüzyıla ait tarihsiz bir belgede ise, Anadolu Valisi Hüsrev Paşa'nın kıyafet değiştirerek Galata ve Kasımpaşa'da bulunan mahalle ahalisini, buradaki han ve dükkânlardaki evlileri, bekârları ve çocukları kayda geçirip Bâb-ı Âli'ye sunduğu görülmektedir. Aynı belgede, Üsküdar mahallelerindeki han ve dükkânlardaki evli ve bekârların kayda geçirilmesi işinin yine Hüsrev Paşa'ya verildiği, bundan sonra da İstanbul mahallelerinde kalanların listeleneceği anlaşılmaktadır.[136]

Birçok belgeden anlaşıldığı üzere bu denetim yeterli olmamış, kefili olmayanların kentten uzaklaştırılmasında istenen "başarı" elde edilememiştir. Bekârların kentten çıkarılmaları ve geri dönmelerini engellemek için ciddi bir çaba sarf edilmiş, kentin en önemli sorunlarından biri olarak görülen kalabalık bekâr nüfusunun sınırlandırılması için iktidar tüm birimlerini faaliyete geçirmiştir:

---

133 Shaw, *Between Old and New*, s. 75–84.

134 BOA, HAT, 206/10805 [t.y.].

135 BOA, HAT, 184/8591 [t.y.].

136 BOA, HAT, 335/19215 [t.y.].

"Asitâne-yi sa'âdetde ve havâlisi Eyüb ve Galata ve Üsküdar'da vâki' hânlar ve dükkânlar ve sâ'ir bî-kâr eğlenmek kâbil olan mevâzı' bî-kâr ve serseri eşhâs ile dolub ve oturacak yer kalmamak derecelerine vardığı hasebiyle resm-i kadim üzerine bi't-taharrî tahrîr ve o makûle serseri ve kefilsiz eşhâs gürûhunu ihrâc ve kayıklara mevzû'en Anadolu ve Rumeli taraflarına irsâl ve geçidlere mü'ekkid fermân-ı 'âli gönderilüb o misillûlerden ferd-i vâhid geçirilmemek ve birisi Asitâne-i 'aliyede ve havâli-yi mezkûrede ahzolunur ise kangı mahalden geçidiği haber alınub ol mahallin hâkim ve zâbitânı te'dîb olunmak üzere vech-i meşrûh üzere muhadded taht-ı zabıtaya idhâl olunmak bâbında bundan akdem ve bu def'a dahi te'kîd ve rikâb-ı hümâyûn kâ'immkamaı tatarlarından Hasan Ağa kulları yeddiyle Gemlik isti'câli mutazammın sâdır olan fermân-ı vâcibü't-tebâ' ve'l-lâzım mübâşeret ta'yîn buyrulan mahkemesine vusul ve ba'de't-tescîl ve imtisâlü'l-llahımız te'ali bi'l-cümle zâbitân ve iskele emâneti ve sefâ'in rü'esâları ve iskelesi olan kurâların ihtiyâr ahâlilerin meclis-i şer'e da'vet ve mürâcahalarında künh ve kırâ'at ve mazmûn-ı münifi gereği gibi cümlesine tefhîm ve işâ'at olundukda cümlesi sem'en ve tâ'aten merâsimini ba'de'l-ivâ bundan akdem (---) sudûr eden evâmir-i 'âliyenin vürudundan bu âna gelince kazâ-yı mezbûre iskelelerinden ferd-i emnü'l-efrâd serseri ve bilâ-maslahat ve öğüncü (?) nâmıyla tâ'ife-yi nisvândan bir ferdin bir kayığa vaz' olunduğu olmayub ve geçirilmeyüb ve fimâb'ad o makûle bilâ-maslahat serseri (---) gürûhundan ve öğüncü (?) nâmıyla bilâ-maslahat vürûd eden ta'ife-i nisvândan bir ferd geçirilmemek husûsuna cümlesi dikkat üzere hareket edeceklerine ta'ahhüd edüb ve himâyet-i taraf-ı şer'den tekraren tesnîye ve te'kîd olunduğu evvelki vâki'yü'l-hâldir. Bi'l-iltimâs pâye-yi serîr-'uzmâya 'arz ve i'lâm olundu bâki emr ve fermân hazret-i men lehü'l-emrindir."[137]

Hanların, hamamların, bekâr odalarının ve kahvehanelerin periyodik teftişi işsizlerin kentten sürgünü için de kullanılmıştır. Bu tür tedbirler 19. yüzyılda da devam etmiştir. 1802'de İstanbul gümrük memurundan kefili, ikameti ve işi olmayan tüm başıboşların toplanması ve memleketlerine geri gönderilmesi istenmiştir. Bunu talep eden emirde, daha önceki benzer bir girişimde gemi kaptanlarının rüşvet karşılığında "başıboşları" gönderildikleri yere götürmedikleri belirtilmiştir.[138] Yollanan kişilerin birkaç gün veya birkaç hafta sonra İstanbul'a geri döndükleri ve bir suça bulaşmadıkları ya da lonca üyeleri tarafından ihbar

137 BOA, C.ZB, 85/4208, 1200/1786.

138 BOA, C.ZB, 682, 1216/1802.

edilmedikleri sürece otoriteden kaçmayı başardıkları göze alınırsa, bu tip girişimlerin çok da başarılı olmadığı söylenebilmektedir.[139]

Bekârlara ilişkin pek çok Hatt-ı Hümâyun'da sıkça kenti "serseri başıboş ve bekâr taifesi"nden arındırmaktan bahsedilmektedir. Hatta bazı durumlarda defterin tanımının bile bu anlayışla yapıldığı görülmektedir:

> "Kefili olmayıp, başıboş dolaşan şahıslar, ne olduğu bilinmeyen kişiler, reziller vilayetlerine gönderilenlerden başka gerçek kefili olup bilinen kişilerin isim defteridir."[140]

Bekârların, sürekli kentin tüm sorunlarının kaynağı olarak görülmesi meselesi belgelerin diline de yansımıştır.[141] Belgelerin pek çoğunun bunu abartılı bir dille ifade etmesi ilgi çekicidir. Örneğin bir belgede, bekârlar ve serseriler nedeniyle İstanbul'da boş ve oturacak yer kalmadığından bahsedilmektedir. [142]

Sadece belgelerde değil, tarih anlatılarında da bekârlar, gizli saklı yerlerde yaşayan, pazarlarda boş boş gezen ve kente kötülükten başka bir şey getirmeyen kişiler olarak tasvir edilmiştir. 1794–98 yılları arasında vakanüvislik yapmış olan Halil Nuri; bekârları, han ve dükkân köşelerinde geceleyen, yiyecek artıkları ile beslenen, çalışmak yerine çalmak dışında başka bir işe yaramayan ve pek çok kötülüğün kaynağı olan insanlar olarak tasvir etmiştir.[143]

Bekârların bir grubu olan tulumbacılar ise Câbî Said Efendi'nin metinlerinde sürekli sarhoş gezen, odalarına kadın ve oğlan alan erkekler olarak betimlenmiştir.[144] Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılışını betimleyen ama aslında ocağı kötülemek için yazılmış gibi gözüken Sahhaflar Şeyhizade Esad Efendi'nin *Üss-i Zafer*'inde de benzer bir dil göze çarpmaktadır.[145] Anlaşılan bekârlara karşı kullanılan sert dil, biraz da onların yeniçerilerle yakın ilişkilerinden kaynaklanmaktadır.

---

139 Zarinebaf, *Crime and Punishment in Istanbul*, s. 46–47.

140 BOA, A.{DVN.d., 832, 1207/1793.

141 Osmanlı belgelerinde ve dönem anlatılarında, günah keçisi ilan edilmiş kentli ve kırsal grupların çeşitli sıfatlar ve tasvirle kötülenmesine sıkça rastlanmaktadır. Konu hakkında detaylı bir çalışma için bkz., Sariyannis, "'Mob', 'Scamps' and Rebels", s. 1–15.

142 BOA, C.ZB, 85/4208, 1200/1786; C.ZB, 9/428, 1206/1792.

143 Halil Nuri, *Tarih-i Nûri*, yazma, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, ty. 5996, s. 89–90.

144 Câbî Ömer Efendi, *Câbî Târihi*, 1–2.

145 Esad Efendi, *Üss-i Zafer (Yeniçeriliğin Kaldırılmasına Dair)*, haz. Mehmet Arslan, Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2005.

Belgelerin yüz yılı aşkın bir süre boyunca aynı dili yaşatması, bekârların, iktidarın gözünde hiç bir zaman temize çıkamadıklarının kanıtıdır. Bu belgelerin ve yine aynı ahlakçı bakış açısı ile yazılmış vakanüvislerin metinlerinin konu hakkındaki yegâne kaynaklar oluşu tarih yazınına da yansımıştır.

Özellikle Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılmasını izleyen süreçte İstanbul'daki düzenlemeler bekâr grubunu yakından etkilemiştir. Kahvehaneler gibi yeniçeriler ile ilişkilendirilmiş olan bekâr odalarında da, Yeniçeri Ocağı'nın ortadan kaldırılmasından sonra çok sayıda sürgünler söz konusu olmuştur. Esad Efendi, Üsküdar, Boğaziçi, Kasımpaşa, Galata ve Tophane'den toplanan 20.000'den fazla bekârın kentten sürüldüğünü ve bunun için pek çok memurun görev yaptığını aktarmaktadır. Bekârlar, mürur tezkireleri verilmek üzere saray meydanına kurulan bir çadıra ve Yalı Köşkü'e getirilmiş ve kayıklarla kentten gönderilmişlerdir. Vezirin fermanı ile Hoca Paşa Hanı'ndan 200 kadar hamal ve ırgat da eşyaları kaydedilip ellerine mürur tezkiresi verilerek Bahçekapısı'ndan mavnalara bindirilerek Üsküdar'a geçirilmiştir.[146]

II. Mahmud döneminde bekârların takibinin sıkı tutulduğu ve kentin düzeninin sağlanmasına çok önem verildiği belgeler sayesinde açıkça görülmektedir. Bekârların barınma alanlarının kısıtlanmaya çalışılması sürekli bir çabadır. 1827 tarihli bir belgede, İstanbul'da (sur içi) ve Bilâd-ı Selâse'de (Eyüp, Galata, Üsküdar) bekâr odaları için han ve oda yapılması yasak iken; bir müddetten beri mülkî kanunlara bakılmadığından, her tarafta bekâr odaları, hanlar, üstü odalı kahvehaneler ve dükkânların çoğaldığından yakınılmaktadır. Bundan sonra İstanbul'da ve Bilâd-ı Selâse'de, mevcut olan kâgir ve ahşap hanlardan başka han ve bekâr odaları yapılmasının tamamen yasaklandığı belirtilmiştir. Mevcut olan hanlardan tamire muhtaç olanların sahiplerinin Bâb-ı Âli'ye müracaat edip bildirmeleri gerekmektedir; İstanbul Kadısı da durumu İhtisab Ağası'yla Mimar Ağa'ya havale edecektir. Eğer tamir olunacak han, bekâr vesaireye tahsis kılınan hanlardan ise, eski yapısı üzerine tamir keşfi yapılarak ruhsat verilecektir. Hanın genişletilmesinden veya büyütülmesinden sakınılması özellikle belirtilmiştir. Lüzumu olmayan hanların ise tamirine izin verilmeyecektir. Sahibi dilerse boş bırakabilir; kahvehane olmamak şartıyla esnaf dükkânı olmak üzere İstanbul ahalisinden yerli ve kefilli kimselere satabilir veyahut kendisi yerine hane inşa edebilir. Mevcut dükkân üzerinde bulunan odalarda, o dükkânın sahibinden başka gece gündüz hiç kimsenin kalmaması gerektiği belirtilmiştir. Şehir dışından akrabası veya hemşerisi gelse dahi, İhtisab Ağası haber aldığı anda derhal bu kişiyi

146 Esad Efendi bu bekârlar için "alçak, adi insan" anlamına gelen "nâ-kesân" ifadesini kullanmıştır. *A.g.e.*, s. 153–155.

dışarı çıkarıp dükkân sahibini cezalandıracaktır. İstanbul ve Bilâd-ı Selâse'de, dükkân üzerinde olmayıp bekârlara mahsus olarak kiraya verilmiş müstakil bekâr odalarını başka dükkânlara dönüştürmeleri sahiplerine tembih edilmiş, han ve bekâr odaları hususuna dikkat edilmesi istenmiştir.[147]

1827 tarihli başka bir Hatt-ı Hümâyun'da ise İhtisab Ağası'nın görevleri uzun uzadıya sıralanmıştır.[148] Esnafı denetlemek, İstanbul'daki asayişi bozucu unsurlara meydan vermemek, çarşı pazarları kontrol etmek bu görevlerinden bazılarıdır. Bundan başka, İstanbul'a kaçak yollarla girip sağda solda serserilik yapan, ahaliyi rahatsız ve huzursuz eden kişilerin cezalandırılması ve memleketlerine gönderilmesinde de İhtisab Ağası yetkili kılınmıştır. Ayrıca İstanbul'a çalışmak için gelecek amelenin de fazla olmaması, ihtiyaç nispetinde bir amelenin İstanbul'da kalmasına dikkat etmesi, fazlasının ise şehirde bulunmaması kendisinden istenilmektedir. Hatt-ı Hümâyun'da, bundan sonra İstanbul'a gelecek ve bugün İstanbul'da bulunan bekâr kimseler için, semtlerine uydurularak Müslüman ve gayrimüslim karışık bir şekilde sakin olmak üzere İstanbul'da üç; Üsküdar, Galata ve Eyüp'te birer ikişer han tahsis olunduğu belirtilmektedir. Bundan başka şehre gelen bekârlar, bir sanata girinceye kadar, İhtisab Ağası marifetiyle doğrudan bu hanlara gönderilecektir. Bekârlar başlangıçta hemşerilerinden, öncesinde de kefili alınmış takımından kendisine kefil bulacaktır. Daha sonra bulduğu kefillerle İhtisab Ağa'sının huzuruna gelecek, gösterdiği kefilin dahi güçlü kefilleri olacaktır. Bu güçlü kefillerin silahı varsa İhtisab Ağası'na verecektir. Bundan sonra hangi dükkâna girecek, hangi iskeleye hamal olacak veyahut hangi hamamda çalışacak ise o mahallin kayıt defterine, kayıt olanların altına ismi yazılacak, fakat bekârın gideceği yerde adama ihtiyaç yoksa ismi deftere yazılmayacaktır. Böylece İhtisab Ağası İstanbul'da lüzumundan fazla bekâr olmamasına dikkat edecektir.[149]

İstanbul'a gelen bekârlar bir işe girip tutunamadıklarında veya tutunmuş olsalar da memleketlerine dönmeye karar verdiklerinde İstanbul Kadısı'na başvuracaklar ve ondan alacakları mürur tezkiresini İhtisab Ağası'na götüreceklerdir. İhtisab Ağası, bu yolu seçen bekârların evvelki defterdeki isimlerini çizerek tezkerelerine "kaydı bozulmuştur" işareti koyar ve mühürler. Şayet İhtisab Ağası'nın mürur tezkiresinde işaret ve mührü yoksa, derbentlerden bekârların geçmesine müsaade edilmez. Bir bekâr eceliyle ölürse kefili ve bulunduğu mahalden bir

147 BOA, HAT, 491/24051, 1242/1827.

148 İhtisab Ağalığı Nizamnamesi için bkz., Osman Nuri Ergin, *Mecelle-i Umûr-ı Belediyye*, İBB Kültür İşleri Daire Başkanlığı Yayınları, İstanbul, 1995, s. 328–345.

149 BOA, HAT, 491/24051, 1242/1827.

adam gelip İhtisab Ağası'na haber verir ve ismi defterden silinir. Hamal, kayıkçı gibi bekârlar istedikleri yerde bekâr odası tedarik ve ihdas etmeyip akşam olup iş bittiğinde tahsis olunacak hanlarına gidip sabahleyin işlerine gideceklerdir. Tahsis olunacak hanlar kâgir olmayıp ahşap olacaktır.[150] Bunlar odalarında zinhar silah ve cephane saklamayacaklardır; saklarlarsa hanın odabaşısı ve hancısı İhtisab Ağası'na haber verecek, suçu sabit görülenler derhal tutuklanıp cezalandırılacaklardır. Taşradan İstanbul'a gelecek şahıslar derbentlere geldiğinde, İhtisab Ağası memurları bunların görünüşüne, haline dikkatle bakacaklardır. Gelen bekâr İstanbul'a gerçekten bir iş için veyahut bir zanaatta çalışmak amacıyla geldiyse elindeki evraka "ihtisaba" diye işaret konur. Eğer İstanbul'a gelen bekâr şahıs sanata elverişli görülmeyip "maceracılık, serserilik, fesat çıkarması muhtemel" olmasından şüphelenilir ise, tezkeresine "adeta ihtisaba" diye işaret konulduktan sonra İhtisab Ağası'na sevk edilir. İhtisab Ağası bu tür kişileri sorgular, zararlı ve kötü bir kişi olduğu ortaya çıkarsa Bâb-ı Âli'ye haber verir. Bundan sonra, bu tür zararlı kişilerin İstanbul'dan uzaklaştırılması için diğer kolluk kuvvetlerine emir verilir.[151] Bu belgede görüldüğü gibi zamanla İstanbul'a gelen bekârların tabi olduğu işlemler giderek zorlaşmış, üzerlerindeki denetim de artmıştır. Denetim, artık bekâr odaları ile sınırlı olmaktan çıkıp, bekârların adımlarını attıkları her yere yayılmıştır. Bu durum, bekârların denetiminden sorumlu aktörlerin sayısının ve çeşidinin de artmasına neden olmuştur.

18. yüzyıl sonunda ve 19. yüzyıl başında, İstanbul'un bekâr kitlesinin barındığı mekânların denetimi, modern bir merkezi otoritenin inşasının bir parçası olarak görülebilir. Bu kitlenin ve mekânlarının iktidar tarafından ele alınışındaki değişim, kente ve kent mekânlarına bakışın da değiştiğini göstermektedir. Toplumsal açıdan her zaman bir sınıra işaret eden bu mekânlar, suç odakları ve marjinalitenin üretildiği yerler olarak görülmekte ve sürekli bir denetimin odağı olmaktadırlar.

Burada, bu denetimin belgelerinin yapısını anlamak da önemli görünmektedir. Bu bölümde ele alınacak verilerin ana kaynağını oluşturan 1792 ve 1793 tarihli Bâb-ı Âsafî Defterhâne-i Âmire Defterleri ve 1793 tarihli Nüfus Defterleri'nde semt semt bekârlar listelenmektedir. Genellikle bu belgelerin başında ve sonunda, tüm belgenin özeti niteliğinde, yapılan sayımı ve sonuçları tarif eden kısa bir metin bulun-

---

150 II. Mahmud dönemine ait pek çok belgede rastlanan bekâr hanlarının ahşap olması gerektiğine dair hüküm, muhtemelen bunların rahatça ortadan kaldırılabilmeleri içindir. Yoksa bu dönemde yangınla mücadele için tüm yeni inşaatların mümkünse kâgir yapılması için çokça belge bulunmaktadır.

151 BOA, HAT, 491/24051, 1242/1827.

maktadır. Daha sonra, semtlere ayrılmış bir biçimde listeler yer alır. Bu defterlerde göze çarpan ilk unsur kayıkhanelere, iskelelere, dükkânlara ve hanlara ait ayrı listeler olmasıdır. Dükkânların tek tek ne dükkânı oldukları yazılırken, altlarına da bu dükkânlarda kimlerin kaldığı belirtilmektedir. Üzerlerine kırmızı mürekkeple yazılmış olan yazılarda ise genellikle "dükkânda yatıyorlar, birbirlerine kefildirler" ifadesi bulunmaktadır. Hanların listelenişleri ise belgeden belgeye değişmektedir. Bazıları oda sayılarını verirken, bazılarında yalnızca burada bulunanların meslekleri yer almaktadır. Genellikle odalarda bulunanların oda oda kaydedilmesi ile oluşturulan han listeleri, daha çok bir hesap tutanağına benzemektedir. Burada kalanlara genellikle odabaşıların kefil olduğu, bazen aynı odada kalanların birbirlerine kefil oldukları görülmektedir. İskelelerdeki hamallar ve kayıkçılar ise ayrı listelerde belirtilmiştir. Yine bu listelerin üzerlerinde, kırmızı mürekkeple, söz konusu bekârlara kimlerin kefil olduğu yazmaktadır. Genelde birbirlerine kefil oldukları ve kayıkhane sahibinin veya kethüdanın cümlesine kefil olduğu belirtilmektedir (Şekil 2–3).

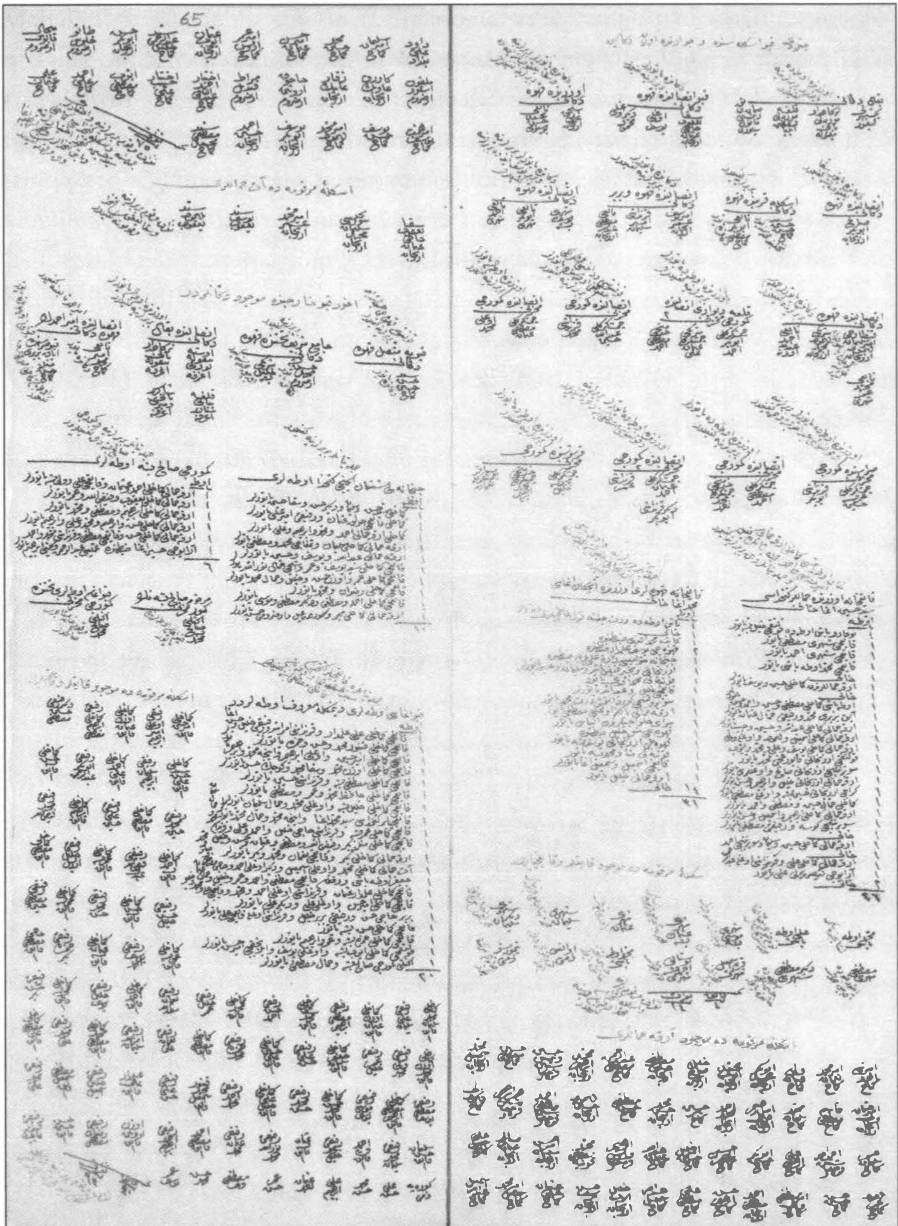
Bekârların denetimine ait defterlerin bir kısmında isimlerinin, kefillerinin, ne iş yaptıklarının ve nereye bağlı olduklarının dışında memleketleri ve fiziksel tasvirleri de yer almaktadır. Örneğin 1844–49 yılları arasında Hasköy, Tatavla ve Beyoğlu'ndaki meyhanelerin ve kalanların listelendiği Maliye Nezareti Vâridât Defteri'nde bu kişilerin fiziksel tarifleri de bulunmaktadır (Şekil 4).[152]

Bu belgelerde görüldüğü gibi, denetim bekârların kim oldukları ve nerede bulundukları ile ilgilidir. Avrupa'daki modern denetimler, barınma koşullarını hijyen ve salgın hastalık korkusu bağlamında ele alırken, burada denetimin tamamıyla bireylerin toplumsal statüsü ile ilgili olduğu görülmektedir. Oysaki 18. yüzyıl pek çok salgının İstanbul'da pek çok ölüme neden olduğu bir dönemdir. 1746, 1751, 1765 ve 1770'deki veba salgınlarından ölen kişi sayısı bilinmese de, 1778'de kent nüfusunun yaklaşık %20'sine tekabül eden 100.000 kişi ölmüştür. 1803–4'teki salgında da yine pek çok kayıp verilmiş olmalıdır. 1812'de yine ölü sayısı 100.00'leri işaret etmektedir.[153] 1812'deki salgının Mısır'dan İzmir'e, oradan da Galata'ya gelen bir gemi ile yayıldığı bilinmektedir. Hastalık, karaya çıkan tayfaların gittiği Beyoğlu, Galata ve Tatavla'da ortaya çıkmış, burada oturan Rum ve Ermenilerin Fener ve Kumkapı'daki akrabalarının yanına kaçmalarıyla tüm kente yayılmıştır.[154] II. Mahmud'un İstanbul'daki bekâr odalarının bir kısmını

152 BOA, ML.VRD.d., 4984, 1260–65/1844–1849.

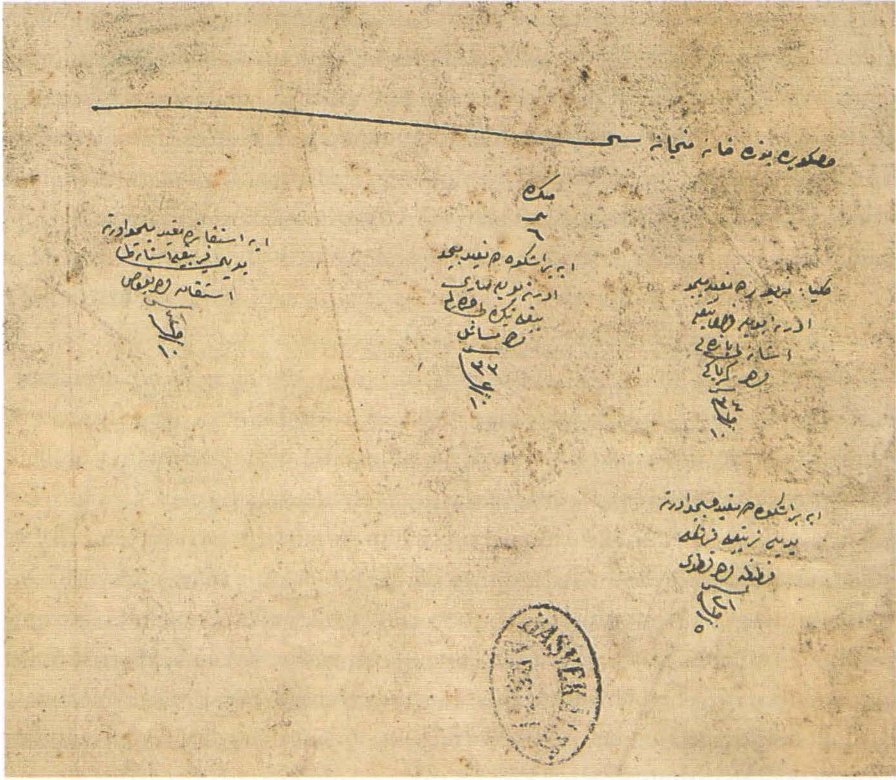
153 Daniel Panzac, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Veba (1700–1850)*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2011, s. 183.

154 Nuran Yıldırım, *İstanbul'un Sağlık Tarihi*, İstanbul Avrupa Kültür Başkenti Ajansı, İstanbul, 2010, s. 56–57.

Şekil 2: Hanların listelenişleri (BOA, A.{DVN.d., 831, y. 61–62).

Şekil 3: Hamallar, kayıkçılar ve kefilleri (BOA, NFS.d., 4, y. 25–26.)

Şekil 4: Meyhanede kalanların fiziksel tarifleri (BOA, ML.VRD.d., 4984, y. 1'den detay).

yıktırmasında bu salgının etkisi olduğu söylense de, konu hakkındaki belgelere bakıldığında, II. Mahmud'un salgını fırsat bildiği görülebilmektedir.

Şânîzâde Mehmed Ataullah Efendi'nin aktardığına göre, bu yıkım sırasında vebadan ölen pek çok insan ile karşılaşılmıştır:

> "Hattâ ol esnâda gerek İstanbul ve gerek Galata'da hedm ü tahliye olunan odaların ba'zında henûz tâ'ûndan fevt olmuş ba'zı kimselerin meytelerini ebnâ'-i cinsleri zokaklarda gasl etdirdiler. Ve ol odalarda ba'zı mat'ûne olmuş ve ba'zı da henûz fevt olmuş birkaç fâhişe nisâ dahi zuhûr eyledi."[155]

Görüldüğü gibi bekâr odalarında da salgın nedeniyle pek çok ölüm gerçekleşmiş ama bunun nedeninin zina olduğuna, vebanın bekârların ahlaksızlığından kaynaklandığına hükmedilmiştir. Galata ve Kasımpaşa taraflarında bekâr oda-

155 Şânî-zâde, *Şânî-zâde Târîhi*, s. 584.

larında bir müddetten beri şeriata aykırı hareketlerde bulunulduğu ve fuhuşun giderek yaygınlaşmakta olduğu iddia edilmiş, bekâr odalarının sayılarının arttığından ve burada kalanların kim olduğunun bilinmediğinden yakınılmıştır.[156]

Bu kadar büyük yıkımlara neden olan bu salgınların, kalabalık grupların birlikte kaldığı ve kentin en düşük barınma birimi olan bekâr odalarının denetiminde bir rol oynamaması şaşırtıcı gelebilir. Fakat Osmanlı'nın hijyen anlayışı ve salgınlara dair fikirleri incelendiğinde, bunun doğal olduğu görülecektir:

> "Veba, işlenen günahlara karşılık Tanrı'nın verdiği bir ceza olarak algılandığından, ölümler günde üç bini aşınca vebanın ortaya çıkışında sefahatin, ahlaksızlığın ve zinanın rolü olduğuna hükmedildi. Büyük Kıran, Kıran-ı Kattâl diye şöhret bulan bu felaketin son bulması için bekâr odaları ile batakhanelerin ve umumhanelerin yıkılması gerekiyordu."[157]

Bekâr odalarının yıkımı, halk sağlığına bir tehdit oluşturan hijyenden yoksun yerler olmalarından çok ahlaksızlığın merkezi oldukları düşünüldüğü için gerçekleşmiştir. Zaten bu yıkımlardan ve salgınlardan sonra bekâr odalarının fiziki koşullarına dair getirilen tek kuralın, bunların ahşaptan yapılmaları olması da bunu destekler niteliktedir. Ahşap olmalarının istenmesinin de halk sağlığı ile bir ilişkisi yoktur, muhtemelen kolay yıkılabilmeleri içindir.

Bu tür kalabalık mekânlardaki barınma koşullarının halk sağlığı ile ilişkisi Osmanlı'da ancak 19. yüzyıl sonlarında kurulmuş gibi görünmektedir. Örneğin Şehremaneti'ne yazılmış, 19. yüzyıl sonuna ait bir belgede; han ve bekâr odalarının temizliğine dikkat edildiği ve içinde çok kişi kalsa da geniş oldukları için bir sorun teşkil etmedikleri belirtilirken, dere yakınındaki tek odalı harap kulübelerin sağlığa sakıncalı olduğuna dikkat çekilmiştir. Aynı belgede, sıhhiye memurlarının Beşiktaş Ortabahçe'deki han ve bekâr odalarını denetledikleri ve burada yaşayan rençper[158] ve amele gibi fakirlerin binden fazla olduğu, mevcut ikametlerinin hastalığa neden olabileceği belirtilmektedir.[159] Bu belgede görüldüğü gibi, bekâr odaları artık sıhhiye memurları tarafından denetlenen, fiziksel koşulları incelenen yerler haline ancak 19. yüzyıl sonlarında dönüşmüştür. Böylece bu mekânlar, belgelerde ahlak ve suç ile ilişkili bir konu olmadan da görünür-

---

156 BOA, Cevdet Sıhhiye, 6290, 1227/1812.

157 Yıldırım, *İstanbul'un Sağlık Tarihi*, s. 57.

158 Tarlalarda veya bahçelerde ağır işleri gören işçi.

159 BOA, DH.MKT, 1761/114, 1306/1889.

lük kazanmışlardır. Bu dönemde modern hijyenin ve mekânın tanımının yapıldığı, modern suçluluk kavramının oluşmaya başladığı görülebilmektedir. Bu modern tanımların yapıldığı andan itibaren homojen bir "bekâr" kitlesinden de söz etmek mümkün olmamaktadır. Artık iktidar, bu mekânları toplumsallık üzerinden okumamaktadır. 18. yüzyıl Osmanlısı'nda ise mekân, barınma koşulları ve fiziksel özellikleri ile değil, içinde barındırdığı kişilerin toplumsal statüsü ile tarif edilmektedir. Dolayısıyla mekânın denetimi de bu tarif üzerinden yapılmakta, yani sadece bireylerin kim olduğunu tespit etmek üzerine kurgulanmaktadır.

İstanbul'un en büyük marjinal kitlesi olan bekârların kentin düzenini bozduklarına, suçun ve ahlaksızlığın kaynağı olduklarına dair iktidarın tüm bileşenleri hemfikirdir. Özellikle 18. yüzyıldaki toplumsal değişimlerin yarattığı tekinsizliğin faturası, 19. yüzyıl başında toplumun bu grubuna kesilmiştir. Bekârlar her zaman kentin asayiş sorunu ile birlikte anılmış, belgelerde istenmeyen ve temizlenmesi gereken unsurlar olarak karşımıza çıkmışlardır.

Kentteki tüm suçlardan sorumlu tutulmalarının yanı sıra tüm denetimlere rağmen kimlikleri belirsiz, ortalıkta suç işlemek için dolanan insanlar olarak anılmışlardır. Pazarda yük taşıyan hamallarla, çarşıdaki esnafla bu insanların aynı statüdeki kişiler oldukları hiç göz önüne alınmamaktadır. Osmanlı esnafını çalışkan ve namuslu olarak öven tarih metinlerinin, aynı kişilerle başka isimler altında karşılaştıklarında, bunları yerin dibine batırmaları ilginçtir.

İstanbul Kadısı ile Silahdarbaşı'na yazılan 1579 tarihli erken bir hükümde bile İstanbul bekârlarının bir suç unsuru olarak ele alındığı görülmektedir:

> "... hâlen mahrûse-i İstanbul'da gece ile ba'zı ehl-i fesâd evler basıp, adam ketledip, esbâb ve emvâl garet edip fesad ve şenaat eylemekten hâli olmayıp ve ehl-i fesâd kimler olduğu ma'lûm olmamağın İstanbul halkı cümle bir birine kefil verilip ve haricden beş yıldan berû İstanbul'a gelip tavattun eden, eğer Anadolu ve eğer Rûmili câniblerinden gelenlerdir ve eğer sâir tavaif dir gerû yerlerine reddolunmak emredip..."[160]

Burada, kentin neredeyse tüm suçlarının bu dışarıdan gelenler tarafından işlendiğine dair bir kanı görülmektedir. Bekârlar, bunun gibi pek çok belgede suçun kaynakları olarak gösterilmişlerdir. Bu noktada, bekâr grubunun yeniçerilerle ilişkisinin de bunda büyük payı olduğunu belirtmek gerekmektedir. Örneğin Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılmasından sonraki dönemde bile bu durum anılmak-

---

160 Altınay, *Onuncu Asr-ı Hicri'de İstanbul Hayatı*, s. 247–248.

tadır. Şânîzâde, bir grup kent eşkiyasını halen yeniçerilikten gelen adetlerini uygulamaya devam eden kişiler olarak tanımlamaktadır. "Haydut ve arsız" olarak nitelendirdiği bu kişilerin, bazı mahallelerde odalar tutup kapısından geçen kadınları ve delikanlıları han odası ve kalyoncu odası gibi mekânlara götürmeye çalıştıkları, bunları kurtarmaya çalışan komşuları da tabanca ile tehdit edip yaralayarak, bazılarını da esir satar gibi pazarlık edip para karşılığında serbest bırakarak halka eziyet ettikleri belirtilmektedir. Şânîzâde bu kişilerin, öncüleri Patrona ve Musli'yi hatırlattıklarını kaydetmiştir.[161] Burada da görüldüğü gibi, 18. yüzyılın ilk yarısındaki ayaklanmaların kentte yarattığı travma her olayda hatırlanmakta ve bekârlar hep bu referanslarla anılmaktadır.

Kent içindeki asayiş sorunlarının da ana unsuru gibi görülen bekârların, bu konudaki belgelerde her türlü kötülüğü yapabilecek nitelikte kişiler olarak betimlendiği görülmektedir. Özellikle, daha sonra detaylı olarak ele alınacak Balaban İskelesi ile ilgili olanlarda, bu ahlakçı bakış açısının doruğa ulaştığı dikkat çekmektedir. Muhtemelen buradaki bekâr odalarının yıkımına giden süreç de bu dil sayesinde mümkün olmuştur. Burası "eşkıya ve fesatçıların" doluştuğu, "fahişelerin alenen kol gezdiği", kimsenin geçmeye dahi cesaret edemediği bir yer olarak tanımlanmaktadır.[162] Özellikle Câbî'nin metinlerinde burası, fahişelerin pencerelerden yoldan geçenlere laf attığı, cinayetin ve fuhşun eksik olmadığı, sahilde fahişelerin ve bebeklerinin cesetlerinin yüzdüğü korkunç bir yer olarak tasvir edilmektedir.[163] Bekârlar da tüm bu kötülüklere kapılarını açan ahlaksız, dolandırıcı, sefahat düşkünü birer toplum düşmanıdırlar.

Bekâr odaları, Balaban örneğinde görüleceği gibi özellikle fuhuş ile özdeşleştirilmiş, çok sayıda namuslu veya namussuz kadının buralara götürülmesinden şikâyet edilmiştir. Bu olaylardan en dikkat çekici olanı ise Balıkpazarı civarındaki Tahmis önü sırık hamalları[164] ile ilgili olandır. Bu hamalların eski Humbaracıbaşı'nın karısını zorla odalarına götürmek istemelerine tanık olan çarşı esnafı, kadını kurtarmakla kalmayıp hep birlikte Sekbanbaşı Ağa'ya ve Bâb-ı Âli'ye çıkmışlardır. Yeniçerilerin "eşkıyalarına" gerekli cezayı vermemesi halinde bunları kendi elleri ile öldüreceklerini bildirmişler ve dükkânlarına cephane almak üzere yönelmişlerdir. Namus düşmanı olarak nitelendirdikleri bu kişilerin

---

161 Şânî-zâde, *Şânî-zâde Târîhi*, s. 234–235.

162 BOA, C.ZB, 1675, 1226/1812; BOA, HAT, 19/911 [t.y.].

163 Câbî Ömer Efendi, *Câbî Târihi (Târîh-i Sultân Selîm-i Sâlis ve Mahmûd-i Sânî): Tahlîl ve Tenkidli Metin*, 2, haz. Mehmet Ali Beyhan, Türk Tarih Kurumu, 2003, s. 761.

164 Yükleri bir sırık yardımıyla taşıyan hamallar. Taşınacak nesne, iki hamalın birer omzuna oturan ve aralarında yer alan bir sırığa bağlanırdı.

katli için istedikleri Hatt-ı Hümâyun'u alan esnaf, yeniçerilerin de desteğiyle elli kadar hamalı boğmuşlardır.[165]

Bu olayın ertesi günü, Üsküdar'da Büyük Hamam kiracısı Hamamî Hafız'ı dört "eşkıya" bin kuruş isteyerek tehdit etmiştir. "Ümmet-i Muhammed yok mu? Dünki gün ferman geldi!" diye bağıran Hafız'ın yardımına sopa, balta ve kazma ile ahali koşmuş ve eşkıyalardan ikisini orada öldürmüşlerdir. Diğer ikisi ise Atpazarı semtine kaçmış, oradaki ahali birini tüfekle öldürmüş, birini de yakalamıştır. Ayaklarına ipler takıp sürüyerek iskele meydanına götürdükleri cesetleri ibret-i âlem için sergilemişlerdir.[166] Burada görüldüğü gibi iktidarın bir grubu suçlu ilan etmesi, halkın çete refleksleri ile bu gruba saldırmasına neden olmuştur.

Özellikle hamalların ve kayıkçıların pek çok durumda zan altında kaldıkları görülmektedir. Bunun bir nedeni de kent içinde geniş mobiliteye sahip bu kişilerin, toplumun farklı kesimleri ile temas etme olanaklarının bulunmasıdır. Hamal ve kayıkçıların kadın kaçırdıklarına dair pek çok anlatı vardır. Örneğin, akşam üzeri bir kadın, Yemiş İskelesi'nden Fındıklı İskelesi'ne gitmek üzere iki çifte (kürek) bir bostancı kayığına binmiştir. Kayıkçıların açığa yönlendiğini fark eden kadın çığlık atmaya başlayınca kayıkçılar kendisine bıçak çekmiş ve kadını seccade ile örtüp kıç altına saklamışlardır. Kumkapı açıklarına geldiklerinde iki çifte bir kayık yanlarına yanaşmış ve kadını fark eden kayıkçılar onu bir fahişe zannederek diğerlerine "Eğlen!" diye seslenmişlerdir. Bu sırada kadın, fahişe olmadığını, kaçırıldığını söylemiş ve kendisini kurtarmalarını istemiştir. Kumkapı İskelesi'nde olayı fark eden diğer kayıkçılar da gelmiş, kadını kurtarmış ve kadını kaçıranları Sekbanbaşı Ağa'ya teslim etmişlerdir. Mahallesinin zabıtasından sorulan kadının namuslu biri olduğunun anlaşılması ve kayıkçıların bostancı olduklarının ortaya çıkması ile kadın serbest bırakılmış, kayıkçılar ise Yedikule'de idam edilmiştir.[167]

Galata ve Kasımpaşa taraflarındaki bekârlar da benzer bir üne sahiptir. Buralarda şeriata aykırı hareketlerde bulunulduğu ve fuhşun giderek arttığından yakınılmaktadır.[168] Başka bir belgede de Galata, Kasımpaşa taraflarındaki bekâr odalarında "muhtelif cinslerde geceleyen ve ikamet edenlerin" çeşitli fuhuş hareketlerine cüret ettiklerinden bahsedilmektedir.[169]

---

165 BOA, C.ZB, 87/4312, 1225/1811; Şânî-zâde, *Şânî-zâde Târîhi*, s. 363–367; Ertuğ, *Osmanlı Döneminde İstanbul Hamalları*, s. 272.

166 Şânî-zâde, *Şânî-zâde Târîhi*, s. 367.

167 *A.g.e.*, s. 361–362.

168 BOA, Cevdet Sıhhiye, 6290, 1227/1812.

169 BOA, HAT, 287/17226 [t.y.].

Bekârların, belgelerde içki ile birlikte anıldığına da sıkça rastlanmaktadır. Örneğin Çukurçeşme'deki peştamalcı odalarında açılan meyhane ile Kazasker Hamamı civarındaki küçük sokak içinde yeniden yapılan bekâr odalarında ve diğer odalarda bulunan bakkal dükkânlarında açıkça içki satıldığından bahsedilmekte, halkın bundan şikâyetçi olduğu belirtilmektedir.[170] İstanbul'daki Süleyman Paşa Hanı'nda ise hancının içki imal ettiğine dair arzuhalden yola çıkılarak yollanan memur, buradaki han odasında "bu tür günah aletleri" bulmuş ve "derhal bunları kırıp dağıtıp ve işbu kötülüklere cesaret eden hancı ve imalatçı olan kâfirler götürülüp şimdilik tomruğa konulmalarıyla cezalandırılmalarına" karar verilmiştir.[171]

Tüm yıkımlara, denetimlere rağmen bekâr odaları, her zaman fuhuş ile birlikte gündeme gelen yerler olarak anılmaya devam etmiştir. Bekâr sınıfı, geç dönem metinlerinde dahi alenen fuhuş yapan, her türlü suçu işleyen, denetimsiz bir grup olarak temsil edilmişlerdir. Ahıpkapı civarı bekâr yatağı olarak nitelendirilmiş ve burada sur dışında içki satıldığı, silah çekildiği, fahişe getirildiği ve kundakçılık yapıldığından şikayet edilmiştir.[172]

Zaten belgelerin birbirini tekrar edecek kadar peş peşe aynı sorunlarla uğraşıyor oluşu, bekârlara ilişkin kontrol çabasının, basit bir denetim çabasından bir tekinsizlik durumuna doğru evrildiğini göstermektedir. Aslında sayısız yazışmalara, emirlere ve defterlere rağmen iktidar, böylesine korktuğu bu mekânları bir türlü denetim altına alamamıştır. Hatta muhtemelen bu mekânların büyük çoğunluğundan, hazırlattığı bu defterler sayesinde haberdar olmuştur. Örneğin, büyük ihtimalle III. Selim dönemine ait bir Hatt-ı Hümâyun'da, padişahın Beşiktaş'taki bekâr odalarından ancak bir yangın sayesinde haberdar olduğu görülmektedir:

> "Kâ'immakam paşa
>
> Dünkü sülüsân günü Pazar leylen muhterik olan mahallerde müceddeden inşâ olunan dükâkin üzerinde bî-kâr odaları manzûr-ı şâhânem olmuşdur Memnû'âtdan olmağla bir dürlü ruhsat-ı hümâyûnum yokdur münhedim olsun..."[173]

---

170 BOA, A.}MKT.NZD, 330/12, 1277/1861.

171 BOA, HAT, 19/00871 [t.y.].

172 BOA, A.}MKT.NZD, 102/51, 1270/1854.

173 BOA, HAT, 525/25726 [t.y.].

Her zaman kentsel asayiş sorununun ana unsuru olarak ele alınan bekârlar, kim oldukları ele alınmadan, kitlesel olarak suçlanmışlardır. İktidarın kent mekânını disipline etme ihtiyacı, her seferinde bu grubun suçlanması ve tasfiye edilmeye çalışılması ile ifade bulmuştur. En sonunda II. Mahmud'un kenti pek çoğundan arındırdığı da görülmektedir. Her kentsel olayda bekârların mekânlarının denetlenmesi, sürülmeleri, onların iktidarın gözünde en kolay feda edilen grup olduğunu ortaya koymaktadır. Mahallenin meşru dokusunun dışında kalan bu grup, erken modern Osmanlı iktidarının kuşkulu ilan edip korkutmaya (terhîb) yönelik kentsel politikasının odağında olmuştur.

BEKÂR MEKÂNLARI

İstanbul'da alt sınıfın barınmasına dair en eski veriler, 1546, 1580 ve 1596 tarihlerinde derlenmiş vakıf tahrir defterleri, Fatih Sultan Mehmed Külliyesi'nin vakfiyesi ve Aya Sofya Camii'nin mufassal muhasebe defterleridir. Bu defterleri değerlendiren Yerasimos, bunlarda, muhtemelen 16. yüzyılda Anadolu'daki huzursuzluklar nedeniyle göç edenlerin barındığı ve vakıflar tarafından yaptırılan kolektif bir yaşantının izine rastlamıştır. Bu defterlerdeki mekân tarifleri, bekâr odalarının biçimlenişlerini anlamak açısından da önemli gözükmektedir: Önlerinde birer sundurma olan on dört evin, bir kuyu ve üç helayı paylaştığı bu örnekler çeşitlendirilebilmektedir.[174]

Aslında bu kolektif barınma biçimi, Osmanlı kentlerinde çok yaygındır. Ortak servislerden faydalanan odalarda ya da belgelerdeki adıyla hücrelerde yaşamak, sanıldığının aksine bekârlara özgü bir durum değildir. Aileler için yapılmış, pek çok tek katlı kâgir oda dizileri bulunmaktadır.[175] Bu tip barınma birimleri, Pervititch'in 1927'de hazırlamış olduğu haritalarda,[176] Gedikpaşa'da ve Süleymaniye'de halen görünmektedir (Şekil 5–7).

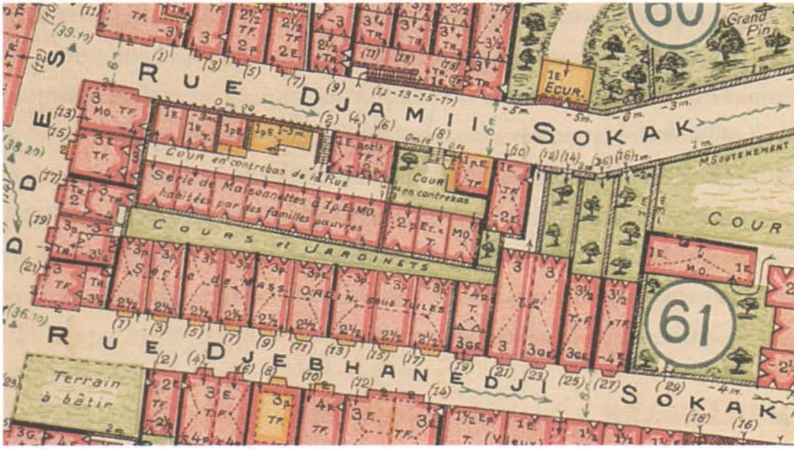
Bekârların barınma koşullarının fiziksel özelliklerine dair ne yazık ki pek fazla bilgi bulunmamaktadır. Koçu, eskiden bekâr hanı olarak hizmet vermiş hanların, Vefa Meydanı'ndaki Büyük Vefa Hanı, Sirkeci'deki Hocapaşa Hanı, Uzunçarşıda'ki Silahdar Hanı olduğunu belirtmektedir.[177] Vefa Hanı yıkıldığı,

174 Stefanos Yerasimos, "16. Yüzyıl'da İstanbul Evleri", *Soframız Nur Hanemiz Mamur*, haz. Suraiya Faroqhi ve Christoph Neumann, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2006, s. 307, 327.

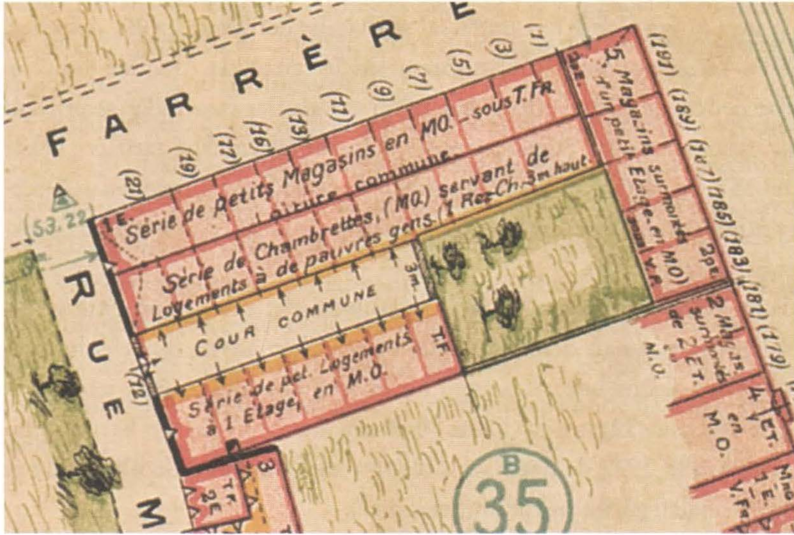
175 Osmanlı'daki bu tip barınma ve koğuş sistemi hakkında detaylı bilgi için bkz., Tanyeli, "Klasik Dönem Osmanlı Metropolünde".

176 Jacques Pervititch, *Sigorta Haritalarında İstanbul*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2003.

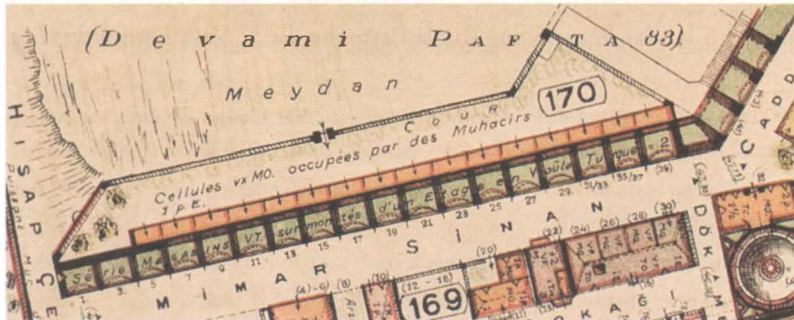
177 Reşad Ekrem Koçu, "Bekâr Hanları, Bekâr Odaları", *İstanbul Ansiklopedisi*, 5, İstanbul Ansiklopedisi ve Neşriyat Kollektif Şirketi, İstanbul, 1961, s. 2407.

Şekil 5: Gedikpaşa'daki düşük gelirlilere ait oda dizileri (Pervititch, *Sigorta Haritalarında İstanbul*, s. 62. Pafta: Stamboul 5, Emin Sinan Katırga, 1927).

Şekil 6: Gedikpaşa'da hücreler (Pervititch, *Sigorta Haritalarında İstanbul*, s. 60. Pafta: Stamboul 3, Gedikpaşa, 1927).

Şekil 7: Süleymaniye'de muhacirlere ait hücreler (Pervititch, *Sigorta Haritalarında İstanbul*, s. 140. Pafta: Eminönü 68, Süleymaniye, 1927).

diğerlerinin de iç düzeni bozulduğu için, bekâr odalarının mekânsal özelliklerini bu yapılardan faydalanarak tespit etmek mümkün değildir.

1840 tarihli bir belgeye göre, Tersâne-i Âmire'de sürekli kalafatçılık hizmetinde istihdam olunan 150 Arap kalafatçının barınması amacıyla, evliler ve bekârlar için ayrı mekânların tahsis edilmesi istenmiştir. Tersâne-i Âmire zindanı arkasındaki mirî arazide inşaat yapmak için Mimar Ağa ve Tersâne-i Âmire ricali keşifte bulunmuştur. Yirmi beş adet oda ve birbiri üzerine iki kapı koğuş yapılmasına karar verilmiştir. Binaların, Hâcegân-ı Dîvân-ı Hümâyun'dan Çarşı Bina Emini Seyyid Mehmed Efendi marifetiyle inşasına başlanmak üzere, ferman ile derkenara[178] yazılı suret verilmiştir. Fakat mevcut arazinin yeterli olmayacağı görülmüş, bitişikteki bazı arsaların ve hanelerin satın alınması için Kaptan Paşa ve Bina Emini'ne istek gönderilmiştir.[179] Daha sonra kışlaya dönüştürülen Tüfenkhâne-i Âmire'de çalışan bekâr işçilerin yerleştirilmeleri ve gecelettirilmeleri için Gümüşsuyu'nda yapılmış bekâr odalarının, bahçesine koğuş eklenecek kadar geniş bir alan olduğu görülmektedir.[180]

Süleymaniye Külliyesi'nin Bimarhânesi altında bulunan dokuz adet oda[181] bugün halen görülebilmekte ve bekârların yaşam koşullarıyla ilgili bir fikir vermektedir. Yaklaşık 4,80 metreye 10,30 metre boyutlarında ve 7,15 metre yüksekliğindeki tonozlu mekânlar, ahşap bir döşeme ile birbirinden ayrılan iki kattan oluşmaktadır. Alt katlarının yüksekliği 2,5 metredir ve burada ışık ile hava girişini sağlayan bir yarık bulunmaktadır. Sokak kotundan tek bir kapı ile girilen bu odaların üst katlarında iki pencere ve bir ocak bulunmaktadır. Burada birçok kişinin birlikte barındığı açıktır (Şekil 8–13).

---

178 Osmanlı bürokrasisinde resmi yazışma ve arzuhal gibi evrakların üst, alt ve yan taraflarında yer alan yazılar. Bunlar, söz konusu durumla ilgili yapılmış işlemleri veya görüşleri içermekteydiler. Dîvân-ı Hümâyun ve maliye kalemlerinde bir konuda daha önce yapılmış bir işlem, şart veya ferman varsa, bunlar ilgili kalem defterlerinden derkenar ettirilirdi. Konu hakkında yapılacak yeni işlem için bu derkenar esas alınmaktaydı.

179 BOA, Cevdet Bahriye, 173/8162, 1208/1794.

180 BOA, HAT, 590/29010, 1255/1840.

181 Süleymaniye Külliyesi ile ilgili yapılmış çalışmalarda bu oda dizisinin dükkân oldukları belirtilmiştir. Bkz., Kutgün Eyüpgiller ve Mine Özaltın, "Restitüsyon ve Restorasyon", *Bir Şaheser: Süleymaniye Külliyesi*, ed. Selçuk Mülayim, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2007, s. 193–232. Fakat bu mekânlar dönemin dükkân tipolojisine uymamaktadır. Dışa kapalı bu mekânların, Süleymaniye vakfiyesinde belirtilen odalar olduğu ve bekâr odaları olarak inşa edildikleri düşünülmektedir.

Şekil 8: Süleymaniye bekâr odaları sırası (Işıl Çokuğraş, 2013).

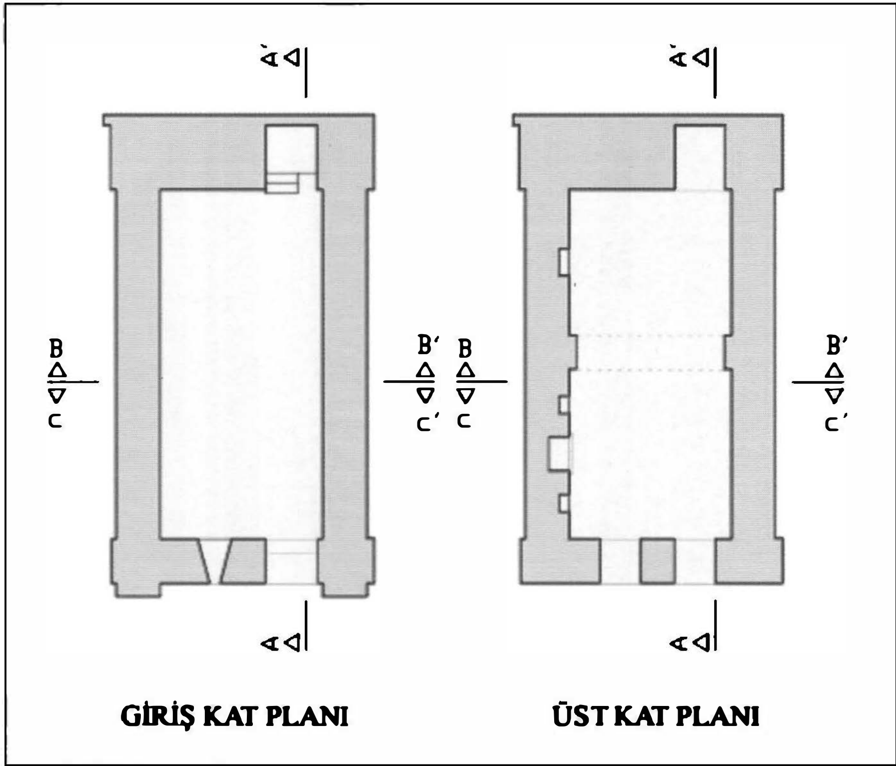
Şekil 9: Bir birimin cephesi (Işıl Çokuğraş, 2013).

Şekil 10: Bir birimin iç mekânı (Işıl Çokuğraş, 2013).

Şekil 11: Ocak (Işıl Çokuğraş, 2013).

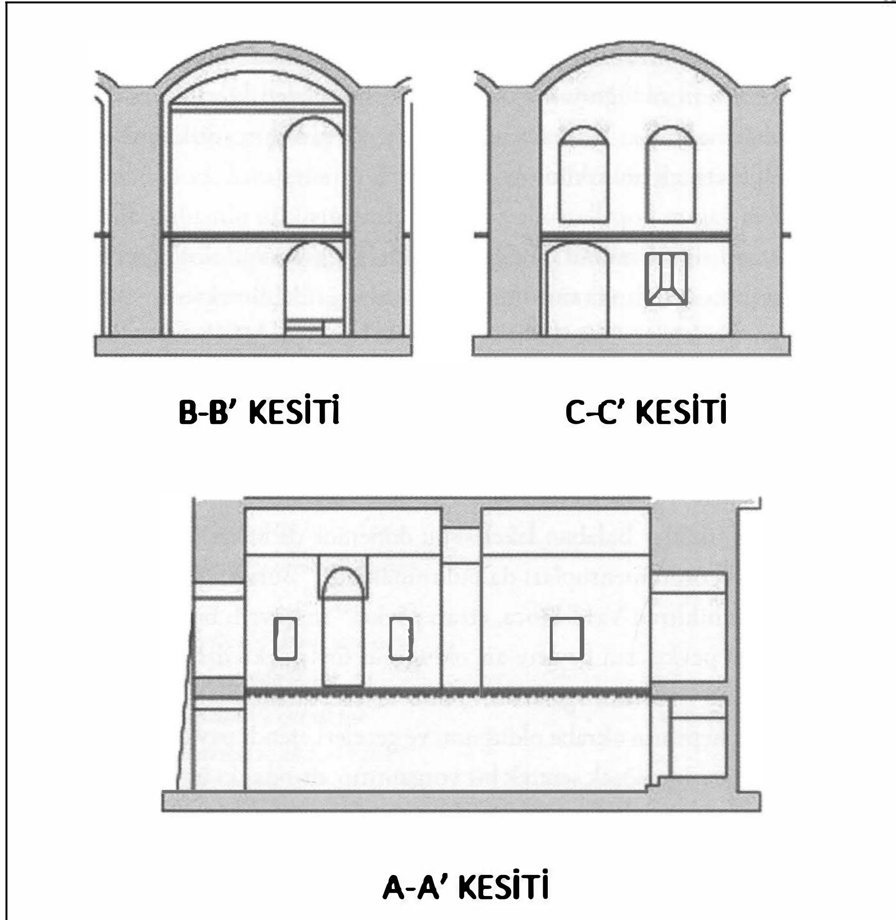

Şekil 12: Bir birimin planları (Işıl Çokuğraş, 2013).

Ayrıca, 1869'da Watson'ın hazırladığı İngiliz Konsolosluğu raporunda da, hanlarda yaşayan bekârların barınma koşullarıyla ilgili şu bilgiler göze çarpmaktadır: 150 kişinin kaldığı bir handa 4 x 5 metre genişliğinde, 4 metre yüksekliğindeki odalarda beş kişi barınmaktadır. Odalarda şilteler ve birkaç sandıktan başka bir eşya bulunmamaktadır. Tamamen ahşap olan bu handa ise bir berber; rakı ve nargilenin de bulunduğu bir kahve ocağı; kabak, limon, soğan, ekmek, mum ve odun kömürü satan bir dükkân vardır. Diğer bir handa ise otuz altı oda bulunmakta, bunlardan yirmi dokuzunda Ermeniler, yedisinde ise Müslümanlar kalmaktadır. Yine ahşap olan bu yapının avlusunda bir su kuyusu bulunmaktadır. Toplam 350 kişinin birlikte yaşadığı bu binada, akşamları bir öğün yemek çıkmaktadır.[182]

Genellikle yan yana dizilmiş hücrelerden oluşan bekâr odalarında ortak bir tuvalet ve bazen de mutfak söz konusudur. Mahalle yaşantısından soyutlanmış olan bekârlar ortak bir yaşam sürdürürken içlerinden biri yaşamsal ihtiyaçlar için

182 Ergun Türkcan, "Osmanlı Toplum Yaşayışıyla İlgili Belgeler-Bilgiler: İngiliz Konsolosluk Raporlarına Göre - 110 Yıl Önce İstanbul'da Çalışma Hayatı", *Tarih ve Toplum*, 11, 1984, s. 35.

Şekil 13: Bir birimin kesitleri (Işıl Çokuğraş, 2013).

sorumlu olmakta, gündelik işleyişi organize etmektedir.[183] Evliya Çelebi de her bekâr odasında bir odabaşı ve bir zabit bulunduğunu bildirmektedir.[184]

İstanbul'da, Tanzimat dönemi'ne kadar, bekârların oturduğu semtlerde çamaşırhaneler bulunmaktadır. Bu çamaşırcılarda çalışanlar ise ya bekârlar ya da kadınlardır. Evliya Çelebi ise çamaşırcıları hamam esnafı içinde sayıp bunları erkek olarak anarken; Koçu, burada çalışan kadınların da uygunsuz olduğunu ve hatta bu çamaşırhanelerin zaman zaman umumhane gibi işlediğini

183 Tanyeli, "Klasik Dönem Osmanlı Metropolünde", s. 60.

184 Evliya Çelebi, *Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, 1 (1. Kitap), haz. Seyit Ali Kahraman ve Yücel Dağlı, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2003, s. 281.

ifade etmektedir.[185] Çeşitli belgelerden, çamaşırhanede çalışan kadınların da bu marjinal grubun bir uzantısı olarak görüldüğü anlaşılmaktadır. Ne yazık ki ne çamarşıcıların kim olduğuna ne de mekânlarının özelliklerine dair herhangi bir bilgi bulunmaktadır. Yalnızca birkaç defterde çamaşırcı dükkânlarının varlıklarını tespit etmek mümkün olmuştur.

Bekârların yaşam koşullarında zamanla bir değişiklik olmadığı, bu barınma biçiminin uzun süre İstanbul'da devam ettiği, İngiliz Konsolosluğu tarafından 19. yüzyılın ikinci yarısında tutulmuş kayıtlarda görülebilmektedir. 1869 tarihli bir rapora göre bekârlar, 150–350 kişilik bekâr hanlarında kalmaktadırlar. 1872 tarihli bir raporda ise kötü malzemeyle yapılmış bu mekânların berbatlığından bahsedilmektedir.[186]

19. yüzyılın sonlarına tanıklık etmiş ve bu tanıklıklarını İstanbul Ansiklopedisi için Reşad Ekrem Koçu'ya aktarmış Üsküdarlı halk şairi Vâsıf Hoca'ya göre, Üsküdar Balaban İskelesi bu dönemde de bekârların barındığı bir yerdir ve burada ordu mensupları da bulunmaktadır. Burada dört büyük kahvehane olduğunu bildiren Vasıf Hoca, etrafı peyke[187] ile çevrili bu mekânlarda, deniz tarafındaki peykelerin beylere ait olduğunu söylemektedir. Abdülmecid zamanında kahveci ve berber ağalarının temiz ve efendi adamlar olduğunu söylerken, çırakların hepsinin akraba olduğunu ve geceleri efendi peykesindeki şilteleri kaldırıp hasır üzerine döşek sererek bir yorganının altında iki üç kişi yattıklarını anlatmaktadır. Gündüzleri simit ve çayla geçirirken, akşam dört kahvede çalışan on beşten fazla çırak, bir tencere yemek pişirip birlikte yemekteydiler. Biriktirdikleri paraları ise her sene en büyükleri toplayıp köye götürmekteydi.[188]

Yatsı ezanından sonra gece müşterileri bekârlar kahveye gelmekteydiler. Handa kalacak parası olmayan ve gündelik kazanç üzerine yaşayanlar, aylıklı çalışacakları bir iş bulana kadar Balaban kahvelerinde yatmaktaydılar. Altlarında döşek olmadığı halde bir yorganın altında birkaç kişi yatan bekârlar, sabah ezanıyla iş aramaya çıkmaktaydılar.[189]

---

185 Reşad Ekrem Koçu, "Bekâr Çamaşırcıları", *İstanbul Ansiklopedisi*, 5, s. 2405–2406. Koçu'nun metinlerinin çoğunun saray tarihçilerinin anlatıları üzerine kurulduğu düşünülürse, yansıtmış olduğu ahlakçı bakış açısının aslında iktidarın dili olduğu görülebilir.

186 Türkcan, "Osmanlı Toplum Yaşayışıyla İlgili Belgeler-Bilgiler", s. 35–39.

187 Duvara bitişik, alçak, ahşap sedir.

188 Reşad Ekrem Koçu, "Balaban İskelesi, Balaban İskelesi Hanları, Bekâr Odaları, Kahvehaneleri, Kayıkhaneleri", *İstanbul Ansiklopedisi*, 4, İstanbul Ansiklopedisi ve Neşriyat Kollektif Şirketi, İstanbul, 1960, s. 1953.

189 *A.g.e.*, s. 1953.

Vâsıf Hoca, efendi peykelerinde çırakların yatmasının muhtemel nedenini, bunların bekârlara nazaran daha temiz olmalarına bağlamaktadır. Bekârlarda bit bulunmasının doğal karşılandığını, "Pire itde, bit yiğitde" sözleriyle desteklendiği bu yerlerden evlerine giden beylerin, "Bugün Balaban İskelesi'ne uğradım" diyerek kapının önünde kıyafetlerini değiştirdikten sonra evlerine girdiklerini aktarmaktadır.[190]

Vâsıf Hoca, gençliğinde bu kahvehanelerde yatan diğer bir grubun da kalender halk şairleri olduğunu ve beylerin de genelde onlar için buralara geldiğini belirtmektedir. Âşık Râzi'nin Balaban İskele kahvehanelerini tasvir eden destanı, bu mekânların 19. yüzyıl sonundaki durumları hakkında bilgi vermektedir:

Üsküdarda İskelei Balaban
Meşhuru âfaktır ideyim beyan
Lebi deryâ dizilmiştir kahveler
Cümlesi kadimden mecmai hûban

Dört mükellef kahvehâne yanyana
Dıvar fağfûri ortada ayna
Nargile fincanı lüle çubuklar
Hele hiç kusursuz uşakdan yana
(...)
Ayaktakımıdır cümle müşteri
Kimi iş sahibi kimi serseri
Balıkcı kayıkcı hammalla dellâk
Tophâne Tersâne çavuş neferi
(...)
Balaban kahvesi garibler kânı
Kadimden töresi âdet erkânı
Bir kara mangırı viren şehbâzın
Peykeler üstünde gice mekânı[191]

Görüldüğü üzere, kahvehaneler gibi pek çok belge ve metinde geçen mekânların bile biçimlenişlerine dair çok az fikrimiz var. Bekârların kaç kişi bir mekânda kaldığını biliyoruz, fakat hanlar dışında bu mekânların fiziksel boyutlarını, mekân kullanımlarını tespit etmek mümkün görünmüyor. Özellikle kayıkhanelerin üzerindeki bekâr odaları söz konusu olduğunda, bunları gözümüzde

190 *A.g.e.*, s. 1953–1954.

191 *A.g.e.*, s. 1954–1955.

bile canlandıramamaktayız. Dolayısıyla, bu geniş kitlenin barınma koşullarına dair çok az bilgimiz var.

İstanbul'un bekâr kitlesi, sefil ve ahlaksız homojen bir kitle olarak tanımlanmış, içlerindeki farklı gruplar ve toplumsal ayrışmalar göz ardı edilmiştir. Oysaki kentin yaygın bir kitlesini oluşturan bu grup, çok farklı toplumsal konumlara sahip bireylerden oluşmaktadır. Bekâr adı altındaki bireyler; dükkânlarda ve işliklerde çırak veya işçi olarak çalışan, toplumsal statüsü en alt konumdakilerden, bir yeniçeri unvanına ve ticari bir mekâna sahip, pek çok bekâra kefil olan kişilere kadar çeşitlenmektedir. Dolayısıyla bu grubun tümüne atfedilecek bir sosyo-ekonomik konum veya mekânsallıktan söz etmek mümkün değildir.

Bekârlara ait farklı mekânsallıklar, fiziksel oldukları kadar toplumsal olarak da çeşitli konumlara işaret etmektedirler. Tekil dükkânların üst katlarında yatan çıraklar ve dükkân sahiplerinin konumu ile hanlarda birlikte kalan yüzlerce bekârınki farklıdır. Özellikle hanlar, iskelelerdeki kayıkhaneler ve bazı bekâr odalarında barınan kişilerin yüksek sayılarda oluşu, mesleki ve/veya hemşerilik bağları ile gruplanmış olmaları, kolektif bir yaşama sahip olduklarını ortaya koymaktadır. Daha sonra detaylı bir biçimde ele alınacağı gibi, bu mekânlarda gündelik hayatın devamını sağlayan belirli bir iş paylaşımı görülmektedir. Ayrıca bu bölümde incelenecek olan defterlerden elde edilen bilgiler ışığında, bu mekânlarda yaşlı ve hasta bekârların da bakılıyor oluşu, burada farklı bir yaşam tarzı olduğunu kanıtlar niteliktedir.

Han ve kayıkhanelerdeki bu kolektif yaşam bir zorunluluktan ortaya çıkmış gibi görünmektedir. Genel olarak hanlarda hamallar ve iskelelerde kayıkçılarından oluşan bu grup, dükkân çırakları ve atölye çalışanları kadar tanımlı bir aidiyete sahip değildir. Dükkân ve atölyede çalışanlar, ustalarının kefil olduğu, çalıştıkları yerde yatan kişilerdir. Oysaki hamallar ve kayıkçılar, kentin en geniş mobiliteye sahip bireyleridirler. Bağlı oldukları yer tek bir mekân değil, kentin bir bölgesidir. Dolayısıyla hemşerilik bağlarının da etkisiyle, örgütlenmeleri daha yaygındır. Bu nedenle, dönemin kentsel hadiselerinde ve suça ilişkin hikâyelerde gözlerin hamallara ve kayıkçılara çevrilmesi de çok doğaldır. Kolektif bir yaşam biçimi benimsemiş, kendi iç hukuku olan kentin bu en mobil kitleleri, elbette en tekinsiz kişiler olarak görülmektedir.[192]

---

192 1763 tarihli 474 numaralı Üsküdar kadı mahkemesi sicilini temel alarak yapılmış, bölgede gerçekleşmiş şiddet olaylarının mobilite ile ilişkisini sorgulayan bir çalışma için bkz., Işık Tamdoğan, "Atı Alan Üsküdar'ı Geçti ya da 18. Yüzyılda Üsküdar'da Şiddet ve Hareketlilik İlişkisi", *Osmanlı'da Asayiş, Suç ve Ceza, 18.–20. Yüzyıllar*, haz. Noemi Levy ve Alexandre Toumarkeine, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2007, s. 80–95.

Hanlar, Bekâr Odaları, Kayıkhaneler

Bu araştırmada kullanılan belgeler ışığında, İstanbul'daki bekârların %70'e yakınının hanlarda, bekâr odalarında ve kayıkhanelerde barındığı görülmüştür. Bu oranın yüksekliği, bu mekânların fiziksel özelliklerinden olduğu kadar, buradaki bekârların statüsünden de kaynaklanmaktadır. Çok odalı olmaları, bu yapıların bazılarında yüzlerce kişinin barınmasına olanak sağlarken, bazı bekârların buralarda barınmak dışında bir alternatifleri olmadığı da görülmektedir (Şekil 14).

Özellikle hanların yoğunlaştığı Mahmutpaşa'nın, tüm İstanbul genelinde bu tip barınmanın merkezi olduğu söylenebilir. Burada bulunan hanlardan çoğunun bekârlar için aynı zamanda barınma alanları oldukları belgelerden bilinmektedir. Yüksek sayılardaki bekârın burada kalışı, kalabalık odalara ve yoğun bir kolektif yaşama işaret etmektedir. Burada 300'den fazla odalı, yüzlerce kişinin barındığı hanlar olduğunu biliyoruz. Bu kadar çok odanın ve kişinin bulunduğu yerlerde gündelik hayatın akışını sağlayabilmek için belirli bir düzen ve tüm yapı genelinde de bir örgütlenme gerekmektedir.

Tüm kent genelinde en yaygın bekâr gruplarının hamallar[193] ve kayıkçılar[194] olduğu görülmektedir. Hamallar, tüm bekâr grubu içinde kentin işleyişi açısın-

Şekil 14: İstanbul'da bekârların barındıkları mekânların tiplerine göre dağılımları (Işıl Çokuğraş, 2013).

193 Osmanlı döneminde hamallar hakkında detaylı bilgi için bkz., Ertuğ, *Osmanlı Döneminde İstanbul Hamalları*.

194 İstanbul'daki kayıkçılar hakkında detaylı bir araştırma için bkz., Ertuğ, *Osmanlı Döneminde İstanbul Deniz Ulaşımı ve Kayıkçılar*. 1728'de iskelelere göre kayık sahipleri ve kayıklarda çalışan sayılarını içeren K.K. 7425 no.lu belgenin dökümü için bkz., *a.g.e.*, s. 56–65; 1751'de iskelelere göre İstanbul'daki kayıkçıların kökenini içeren K.K. 7438 no.lu belgenin dökümü için bkz., *a.g.e.*, s. 67–68. Ayrıca 18. yüzyıldaki çeşitli sayımlarda, İstanbul iskelelerindeki kayıkçılar tespit edilmiştir. Bu sayımlara ilişkin tablolar için bkz., *a.g.e.*, s. 118–134.

dan en büyük öneme sahip grup gibi görünür. Gerek sarayı gerekse bu kenti beslemek için yiyecek maddeleri ile inşaat ve ticaret faaliyetleri için mallar kente genellikle deniz yoluyla ulaştırılır, bunlar türlerine göre farklı iskelelere indirilirdi. Malların gemilerden iskelelere nakli ve kent içindeki diğer iskelelere taşınması kayıkçılar, kent içindeki dağılımı ise hamallar tarafından yapılmaktaydı. Bu malların naklinin yanı sıra, gündelik hayata dair her türlü malzemenin dolaşımının da yine hamallar sayesinde sağlandığı unutulmamalıdır. Dolayısıyla, hamalların kentin en mobil grubu olduğunu söylemek yanlış olmaz. Belirli bir iskeleye, hana, semte bağlı olsalar da kentin her noktasına mal taşıyan bu grubun çok farklı sınıftan kişilerle temas ettiği de gözden kaçmamalıdır.

Hamal esnafının organizasyonu başkethüda, kethüda, kethüda vekilleri, bölükbaşılar, ihtiyarlar ve hamallar şeklindedir. Başkethüdalar at ve arka hamalları için ayrışırken, Üsküdar-Eyüp-İstanbul ve Galata'nın başkethüdası ayrıdır. Ayrıca her iskelenin hamalları da kendi içinde gruplar oluşturmaktadır.[195] 1844 yılında Galata ve Eminönü bölgesindeki hamalları gözleyen White'ın aktardığına göre, bu durum ilerki yıllarda da devam etmiştir.[196] Kayıkçı esnafının hiyerarşik düzeni de hamallarınkine benzemektedir: başkethüda, iskele kethüdaları, kethüda vekilleri, bölükbaşılar, usta ya da ihtiyarlar, kayıkçılar ve şakirtler. Dolayısıyla yiğitbaşıların olmadığı bu düzende, ihtiyarlar kethüdadan hemen sonra yer almaktadır. Ayrıca burada dizilimde bölükbaşılara sıkça rastlanmasının nedeni kayıkçıların pek çoğunun askeri oluşundan kaynaklanmaktadır. Kayıkçıları özel kılan bir diğer durum ise, iskele sayısının çokluğu ile orantılı olarak pek çok kethüdanın bulunuşu ve çoğunun asker oluşudur.[197]

Askeri sınıfa dâhil olma, Müslüman kayıkçılar arasında her zaman görülürken, 18. yüzyıl ortalarından itibaren giderek daha da yaygın hale gelmiştir. 1751'deki bir sayıma göre Üsküdar ve Kadıköy iskeleleri dışındaki İstanbul iskelelerinde bulunan 2.852 Müslüman kayıkçıdan 2.011'i askeri sınıfa mensuptur.[198] Benzer bir biçimde hamalların da büyük çoğunluğu askeridir. 1822'de gerçekleştirilmiş bir hamal sayımına göre 2.449 Müslüman hamaldan 2.038'i sipahi, topçu ya da bir yeniçeri cemaatine kayıtlıdır.[199] Bu durum, bu iki esnaf grubunun devlet tarafından denetimini de zorlaştırmış olmalıdır.

195 Ertuğ, *Osmanlı Döneminde İstanbul Hamalları*, s. 23–24.

196 Charles White, *Drei Jahre in Constantinople, oder Sitten und Einrichtungen der Türken*, 3, Franckh, Stuttgart, 1846.

197 Ertuğ, *Osmanlı Döneminde İstanbul Deniz Ulaşımı ve Kayıkçılar*, s. 6–12.

198 *A.g.e.*, s. 29–30.

199 Ertuğ, *Osmanlı Döneminde İstanbul Hamalları*, s. 66.

Belgelerden, hanlarda kalanların büyük çoğunluğunu hamalların oluşturduğunu biliyoruz. Hamalların diğer tüm meslek gruplarından ayrıştığı bazı noktaların mekânsal varoluşlarına da yansıdığı görülmektedir. Hamallık usta-çırak ilişkisi gerektiren bir meslek değildir ve hamalların bağlı oldukları bir dükkân veya işlik bulunmamaktadır. Bu onları, geleneksel esnaf düzeninin hiyerarşisinden uzak, kendi iç yapılanmasını oluşturmuş bir grup haline getirmiştir. Yine belgelerden anlaşıldığı üzere bu yapılanmanın en önemli unsurlarından biri hemşerilik ilişkisidir. Örneğin Üsküdar ve Ayazma'daki hamalların büyük bir çoğunluğu Tosyalı iken Rumelihisarı ve Beşiktaş'taki arka hamallarının çoğunluğu Sivaslıdır.[200] Bahçekapısı ve Odunkapısı'ndaki iskelelerin hamallarının da büyük çoğunluğunu Sivaslılar ve Çankırılılar oluşturmaktadır. Unkapanı İskelesi'ndeki 131 hamalın 66'sı Tokatlı, 55'i ise Kastamonuludur.[201] Belirli bir bölgenin hamalları bu bağ ile birbirlerine bağlıyken ve kefil olurlarken, bu durum barınma bağlamında da görülmektedir. Aynı hanı ve odayı paylaşan hamalların aynı yerde çalışan hemşeriler olması sık rastlanan bir durumdur. Ayrıca pek çok durumda aynı odayı paylaşan kişiler akrabalık bağı ile bağlıdırlar.

Özellikle kentin ticaretinde önemli yeri olan iskelelerdeki bekâr nüfusun çoğunluğunu oluşturan hamallar, buradaki han ve bekâr odalarında barınan nüfusun da büyük bir bölümünü temsil etmektedirler, onları ise kayıkçılar izlemektedir. Kayıkçıların iskelelerdeki rolü zaman zaman yolcu naklini içerse de temelde iskelelere indirilen malların taşınması için birincil öneme sahiptirler. Kayıkçılar, genellikle iskelelerde bulunan kayıkhanelerde veya kahvehanelerde barınmaktadırlar. Belgelerden anlaşıldığı üzere kayıkhanelerin ve kahvehanelerin üzerlerinde zaman zaman han olarak da anılan bekâr odaları bulunmaktadır. Kayıkhaneler üzerindeki bu ikametgâhlar, üç odadan kırk beş odaya kadar çıkan boyutlara sahiptirler. Örneğin Ahırkapı'daki kayıkçılar bu tipteki dört mekânda kalmaktadırlar. Bunlardan kayıkhane kahveleri üzerindeki Atçıgan Ağası Mehmed Ağa Hanı, otuz bir odası ile oldukça kalabalık bir nüfusa ve geniş bir yapıya işaret etmektedir. Çatladıkapı'daki kayıkçılar ise, kayıkhane üzerinde yirmi altı kapılı Hamallar Kethüdası Seyyid Hüseyin Ağa Hanı'nda kalmaktadırlar.[202] Kumkapı'da kayıkhane üzerindeki kırk beş odalı Arap Hanı, yirmi altı odalı Hamallar Kethüdası Seyyid Hüseyin Ağa

200 BOA, A.{DVN.d., 881, 1250/1835.

201 BOA, A.{DVN.d., 834, 1207/1793.

202 BOA, A.{DVN.d., 831, 1207/1793.

Hanı ve yirmi bir odalı Balkapanlı Süleyman Ağa odaları da dikkat çekmektedir.[203] Samatya kapısının dışındaki Sandalcı Hanı ise yetmiş beş odasıyla bölgenin en çok odalı hanıdır.[204] Ne yazık ki yukarıda bahsedilen çok odalı bu yapıların fiziksel biçimlenişlerini tahmin etmek mümkün görünmüyor. Elimizdeki yapı örneklerinin hiç birinin bu tip bir mekâna göndermesi yoktur. 18. yüzyıl İstanbulu'nun bu çok odalı, kayıkhane üstü barınma yapılarının biçimlenişi, aydınlatılması gereken bir yapı tipine işaret etmektedir.

Çoğu kayıkçı, iskeledeki kayıkhanelerin üzerindeki bu odalarda yatarken, Bahçekapısı gibi kayıkçı sayısının fazla olduğu yerlerde, hanlarda da kayıkçıların kaldığı görülmektedir. Örneğin Yenihan, Teşrifati Hanı, Bakkalhanı ve Yarımhan'ın nüfusunun neredeyse yarısını kayıkçılar oluşturmaktadır.[205] Bu hanların sakinlerinin geri kalanları ise hamallardır. Bahçekapısı'ndakine benzer bir biçimde, Üsküdar'daki Balaban İskelesi'nde de kayıkçıların ve hamalların birlikte kaldığı pek çok mekân mevcuttur. Örneğin İbrahim Efendi Hanı'nın iki odasında kayıkçılar, diğer sekiz odasında ise hamallar; Ahmed Beşe Odaları'nın birinde bir kayıkçı, diğerinde iki kayıkçı ile dört hamal birlikte kalmaktadır.[206]

Ayrıca çeşitli semtlerde bazı kayıkçıların dükkânların üzerinde yattığı da bilinmektedir. Örneğin Balat iskelesi kayıkçılarından onu Keresteciler'deki Valide Hanı'nda, dokuzu cami karşısındaki arpacı dükkânlarının üzerindeki odada, altısı taşçı dükkânlarının üzerindeki odada, ikisi kaymakçı dükkânının üzerindeki odada, biri berber dükkânının üzerinde, biri caminin altındaki odada, biri hamallar loncası üzerinde, biri kahveye bitişik küçük odada yatmaktadır. Bunlardan bazıları kayıkhanede kalırken, üçü de kendi evlerinde gecelemektedir.[207]

Kayıkhanelerin üzerindeki bu odalar ile sadece barınma amaçlı kullanılan bazı han ve odalar, bekârlara kiraya verilmek üzere yapılmış, tamamen onlara özgü mekânlardır. Öte yandan, mekânların önemli bir kısmının Hamallar Kethüdası Seyyid Hüseyin Ağa'ya ait ya da onun tarafından kiralanıyor olması, bu kişinin iskeledeki gücünü de ortaya koymaktadır. Söz konusu bekârlar yalnızca iş ilişkisi içinde bu kişiye bağlı değildirler. Barınma için olduğu kadar, kefalet sistemiyle de bu kişiye bağımlıdırlar. Benzer bir biçimde Bahçekapısı'ndaki Soğanoğlu, Ali Reis ve İbrahim Reis kayıkhanelerinde kalan kayıkçılar da bu kişi-

203 BOA, A.{DVN.d., 834, 1207/1793.

204 BOA, A.{DVN.d., 831, 1207/1793.

205 BOA, A.{DVN.d., 834, 1207/1793.

206 BOA, A.{DVN.d., 881, 1250/1835.

207 BOA, A.{DVN.d., 834, 1207/1793.

lere bağlıdırlar.[208] Bu durum, hamallar ve kayıkçıların toplumsal örgütlenmesinin diğer bekârlardan farklı olduğuna işaret eder. Dükkân çıraklarından farklı olarak, oldukça yüksek sayılarda kişinin birlikte kalması, birbirlerine kefil ve nihayetinde bir kişiye bağlı olması, bu grupların zaman zaman çete gibi davranmasına olanak sağladığı gibi, onları, kentteki her olayda ilk akla gelen zanlılar yapar. Ayrıca tüm bekâr grupları içinde askeri sınıf mensubu sayısı en yüksek olanlar da hamallar ve kayıkçılardır; bunların içinde ticaretle uğraşanlar da bulunmaktadır. Hamalların hepsinin durumunun kötü olmadığı, Ertuğ'un incelemiş olduğu hüccetlerden bilinmektedir. Özellikle kethüdaların ve hamalların bazılarının ticaretle de uğraştıkları, bu yolla iyi bir birikime sahip oldukları görülmektedir. Hamallar, çoğu zaman iskeleye gelen mallarda aracılık da yapmaktaydılar.[209] Ekonomik güce ve kente gelen mallar üzerindeki kontrole sahip olmaları, zaten sürekli zan altında olan bir grubun -muhtemelen- iyice göze batmasına neden olmuştur.

Bazı hanlarda ve bekâr odalarında ise farklı mesleklerden bekârların bir arada kaldığı da görülmektedir. Bu bağlamda, Fatih'teki birkaç hanın sakinlerini incelemek ilginç olacaktır. Örneğin, Fatih Camii çevresindeki Şekerciler Hanı karşısında, on dört odalı Kiracıbaşı Hanı'nda kadı zümresi, meşayih,[210] çuhadar[211] ve Pazarcıklı misafirler; yirmi bir kapılı Nalbant Hanı'nda meşayih, gulam,[212] kadı zümresi, tımar sipahisi, ihtiyar, hamal, çuhadar, salyaneciler;[213] yirmi sekiz kapılı Yer Hanı'nda otuz iki kadı zümresi, salyaneci, bostancı, çuhadar, tımar sipahisi, koltukçular; kırk beş kapılı Tevfik Hanı'nda kırk sekiz amele, rençper, çuhadar, bargir hamalı[214] ve meşayih kalmaktadır. Elli sekiz kapılı Şekerciler Hanı'ndaysa kadı zümresi, çuhadar, humbaracı,[215] Vidin yerli ağaları, süpürgeci, koltukçu ve kahveciler barınmaktadır. Burada bekâr adı altında listelenmiş kişilerin büyük bir kısmının devlet memuru ve asker olması, sürekli asayiş sorunu olarak ele alınan homojen bir bekâr sınıfından bahsetmenin ne kadar yanlış olduğunu ortaya koymaktadır. Ayrıca bu belgeler, toplumsal statülerin barınma bağlamında işlemediğini de kanıtlar niteliktedir.

---

208 BOA, NFS.d., 4, 1207/1793.

209 Ertuğ, *Osmanlı Döneminde İstanbul Hamalları*, s. 165–168.

210 Şeyhler.

211 Yüksek rütbeli bir devlet görevlisinin emrinde çalışan hizmetli.

212 Köle.

213 Osmanlı Devleti'nin bazı eyaletlerinden, yılda bir kere alınan salyane vergisini toplayan memurlar.

214 Beygir hamalı.

215 Topçu eri.

Yine Fatih'teki hanlarda kalanları incelediğimizde, bunların büyük bir kısmının esnaf olduğu görülmektedir. Doksan bir odalı Taşçılar Hanı'nda nakkaş, sıvacı, tüccar ve rençperler yatmaktadırlar. On altı odalı Yedekçibaşı Hanı'nda sırmakeş ve terzi esnafı kalmaktadır. Çarşamba Pazarı havalisinde, Sultan Selim Hanı'nda sekiz bargir hamalı, otuz sekiz odalı Sultan Selim Hanı'ndaki Çubukçular Hanı'nda astarcı, sandalcı ve katrancılar; Çırçır havalisinde, on iki odalı Çırçır Hanı'nda mahalle sakası ve bargir hamallarından oluşan yirmi beş kişi; on iki odalı Halil Paşa Hanı'nda otuz üç hamal kalmaktadır. Zeyrek Yokuşu Hazinedar Hanı ve Şam Mollası Efendi Hanı'nda ise hamallar yatmaktadırlar.[216] Fatih Camii civarında, Atpazarı'ndaki cambaz ahırlarında çoğu zimmî altmış hizmetkâr kalırken; Yeni Hamam'da, Çırçır Hanı'nda mahalle sakası ve hamallardan oluşan yirmi iki kişilik bir grup yaşamaktadır.[217]

Bu tablo elbette ticari faaliyetlere göre semtten semte değişmektedir. Örneğin Yenibahçe civarında, Gececiler Çarşısı'nda altı odalı Süleyman Ağa Hanı'nda arabacılar; Ayıntablıoğlu Hanı'nda süpürgeci esnafı ile koltukçu esnafı; on dokuz odalı Bahçeli Han'da dibekçi esnafı; Haseki Mustafa Ağa Hanı ahırında ise öküz arabacıları kalmaktadır. Eğrikapı ve Yatağan Çeşmesi havalilerinde, Tekfur Sarayı içinde iki mutaf[218] ustası, üç mumcu ve sekiz çadır kolcusu yatmaktadır. Yine aynı semtte, Şah Sultan Hanı'nda ise on dibekçi ustası kalmaktadır.[219]

Unkapısı civarındaki kahvelerde sahipleri ve çırakları kalırken, üzerlerindeki on bekâr odasında Tophane körükçü esnafı kalmaktadır. Aynı semtte, otuz iki odalı Emirler Hanı'nda yirmi dört duhancı,[220] fesçiler, kileciler ve hamallar barınmaktadır.[221] Kuleyolu karşısındaki altı kâgir odada arpacı esnafı; Arabacılar'daki yirmi dört odalı Mahmudoğlu Hanı'nda arpacı ve manavlar ve iki ayrı nalbant dükkânının üstündeki bekâr odalarında bargir hamalları; Arıcılar'da, yirmi bir odalı Taş Han'da kırk yedi kileci ve lağımcı; Azeblar'da, Odacı Hanı'nda ise on üç bargir hamalı ve yedi odun yarıcı kalmaktadır.[222]

Bu karışık tablo, çeşitli toplumsal statülerdeki kişilerin birlikte barındığını göstermektedir. Burada dikkat çekici olan, "bekârlığın" tüm statülerin üzerinde

216 BOA, A.{DVN.d., 837, 1207/1793.

217 BOA, NFS.d., 3, 1207/1793

218 Kıldan yapılan at takımı.

219 BOA, A.{DVN.d., 837, 1207/1793.

220 Tütüncü.

221 BOA, A.{DVN.d., 837, 1207/1793.

222 BOA, NFS.d., 3, 1207/1793.

bir duruma işaret etmesidir. Kişinin devlet memuru oluşu bile onun mahalle dokusu içine alınmasını sağlamayabilmektedir. Dolayısıyla, hanların ve bekâr odalarının büyük bir kısmında, karma bir kitlenin, birlikte bir düzeni paylaştığı görülmektedir. Örneğin Kırkdört Kapısı'ndaki bakkal bitişiğinde, altı kapılı bekâr odasında sıvacı, bostancıbaşı, bir hastalıklı ihtiyar ile iki kişinin aynı yapıyı paylaşmaları,[223] toplumsal statülerin üzerinde kolektif bir barınmaya işaret etmektedir.

Kentteki barınma koşullarının muhtemelen en alt kademesini temsil eden bekâr odalarındaki günlük yaşantıya dair neredeyse hiçbir net bilgi bulunamamaktadır. Yalnızca yeniçerilerin son döneminde yaşamış olan 56. Bölüklü Ortasının Çardak Kolluğu Çorbacısı Galatalı Hüseyin Ağa'nın destanlarının kahramanları da bekârlar olduğu ve kendisi de bu yaşamdan geldiği için, onun eserlerinden az da olsa bir fikir edinmek mümkündür. Kendisini yetiştiren ve Fındıklı'daki kayıkhanelerin üstündeki bekâr odalarında kalan Hamlacı Kurdoğlu Cafer'i de anlattığı otobiyografik nitelikteki "Serencam" adlı destanında, Galatalı Hüseyin Ağa, bekâr odalarındaki yaşamı şöyle betimlemektedir:

Gece gündüz olduk dâim beraber
Refîkim Hamlacı Kurdoğlu Câfer
Bekâr uşakları içinde ejder
Baldırı çıplakdır şehlecend şehbaz

Mürâhik ayırmaz karayı akdan
Eğriyi doğrudan, fesadı hakdan
Bıçkınlık oldu biçilmiş kaftan
Başımda eserdi bir deli poyraz

Ayak uydurdum hamlacı itine
Bir dahi dönmedim baba evine
Bakmadım da yen yakamın bitine
Taallüm eyledim Kurdoğlundan saz

Bana neler etti görün feleği
Bekâr odasına serdim döşeği
Oldum yalın ayak bekâr köçeği
Külhanlıkda geçdi bahar ile yaz

223 BOA, A.{DVN.d., 837, 1207/1793.

Bekâr odaları bir koca kazan
Kaynıyor içinde mühmel dilberan
Paşazâde, beyoğlu, it, daltaban
Vefâkâr civelek, kahbe düzenbaz

Yosma nigârı var âfeti devran
Sırma saçlarını örmüş kırk kolan
Gel şehbâzım der boynuma dolan
Kimi dahi satar cilve ile naz

Yanıma koşdular şöyle bir nigar
Âhu gözlü gamzeleri fitnekâr
Saydoldum bu yoldan idemem inkâr
Destanım yazıldı bûselik şehnâz

Bekârlık sultanlık yokdur hânemiz
Çardakdaki kollukdur kâşânemiz
Kayde gelmez şu dili divânemiz
Kafesde beslenmez bülbüli dilbaz[224]

Destan, bu kolektif yaşam biçiminin, kötü koşullara rağmen cazip bir tarafı olduğunu da ortaya koymaktadır. Tabi ki bu destanın yazarı gibi bekârlar arasında üst konumda birinin gözünden bunu değerlendirmek pek de mümkün gözükmemektedir. Fakat bu bekâr hayatının, yalnızca göçmen ve parasız bir kitlenin toplum dışına itilmesi ile sınırlı olmadığını da gözler önüne sermektedir. Bir evi, ailesi olan bazı kişilerin isteyerek bu yaşantıya savrulduğu da görülmektedir.

Ne yazık ki bekârların kolektif yaşantısı hakkındaki kaynaklar, külhanbeylerinin manileri ile sınırlı görünmekte, seyyah anlatılarının ise kentin bu unsuruna değinmediği anlaşılmaktadır. Yalnızca 19. yüzyılda Osmanlı donanmasında görev yapmış Adolphus Slade yazılarında bekâr odalarından bahsetmiştir. Muhtemelen görevi nedeniyle bekâr odalarıyla karşılaşmış Slade, 1837'de buralardaki yaşamı şöyle aktarmaktadır:

> "Böylelerinin amacı para biriktirmek olduğundan genellikle beş veya altısı birlikte kalırlar ve bir kişinin bir günlük kazancının yarısından fazla olmayan aylık 10 kuruşa büyük bir oda tutarlar. Burada herkes kendi

---

224 Reşad Ekrem Koçu, "Bekâr, Bekâr Uşağı, Bekâr Uşağı Nizamı", *İstanbul Ansiklopedisi*, 5, s. 2400–2401.

> yastığını ve halısını[225] temin eder. Genellikle içlerinden birinin akrabası olan yaşlı bir adamı odanın genel temizliğini yapması ve akşam yemeklerini hazırlaması için tutarlar ve verdikleri kiradan biraz fazlasını bu kişiye verirler. Bu yaşlı kimse yiyeceklerin tedariki ve hakemlik vazifelerini icra eder."[226]

Bu kolektif yaşam biçiminin 19. yüzyılın ikinci yarısında da sürdüğü görülmektedir. Burada kalanların farklı sosyal statüleri, bekâr sınıfının bir "alt sınıf" olarak tanımlanmasının ne kadar yanlış olduğunu ortaya koymaktadır. Fakat yine de bu tip bir barınma biçiminin, kentteki en kötü barınma koşullarından biri olduğunu da söylemek yanlış olmaz. Hem fiziksel zorunluluklar hem burada kalanların sosyo-ekonomik durumları bu tip bir barınmayı gerekli kılmış görünmektedir. Öte yandan, mahalle içinde yaşamasına izin verilmeyen binlerce kişinin pek de fazla seçeneği olduğu düşünülmemelidir.

Dükkânlar ve İşlikler

18. yüzyılın sonunda, İstanbul'un bekâr nüfusunun üçte biri ise dükkânlarda ve işliklerde barınmaktadır. Muhtemelen dükkân sahiplerinin buralarda kalmalarının en büyük nedenlerinden biri, sadece kepenkleri olan, kilitlenemeyen dükkânların güvenliğini sağlamaktır. Fakat büyük bir kısmının çıraklarının da dükkânda kaldığı, dolayısıyla böyle bir güvenlik probleminin olmadığı düşünülürse; esnaf sınıfına dâhil, belirli bir sermayesi olan dükkân sahiplerinin de evli olmadıkları sürece bir mahallede yaşayamadıkları ortadadır. Dükkân sahiplerinin çırakları ile aynı barınma standardına sahip olması da buna işaret etmektedir. Bu barınma biçimi yere serilen bir döşekten ibarettir, fakat tüm sermayesine ve toplumsal statüsüne rağmen bekâr bir esnafın dükkânında çırakları ile birlikte yatmak veya bir handa onlarca kişiyle paylaşacağı bir oda kiralamak dışında bir alternatifi var gibi gözükmemektedir. Öte yandan şehir dışından gelmiş ve muhtemelen az bir ücrete çalışan çıraklar ve işçiler için dükkânda yatmak, hem ekonomik hem de sosyal açıdan cazip olmalıdır. Mahalle içine kabul edilmeyen bu grup için mevzubahis dükkânlar, kentsel mekânla kurdukları yegâne bağ gibi görünmektedir. Çalışanların birlikte kalmasının bir tür aidiyet duygusu yarattığı da düşünülebilir (Şekil 15).

---

225 Buradaki "halı", muhtemelen bir çeviri yanlışının sonucudur. Halı bu dönemde kıymetli bir nesne olduğundan bekârların halı sahibi olması mümkün değildir. Ne yazık ki metnin orjinaline ulaşılamamıştır, fakat muhtemelen burada "şilte" (*mattress*) denilmek istenmiştir.

226 Ertuğ, *Osmanlı Döneminde İstanbul Hamalları*, s. 162.

Şekil 15: Bursa Çarşısı'nda dükkânlar (Sebah & Joaillier, 19. yüzyıl); Suna ve İnan Kıraç Vakfı Fotoğraf Koleksiyonu.

Özellikle fırınlar, barındırdıkları bekâr sayıları ile dikkat çekmektedir. Dükkân ve işliklerde kalan bekârların üçte biri fırınlarda yatmaktadır.[227] Bunun en büyük nedeni, fırınlardan çıkan ekmeğin bugünkü gibi dükkândan alınmaması, tüm kentteki evlere tek tek dağıtılması nedeniyle pek çok tablakârın bulunmasıdır. Genelde, bir fırında barınan bekâr sayısı on ile yirmi kişi arasında değişmektedir. Bu sayının, Yenikapı fırını ve değirmenindeki gibi otuza çıktığı da görülmektedir.[228] 19. yüzyıl sonunda İstanbul'a gelmiş ve Hasfırın'da kırk sene pasacılık ve hamurkârlık yapmış olan bir saz şairi, çalıştığı fırındaki barınma koşullarını şöyle anlatmaktadır:

Furunda uşaklar don paça çıplak
Sayfü şitâ rûzü şeb yalın ayak
Ammâ gör cümlemiz eşbeh zeberdest
Pasacılar hamurkârlara yamak

---

227 20. yüzyılın başlarında bile bu durum değişmemiştir. İstanbul'daki aile fırınında çalışmış olan Hagop Mıntzuri de bu dönemde fırın çalışanlarının çok sayıda oluşunu ve pek çoğunun fırında yattığını aktarmaktadır. Hagop Mıntzuri, *İstanbul Anıları 1897–1940*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2008.

228 BOA, A.{DVN.d., 837, 1207/1793.

Bir odada üç yatak var âşikâr
Pasacı üç hem üç usta hamurkâr
Yamak ustasında terfik oluna
Kanunu vaz iden pîrimiz hünkâr[229]

Bununla birlikte, başta kahvehaneler olmak üzere pek çok dükkânın üst katlarında bekâr odaları bulunduğu, burada toplu halde dükkân sahipleri ve çalışanlarının dışındaki bekârların kaldığı da bu çalışma kapsamında incelenen defterlerde görülmektedir. Bazı dükkânlarda kalan kişi sayısı ile dükkânlarda bulunan bekâr odası sayısı da dikkat çekicidir. Örneğin Kırkçeşme civarındaki bir kasap dükkânında, üç kapılı bekâr odası bulunmaktadır. Yine aynı bölgedeki on iki odalı Peştemalciler Kârhanesi'nde ise otuz iki kişi kalmaktadır. Büyük Karaman'da ise, aşçı dükkânı üstündeki dört odalı bekâr odasında pabuççu esnafından on iki kişi yatmaktadır. Benzer biçimde Haseki Ali Paşa'daki çulha dükkânında dokuz, dibekçi dükkânında ise yirmi dört kişi kalmaktadır. Şehzadebaşı ve Doksanbeş Kapısı'ndaki helvacı ve uncu dükkânlarının üzerlerindeki bekâr odalarında terzi kalfaları yaşamaktadır. Çarşamba Pazarı havalisinde, aşçı dükkânı bitişiğindeki bir kahvenin üzerindeki bekâr odalarında altı, kasap dükkânı üzerinde ise üç arka hamalı yatmaktadır. Çırçır'da, on beş kapılı sepetçi dükkânlarında ise otuz sekiz usta kalmaktadır.[230]

Karagümrük'te, sebzeci Süleyman'ın dükkânında birer kişi kalırken, üzerinde de üç bekâr odası bulunmakta; Kaymakçı Ömer Ağa'nın dükkânında ise sekiz kişi kalmaktadır. Yine aynı semtte duhancı dükkânı üstündeki üç bekâr odasında altı esnaf ve rençper yatmaktadır. Zincirlikuyu'da, Kadı Abdullah Efendizade'nin bahçesinde ise üç bahçıvan kalmaktadır. Altı odalı Kahveci Hacı Mustafa dükkânı bekâr odasında çuhadar ve arabacıbaşı yatmaktadır. Edirnekapısı civarında, Hasan Ağa Çavuş kahvesi üstündeki bekâr odasında üç demirci amelesi; Anderiya oğlu Doro odasında sekiz; Eski Saray ve Süleymaniye su yolcuları odasında yirmi iki kişi kalmaktadır. Balat Kapısı'nda, duhancı dükkânının üstündeki iki bekâr odasında dört kişi kalırken; Unkapısı'nda, Saka Alemdar kahvesi üzerindeki üç bekâr odasında on altı arka hamalı yatmaktadır. Salma Tomruk ve Sultan Hamamı havalilerinde, manav dükkânı üstündeki üç bekâr odasında ise altı bürüncükcü kalfası barınmaktadır.[231]

---

229 Reşad Ekrem Koçu, "Fırın, Fırıncı Uşakları", *İstanbul Ansiklopedisi*, 11, Koçu Yayınları, İstanbul, 1971, s. 5763.

230 BOA, A.{DVN.d., 837, 1207/1793.

231 BOA, A.{DVN.d., 837, 1207/1793.

Kırlı'nın incelemiş olduğu 1859 tarihli bir esnaf defterine göre, 1.626 dükkânın sahiplerinden 421'i kendi dükkânlarında; 148 bahçıvandan 144'ü bahçelerinde yatmaktadır. Ayrıca bunlardan 7'si ocaklarda, 2'si kahvehanelerde, 1'i hamamda ve 1'i de bir handa kalmaktadır. Dükkân sahiplerinin neredeyse üçte birinin ayrı bir evi olmadığı ortadadır. Çıraklar da dâhil edildiğinde, 4.267 dükkân sahibi ve çalışandan 2.457'sinin, yani %56'sının dükkânlarda yattığı sonucu çıkmaktadır.[232] Bu defter, 19. yüzyılın ikinci yarısında da burada tespit edilen durumun değişmediğini göstermektedir.

Kahvehane, bakkal ve kasap dükkânı gibi birçok dükkânın üst katlarının, bekârlar tarafından barınma amaçlı kullanıldığı görülmektedir. Burada yatanların çeşitli örneklerde dükkânın sahipleri ve çıraklarının dışında olması, bu odaların kiraya da verildiklerine işaret etmektedir. Bu dükkânların bir kısmının da hanların içinde yer aldığı göz önünde bulundurulursa, çok karmaşık bir mülkiyet sistemi olduğu açıktır. Öte yandan burada ilginç bir kiralama sisteminin işlediği de ortadadır. Muhtemelen bir vakıftan kiralanan dükkânların bir bölümleri ise dükkân sahibi tarafından yeniden kiraya verilmektedir.

Yeniçeri unvanına ve ticari bir mekâna sahip bir esnafın bile dükkânında çırakları ile birlikte kalıyor oluşu, Osmanlı'nın barınma sisteminde farklı bir toplumsal sınıflandırmanın işlediğine işaret etmektedir. Esnaf loncası, yeniçerilik gibi örgütlenmeler, bekâr olma durumu karşısında etkisiz kalmaktadırlar. Dolayısıyla, bu bağlamda ustayı çıraktan ayıran bir statü ifade etmezler. Dükkân sahibinin, devlet memurunun, fırıncı çırağının ortaklaştıkları bekârlık statüsü nedeniyle aynı defterde yer alması, Osmanlı'nın toplumsallığa olan bakışını gözler önüne serer niteliktedir.

Balaban İskelesi ve Melekgirmez Sokağı

Muhtemelen 19. yüzyıl ortalarında yazılmış olan "Yelkenci Yusuf Hikâyesi"nde, 17. yüzyılda Üsküdar'daki Balaban İskelesi betimlenmiştir. Hikâyede, Galata'nın zenginlerinden birinin oğlu Ali Bey, uygunsuz insanlarla düşüp kalkmaktadır. Bu durumdan haberdar olan babasının kendisini öldürmesinden korkan Ali Bey Üsküdar'a kaçar. Balaban İskelesi'ndeki Sultan Hanı'nda, ünlü haydutlardan Arnavut Zeynel'in odasına sığınır. Fakat iskelenin bir diğer ünlü zorbası, Elli Dokuzuncu Yeniçeri Ortası'nın Odabaşısı "zehr-i katil" lakaplı Karabekir Ağa'nın himayesindeki kayıkçı Hançerligüzel Mustafa, Ali Bey'i Arnavut Zeynel'den kurtarmak ister. Karabekir Ağa ve Hançerligüzel Mustafa, Sultan Hanı'na kanlı bir baskın yaparlar.[233] Bu

232 Kırlı, "The Struggle Over Space", s. 95–97.

233 Koçu, "Balaban İskelesi", 4, s. 1951–1953.

hikâyenin ana karakterinin Üsküdar'daki Balaban İskelesi'ne sığınması ve tüm bu tuhaf karakterlerin burada bulunması tesadüf değildir. Belgelerin sunduğu verilere bakılırsa, erken modern İstanbul'da suçun yoğunlaştığı tekinsiz bölge Galata değil tam da burasıdır (Şekil 16).

Üsküdar'daki Balaban İskelesi, bugünkü araba vapuru iskelesinin yerinde olup o dönemde kömür, odun ve çeşitli erzakların indirildiği yerdi. Şemsipaşa'ya doğru uzanan bu sahil şeridi, birkaç yalı dışında, kayıkhane ve kahvehanelerle doluydu. Buradaki kalyoncular, kayıkçılar ve hamallar kayıkhanelerin üzerindeki bekâr odalarında, kahvehanelerde ve hanlarda kalmaktaydılar. Örnek vermek gerekirse, İbrahim Efendi Hanı'nda her odada kalanlar şöyledir: dört arka hamalı, beş arka hamalı, dört arka hamalı, üç arka hamalı, yedi arka hamalı, bir kayıkçı, yedi arka hamalı, dört kayıkçı, dört sırık hamalı, üç düğmeci ve bir eskici. Benzer bir biçimde, Balaban İskelesi hamal odalarında sıra ile odalarda kalanlar: bir kayıkçı ve iki hamal, beş arka hamalı, beş arka hamalı, iki arka hamalı, iki arka hamalıdır.[234]

Üsküdar'daki Balaban İskelesi'nin, kentin bir suç odağı oluşuna dair belgeler ise 18. yüzyıla kadar gitmektedir. Taylesanizâde'nin aktardığına göre, 1788 yılındaki bir fermanla Üsküdar'ın Balaban İskelesi ve Dereağzı'ndaki kalyoncu odalarının kaldırılması ve başka yerlerdeki kalyoncuların Tersane'ye nakledilmesi buyurulmuştur.[235] Câbî tarihinde ise Üsküdar'daki asayiş sorununa ilişkin pek çok referans bulunmaktadır. Câbî'nin aktardığına göre buradaki hamallar, yalnızca yükleri fazla paraya taşımakla kalmayıp odalarında kadınlarla birlikte yaşamaktadırlar. Bunların kethüdası olan Ellidokuz Bölüğü yoldaşlarından İbrahim de hamalların kazançlarını gasp etmekte ve kendine bir servet edinmektedir.[236] Bu hamalların yaşantısını Câbî şöyle tarif etmektedir:

> "... gah meyhâneden ahşam üstü, deve veya manda gibi bağırarak odalarına ve odaları olan Balaban etrâfına zâbitân dahi kol ile gitmez olup, avret şöyle dursun ehl-i ırz kimesne geçmekde havf eder olup, odalarının pencerelerinde avretler âşikâre oturup gelen geçene söz atmak ve aşağıda bir gayrı ile söz söylemek, bir zâbitân, 'bir hatâ ola' deyü ol tarafı atf-ı kadem etmeyüp ve ekser odalrın kirasını dahi sâhiblerine vermeyüp, 'ta'mîr eyledim' veya 'borcumdur, sefere gideceğim' deyü..."[237]

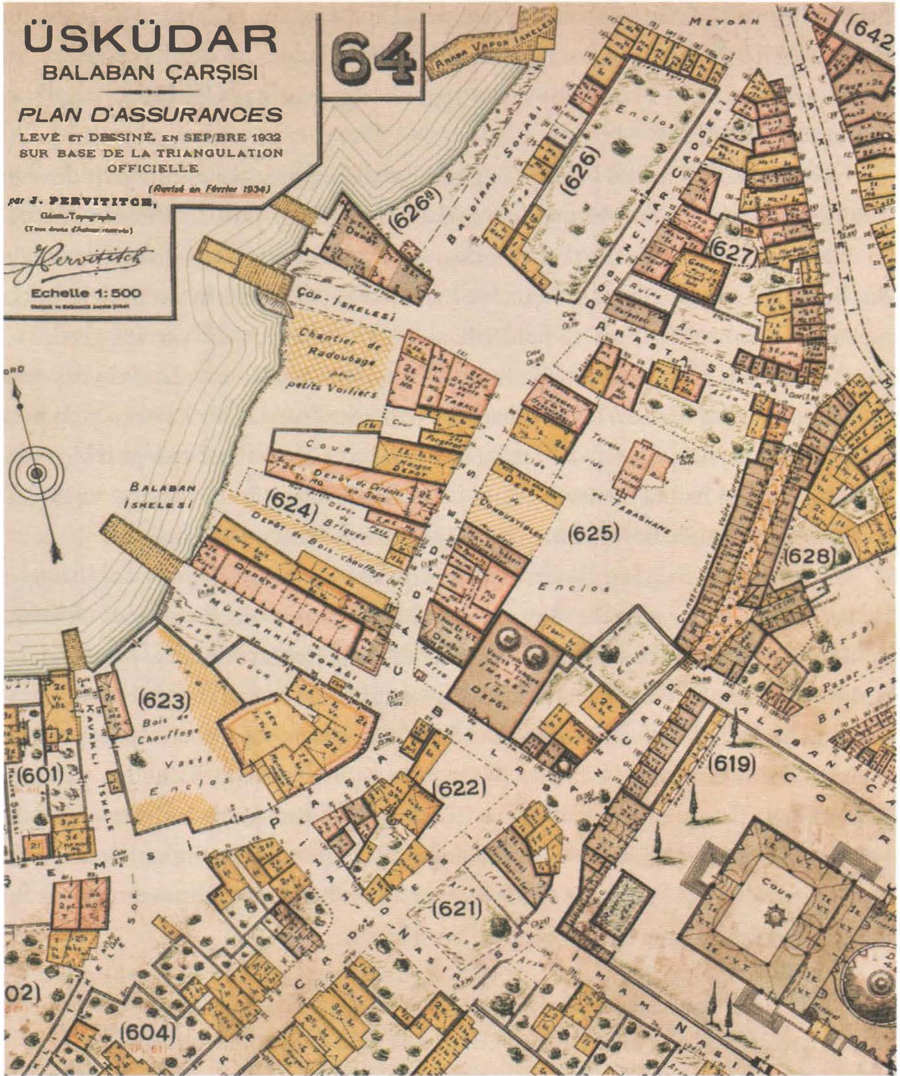
---

234 BOA, A.{DVN.d., 881, 1250/1835.

235 Taylesanizâde Hâfız Abdullah Efendi, *İstanbul'un Uzun Dört Yılı (1785–1789): Taylesanizâde Hâfız Abdullah Efendi Tarihi*, 1, ed. Feridun M. Emecen, Tarih ve Tabiat Vakfı [Tatav] Yayınları, İstanbul, 2003, s. 46, 334.

236 Câbî Ömer Efendi, *Câbî Târihi*, 2, s. 749–750.

237 *A.g.e.*, s. 750.

Şekil 16: Balaban İskelesi ve çevresi (Pervititch, *Sigorta Haritalarında İstanbul*, s. 261. Pafta: Üsküdar 64, Balaban, 1927).

Tüm bu usulsüzlük ve ahlaksızlıklar sonucunda, 1811'de, Hamallar Kethüdası İbrahim Ağa Kapısı'nda idam edilmiş, Üsküdar'daki hamallar ise Anadolu tarafına kaçmıştır.[238]

1809 tarihli bir metninde ise Câbî, Üsküdar'daki Ellidokuz Bölüğü'nün "kendü hallerinde olmayup" Galata'dan bazı Yüzüncüler Bölüğü mensuplarını

238 *A.g.e.*, s. 752.

da davet ederek sürekli mala ve namusa zarar verecek hareketlerde bulunduğunu, burada "lonca" bile oluşturduklarını söylemektedir. Metinde, Galata'daki gibi Üsküdar'da ikamet eden hamalların, karakullukçuların, Yüzüncü ve Ellidokuz Bölük zabitanının bile odalarda fahişelerle ilişkiye girdiği belirtilmektedir. Ellidokuz Bölüğü'nün, diğer bölüklerin mensuplarına da zarar verdiği açıktır. Bir gece, Atpazarı'ndaki Yirmibeş Cemaati'nin kahvesini gece zorla açtırıp kahveciyi vurmuşlar, Yetmişbeş Cemaati'nden bir Üsküdar bostancısını kovalayıp sığındığı evde elini kesmişler, bir başkasını yaralamışlar ve bunun gibi pek çok olaya neden olmuşlardır. Bir gün Bulgurlulardan birkaçı "fahişelerini" Bulgurlu'ya götürürlerken Ellidokuzlardan birkaç kişi peşlerine düşmüş, olay Bulgurluların ve Üsküdar İskelesi'ndeki Ellidokuz yoldaşlarının da çağırılması ile büyümüştür. Sonunda Ellidokuzlar, Bulgurlulu fahişelere el koyup odalarına götürmüşlerdir. Bu olayla birlikte, Üsküdar bostancılarına ve diğer bölüklerin mensuplarına yaptıkları zulüm üzerine bu bölükler Üsküdar'a gelip Ellidokuz'un kahvelerini ve odalarını basıp fahişelerine el koymuş, pek çok kişiyi yaralamış ve liderlerinden Sepetçi Hüseyin'i idam etmişlerdir. Kul Kethüdası Ağa, Kaptan-ı Derya ve Ocak Başçavuşu Ağa gibi üst rütbelilerin müdahalesi ile kavga dağıtılmış, herkes semtine yollanmıştır. Mahkemeye sevk edilen bu olayın faillerinin bulunması ise, kimse olaya karışanların isimlerini vermek istemediğinden pek mümkün olmamıştır.[239]

Burada anlatılan olaylar, Balaban İskelesi'nde, tüm İstanbul genelinden farklı bir durum olduğunu ortaya koymaktadır. Öncelikle, buradaki bekârların Yeniçeri Ocağı ile ilişkisinin daha sıkı olduğu ortadadır. Buradaki durum, ocağa kayıtlı bekârların varlığının ötesinde, ocakla birlikte adeta bir çete gibi hareket eden bir grubu tanımlamaktadır. Yeniçeri kimliğini taşımanın verdiği güvenceler ve ilişki ağları sayesinde güç ile dokunulmazlık kazanan bu grubun kendi iç hukuku ve cezalandırma sistemi olduğu, meşru idarenin sistemlerinden faydalanmamayı seçtiği açıktır.

Karışık kimlikleri ve farklı yaşantıları ile kentli bir çete olarak adlandırılabilecek bu grubun inşa ettiği mekânsallık da elbette diğer bekârlardan oldukça farklıdır. Câbî tarihinde burası şöyle tanımlanmaktadır:

> "Üsküdar'da İskele-i kebîr ve Balaban İskelesi kurbunda, bekâr odalarında olan fuhliyyât haddi tecâvüz edüp ve ehl-i 'ırz makûlesi dahi destres olunduğu âşikâr, lâkin bir zâbitânın basmak lâzım gelse, fesâd olacağı âlikâriyle, Toptaşı [nâm] mahalde dahi odalar peydâ olmağla, başlayüp

239 *A.g.e.*, s. 469–471.

> giderek Pâdişâh-ı âlem fürce-i Beşiktaş Sarayı'nda olmağla, bî-vakt keyfiye ötüp odanın penceresinden tabanca vü tüfeng atmağa ictisâr ve ba'zen deniz kenârında, fâhişelerin düşürdükleri çocukların ölüleri bulunup ve avret ölüsü dahi kenâr-ı kurb-ı Üsküdar'da zuhûruyla, börekci ve salebci ve gözlemeci table-kârları, odalarda avretler ile ahz u 'atâ ve bakkâl şâkirdleri, avretlerin istediklerini getürüp götürmeğe mübâşeret, Galata'dan çok ziyâde bir ma'nâ olup, hammâlların odaları ve kalyoncuların odaları ve bâhusûs iskele etrâfında, sokakda bir kimesnenin iltifât etmediği bî-âr sürtük fâhişeler, kayıkhânalerde, sekizer-onar, gecelerde sokaklarda kol gezer gibi üçer-beşer ve ba'zen köylüler, gece araba ve yük beygirlerine tahmîl ve etrâf köylerde, yazlarda bağlara götürmeleriyle, bağların aralık aralık kökleri harâb ve bazen ihrâk, bağ sâhibleri, bir ferdi gücendirse, garazen birkaç günden sonra ol kimesne murâd edince, ol gece ol âdemin bağı köşkünü ihrâk eylese, etrâf bağlarda fâhişelerin olmalariyle, 'anlar yakmışdır' deyü, kırda mâlı olanın râhatı meslûb olmağla..."[240]

Buradaki tasvire göre Üsküdar Balaban İskelesi, fahişeleri ve alt tabakadan ahlaksız erkek grupları ile 18. yüzyıl Londra rıhtımını anımsatmaktadır. Her ne kadar buradaki tabirler abartılı olsa da, Balaban İskelesi'nin devletin kontrol edemediği bir yer olduğu açıktır. Devletin kontrolünün dışında, semt halkının da burada bulunmaktan çekinmesi, Balaban'daki odaların özerk bir bölge olduğunu doğrular niteliktedir. Bekâr olma durumunu bile marjinal kabul eden geleneksel Osmanlı sistemi için, kadınlarla birlikte yaşayan ve muhtemelen geleneksel aile formunun dışında bir aile yapısına sahip bu bekârların konumu en uç noktadadır.

Üsküdar ahalisinin arzuhali üzerine yazılan bir yazıda da burada yaşayan bekârların adam öldürme ve fuhuşla yakından ilişkili görüldükleri ifade edilmekte, mahalle halkının dışarı çıkamadığından yakınılmaktadır:

> "Üsküdar'da Balaban iskelesi etrâfında deryâya nâzır ve devrâsında tarîk-I câdde üzerinde ve ba'zen kayıkhâne fevkinde kâ'in bî-kâr odaları derûnlarında eşkıyâ ve ehl-i fesâd tâ'ifesi tecemmu' ve iskân ve leyl ve nehâr fâhişeler ile bi'l-istihşâş 'alenen envâ'i fesâdı icrâ ve hafy ve (---) 'ırz ve katl-i nüfûs ile me'lûf ve ba'de'l-'asr mahal-i mezbûreden ricâl ve nisvân mürûr-ı 'ubûda mütecâsir olamayabu ve mahal-i mezbûra tecemmu' ehl-i fesâd ve ikâmetgâh-ı eşkıyâ olduğundan dâ'imâ harb ve kıtâle mütecâsir ve zâbitân kulları def'-i fesâdda her ne kadar ikdâm üzereler ise de eşkıyâyı mezkûre kesîr olduğundna def'-i fesâda 'adîm-i lâyıkdâr ve 'acezeleri

240 *A.g.e.*, s. 761.

didekâr olub 'inâyet ve bâni ve hüsn-i hümmet-i hazret-i zıllu'l-lahi sercem'iyet ehl-i fesâd olanların bu esnâda cezâları tertîb ve 'ibâdu'l-lahın üzerinden şer ve mazarratları def' ile leyl ve nehâr mazhar-ı hayr du'â buyruldukları ma'lûm-ı 'âlileri buyrulukda mürâhhem-i 'aliyelerinden mercûdur ki allah ve resul şevketlû kerametlû efendimizin mübârek serdevletleri sadakası ahâli-yi ve ehl-i 'ırz kullarının emn ve selâmetleriçün leyl ve nehâr vukû'bulan fuhuş ve fesâd ve katl-i nüfûs tafsîlen ma'lûm-ı 'âlileri buyrulmak içün Üsküdar kâdısı efendi dâ'ilerine hitâben fermân-ı 'âliyeleri ısdâr ve keyfiyât-ı hâl tahkîk ve huzûr-ı 'âliyelerine i'lâm ve ifâde olundukda rahmen lil-fukarâ ahzen lil-belde Bostancı başağa ve mi'mâr ağa kulları ma'rifetleri ve ma'rifet-i şer'le mücemmi' fesâd odahayı mezkûru hedm ve 'ibâdu'l-lahın mazarratları men' ve def' ve el-yevm fukarâ ve ehl-i 'ırz ve zu'efâ kullarının da'vet-i Hayriyelerine rağbet buyur buyrulmak bâbında emr ve fermân devletlû 'inâyetlû merhametlû efendim sultânım hazretlerinindir."[241]

Üsküdar'daki bu durumun araştırılması için Kaptan Paşa'ya emir gönderilmiş,[242] o da adamlarından birini tebdil-i kıyafetle buraya gönderilmiştir.[243] Padişah, bekâr odalarının dikkatlice araştırılmasını ve zararlı görülen kişilerin dışarı çıkarılmasını buyurmuştur. Bunun üzerine Balaban İskelesi'ne giden görevli burada baskın yapmış ve bazı kişileri buradan uzaklaştırmıştır:

"Dünkü gün şeref-vârid olan emirnâme-yi 'aliyeleri (---) Üsküdar'da Balaban iskelesi karbinde bî-kâr odalarında kalyoncu neferâtları fâhişe avratları cem' eyledikleri mesmû'-yı hümâyûn-ı cihân-bânî buyrulduğuna binâ'en bi'z-zât bu bendeleri varub men' ve te'dîb eylemek içün mübârek hatt-ı hümâyûn-ı şevket-me'ab-ı mülûkâne sâdır olduğu beyân ve tebdîlen Üsküdar'a varub fevâhiş-i mezkûreye mücâseret eden her kimler ise bi't-taharrî buldurub men' ve def'leri fermân buyrulmasını her hâlde emr ve fermân-ı hazret-i evveliyü'l-emrin ve zât-ı vâlâ-yı kerîmü'ş-şeymlerindendir imtisâlen bu gece sâ'at onda tebdîlen oda-yı mezkûrelere varub ve basub fakat odanın birinde bir kalyoncu ve bir fâhişe 'avrat bulub derhâl girift ve fâhişe-yi mezbûreyi subaşıya ve kalyoncu merkûmu dahi habs ve te'dîb içün kalyoncu kışlağına irsâl ve Üsküdar ustasının daha (---) bi'l-cümle ahâli-yi Üsküdâr ihbâr ve inhâ ve

241 BOA, C.ZB. 1675, 1226/1812.

242 BOA, HAT, 21/2013, 1202/1788.

243 BOA, HAT, 11/431, 1202/1788.

usta-yı sâbık kulları zabt ve rabta kâdir olub (---) kullarını kâfiyü'l-evvel ustalığa ricâ ve istidâ'ederler ber-vech-i muharrer tebdîl içün sa'âdetlû bostancıbaşı ağa bendelerine tezkire tahrîr ile ifâde-yi hâl olunduğu ve oda-yı mezkûrlardan sâ'ir odalarda dahi yedi sekiz nefer 'alîl ve ihtiyâr makulesi kalyoncu bulub her ne kadar hüsn-i hâllerine şahâdet olunmuş ise de kalyoncu kışlağında kargir odalardan ihrâc ve kalyoncu kışlağına idhâl içün üzerlerine çavuşlar kulları ta'yîn olunduğu ma'lûm-ı devletleri buyruldukda emr ve fermân devletlû sa'âdetlû merhametlû efendim sultâınım hazretlerinindir." [244]

Bu belgeye göre durum, halkın abartılı korkusundan ibaretmiş gibi durmaktadır, fakat bir başka belgeye göre ise burası gerçekten suçla yakından ilişkili bir alandır. Balaban İskelesi'nin, iyi örgütlenmiş bir fuhuş mahali olduğu görülmektedir:

"Üsküdar'da Balaban İskelesi kurbında bî-kâr odalarında vâki'olan fevâhiş maddesinin tashîhi içün sudûr olan hatt-ı hümâyûn şevket-makarratları mucibince etıbbâ-yı çâkerîden mu'temed ve emekdâr bir kulları tebdîl-i kıyâfet ta'yîn olunmağla dünkü pençşenbe gün varub zikrolunan bî-kâr odalarının etrafındaki ba'zı dükkânlara gidüb bu sohbetin üzerine tesâdüf etmekden nâşi lede't-tahkîk Donanma-yı Hümâyûn kalyoncularının Der 'Aliye'ye vürûdlarında iki gün mukaddem ya'ni çaharşanba gününe gelince bî-kâr odalarında beher gice ba'zen yirmi ve ba'zen dahi otuz ve belki kırka dek fâhişe 'avratları kalyoncular getürüb icrâ-yı mizân ederler idi galiba bir gün evvel kapudan paşa kullarının yakinen basacağını haber aldıklarından fevâhiş-i mezkûreleri birer mahaller kaçırub ve kendüleri dahi ihtifâ eylemişler ba'de yevm-i mezkûrda kapudan paşa kulları varub basdıkda fî-nefsü'l-emr işbu bî-kâr odalarının içinde bir ihtiyâr yollu 'avrat ile yedi sekiz nefer ihtiyâr ve 'amel-mânde kalyoncu bulunmağla merkûme 'avratı subaşıya teslîm ve kalyoncuları dahi kalyoncu kışlasına nakl ve iskân eylemişler iken müşârünileyh ba'de'l-'avde evvelden agâh olub her biri birer mahalle dağılub ihtifâ eden kalyoncular yine üçer beşer çıkub zikrolunan odalara gelmekdedirler deyû ihbâr ve inhâ eylediklerini tebdîlen gönderdiğim kulları tashîh ve tahkîk ederek gelüb takrîr ve ibnâ eylediği ma'lûm-ı hümâyûnları buyruldukda her ne veçhile emr ve irâde-yi cihân-dârîleri buyrulur ise ol bâbda ve her hâlde emr ve fermân-ı şevketlû kerâmetlû muhâbbetlû kudretlû velini'metim efendim pâdişâhım hazretlerinindir." [245]

---

244 BOA, HAT, 11/433 [t.y.].

245 BOA, HAT, 19/911 [t.y.].

Balaban İskelesi'ndeki asayiş problemi pek çok kez Bostancıbaşı Ağa'ya şikâyet edilmiş, 1811'de ise bu odaların yıkılmasına karar verilmiştir. 130 odadan fazlası yıkılmış ve bu odalardan kadınlar sokağa atılmıştır. Çukurliman'daki kayıkhanelerin üzerlerinde de yahudhaneler bulunduğu ve burada da fahişelerin barındığı tespit edilmişse de fermanda, buradaki on beş-yirmi odalı yahudhanelerin yıkımına ilişkin bir emir bulunmadığından, bunlar yıkılmamış fakat içerisindekilere gözdağı verilmiştir. Bu sırada Yıldız Köşkü'nde bulunan padişah da bu yıkımları dürbünle izlemiştir. Üsküdar bekâr odalarının yıkımından sonraki gün Balaban İskelesi, ertesi gün Mumhane İskelesi, ertesi gün ise çarşı içindeki ve Toptaşı'ndaki odalar yıkılmıştır.[246]

Câbî Ömer Efendi, Balaban İskelesi'nde hamal ve kalyoncu odalarının boşaltılmasını şöyle aktarmaktadır:

> "Üsküdar'da Balaban İskelesi kurbunda, hamalların ve kalyoncuların ta'addîleri hadden efzûn ve zâbitân, mahll-i merkûmdan kol ile geçmekde âciz ve geçer olsa, odalardan mezâk içün bî-hûde havaya piştovlar atup âdem yerine komamak ve ba'zı hâtûnları iğfâl ve delükanlu uşakları odalarına cebr ile da'vet ve re'âyâdan harçlık matlûb ve meyhânecilerden akçasız içkü ahzlariyle, Üsküdar Ustası Kara Mehmed Ağa defa'âtile şikâyet ve Sadr-ı a'zam'a Bostancı Ağa tarafından ifâde olundukda, Usta ve Bostancıbaşı Ağa ve Kalyoncu Başağası kolu ve Üsküdar Kolluğu ma'rifetleriyle odaları basılıp, içlerinde bulunan avretleri ahz ve ba'zılar eşkıyâlardan dahi ahz ve Bostancıbaşı Ağa tarafına irsâl ve ba'zı odaları ertesi hedm olunup, lâkin erâzil miyânında mazarrata müeddî sözler zâhir olmağla, ahz olunan, Bostanîbaşı Ağa tarafından habs ve Üsküdar Ustası Kara Mehmed Ağa'ya, Beykoz'da sâkin olması ifâde vü tenbîh ve sâbık Üsküdar'da Nizâm-ı cedîd Binbaşısı olan Arnabud Bekir Ağa'yı Üsküdar Usta[sı] nasb ve mezbûrun ziyâde tab'ı şedîd ve cesûr olmağla, Üsküdar'ın muhâfazası emr birle, Üsküdâr'a irsâl olundu."[247]

İstanbul'da suçun merkezi kabul edilen tek yer elbette Üsküdar değildir. Aslında bekârların yoğunlukta bulundukları her yer ahlaksız olarak nitelendirilmiştir, fakat Balaban İskelesi ve Melekgirmez Sokağı'nda farklı bir durum olduğu açıktır. Câbî tarihinde, Balaban'a benzer bir biçimde Melekgirmez Sokağı şöyle tasvir edilmiştir:

---

246 Câbî Ömer Efendi, *Câbî Târihi*, 2, s. 761–762.

247 *A.g.e.*, s. 196.

"Âsitâne-i aliyye'de, Bağçekapusı hâricinde, Melekgirmez Sokağı nâm mahalde, bîkâr odalarında, fâhişeler beşikleriyle ve tezgâhlarıyla oturur-lar olup, erâziller mat'ûnen fevt olan avreti alenan meydâne çıkaramayüp, kimi gece kayığa alup deryâya ilkâ ve Asmaaltı nâm mahalde bîkâr odalarında kezâlik ve zen-pâresiyle fâhiesi, bir döşekde bir gece ikisi dahi fevtleri vâki' ve İstanbul Ağası karşusında pirinçci mağazaları üzerle-rinde olan odalar içinde bîkârların eyledikleri fesâdât ve Tahte'l-kal'a derûnunda vâki' bîkâr odalarını, Yirmialtılar zabt, derûnunda bu kadar zinâ vü fuhşiyyât var iken, bu tâ'ûn u vebâ def olmayacağından başka, bir âher musîbetden hav olunup ol dahi..."[248]

Vebanın dışında başka kötülükleri de davet edeceğinden korkulan bu durum, Kaptan Paşa'ya, Sekbanbaşı'na, Bostancıbaşı'na ve Mimar Ağa'ya bildirilmiş ve Cebecibaşı, Başyasakçı, Tersane Başağası, Ağakapısı Ağası Melekgirmez'deki odaları basmış, kahveler ve pirinççi dükkânlarının üzerindeki odalar yıkılmıştır.[249] Kaptan-ı Derya Hüsrev Mehmed Paşa, Galata Kadısı ve Galata Voyvodası'na yazılan 1812 tarihli bir hükümde, Galata ve Kasımpaşa taraflarındaki bekâr odalarında, son üç-beş ayda vebadan dolayı pek çok ölüm olduğu ve bu bölgelerde 577 ahşap bekâr odasının yıktırıldığı belirtilmiştir. Bunun yanı sıra, kâgir han ve oda kapıları taş duvarlarla kapatılmış ve mühürlenmiştir.[250] Galata'daki kalyoncu odalarının yıkımından Kaptan Paşa sorumlu olmuş, iki gün içinde Tahtakale ve Asmaaltı'ndaki odalar da yıkılmış, yıkıma direnenler ise ibret için Ağa Kapısı'nda idam edilmiştir.[251]

Tüm bu yıkımları sadece veba salgını veya asayiş sorunları ile ilişkilendirmek doğru değildir. Devlet, neredeyse yirmi yıldır sıkı denetimlere tabi tuttuğu bekâr-yeniçeri kitlesinden kurtulmak için iyi bir fırsat yakalamış gibi gözükmektedir. Fakat buradaki ilginç nokta, kurtulmaya çalıştığı bekârlara, barındıkları yerler yıkıldıktan sonra ne olduğu konusunda hiç bir bilgi bulunmayışıdır. Bu durum, bir kez daha erken modern Osmanlı iktidarının mekânı suçlu bulma halini gözler önüne sermektedir. Devlet, kentin en büyük asayiş sorunu olarak gördüğü bu kitlenin varlığını mekânlarını yıkarak çözmeye çalışmıştır. Bu kurtuluşunu da Melekgirmez'in yerine Hidayet Camii'ni yaptırarak taçlandırmıştır.[252]

---

248 *A.g.e.*, s. 914.

249 *A.g.e.*, s. 914.

250 BOA, Cevdet Sıhhiye, 6290, 1227/1812.

251 Câbî Ömer Efendi, *Câbî Târihi*, 2, s. 914; Şânî-zâde, *Şânî-zâde Târihi*, s. 584.

252 *A.g.e.*, s. 657–658.

Osmanlı metinleri mekânı bürokratik pratikler üzerinden okuduğu için, her iki durumdaki fiziksel şartları bilemiyoruz, fakat tüm bu metinlerdeki ortak unsurlar, buradaki yaşantı hakkında fikir vermektedir. Öncelikle, burada çok sayıdaki kadının varlığı, gözlerin buraya çevrilmesinin en büyük nedeni olmalıdır. Tüm metinlerde fahişe olarak anılan bu kadınların gerçek kimliklerini bilmek mümkün değildir. İskele oluşu nedeniyle burada fuhuş etkinliğinin olması, özellikle gemilerin yanaştığı dönemlerde çok doğaldır, fakat yine de tüm bu kadınların fahişe olduklarını iddia etmek için yeterli değildir. Özellikle kadınların, çocukları ile birlikte bu odalarda yaşıyor oluşu duruma kuşkuyla bakmayı gerektirmektedir. Odalarda bulunan beşikler, odalara taşınan erzaklar, dükkânlarda oturan kadınlar, bu kentli çetenin bir anlamda alternatif bir aile yaşantısı olduğunu düşündürmektedir.

Özellikle Balaban İskelesi'nde dikkat çeken bir diğer durum ise, buradaki bekârların büyük çoğunluğunun yeniçeriler, hamallar ve kalyoncular olmasıdır. Üsküdar'daki Elli Dokuz Bölüğü'nün sadece bir asker ocağı olmaktan ziyade, buradaki marjinal kitlenin bel kemiğini oluşturan bir örgütlenmeyi sağladığı da düşünülebilir. Gerek bölgede kurdukları hukuk sistemi gerekse başka bölüklerle zaman zaman işbirliği yapıp başka gruplarla çatışmaları bunu göstermektedir. Câbî'nin aktardığı Yetmişbeş Bölüğü ile çatışmaları,[253] bu sistemin nasıl işlediği hakkında bir fikir vermektedir. Bu büyük olayın sonunda mahkemeye sevk edilen faillerin kim oldukları hakkında kimsenin bir bilgi vermemesi, buradaki kapalı sisteme işaret etmektedir. Benzer bir biçimde, 1788'de Balaban İskelesi'ndeki odalara teftiş için tebdil-i kıyafet gönderilen memurun birkaç hasta ve yaşlı dışında kimseyi bulamamış olması da buna örnektir. Kendi içinde hızlıca örgütlenebilen ve grubun mensuplarını koruyan bu yapı, farklı bir toplumsallığı inşa etmiş gibi görünmektedir.

Dönemin tarih yazarlarının bu iki bölgeyi sıkça tarif etmeleri, bu bölgelerin teftişi ve ortadan kaldırılmaları konusunda pek çok emir ve yazışma bulunuyor oluşu; buradaki yaşam tarzının iktidarı ve toplumu ne kadar tedirgin ettiğini gözler önüne sermektedir. Örneğin, neredeyse tüm tarih anlatılarında kentin suç ve marjinalite merkezi olarak anılan Galata için benzer tasvirlere veya emirlere rastlanmamaktadır. Bu durum Balaban ve Melekgirmez'i, dönem metinlerinin ciddi bir marjinalite merkezi olarak ele alırken popüler historiyografinin ise görmezden geldiğini ortaya koymaktadır.

Muhtemelen kendine ait farklı bir aile yapısı, yaşam biçimi ve hatta gayri resmi hukuku olan Balaban ve Melekgirmez'deki grupların mekânları da bu özellik-

253 Câbî Ömer Efendi, *Câbî Târihi*, 1, s. 469–471.

leri nedeniyle iktidarın dikkatini çekmiş ve sonunda yok edilmiş olmalıdır. Buradaki durumu kontrol altına alma çabası, tüm kentte bekâr odalarının yıkılması ve Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılması ile bekârların büyük bir kısmının kentten sürülmesinin öncüsü olmuştur. Söz konusu marjinal durumla iktidarın çatışması, sadece farklı bir kentli grubun mekânsallığını değil, gelecek dönemlerde kente yapılacak müdahalelerin biçimini de etkilemiştir.

KENTSEL TOPOGRAFYA VE BEKÂRLAR

Büyük bir ihtimalle Bizans İstanbulu'nda da var olmuş bekâr odaları, bugün bile farklı formlarda varlığını sürdürmektedir. Osmanlı dönemine ait bekâr odalarına değinen en eski metin, Evliya Çelebi'nin *Seyahatname*si'dir. Buna göre, 17. yüzyıl İstanbulu'ndaki belli başlı bekâr odaları ile bunlarda bulunan oda ve kişi sayıları şöyledir: Yolgeçen Odaları'nda 400 oda ve 1.000 kadar bekâr uşağı; Mercan Odaları'nda[254] ise sekiz oda bulunmaktadır. Ayrıca Mahmutpaşa'da Cebehane[255] Odaları ve Pertev Paşa Odaları; Süleymaniye'de Hilâlci Odaları; Atpazarı ve Büyük Karaman'da kırkar bekârhane; Unkapanı yakınında yedi büyük bekârhane ve Gedikpaşa Bekârhanesi,[256] Evliya Çelebi'nin yer verdiği bekâr odalarıdır.[257] Yedikule'nin evli mahallesinin azlığından bahseden Evliya Çelebi, burada 5.000'e yakın bekâr olduğunu iddia etmektedir.[258] Ayrıca Yeniköy'de de peksimetçi işliklerine hizmet eden bekâr odaları[259] ve Kavak kasabasında da bekâr evleri[260] bulunduğunu bildirmektedir.

18. yüzyıl İstanbulu'nu anlatan İncicyan ise, yalnızca fakir Ermenilerin yaşadığı odalar hakkında bilgi vermekte ve bunları şöyle sıralamaktadır:

---

254 Mercan; Tahtakale, Kapalıçarşı ve Mahmutpaşa arasında kalan önemli bir ticaret merkezidir.

255 Cebehane; çeşitli savaş mühimmatı üretilen atölye, imalathane ve depoları kapsamaktadır. Burada, Cebeci Ocağı'na bağlı cebeciler ile dışarıdan gelen ve aylık ücret karşılığında çalışan ustalar çalışmaktaydı. Cebeci Ocağı 1826'da kapatılmış ve Cebehane'nin de üretimi durmuştur. Necdet Sakaoğlu, "Cebehane", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, 2, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, İstanbul, 1994, s. 390–391.

256 1811'de yıktırılana kadar bekâr odası olarak hizmet vermiştir. Bu tarihte İstanbul'daki pek çok bekâr odası yıktırılmıştır. Ayşe Hür, "Gedikpaşa", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, 3, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, İstanbul, 1994, s. 388–389.

257 Evliya Çelebi, *Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, s. 281.

258 *A.g.e.*, s. 352–353.

259 *A.g.e.*, s. 419.

260 *A.g.e.*, s. 423.

"1) Edirnekapısı yanındaki gümrükte Karagümrük odaları; 2) Fatih camii'nin yakınlarında Malta çarşısı'ndaki Malta odaları; 3) Fatih camii'nin yanındaki Çerşenbih[261] odaları; 4) Ayakapası'nın iç tarafında, Küçükmustafapaşa denilen mahallede Tekye odaları; 5) Vezir hanı ve Osmaniye[262] yakınlarında, Demirciler sokağında bulunan Tavukpazarı'ndaki Kömürcü odaları; 6) Ahırkapı'nın iç tarafındakiler"[263]

Her ne kadar literatürde bekâr sınıfı içinde ele alınmasalar da, acemioğlanları da mahalle içinde konumlanamayışları ve yaşayışları açısından bu sınıfa girmektedir. Askeri bir birimin meşruluğu içinde tanımlanmış olsalar da, bunların yaşantılarının, kentin iş gücünü oluşturan diğer bekârlardan farkı yoktur, yalnızca çalıştıkları ve kaldıkları yerler farklıdır. Koçu, acemioğlanlarının barındıkları yerleri şöyle sıralamaktadır: Tophane'de çalışanlar Tophane Kışlası'nda, çeşitli saraylarda çalışanlar bu saraylarda, mirî salhanelerde çalışanlar buradaki koğuşlarda, mirî peksimet ve fodula[264] fırınlarında çalışanlar buralardaki bekâr odalarında, mirî yoğurthane, bozahane, peynirhanede çalışanların çoğu şehir dışındaki bu müesseselerde kalmaktadırlar. Şehir içi işlerde çalışanlar ise Şehzadebaşı'nda bulunan kışlalarında barınmaktadırlar.[265]

Öte yandan, mahalle yapısının dışında "öteki"yi temsil eden bir diğer grup, bugünkü deyişle "sokak çocukları" ise bazı hamamların külhanlarında yatmaktaydılar. Kıdemlilerin külhanın yakınında yatması ile mekânsal bir hiyerarşi içinde yaşayan bu kişiler, genelde hamallık yapmakta, bazıları ise tulumbacılara katılmaktaydılar. Külhanların en kalabalık ve vukuatlı olanı ise Gedik Paşa Hamamı idi.[266] Belgelerin bu grubu görmüyor oluşu, muhtemelen bunların kapalı ve düzenli mekânlar olmamaları ile ilgilidir, yoksa bekâr sınıfında zaten bir yaş tanımlaması yoktur.

Ne yazık ki bekârların kim oldukları ile ilgili bilgilere yalnızca birkaç edebi metinde rastlanmaktadır. Bekâr sınıfının genç üyeleri kalender dîvân şairlerinin Şehrengiz'lerine ve meddah masallarına, güzellikleri ve baştan çıkarıcılıkları ile

261 Çarşamba.

262 Nur-ı Osmaniye Camii.

263 P. Ğugios İncicyan, *XVIII. Asırda İstanbul*, çev. Hrand D. Andreasyan, Baha Matbaası, İstanbul, 1976, s. 19.

264 Genelde imaretlerde dağıtılan düşük kalitedeki ekmek.

265 Reşad Ekrem Koçu, *Yeniçeriler*, Koçu Yayınları, İstanbul, 1964, s. 35–36.

266 Abdulaziz Bey, *Osmanlı Âdet, Merasim ve Tabirleri*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1995, s. 324–325.

konu olmuştur. Ayrıca bekârların bazıları da şehir eşkıyaları olarak edebiyatta kendilerine yer bulmuşlardır. "Yelkenci Yusuf" hikâyesindeki Çengelköy bostan yanaşması Arnavut Deli Zeynel, Balaban İskelesi kayıkçısı Hançerigüzel Mustafa'nın hamisi Ellidokuzun Kara Bekir ve Langa Limanı İskelesi kayıkçısı Yedibela Ferhad bunlara örnektir.[267]

Her dönemde kolektif ve iktidarın gözünde marjinal bir yaşam sürmüş bu grubun yaşam koşullarında hiç bir zaman tam anlamıyla bir değişiklik olmamıştır. Değişen sadece denetimin dozu ve şeklidir. Zaman zaman da barındıkları yerler kapatılmış ve yıkılmış, kentin değişen yapısı içinde onlar da yer değiştirmek zorunda kalmışlardır. Tüm kent tarihinde olduğu gibi bu grup için de en büyük değişim II. Mahmud zamanında gerçekleşmiştir. İstanbul'daki bekâr odalarının bir kısmını yıktıran, bekârların büyük bir kısmını kentten süren II. Mahmud döneminden sonra, bu grubun barınması için alternatifler ortaya çıkmıştır. Pek çok kişi kendi evlerinin odalarını bu işçi sınıfına kiralamaya başlamıştır. Dâhiliye'den Şehremaneti'ne yazılmış bir şikâyette, Gedikpaşa'da, Dîvân Ali Mahallesi'nde, Kayserili Dilsizoğlu Artin'in hanesinin bir tarafında ailesiyle ikamet eden Agob Gülbenkyan'ın bu haneyi "apartman şekline" koyduğundan bahsedilmektedir. Kumkapı komiseri tarafından bu şahsın odalarında bekâr bulundurmakta, hanenin diğer tarafında ise üç aile halkının ikamet etmekte olduğu ve zikrolunan hanenin karşısında İslam hanesi bulunduğu bildirilmektedir. İstanbul'daki "kapalı hanelerin apartman şeklinde" kullanılmasının örf ve belde adetlerine aykırı olduğuna dikkat çekilirken, bu durumun başka hanelere de yayılmasından çekinilmektedir.[268] Bu çekincenin temel nedeni, geleneksel Osmanlı kent düzeninde mahalle içinde yerleşmesi yasak olan, potansiyel düzen bozucular olarak görülen bekâr grubunun bir anda mahalle içinde yaşamaya başlamasıdır. Dâhiliye'den Zabtiye Nezareti'ne yazılmış bir belgede ise, Kasımpaşa Barutçu Sokağı'nda, Tersâne-i Âmire Kazancıbaşısı Osman Paşa tarafından inşa ettirilen hane içinde seksenden fazla bekâr işçinin ikamet ettiği ve bundan rahatsız olan mahalle sakinlerinden Attar Ahmed ve arkadaşlarının Sadaret'e bu konuda arzuhal gönderdiği ifade edilmiştir.[269]

Her ne kadar bazı bekârlar sonunda konut bölgelerinde bir yerleşime sahip olmuşlar, bazıları da geri dönmüşse de; bir kısmı aile evi için gerekli parayı biriktirememiş, hiçbir zaman evlenememiş ve marjinal bir hayat sürdürmüştür. Sabit bir işi ve bir kefili olmayanlar ise sınır dışı edilmiştir. Bu tedbirler, polisin ve yerel

267 Koçu, "Balaban İskelesi", 4, s. 1951–1953.

268 BOA, DH.MKT, 2133/54, 1314/1897.

269 BOA, DH.MKT, 2397/86, 1316/1899.

memurların otoritelerinin genişlemesini, İstanbul'un kırsal göçmen ve fakirlerinin üzerinde güç ve şiddet uygulayabilmelerini sağlamıştır.[270]

Bekâr odalarının 18. yüzyılda kent denetiminin gözünü diktiği yerlerden biri olması, bu mekânlar hakkında pek çok belgeye sahip olmamızı sağlamıştır. Bu belgelerden en önemlileri, 18. yüzyıl sonuna ait odalarda kalanların listelendiği defterlerdir. Bu defterler sayesinde bekâr odalarının geç 18. yüzyılda İstanbul'daki dağılımlarını ve bekârların semtlere göre nüfus yoğunluklarını belirlemek mümkün olmuştur. Bu bölümde ele alınan belgelerin tümü bekârların mahalle dışında barınmaları ile ilişkilidir, dolayısıyla kentte bulunan toplam esnaf ve bekâr sayısını vermemektedirler.[271] Medrese öğrencileri, evlerde çalışanlar, dervişler ve dilenciler gibi farklı bekâr gruplarının da bu defterlerde görünmediği unutulmamalıdır.

Bu defterlerin oluşturulmasında kent denetiminin aktörlerinin pek çoğunun rol almış olması, denetimin yaygınlığına işaret etmektedir. Defterlerin oluşturulmasında görevlendirilenler Sekbanbaşı, Cebecibaşı, Topçubaşı, Bostancıbaşı, İstanbul kadısı, Çavuşbaşı ile Ermeni ve Rum Patriği'dir. Pek çok elden yapılmış bu sayımlar, elbette burada tartışılacak olanın ötesinde bir bilgiyi araştırmacıların hizmetine sunmaktadır.

Bu çalışma için ise öncelikli olarak Defterhâne-i Âmire ve Nüfus defterleri kullanılmış, mekânın kendisine odaklanılmıştır. Kullanılan defterler ve bunların içerikleri Tablo 1'de görülebilmektedir. Bu defterlerde, semt semt ayrılmış halde bekârların kaldıkları yerler belirtilmiş ve bu yerlerde kimlerin kaldığı kayıt altına alınmıştır. Kayıtlarda bekârların kaldığı farklı mekânlar tespit edilmiştir: hanlar, bekâr odaları, dükkânlar ve kayıkhaneler. Bunların dışında, bekârların hamamlarda ve bahçelerdeki kulübelerde de yattığı saptanmıştır.

Bu defterlerden elde edilen sayısal verilere dayanılarak, 18. yüzyıl sonunda İstanbul'da bekâr nüfusunun belli bölgelerde yoğunlaştığı görülmektedir. Bu bağlamda İstanbul'u dört bölge içinde değerlendirmek mümkündür: Sur içi, sur dışı,[272] Galata ve Üsküdar bölgeleri. Bu defterlere göre, tüm İstanbul'un bekâr nüfusunun bu dönemde yaklaşık 17.000 kişi olduğu tahmin edilmektedir. 1806 tarihli bir belgeye göre ise tüm İstanbul'da 13.551 bekâr bulunmaktadır ve bunların 871'i memleketlerine geri gönderilmişlerdir.[273]

---

270 Zarinebaf, *Crime and Punishment in Istanbul*, s. 41.

271 Halen sürmekte olan ve geç 18. yüzyıla ait tüm esnaf defterlerini inceleyen araştırmanın ön metni için bkz., Kırlı ve Başaran, "18. Yüzyıl Sonlarında İstanbul Esnafı".

272 Osmanlı arşiv belgelerinde ve metin boyunca "sur dışı" olarak ifade edilen yerler, İstanbul'un deniz surları kıyılarıdır.

273 BOA, A.{DVN.d., 852, 1220/1806.

BEYOGLU
BALAT
KASIMPASA
EDIRNEKAPI
KERESTECILER
SELIMIYE
KARAGÜMRÜK
UNKAPISI
GALATA
ZEYREK
FATIH
BALIKPAZARI
TAHTAKALE
MAHMUDPASA
SEHZADEBASI
VEZNECILER
AKSARAY
AHIRKAPI
SAMATYA
YEDIKULE
PLAN
CONSTANTINOPLE
TANT EN EUROPE QU'EN ASIE,
Par FR. KAUFFER Ingénieur alors attaché à
PROPONTIDE OU
BOSPHORE
Toises Françaises.

Şekil 17: İstanbul'da bekârların barındıkları semtler ve sayıları, 18. yüzyıl sonu (Işıl Çokuğraş, 2013; Kauffer'in planı üzerine [Kauffer, "Plan de la ville de Constantinople et de ses Faubourgs tant en Europe qu'en Asie", 1776; İBB Atatürk Kitaplığı, Demirbaş no. Alb_000043/220]).

100-200
200-400
400-600
600-800
800-1000
1000-1200
1200-1400
1400-1600
1600-1800
1800-2000
2000-2200

18. yüzyıl sonunda bekâr nüfusunun büyük çoğunluğu sur içinde ikamet etmekte ve bu sayının 8.000'in üzerinde olduğu görülmektedir. 1829'daki sayıma göre ise, İstanbul sur içinde 1.823 Müslüman, 4.262 gayrimüslim olmak üzere 6.000'in üzerinde bekâr bulunmaktadır.[274] Buradaki sayının azalması hakkında, Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılması ve II. Mahmud'un kentten pek çok bekârı sürmesinin bir sonucu olduğu söylenebilir.

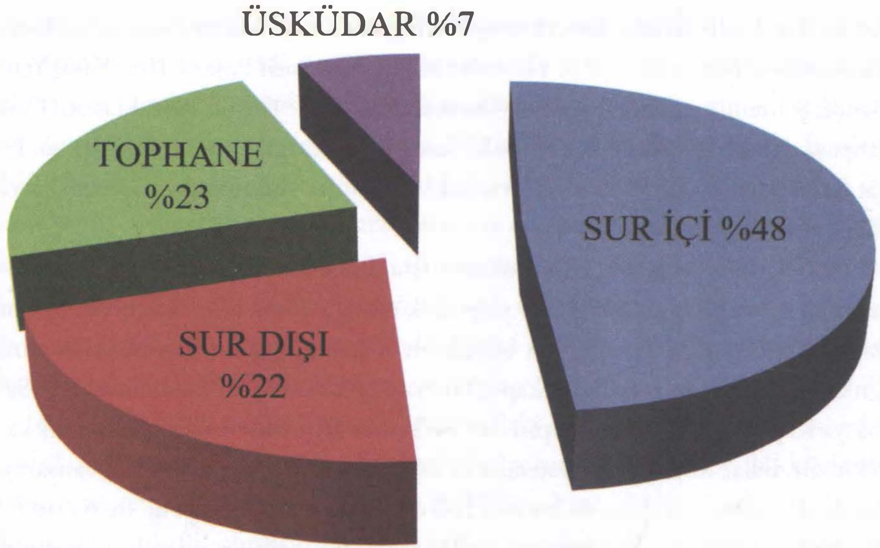
18. yüzyıl sonu İstanbulu'nda bekârların genel dağılımına baktığımızda, bunların ticaret bölgelerinde ve iskelelerde yoğunlaştığı görülmektedir. Ticaretin temel etkinlik olduğu semtlerde bu sayıların 2.000'lere kadar çıktığı; sur dışındaki semtlerden ticaret merkezi olanlarda 600 civarında, diğerlerinde ise 200 civarında olduğu görülmektedir. Yalnızca Mahmutpaşa-Tahtakale-Vezneciler bölgesinde 4.500 bekâr yaşamaktadır. Bu, sur içindeki bekârların yarısından fazlasına, tüm şehirdeki bekârların da dörtte birine denk gelmektedir. Bekârların yoğun olduğu diğer bir bölge ise Tophane-Galata bölgesidir. Burada da 3.500 civarında bekâr barınmaktadır. Bu tabloya bakıldığında, İstanbul'daki bazı semtlerin belirli iş kollarını yoğun olarak barındırdığı, kentin marjinal kabul edilen bir kitlesine ev sahipliği yaptığı, dolayısıyla hem farklı barınma formlarını hem de farklı kentsel mekânları bünyesinde taşıdığı görülebilmektedir (Şekil 17).

18. yüzyıl sonunda, İstanbul'un 17.000'e yakın bekâr nüfusunun 8.000 kadarı sur içinde yaşamaktadır. Sur içini, 4.000'e yakın bir yoğunlukla Galata bölgesi ve 3.600'ün üzerinde bir sayıyla sur dışı izlemektedir. Daha geç tarihli bir defter olan A.{DVN.d., 881'e göre ise Üsküdar bölgesinde 1.000'nin üzerinde bekâr bulunmaktadır (Şekil 18).[275]

Sur içinin en kalabalık bekâr nüfusu ise, kentin en önemli ticaret merkezi Mahmutpaşa'da yaşamaktadır. Burası ve Tahtakale, bugün bile pek çok hanın ve dükkânın varlığı ile kentin ticaret hayatında yer tutan önemli bir semttir. Mahmutpaşa'da ikamet eden yaklaşık 2.000 bekâr, çoğunlukla hanlarda ve dükkânların üzerindeki bekâr odalarında kalmaktadır. Mahmutpaşa'yı, 1.500 civarında bekâr nüfusu ile Fatih Camii çevresi ve Tahtakale izlemektedir. Diğer kalabalık nüfusa sahip semtler ise, 1.000 civarındaki bekâr nüfusu ile Vezneciler ve yaklaşık 750 bekâr ile Şehzadebaşı'dır. Zeyrek ve Aksaray da 250 ile 300 arasında bir bekâr nüfusu barındırmaktadır. Sur içinin, bekâr nüfusu 100 ile 200 arasında değişen diğer semtleri ise Cebehane, Selimiye Camii civarı, Edirnekapı, Eğrikapı,

274 Başaran, "Remaking the Gate of Felicity", s. 31.

275 BOA, A.{DVN.d., 881, 1250/1835.

Şekil 18: Bekârların, İstanbul içinde barındıkları semtlere göre dağılımları (Işıl Çokuğraş, 2013).

Yenibahçe ve Karagümrük'tür.[276] Edirnekapı ve Yenibahçe, ticaret merkezi niteliği taşımayışlarına, büyük bir çarşıya veya bir iskeleye sahip olmayışlarına rağmen İstanbul'da bekârların yüksek sayılarda barındıkları nadir semtlerdir. Burada bulunan Türklere ait bahçeler ve bostanlar,[277] buradaki bekâr nüfusun yaptığı işi diğer semtlerdekilerden farklılaştırmaktadır.

İstanbul'un sur içindeki pek çok semtinde bekârların yoğun olarak ikamet ettikleri, bu defterler sayesinde açıkça görülebilmektedir. Bunların hepsi, pek çok dükkânın ve hanın bulunduğu, ticaret ve üretim mekânlarıdır. Sultan Bayezid Camii çevresi, Mürekkebciler Kapısı'ndan Şehzadebaşı ve Çukurçeşme havalisine, Saraçhanebaşı, Yeni Odalar başı, Sultan Mehmed Camii ve Atik Ali Paşa etrafları, Karagümrük, Sultan Selim, Salma Tomruk, Balat, Fener, Edirnekapı ve Eğrikapı'da bulunan dükkânlar ile "serseri türünden olanların" kayıtları neticesinde; kefili olan ve dükkânlarda çalışanların sayısı 1.756 olarak belirlenmiştir.[278] Yine benzer bölgelerde yapılan daha geç bir sayımda ise kefili olanların sayısı 1.757'dir. Bu sayımda, Dîvân Yolu'ndaki Irgat Pazarı yakınlarında, Halıcı

276 BOA, A.{DVN.d., 835, 1207/1793; A.{DVN.d., 836, 1207/1793; A.{DVN.d., 837, 1207/1793; NFS.d., 3, 1207/1793.

277 Eremya Çelebi Kömürciyan, *İstanbul Tarihi: XVII. Asırda İstanbul*, Eren Yayıncılık, İstanbul, 1988, s. 21.

278 BOA, A.{DVN.d., 836, 1207/1793.

Hasan Camii civarında, Testereciler ve Kürekçiler'de, Hasan Paşa Hanı'ndan-Koska'dan-Laleli Çeşme'den-Aksaray Kulluğu önünden Murat Paşa, Yusuf Paşa, Taş Kasab ve Molla Gürani ile Halıcılar köşkünden Latif Paşa ve İlyas Paşa, Yeni Bahçe, Şehremini, Yenikapı Mevlevihanesi, Ali Paşa ve Davud Paşa, Haseki, Cerrahpaşa, Kocamustafa Paşa, Yedikule, Samatya, Kadırga Limanı, Gedikpaşa, Irgat Pazarı, sair mahaller ile etraflarındaki dükkânlar ve hanlarda araştırmalar ve incelemeler yapılmıştır.[279]

Bu bölgelerle sıkı ilişki içinde olan ve İstanbul'un çeşitli deniz kapılarına işaret eden sur dışında da büyük bir yoğunluk olduğu görülebilmektedir. Bunların özellikle ticaretle iç içe olanları büyük bir bekâr nüfusunu barındırmaktadır. Unkapısı, Balıkpazarı ve Bahçekapısı'nda yaklaşık 600 bekâr kalmaktadır.[280] Samatya Kapısı dışı 500, Kumkapısı dışı ise 350 civarındaki bekâr nüfus ile dikkat çekicidir. Balat Kapısı ve Keresteciler'de 200'e yakın bekâr yaşarken, Ayvansaray, Zindankapısı ve Yedikule'de bu sayı 100 civarında, Çatladıkapı'da ise 64'tür.[281] Bunlardan Unkapısı, Balıkpazarı ve Bahçekapısı şehrin en önemli mallarının indirildiği, kent içine nakledildiği ve satıldığı limanlarken Samatya ve Kumkapı kayıkçıların yoğun olduğu yerlerdir. Balat ve Keresteciler gibi Haliç'in içinde yer alan semtler de kent içi ticaretin ve nakliyatın gerçekleştiği yerler olmalarının yanı sıra üretimin de gerçekleştiği çarşılara sahiptirler.

Dîvân-ı Hümâyun hacegânlarından Hafız Seyyid Abdullah tarafından yapılan bir sayıma göre, İstanbul'da, sur dışındaki dükkânlarda, han ve bekâr odalarında olanların toplam sayısı 5.033 Müslüman, 4.223 Hıristiyan ve 199 Yahudi'dir.[282] Bir başka defterde ise Bahçekapısı'ndan Ahırkapı'ya kadar han, dükkân, mahzen, bekâr odalarının kiracıları ve iskelelerde mevcut kayıkçı ve hamalların hepsinin isimleri, Ser-Bostancıyan-ı Hassa ve maiyetindekilerin araştırmaları sonucunda kayıt altına alınmıştır. Bu defterde en çok sırık hamalları, arka hamalları, at hamallarına ve kayıkhane çalışanlarına rastlanmaktadır. Bununla birlikte hanlarda bulunan dükkân sahipleri ile diğer dükkân sahiplerinin isimleri de defterde görülmektedir.[283] Dolayısıyla bu defterler yalnızca bekâr sayılarını vermekle kalmayıp, neden bu bekârların bazı bölgelerde yoğunlaştıklarına dair bilgi de vermektedir. Özellikle ticaret gemilerinin yanaştığı iskelelerde bulunan

279 BOA, A.{DVN.d., 852, 1220/1806.

280 BOA, A.{DVN.d., 831, 1207/1793; A.{DVN.d., 834, 1207/1793; NFS.d., 4, 1207/1793.

281 BOA, A.{DVN.d., 831, 1207/1793; A.{DVN.d., 834, 1207/1793; NFS.d., 4, 1207/1793.

282 BOA, A.{DVN.d., 831, 1207/1793.

283 BOA, A.{DVN.d., 834, 1207/1793.

ve bu gemilerden indirilen malların kentin her noktasına ulaşmasını sağlayan hamallar, bu bölgelerdeki nüfusun büyük bir kısmını oluşturmaktadır.

İstanbul'un en önemli ticaret merkezlerinden Galata ve çevresindeki bekâr nüfusu da oldukça kalabalıktır. Bu bölgede bekâr nüfusunun yoğunlaştığı yerler 2.200 kadar bekâr ile Tophane ve 1.320 kadar bekâr ile Galata'dır. Bunları 200 civarındaki bekâr nüfusu ile Kulaksız ve 100 kadar bekâr ile Kasımpaşa izlemektedir. Daha çok Fındıklı tarafına işaret eden Beyoğlu'nda ise bu nüfus 80 kadardır.[284] Kentin Avrupa ülkeleri ile ticaretinin ve mal alışverişinin merkezi Galata'da, bu duruma uygun olarak özelleşmiş esnafların ve mekânların yer aldığı da görülmektedir. İstanbul tarafında olduğu gibi burada da bekâr nüfusunun büyük bir bölümünü hamallar oluşturmaktadır.

A.{DVN.d., 830'da ise Tophâne-i Âmire'deki esnaf, bekâr odaları ve bu odalarda kalanların isimleri görülmektedir. Bu bölge sınırları içerisinde, dükkânlarda çalışan ve kefili olan bekârların sayısı 2.159'dur. Yine Tophâne-i Âmire'de bulunup serseri, kefili olmayan ve Tophane'den uzaklaştırılan bekârların sayısı ise 95 olarak tespit edilmiştir. Sayım soncunda Tophâne-i Âmire'de toplam 2.253 bekâr olduğu görülmüştür.[285] Bu belgelerden, Tophane'nin, 18. yüzyıl sonunda İstanbul'un en büyük çarşılarından biri olduğu da açıktır.[286]

Dîvân-ı Hümâyun hacegânından Tersane'de görevli Yakup Efendi'nin 1792 senesinde hazırladığı defterde, padişah fermanı üzerine Galata'daki adli, asayiş ve idari görevlilerle birlikte çalışılarak orada bulunan esnaf, bekâr odaları, tekke, hamam, medrese ve benzer mahaller incelenmiştir. Dükkânlarda çalışanlar ve kefili olanlar kayıt altına alınmış, "serseri makulesinden" ve kefili olmayanlar ise memleketlerine gönderilmişlerdir.[287] Çıkarılan bir Hatt-ı Hümâyun sonrasında, 1793'te Galata voyvodası ve yeniçeri zabitleri, adamlarıyla birlikte yeniden Galata'daki esnaf, bekâr odaları, hanlar, hamamlar, dükkânlar ve diğer mahallerde araştırmalar ve incelemeler yapmışlardır. Bu çalışma sırasında esnaf zümresinin her birine kethüdaları ve yiğitbaşıları kefil olmuştur, kefili olmayanlar da kefile bağlanmıştır. "Kefili olmayıp, başıboş dolaşan şahıslar, ne

284 BOA, A.{DVN.d., 830, 1207/1793; A.{DVN.d., 831, 1207/1793; A.{DVN.d., 832, 1207/1793; A.{DVN.d., 833, 1207/1793; NFS.d., 6, 1207/1793; NFS.d., 7, 1207/1793; D.BŞM.TRE.d., 15257, 1207/1793; D.BŞM.TRE.d., 15257c, 1207/1793.

285 BOA, A.{DVN.d., 830, 1206/1792.

286 16. yüzyılda yapılmış olan Kılıç Ali Paşa Camii'nin, İstanbul'da avlu duvarı sağır tek cami olması da aslında bununla ilişkilidir. Çok yoğun bir dükkân dokusuna sahip bölgede, caminin avlu duvarına sırtını vermiş dükkân dizileri bulunmaktaydı.

287 BOA, D.BŞM.TRE.d., 15233, 1206/1792; D.BŞM.TRE., 15239, 1206/1792.

olduğu bilinmeyen kişiler, reziller, vilayetlerine gönderilenler" de kayıt altına alınmıştır.[288]

Kasımpaşa'da bulunan dükkânlarda ve hanlarda çalışan ve bekâr odalarında kalanların sayısı ise 1792 senesinde 913 olarak saptanmıştır.[289] 1794 tarihli bir Başmuhasebe Tersâne-i Âmire defterine göre, Kasımpaşa havalisinde olan dükkân sahipleri ve bu dükkânlarda çalışanların isimleri listelenmiştir. Bu deftere göre kahveci, çörekçi, keresteci, debbağ, terzi esnafı, yanında çalışanlara kefil olmuşlardır. Çıkarılan ferman üzerine Kasımpaşa'daki hamam, dükkân, bekâr odaları ve çarşı esnafının yazıldığı başka bir defterin içeriğini, Donanma-yı Hümâyun Baş Ağası ile çavuş ve zabitler oluşturmuştur. Araştırma sırasında kefili olanlar kayıt altına alınırken kefili olmayanlar ve mahalli bilinmeyenler bir yere ayrılmıştır. Ayrıca "sokaklarda ve çarşılarda rezil, sefil, serseri gibi dolaşanlar" tespit edilip memleketlerine gönderilmişlerdir.[290] Muhtemelen aynı incelemeye dayanan bir nüfus defterine göre "serseri makulesinde olduğu tespit edilen kişiler" Tersâne-i Âmire Kethüdası Çavuşu İsmail Ağa eliyle Gümrük Emini'ne gönderilmiştir.[291] Kasımpaşa'daki bekâr nüfusu, kendilerini denetleyenlerin kimliklerinden de anlaşılacağı gibi, tüm İstanbul'dakilerden farklı bir karakter sergilemektir. Burası ticaretle bir ilgisi ve büyük bir çarşısı olmayan bir semttir fakat burada bulunan tersane ciddi bir bekâr kitlesini buraya çekmektedir.

Anadolu yakasında ise barındırdığı 900 kadar bekâr ile Üsküdar dikkat çekmektedir. Bunların büyük bir çoğunluğu iskelede çalışmakta ve kalmaktadır. Bu bölgede Ayazma'da 130 kadar, Kadıköy'de ise 100 kadar bekâr bulunmaktadır. 1793 tarihli bir deftere göre; Kadıköy, Dolmabahçe, Üsküdar, Boğaziçi sahilinde iki taraflı Kavaklara kadar mahallerde mevcut dükkân, han, bekâr odaları, bahçe kiracıları ve iskelelerdeki hamal ve kayıkçıların toplamı, görevlendirilen kişiler vasıtasıyla kayıtlara geçirilmiştir ve bu bölgede çalışan, bekâr odalarında kalan, dükkânlarda istihdam olunan kişilerin toplamı 10.790 olarak belirlenmiştir. Ne yazık ki bu defterin, yalnızca Üsküdar, Kadıköy ve Ayazma'ya dair verilerin olduğu sayfaları bulunabilmiştir.[292]

Bu defterlerde Boğaz köylerine ilişkin bilgiler yoktur fakat buralarda balıkçıların, kayıkçıların ve meyhanelerin varlıkları göz önüne alındığında, Boğaz köylerinde de bekârların bulundukları söylenebilmektedir.

---

288 BOA, A.{DVN.d., 832, 1207/1793.

289 BOA, A.{DVN.d., 833, 1206/1792.

290 BOA, D.BŞM.TRE.d., 15257, 1208/1794.

291 BOA, NFS.d., 7 [t.y.].

292 BOA, A.{DVN.d., 881, 1250/1835.

Hanlar ve Bekâr Odaları

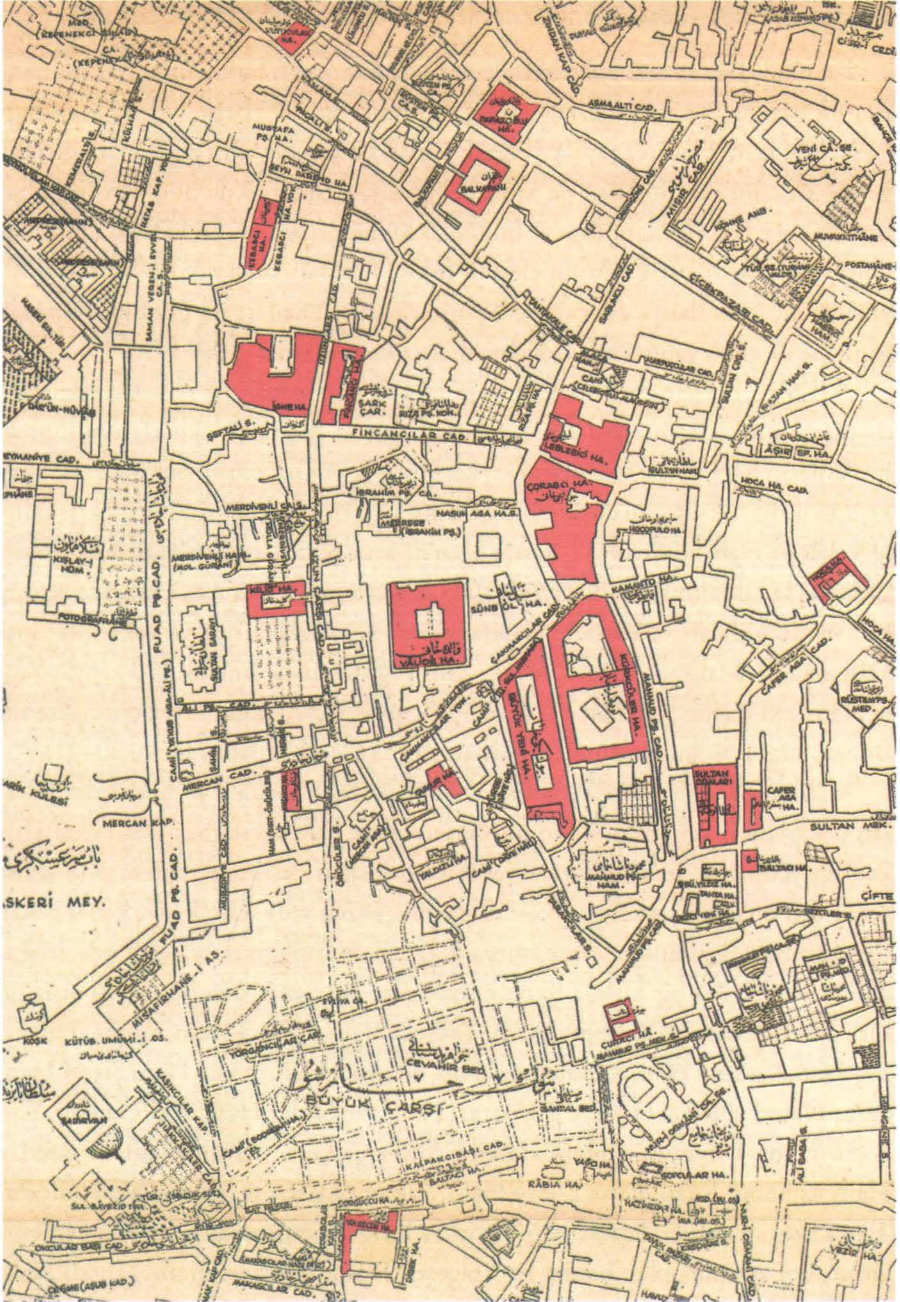
İstanbul'daki ticaret bölgelerinde pek çok han yapısı bulunduğu ve kent hanlarının bazılarının tüccarları ağırladığı bilinmektedir.[293] Belgelerden anlaşıldığı kadarıyla, kentin ticaret yapıları olarak anılan bu yapılar, aynı zamanda geniş bir kentli kitlenin barınmasını da sağlamaktaydılar. İstanbul'da 300'den fazla hanın bu amaçla da kullanıldığı ve bunların Mahmutpaşa, Tahtakale ve Eminönü bölgesinde yoğunlaştığı görülmektedir (bkz., Tablo 2). Bu hanların bir kısmı 19. yüzyıla ait haritalarda da tespit edilebilmektedir. Bazıları ise günümüze kadar gelmişse de ciddi yapısal bozulmalara maruz kalmışlardır (Şekil 19).

A.{DVN.d., 835'e göre Mahmutpaşa'daki hanlar, hamamlar ve bekâr odalarında yaşayan bekârların sayısı 1.579'dir. Bu hanların kaç odalı oldukları bilinmese de hanların her birinde kalanların sayılarının çok yüksek oluşu, odalarda sekiz-on kişinin birlikte kaldığını düşündürmektedir. On Kiracılar Hanı'nda kırk kişi kalırken Baltacı Hanı'nda kırk iki, Yarım Han'da kırk dört, Umudcu Hanı'nda elli üç, Tahtalı Han'da altmış iki, diğer Tahtalı Han'da yetmiş, Cafer Ağa Hanı'nda yetmiş bir, Sultan Odaları ve Hoca Hanı'nda seksen, Kiracı Hanı'nda ise seksen iki kişi kalmaktadır. Mahmutpaşa'da, bekâr nüfus yoğunluğu açısından, 190 kişiyle Yağcı Han, 233 kişiyle Sukçular Hanı ve 380 kişiyle Vezir Hanı dikkat çekmektedir. Bunlar, tüm İstanbul genelinde rastlanan en yüksek rakamlardır (Şekil 20–21).[294]

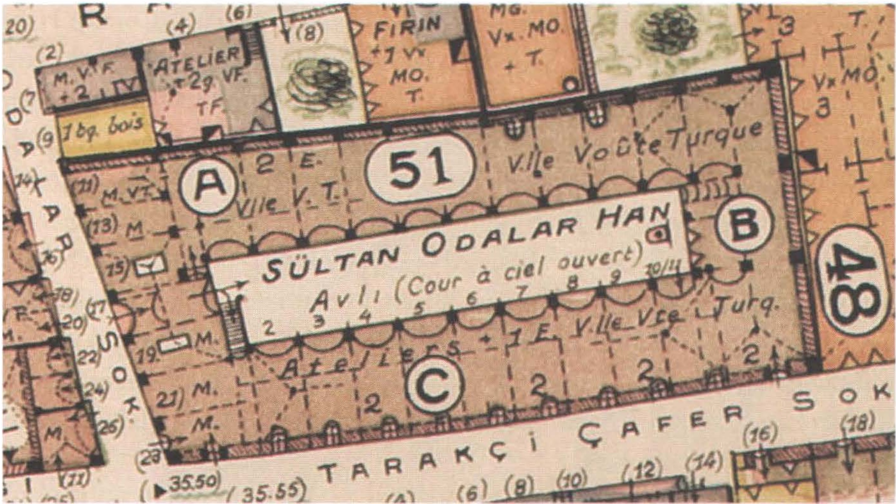
Mahmutpaşa'da, Kalpakçılarbaşı'ndaki han, bekâr odaları ve dükkânlarda kalan bekârlara ilişkin bilgi veren bir deftere göre, Kalpakçılarbaşı'nda bekârların kaldığı yetmiş üç han bulunmaktadır ve bunların hepsinin toplam oda sayısı 3.631'dir. Bu odalar tek kişilik olabildiği gibi, bazen yedi-sekiz kişiye kadar bekâr barındırdığı düşünülürse Mahmutpaşa'da bekârların yaşayabileceği oda stoğu, oldukça kalabalık bir kitleye işaret etmektedir. Bu hanlardan oda sayısı otuz ile kırk arasında olanlar Yolgeçen Hanı, Takyeci Hanı, Baltacı Hanı, Sorgucu Hanı, Taş Han, Çadırcı Han, Kızlarağası Hanı, Kebabcı Hanı, Emir Hanı Şişeci Han, Saraç Hanı Leblebici Hanı ve Esirpazarı Hanı'dır. Şıhlar Hanı, İskilip Hanı, Yolgeçen Hanı, Doğramacı Han, Han-ı Cedid-i Çukur, Mercan Hanı, Astarcılar Hanı, İstanbul Ağası Hanı, Lonca Hanı, Sultan Odaları ve Pertev Paşa Hanı'dır. Tahta Han ve Sultan Odaları'nın oda sayısı kırk-elli arasındadır. Oda sayıları elli-altmış beş arasında olan hanlar ise Yolgeçen Hanı, Hokkacı Hanı Tahtalı Han,

293 18. ve 19. yüzyıllarda İstanbul'daki hanların kullanımına ilişkin detaylı bilgi için bkz., Mathilde Pinon Demirçivi, "Le Grand Bazar d'Istanbul et ses environs: formes, foncitons et transformations des han construits entre le début du XVIIIe siecle et le millieu du XIXe siecle", doktora tezi, Université Paris IV-Sorbonne, Paris, 2009.

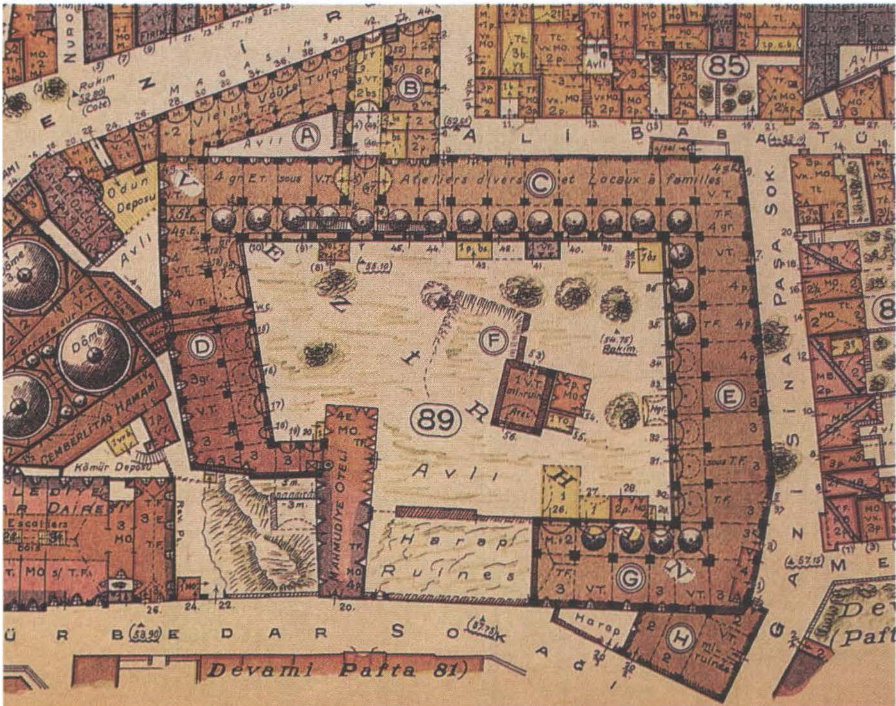
294 BOA, A.{DVN.d., 835, 1207/1793.

Şekil 19: 1875–82 yıllarındaki durumu gösteren Ayverdi haritalarında, söz konusu defterlerde adı geçen hanlar: Kutucu Hanı, Kebabcı Hanı, Papazoğlu Hanı, Balkapanı Hanı, İğne Hanı, Leblebici Hanı, Çorbacı Hanı, Kilit Han, Valide Han, Çukur Han, Büyük Yeni Han, Kürkçü Hanı, Sultan Odaları, Cafer Ağa Hanı, Çuhacı Hanı, Hoca Hanı, Baltacı Hanı, Yolgeçen Hanı (Ayverdi, *19. Asırda İstanbul Haritası*, pafta B4–B5).

Şekil 20: Sultan Odaları (Pervititch, *Sigorta Haritalarında İstanbul*, s. 137. Pafta: Eminönü 63, Mahmudpaşa, 1927).

Şekil 21: Vezir Han (Pervititch, *Sigorta Haritalarında İstanbul*, s. 135. Pafta: Eminönü 60, Alemdar, 1927).

İmam Ali Hanı, Zincirli Hanı, Çukur Hanı, Cedid Sağir Han, Çorabçı Han, Sofu Han ve Kilit Hanı'dır. Yağcı Han ve Ali Paşa Hanı yetmiş, Çatal Han, Kaliçeciler Hanı, Bodrum Hanı ve Çukacı Hanı seksen, Piri Paşa Hanı ise seksen sekiz odalıdır. Bölgedeki en yüksek oda sayısına sahip hanlar ise, 130 odalı Kebabcılar Hanı, 164 odalı Cedid Kebir Han, 320 odalı Valide Han ve 366 odalı Kürkçü Hanı'dır (Şekil 22–24).[295]

Tahtakale'de, Ketenciler tarafında ise bekârların kaldığı otuz dört han bulunmaktadır ve bunların toplam oda sayısı 721'dir. Bunların oda sayıları genelde altı-yirmi dört arasında değişmektedir. Müftü Hanı otuz, Sulu Hanı otuz iki, Emir Mustafa Hanı otuz dört, Rüstem Paşa Hanı otuz beş, Pazaroğlu Hanı otuz yedi, Kutucu Hanı otuz sekiz, Şehir Hanı kırk beş, Kapan-ı Asel Hanı elli bir ve Kadı Hanı seksen altı odalıdır.[296]

Tavukpazarı'nda, Baklacı Hanı'nda otuz beş, Makçular Hanı'nda ise 141 kişi olmak üzere toplam 176 bekâr barınmaktadır. Hazinedar'da ise bu sayı 235'tir. Cebehâne-i Âmire çevresindeki hanların her birinde, barınan sayısı on bir-kırk iki arasında değişmekte ve bu bölgede toplam 192 bekâr yaşamaktadır.[297]

Atik Ali Paşa Camii civarında ise 412 bekâr barınmaktadır. Bunların 65'i Süleyman Paşa Hanı'nda, 108'i Elçi Hanı'nda ve 211'i Irgatpazarı'nda yaşamaktadır.[298]

Kırkdört kapısı ve havalisindeki hanlarda ise en az altmış altı kişi barınmaktadır. Bu hanlardan Bozmacı Hanı, otuz sekiz kapılı oluşuyla dikkat çekmektedir. Atpazarı'nda destgâhçı dükkânları civarında on bir han ve bir bekâr odası bulunmaktadır. Bu hanlardan Nalçacı Hanı ve Mazlum Hanı otuz dörder, Hacı Mehmed Ağa Hanı ise kırk dört odalıdır.[299]

Fatih Camii çevresi ve hatta avlusu da pek çok bekârın ikamet ettiği bir yerdir. Cami civarındaki hanlarda yaklaşık 240 kişi; yirmi yedi odalı Soğancıbaşı Hanı'nda, çoğu dibekçi esnafı olmak üzere elli kişi; Büyük Karaman'daki otuz üç odalı Nalçacı Hanı'nda ise esnaf kalmaktadır. Fatih Camii civarında elli sekiz odalı Şekerciler ve doksan odalı Taşçılar Hanı, odalarının çoğu boş olsa da büyük hanlardandır.[300] Büyük Karaman'daki dokuz odalı Ömer Ağa Hanı'nda yolcular, on üç odalı Hacı Salih Hanı'nda ise kiracı taifesi yatmaktadır.[301] Cebehane

295 BOA, A.{DVN.d., 836, 1207/1793.

296 *A.g.e.*

297 BOA, A.{DVN.d., 835, 1207/1793.

298 *A.g.e.*

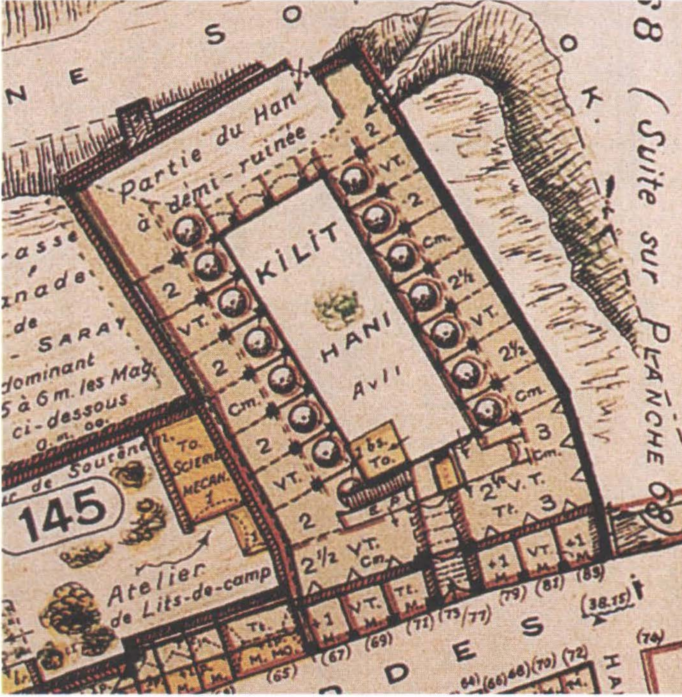
299 BOA, A.{DVN.d., 837, 1207/1793.

300 BOA, NFS.d., 3, 1207/1793.

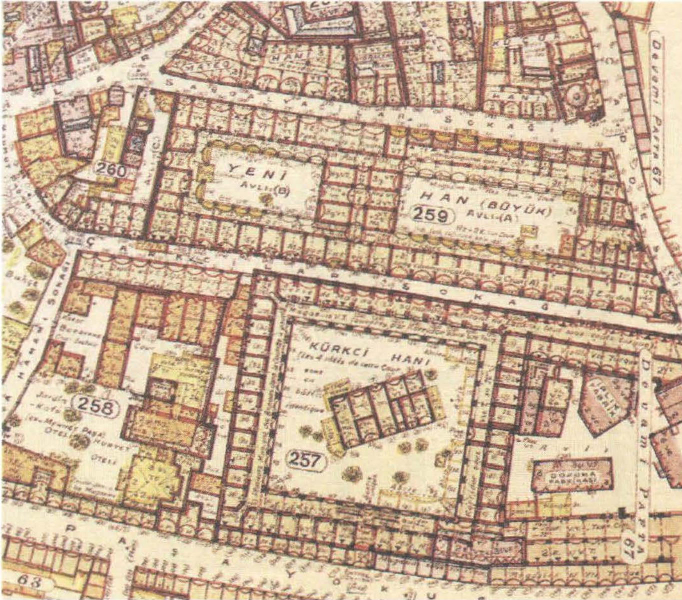
301 BOA, A.{DVN.d., 837, 1207/1793.

Şekil 22: Çukur Han (Pervititch, *Sigorta Haritalarında İstanbul*, s. 153. Pafta: Eminönü 76c, Rüstempaşa, 1927).

Şekil 23: Kilit Hanı (Pervititch, *Sigorta Haritalarında İstanbul*, s. 136. Pafta: Eminönü 61, Mercan, 1927).

Şekil 24: Yeni Han ve Kürkçü Han (Pervititch, *Sigorta Haritalarında İstanbul*, s. 149. Pafta: Eminönü 62, Tayahatun, 1927).

hududunda ise 4.929 kişi kalmaktadır ve denetim sonrasında 105 kişi semtten gönderilmiştir.[302]

1793 yılına ait nüfus defterinde Saraçhane, Haffafhane, Şehzadebaşı ve Laleli'de gece muhafazası için bekleyenlerin yirmi altı kişi olduğu belirtilirken, zikrolunan mahallerde "başıboş ve kefilsiz" bulunanlar ve Ağa Kapısı'na gönderilenlerin ise 158 kişi olduğu ifade edilmiştir.[303]

Bahçekapı, Zindankapı ve Kumkapısı'nın dışında ikamet eden bekârların listelendiği nüfus defterine göre, bu üç kapının dışında toplam 852 kişi yaşamaktadır. Zindankapısı'ndaki dört handa 109 bekâr kalırken Balıkpazarı kapısındaki üç handa otuz bekâr yatmaktadır.[304] Balıkpazarı'nda bekârların barındığı toplam on dokuz han bulunmaktadır ve bunların oda sayıları üç-on dört arasındadır. Keresteciler başında ise bekârların kaldığı iki küçük han bulunmaktadır.[305]

Bahçekapı'da bekârların barındığı on han bulunmaktadır ve bunların kapı sayıları ise üç-kırk iki arasında değişmektedir.[306] Büyük İskele'de on altı sırık hamalı bulunurken, Büyük İskele ve Vezir İskelesi'ndeki arka hamalları elli altı kişidir. Han ve odalarla kalanlarla birlikte, Bahçekapı'da ikamet eden bekâr sayısı 266'dır.[307]

Ahırkapı'da bulunan dört odadan, Kapı Ağası denilen odalar on kapılı, kayıkhane kahveleri üzerinde Atçıgan Ağası Mehmed Ağa Hanı ise otuz bir kapılıdır. Çatladıkapı'da ise, kayıkhane üzerinde, yirmi altı kapılı Hamallar Kethüdası Seyyid Hüseyin Ağa Hanı bulunmaktadır.[308] 1793 tarihli nüfus defterine göre Çatladıkapı'da, kayıkhane ve dükkân üzerindeki handa seksen iki kişi kalmaktadır.[309]

Kumkapı da kayıkhane üzerindeki han ve odaları ile göze çarpar. Bunlar üç odadan kırk beş odaya kadar çıkan boyutlara sahiptirler. Kırk beş kapılı Arap Hanı, yirmi altı kapılı Hamallar Kethüdası Seyyid Hüseyin Ağa Hanı ve yirmi bir kapılı Balkapanlı Süleyman Ağa odaları dikkat çekmektedir. Aynı belgeden edinilen bilgiler doğrultusunda, Kumkapı'da, 1793 tarihinde en az 334 bekârın barındığı, en az kırk dokuz odanın da boş olduğu bilinmektedir.[310] Kumkapı'daki

---

302 BOA, A.{DVN.d., 852, 1220/1806.

303 BOA, NFS.d., 3, 1207/1793.

304 BOA, NFS.d., 4, 1207/1793.

305 BOA, A.{DVN.d., 831, 1207/1793.

306 *A.g.e.*

307 BOA, NFS.d., 4, 1207/1793.

308 BOA, A.{DVN.d., 831, 1207/1793.

309 BOA, NFS.d., 4, 1207/1793.

310 BOA, A.{DVN.d., 834, 1207/1793.

on beş dükkân ve bekâr odasında ise 347 kişinin kaldığı, başka bir belgede görülmektedir.[311]

Samatya kapısının dışında da bekârların kaldığı pek çok han ve oda bulunmaktadır. Altı-kırk beş kapılı dokuz handan en çok oda sayısına sahip olanlar; kırk kapılı Bostancıbaşı Hanı ve kayıkhane üzerinde bulunan kırk beş kapılı Arab Hanı'dır. Sandalcı Hanı ise yetmiş beş odasıyla bölgenin en çok odalı hanıdır.[312]

Galata'da, dükkânlarında ve hanlarda kalan esnafın toplam sayısı ise 2.320'dir.[313] 1793 tarihli bir nüfus defterine göre bu bölgede 181 kayıkçı ve Karaköy'deki Mumhane İskelesi'nde ise 160 kişi bulunmaktadır. Bölgenin iskelelerinde ise 200'e yakın hamal yer almaktadır.[314]

Aynı tarihli başka bir nüfus defterine göre ise Kasımpaşa'daki han ve odalarda 232 kişi kalmaktadır ve yirmi dokuz kişi de gönderilmiştir. Kemhacılar Çukur'daki odalarda elli dokuz, Kete Huriye'deki odalarda ise on üç kişi ikamet etmektedir.[315] Başka bir belgeye göre Kasımpaşa'da Çukur nam mahalde esnaf odaları otuz yedi, bakkal civarında olduğu belirtilen bir han yirmi bir, Seyyid Mustafa Hanı ise otuz beş kapılıdır.[316] Kasımpaşa'da, ayrıca Büyük Hamam'da yirmi altı ve Küçük Hamam'da on bir olmak üzere, dört hamamda kırk üç bekâr kalmaktadır. Semtte, çeşitli yerlerde kalan kırk saka bulunmaktadır. Belgede, bunların bazılarının dört adet çeşmede kaldığı tarif edilmiştir.[317]

Piyalepaşa'da, hamallara ait üç kapılı bekâr odalarında yirmi dokuz kişi kalırken,[318] baruthane odalarında on üç hamal ikamet etmektedir. Aynı semtte humbarhanede otuz sekiz, demir dükkânlarında yirmi beş ve demirhanede on bir kişi kalmaktadır. Kömür mahzeni üzerindeki odalarda ise otuz kişi yatmaktadır. Aynı belgede, Kulaksız Külhanı'nda sekiz kişinin yattığı belirtilmiştir.[319]

1806 tarihli sayıma göre ise Rüstem Paşa, Galata ve etrafında vaki bekâr odaları, hamam, dükkân, kahvehane ve diğer mahallerde 2.954 kişi kalmaktadır, 171 kişi ise memleketlerine gönderilmiştir.[320]

311 BOA, NFS.d., 4, 1207/1793.

312 BOA, A.{DVN.d., 831, 1207/1793.

313 BOA, A.{DVN.d., 832, 1207/1793.

314 BOA, NFS.d., 6, 1207/1793.

315 BOA, NFS.d., 7, 1207/1793.

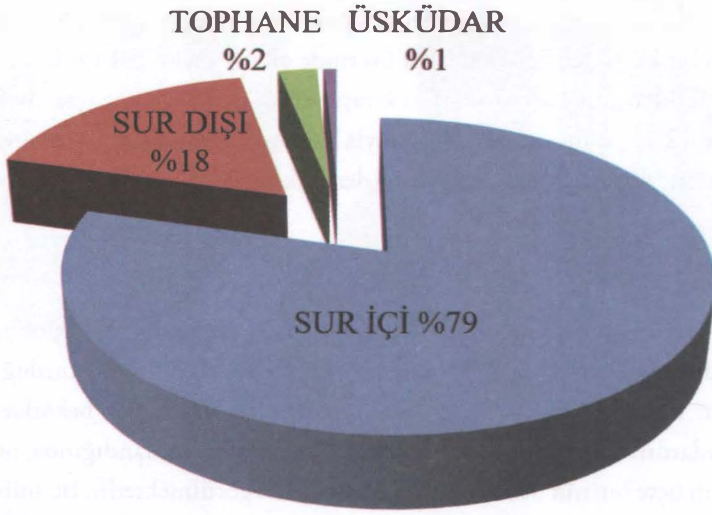
316 BOA, A.{DVN.d., 833, 1207/1793.

317 BOA, D.BŞM.TRE.d., 15257, 1208/1794.

318 BOA, NFS.d., 7, 1207/1793.

319 BOA, D.BŞM.TRE.d., 15257, 1208/1794.

320 BOA, A.{DVN.d., 852, 1220/1806.

Şekil 25: Han ve odalarda barınan bekârların semtlere göre dağılımları (Işıl Çokuğraş, 2013).

Sur dışındakine benzer bir biçimde, İstanbul'un Anadolu yakasında kalan bekârların da büyük çoğunluğu iskelelerde ve kayıkhanelerdeki odalarda barınmaktadır. Üsküdar'da bekârların kaldığı dokuz han vardır ve bunların her birinde kalanların sayısı on bir-kırk bir arasında değişmektedir. En kalabalıkları Debbağ Hacı Mehmed Hanı, İbrahim Efendi Hanı, Hacı Yusuf Hanı ve Papasoğlu Hanı'dır.[321]

Bekârların barındığı büyük hanların ticaret bölgelerinde yoğunlaşması, sur dışında ve Anadolu yakasında bulunmayışları, tabi ki bunların esasında ticaret mekânları olmasından kaynaklanmaktadır. Ne kadar büyük sayılara işaret etse de barınma burada ikincil bir fonksiyondur. Dolayısıyla, geniş bir alana yayılmış bekâr nüfusunun en yoğun olduğu bölgelerin, büyük hanların bulunduğu semtler olması şaşırtıcı değildir. Bu mekânların işlemesi için ciddi bir iş gücüne ihtiyaç duydukları ortadadır. Özellikle Mahmutpaşa ve Tahtakale'nin, ardından da Fatih, Bahçekapı, Balıkpazarı'nın, İstanbul'da bekârların hanlarda kaldığı semtler arasında göze çarpması doğaldır. Benzer bir biçimde, dükkân üzerinde olmayıp sadece barınma fonksiyonu içeren bekâr odalarının, büyük hanların sayıca fazla olmadığı ama bekârların yoğun olduğu semtlerde görülmesi de buna bağlı gözükmektedir (bkz., Tablo 3) Samatya, Kumkapı, Kasımpaşa ve Edirnekapı, bu tip odaların en çok görüldüğü yerlerdir. Bu semtlerde büyük çarşıların, dolayısıyla kalınacak dükkânların

321 BOA, A.{DVN.d., 881, 1250/1835.

olmaması da bu tip bekâr odalarının varlığını zorunlu kılmış gibi gözükmektedir. Bunların bir kısmı bazı dükkânların üzerinde olsalar da bu dükkânların, çalışanlarından farklı olarak başka bekârlara kiraya verildikleri ve çoğu zaman birkaç odadan oluştukları görülmektedir. Dolayısıyla hanlar gibi bu odalar da, bekârların kira ödeyerek kaldıkları barınma birimleridirler (Şekil 25).

Dükkânlar ve İşlikler

Bu defterler ışığında, İstanbul'daki bekâr nüfusun büyük bir bölümünü, kendi dükkânlarında yatan dükkân sahiplerinin ve çıraklarının oluşturduğu görülmektedir. Tüm İstanbul'da, dükkânlarda ve iş yerlerinde kalan bekârların sayısı 5.000 kadardır. Bu sayı, tüm kentteki bekâr nüfusuna oranlandığında, neredeyse bekârların üçte birinin dükkânlarda geceledikleri görülmektedir. Bu nüfus doğal olarak büyük çarşıların bulunduğu ve üretimin yapıldığı semtlerde yoğunlaşmıştır. Tophane, Mahmutpaşa'da Kalpakçılar, Unkapanı, Bahçekapı, Balıkpazarı, Keresteciler, Samatya, Fatih, Zeyrek, Şehzadebaşı, Vezneciler, Kıztaşı, Yenibahçe, Edirnekapısı, Eğrikapı ve Balat, bu tip barınmanın en yoğun olarak görüldüğü yerlerdir (bkz., Tablo 4; Şekil 26).

İstanbul'da, tüm sur içindeki dükkânlarda kalan bekârların toplamı 2.270'in üzerindedir.[322] 1793 tarihli bir nüfus defterine göre ise sur içindeki dükkânlarda kalanlar, Vezneciler'de yetmiş iki, Vefa'da yirmi yedi, Şehzadebaşı'nda elli altı, Çukurçeşme'de kırk beş, Saraçhanebaşı'nda doksan, Fatih Camii civarında yaklaşık 310, Sultan Selim Camii civarında yetmişin üzerinde, Zeyrek-Çırçır bölgesinde seksen üç, Karagümrük-Balat-Eğrikapı bölgesinde 209 ve Unkapısı civarında 160 kadardır. Bu defter, sur içinin her bölgesini kapsamasa da adı geçen mahallelerde, dükkânlarda kalan bekârların toplamının 1.120 civarında olduğu görülmektedir.[323]

Bekâr sayısının tüm İstanbul genelinde en yüksek olduğu Mahmutpaşa'da, dükkânlarda kalanların sayısı da yüksektir. Kerestecilerbaşı'nda 150'nin üzerinde,[324] Kalpakçılar başında ise 159 bekâr[325] buradaki dükkânlarda kalmaktadır. Bu dükkânların çoğu kahvehane, berber ve kebapçıdır ve her birinde barınanların sayısı bir-beş arasındadır.[326] Kerestecilerbaşı'nda ise dikkat çeken, sayıca

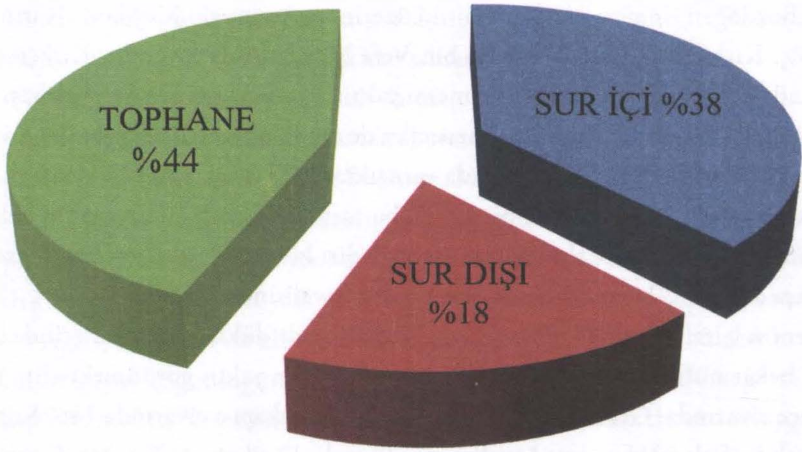
322 BOA, A.{DVN.d., 837, 1207/1793.

323 BOA, NFS.d., 3, 1207/1793.

324 BOA, A.{DVN.d., 831, 1207/1793.

325 BOA, A.{DVN.d., 836, 1207/1793.

326 *A.g.e.*

Şekil 26: Dükkânlarda barınan bekârların semtlere göre dağılımları (Işıl Çokuğraş, 2013).

çok olan yemenici dükkânlarında iki-yedi kişi arasında barınıldığıdır.[327]

Dükkânlarda ve iş yerlerinde barınmanın tüm İstanbul genelinde en yaygın olduğu yerlerden biri ise Fatih-Zeyrek bölgesidir. Fatih'te 310, Zeyrek'te ise 120 kadar bekâr dükkânlarda yatmaktadır.[328] Fatih'de, Atpazarı'ndaki destgâhçı dükkânlarında yirmi dört, Saraçhane Kulluğu civarında yirmi dört, Kıztaşı havalisinde seksen, Fatih Camii ve havalisinde 103, Kumrulu Mescid ve havalisinde kırk yedi, Fatih Camii Meyyit Kapısı dışındaki imaret önündeki salaşlarda on yedi ve Fatih Camii'ndeki salaşlar ve avludaki dükkânlarda yetmiş sekiz kişi barınmaktadır.[329] Burada, Fatih Külliyesi'nin içinde pek çok dükkân bulunduğu ve buranın İstanbul'un en canlı yerlerinden biri olduğu görülmektedir. Zeyrek tarafında ise Çarşamba Pazarı havalisinde 166, Müftü Hamamı havalisinde otuz dört, Çırçır havalisinde seksen iki ve Selimiye'de yetmiş bekâr dükkânlarda yatmaktadır.[330] Aslında bu veriler, İstanbul sur içinde, Mahmutpaşa-Tahtakale bölgesinden sonra kent hayatının en yoğun olarak yaşandığı yerin Fatih-Zeyrek bölgesi olduğunu da ortaya koymaktadır.

Şehzadebaşı 220, Vezneciler de yetmiş kadar dükkânlarda barınan bekâr sayısı[331] ile bu bölgenin de kentin hareketli yerlerinden olduğunu ispatlar nitelik-

---

327 BOA, A.{DVN.d., 831, 1207/1793.

328 BOA, NFS.d., 3, 1207/1793.

329 BOA, A.{DVN.d., 837, 1207/1793.

330 *A.g.e.*

331 BOA, NFS.d., 3, 1207/1793.

tedir. Bozdoğan Kemeri içinde yirminin üzerinde, Acemoğlu Meydanı civarında otuz üç, Kırkdört Kapısı'nda yirmi bir, Vefa Meydanı'nda kırk altı, Kırkçeşme civarında elli beş, İbrahim Paşa Hamamı yakınlarında yirmi iki, Şehzadebaşı ve Doksanbeş Kapısı'nda altmış iki, Vezneciler'de on dokuz ve Mürekkebciler Kapısı civarında yirmi bekâr dükkânlarda yatmaktadır.[332] Aksaray'da ise doku daha seyrek olsa da 270 gibi yüksek bir sayıda bu tarz barınma biçimine sahip bekâr bulunmaktadır.[333] Buradaki dağılım ise şöyledir: Hüsrev Paşa'da on beş, Haseki Ali Paşa'da yetmiş bir ve Mustafa Paşa Çarşısı havalisinde 181 kişi.[334]

Kentin kara surlarına komşu bazı iç bölgelerde de dükkân ve iş yerlerinde barınan bekâr nüfusu, ticaret ve çarşı bölgelerindekine yakın görünmektedir: Yenibahçe civarında, Gececiler Çarşısı'nda 147, Edirnekapısı civarında 146, Salma Tomruk ve Sultan Hamamı havalisinde elli yedi, Eğrikapı ve Yatağan Çeşmesi civarında yetmiş altı.[335] Edirnekapı ve Yenibahçe'deki bekâr sayısının yüksekliğinin, burada bulunan bahçe, bostan ve konaklarla ilgili olduğunu belirtmek gerekir. Belgelerde, tüm İstanbul'dakinden farklı olarak, buradaki bekârların bir kısmını bahçıvanların oluşturduğu görülmektedir.

Sur içinin deniz kapılarına doğru geldiğimizde ise dükkânlarda barınan bekârların çoğunun Ayvansaray, Balat, Unkapısı, Balıkpazarı ve Samatya'da bulundukları görülmektedir. Ayvansaray Kapısı ve havalisinde yetmiş sekiz, Balat Kapısı ve havalisinde ise 204 kişi barınmaktadır.[336]

Unkapanı'nda dükkânda barınan bekâr sayısı, Azablar Hamamı civarında kırk üç, Unkapanı civarında ise 300'ün üzerindedir.[337] Bu sayının Unkapanı civarında yüksek oluşu, ekmekçilerin unlarını aldıkları kurşunlu kapanın varlığı nedeniyle çevrede pek çok değirmenin bulunmasına bağlıdır. Bu değirmenlerin her biri en az sekiz kişiyi barındırmaktadır. Balıkpazarı'ndaki bekârların ise 160'dan fazlasının manav, kebapçı, havyarcı, bakkal ve berber dükkânlarında barındığı görülmektedir. Bahçekapı'da dükkânlarda kalan 185 kişi ise çoğunlukla bakkal, berber ve kahvelerde yatmaktadır.[338]

Samatya'da da 100'ün üzerinde dükkânlarda yatan kişi bulunmaktadır. Buradaki kahve ve bakkal dükkânları üzerindeki odaların beş-yedi kapılı olması, bu

332 BOA, A.{DVN.d., 837, 1207/1793.

333 BOA, NFS.d., 3, 1207/1793.

334 BOA, A.{DVN.d., 837, 1207/1793.

335 *A.g.e.*

336 *A.g.e.*

337 *A.g.e.*

338 BOA, A.{DVN.d., 831, 1207/1793.

mekânlarda pek çok kişinin barındığına işaret etmektedir. Örneğin Samatya'daki bir boyacı dükkânında on sekiz kişi kalmaktadır.[339]

Tophane bölgesinde ise Fındıklı'da çarşı ve pazarlar, Ayaspaşa'ya kadar uzanan yerde ise küçük esnafın dükkânları bulunmaktadır.[340] A.{DVN.d., 831'e göre Tophâne-i Âmire civarında 185, Tophane Meydanı'nda, çoğu fırınlarda olmak üzere 132 kişi dükkân ve iş yerlerinin içinde yatmaktadır. Yine aynı belgeye göre Tophane Boğazkesen çarşısı yetmiş dokuz, Salıpazarı ve Fındıklı çarşısı 125, Fındıklı-Dereiçi çarşısı yirmi yedi adet bekâr barındırmaktadır. Beyoğlu tarafında, Firuz Ağa Çarşısı'nda ise elli yedi bekâr yatmaktadır. Bu tablo, bölgedeki bekâr nüfusun büyük çoğunluğunun bu barınma biçimine sahip olduğunu göstermektedir.[341] Bunun en önemli nedeni, bu bölgede ülke dışı deniz ticaretine uygun biçimde özelleşmiş çarşılar bulunmasıdır. Örneğin, Azapkapısı İskelesi'nde gemiler için gerekli yelken, halat gibi malzemelerin bulunduğu dükkânlar, Balıkpazarı Kapısı'nda ise yirmi tane balıkçı dükkânı bulunmaktadır. Kurşunlu Mağaza'da Avrupa'ya gemilerle gönderilen süpürge, yün, davar derisi gibi mallar yığılıdır. Sadrazam, Yağkapanı alanı yandıktan sonra Karaköy'den Kurşunlu Mağaza'ya kadar uzanan yerlerde odalar, dükkânlar ve hanlar yaptırmış, gümrüğü de buraya naklettirmiştir. Daha sonra buraya Galata Gümrüğü ya da Yeni Yağkapanı adı verilmiştir. Kireçkapısı'nda ise tabakhaneler bulunmaktadır.[342]

Galata'da, dükkânlarında ve hanlarda kalan esnafın toplam sayısı ise 2.320'dir. Bunun 243'ünü dikici esnafı, 200'ünü Balıkpazarı'nda kürkçüler, 193'ünü terziler, 159'unu kahveciler, doksanını taze balıkçı esnafı, seksenini berberler, altmış dokuzunu fermeneciler[343] ve elli sekizini makaracılar oluşturmaktadır.[344] Bir nüfus defterine göre Galata'da toplam 2.867 esnaf bekâr ikamet etmektedir. Bu defter esnafa göre gruplandırılmıştır. Burada sayıca en kalabalık esnaf grupları, Tophane Kapısı'nda değirmen ve fırınlarda çalışan 276 kişi, Yağkapanı haricinde ve Tophane'deki 176 Abacı terzileri, 162 aşçı, 135 kahveci esnafı, 134 Balıkpazarı esnafı, 112 berber esnafı, 77 dibekçi esnafı, 74 balıkçı esnafı, 70 oturakçı esnafı, 67 çörekçi esnafı, 57 varilci esnafı ve 53 makaracı ve duhancı esnafıdır.[345]

---

339 *A.g.e.*

340 Kömürciyan, *İstanbul Tarihi*, s. 39.

341 BOA, A.{DVN.d., 831, 1207/1793.

342 Kömürciyan, *İstanbul Tarihi*, s. 35.

343 Fermene: Esnaf tabakasına mahsus giysi.

344 BOA, A.{DVN.d., 832, 1207/1793.

345 BOA, NFS.d., 6, 1207/1793.

Piyalepaşa'da Humbarhane'de 38, demir dükkânlarında 25 ve demirhanede 11 kişi kalmaktadır. Kömür mahzeni üzerindeki odalarda ise 30 kişi yatmaktadır.[346] Kömürciyan da sahilde, altlarında dükkânlar olan Yahudi evlerinin varlığından ve bunların iki taraflarında odalar bulunduğundan söz etmiştir.[347]

Genel tabloya baktığımızda özellikle Aksaray, Edirnekapı, Eğrikapı, Ayvansaray ve Balat için dükkânlarda yatan bekâr sayılarının neredeyse semtte kalan tüm bekârlara denk geldiği görülmektedir. Bu sayıların içinde hanlardaki dükkânlar ve burada kalanların bulunmadığı göz önüne alınırsa, pek çok semtteki bekârların yarısından fazlasının, dükkânların dışında ayrı bir barınma olanaklarının olmadığı da gözlemlenebilmektedir.

Bu defterlerin, bekârların hayatı hakkında aydınlattığı bir diğer durum ise çamaşırcı dükkânlarıdır. Her ne kadar burada yalnızca içinde çalışanlarının yattığı çamaşırcılar görülebilse de bekârların yoğun olduğu semtlerde bu çamaşırcıların varlığı, bekârların yaşam standartları hakkında bir ipucu vermektedir. Elbette çamaşırcıların ne sıklıkla kimler tarafından kullanıldığı bir muamma olarak kalmaktadır. Tümü 1793 yılına ait defterlere göre Mahmutpaşa'da, Kalpakçılarbaşı'nda bir;[348] Fatih'te, Odalarbaşı'nda bir[349] ve Kıztaşı'nda üç,[350] Şehzadepaşı'nda ve Çukurçeşme'de birer[351] adet çamaşırcı dükkânı bulunmaktadır. Ayrıca Unkapanı'nın sur içinde kalan bölgesinde iki,[352] Bahçekapı'nın sur dışında ise bir adet çamaşırcı dükkânı vardır.[353] Yine pek çok bekârın bulunduğu Yenibahçe'deki Gececiler Çarşısı'nda ve Edirnekapısı'nda da birer çamaşırcı dükkânı hizmet etmektedir.[354]

Tüm bu dükkânların, içinde barındırdığı nüfus açısından en büyük sayılara sahip olanları fırın ve değirmenlerdir.[355] Buradaki yoğunluk, çalışanlarının sayıca çok olmasının yanı sıra, bu mekânların gece de çalışılan yerler olması ve iyi

---

346 BOA, D.BŞM.TRE.d., 15257, 1208/1794.

347 Kömürciyan, *İstanbul Tarihi*, s. 17–18.

348 BOA, A.{DVN.d., 836, 1207/1793.

349 BOA, NFS.d., 3, 1207/1793.

350 BOA, A.{DVN.d., 837, 1207/1793.

351 BOA, NFS.d., 3, 1207/1793.

352 BOA, A.{DVN.d., 837, 1207/1793.

353 BOA, A.{DVN.d., 831, 1207/1793.

354 BOA, A.{DVN.d., 837, 1207/1793.

355 Osmanlı İstanbulu'nda fırın ve değirmenler ile ilgili detaylı bilgi için bkz., Salih Aynural, *İstanbul Değirmenleri ve Fırınları: Zahire Ticareti (1740–1840)*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2001.

ısınmaları ile ilişkili olmalıdır. İstanbul'da, fırın ve değirmenlerde kalan bekârların sayıları 1.600'den fazladır. Sadece Galata'da, fırın ve değirmenlerde 297 kişi kalmaktadır.[356] Tophane'de bulunan dokuz fırının her birinde dört-dokuz kişi arasında bekâr ikamet etmektedir.[357]

Bozdoğan kemeri içindeki ekmekçi fırınında 12, Vefa meydanında bir simitçi fırınında 9, Vefa hamamı bitişiğindeki ekmekçi fırınında 13 kişi kalmaktadır. Saraçhane Kulluğu civarında, Sepetçiler karşısındaki Saraçhane fırınında ve değirmeninde amele, tablakâr ve tezgâhtarlardan oluşan 10 kişilik bir grup yatmaktadır. Kıztaşı havalisinde, İkinci Kapısı yakınındaki ekmekçi fırınında 10 amele, dörtyol ağzındaki ekmekçi fırını ve değirmende 23 amele ve tablakâr, Simitçi Nikola fırınında ise 10 amele ve tablakâr ikamet etmektedir. Fatih Camii ve havalisinde bir ekmekçi fırınında 13, simitçi fırını olmuş çörekçi fırınında 7, Fatih Camii avlusundaki ekmekçi fırınında ise 19 amele, tablakâr ve tezgâhtar kalmaktadır. Kumrulu Mescid ve havalisindeki Nişancı yakınında, ekmekçi fırınında 12, Küçük Karaman civarındaki ekmekçi fırınında 15 tablakâr, amele ve tezgâhtar yatmaktadır. Hüsrev Paşa'daki ekmekçi fırınında 10, Haseki Ali Paşa'daki ekmekçi fırınında 11 tezgâhtar, amele ve tablakâr yaşamaktadır. Çarşamba Pazarı havalisindeki bir ekmekçi fırını ve değirmeninde 21, Ekmekçi Madros fırını ve değirmeninde 24, çörekçi fırınında 8 amele, tablakâr, tezgâhtar; Mehmed Ağa Camii civarındaki ekmekçi Hasan fırını ve değirmeninde ise 19 bekâr yatmaktadır. Salma Tomruk ve Sultan Hamamı havalisindeki Ekmekçi Osman fırınında 9 amele ve tablakâr, Sultan Hamamı'ndaki ekmekçi fırını ile değirmende ise 14 amele kalmaktadır. Müftü Hamamı havalisindeki Kadı Çeşmesi'nde, ekmekçi Mustafa fırınında 15 amele, tablakâr, tezgâhtar; Çırçır havalisindeki Ekmekçi Kirkor fırını ve değirmeninde ise 15 amele ve tablakâr ikamet etmektedir.[358]

Bir nüfus defterine göre ise Vezneciler'de, Kemeraltı'ndaki ekmekçi fırınında 12, Vefa'daki ekmekçi fırını içinde 8, Şehzadebaşı'ndaki Ekmekçi İslam fırınında 14, Çukurçeşme'deki ekmekçi fırını ustası Ali dükkânında 10, Saraçhanebaşı'ndaki simitçide 10, Kıztaşı'ndaki aşağı fırında 12, Fatih Camii civarındaki bir fırında 21, Sultan Selim Camii civarındaki bir ekmekçi fırını ve değirmeninde 15, Sultan Hamamı civarındaki çörekçi Osman dükkânında 8, Mahkemealtı fırınında 11, Çukurbostanbaşı'ndaki ekmekçi fırınında 16 ve Karagümrük'teki

356 BOA, A.{DVN.d., 832, 1207/1793.

357 BOA, A.{DVN.d., 831, 1207/1793.

358 BOA, A.{DVN.d., 837, 1207/1793.

ekmekçi fırınında 14 kişi kalmaktadır. En dikkat çekici olanı ise içinde 31 kişinin yaşadığı Külahçılar'daki 12 kapılı simitçi dükkânıdır.[359]

Başka bir belgeye göre, Mustafa Paşa Çarşısı havalisindeki Hacı Emin Ağa'nın iki kapılı un değirmenlerinde 12, Üsküplü Çınkıraklı un değirmeninde 7 amele; simitçi fırınında 11 amele ve tablakâr; İsmail fırını ve değirmeninde 20, Yenikapı fırını ve değirmeninde 30 amele, tablakâr ve tezgâhtar kalmaktadır.[360]

Yenibahçe civarında. Gececiler Çarşısı'ndaki ekmekçi fırınında 21 tezgâhtar, amele ve tablakâr; simitçi fırınında 9; Karagümrük'teki ekmekçi fırını ve değirmeninde 13 tezgâhtar, amele ve tablakâr; dörtyol ağzındaki ekmekçi fırını ve değirmende 18 amele; Abacılar içindeki ekmekçi fırını ve değirmende 16 tezgâhtar, amele ve tablakâr birlikte kalmaktadır. Edirnekapısı civarında ise Hamam karşısındaki Agob Usta'nın ekmekçi fırını ve değirmeninde 24, simitçi fırınında 8 amele, tablakâr, tezgâhtar; un değirmeninde ise 8 amele yatmaktadır. Eğrikapı ve Yatağan Çeşmesi civarındaki şişeci esnafı fırınındaki 7 odada 19 kalfa, simitçi fırınında 7 amele ve Tekfur sarayı bitişiğindeki un değirmeninde 8 amele ikamet etmektedir.[361]

Ayvansaray Kapısı'nda, Oymakapı'daki Kadıoğlu fırını ve değirmeninde 29, Ekmekçi Halil fırını ve değirmeninde 19, simitçi fırınında 8 amele ve tablakâr, un değirmeninde ise 7 amele kalmaktadır. Balat Kapısı simitçi fırınlarında 5 ile 8 arasında amele ve tablakâr, Receb Beşe'nin ekmek fırınında 22, cami kapısındaki simitçi dükkânında 10 amele ve tablakâr, Tokmak fırın civarındaki ekmekçi fırını ve değirmende 22, Tahta minaredeki simitçi fırınında 6 amele, Fener fırını ve değirmeninde ise 20 kişi yaşamaktadır.[362] Ketenciler'deki bir ekmekçi fırınında ise 22 kişi yaşamaktadır.[363]

Unkapısı'ndaki Simitçi Osman fırınında 7, Altınoğlu zimmînin değirmeninde 10, Hacı Mustafa'nın un değirmeninde 9, Berber Yani değirmeninde 9, Yağhane karşısındaki değirmende 8, Eski Değirmen'de 8, Kasabbaşı değirmeninde 8, Mihail değirmeninde 12, Kemeraltı değirmeninde 8, Aynalı Değirmen'de 8, Hacı Kadri değirmeninde 7, Evani değirmeninde 7, Parmaklık değirmeninde 8 kişi kalmaktadır. Azablar Hamamı civarındaki Ekmekçi Ohan fırınında 17, değirmen dükkânında ise 13 amele yatmaktadır.[364] Bahçekapı'da 22 kişinin kaldığı

359 BOA, NFS.d., 3, 1207/1793.

360 BOA, A.{DVN.d., 837, 1207/1793.

361 *A.g.e.*

362 *A.g.e.*

363 BOA, A.{DVN.d., 836, 1207/1793.

364 BOA, A.{DVN.d., 837, 1207/1793.

bir fırın bulunmakta, bir ekmekçi fırını ve değirmeninde ise 24 kişi kalmaktadır. Samatya'daki bir ekmekçi fırını ve değirmende ise 36 kişi birlikte barınmaktadır.[365]

Üsküdar'daki Eski Hamam fırını ve değirmen taşında, Balaban İskelesi'ndeki değirmen ve taş fırında 21'er kişi yatmaktadır. Ayazma'daki bir değirmen ve fırında 22 kişi kalmaktadır.[366]

Yukarıda verilen sayılara göre, İstanbul'daki 119 fırında 1.318 kişi barınmaktadır. Bu sayıların yüksekliği, fırınlardan dağıtım yapan kişilerin de burada kaldıklarını önermektedir. Fakat yine de bazı durumlarda bu mekânlarda, fırın çalışanları dışında da kalanlar olduğu düşünülmektedir. Belki de geniş ve sıcak fırınlar, başka bekârlara barınma için kiraya verilmekteydi. Zeyrek'te, Külahçılar'daki 12 odalı simitçi dükkânında 31 kişinin kalıyor olması bunu düşündürmektedir.[367]

Burada sunulan veriler ışığında, İstanbul'daki bekârların üçte birinin dükkânlarda geceledikleri görülmektedir. Bunların da üçte birini fırınlarda çalışanlar oluşturmaktadır. Aslında bu tablodan, kentte bekârların barınması dışında da pek çok sonuç çıkarılabilir. Kentin bazı bölgelerinin alışveriş mekânı olduğunu belirlerken, burada gece kalanların sayısına bakarak, bu bölgelerin aynı zamanda barınma yerleri olduğunu tespit etmek mümkündür. Bu sonuçlar, klasik Osmanlı İstanbulu anlatılarındaki kent mekânına dair kategorizasyonların da gözden geçirilmesi gerekliliğini ortaya koymaktadır.

İskeleler ve Kayıkhaneler

İstanbul'un bekâr nüfusunun yaşadığı yerlerin birçoğunu, kentin deniz surlarındaki kapıların dış alanları ile Galata ve Üsküdar'daki önemli iskelelerin çevresi oluşturmaktadır (bkz., Tablo 5). Ticaretin olduğu iskelelerde, dükkân çalışanları dışındaki en büyük bekâr nüfusunu hamallar oluşturmaktadır. Kente gelen ve kentten gidecek malların kent içi nakliyesinin tümü bu grup tarafından yapılmaktaydı. Aslında İstanbul'un işlemesindeki en büyük rolün hamallarda olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Ulaşımda önemli bir diğer grup ise kayıkçılardır ve kalabalık kitleler halinde kayıkhanelerde barınmaktadırlar (Şekil 27).

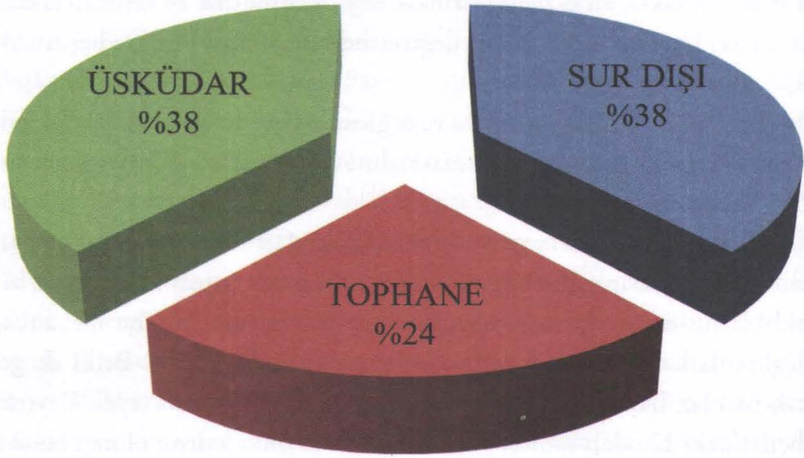
Burada incelenecek sayılar, yalnızca iskelelerdeki kayıkhanelerde ve bunların üzerlerindeki odalarda kalan kayıkçıları ve hamalları içermektedir. Dolayısıyla

---

365 BOA, A.{DVN.d., 831, 1207/1793.

366 BOA, A.{DVN.d., 881, 1250/1835.

367 BOA, NFS.d., 3, 1207/1793.

Şekil 27: İskelelerde barınan bekârların semtlere göre dağılımları (Işıl Çokuğraş, 2013).

iskelelerdeki dükkânlar ve hanlar, daha önce ele alındığı için buraya ilave edilmemiştir. Ayrıca başka yerlerde kalan kayıkçılar da ele alınmamıştır.

İstanbul'un deniz surlarının dışında, neredeyse hepsi kayıkçı olanbekârların kaldığı mekânların toplamı şöyledir: Ahırkapı'da 31, Çatladıkapı'da 26, Samatya'da 196,[368] Kumkapı'da ise 60'ın üzerinde oda bulunmaktadır.[369] Sonuç olarak, Ahırkapı'da 20–90 arasında, Çatladıkapı'daki handa 64,[370] Kumkapı'da 50–150, Samatya'da ise 200–600 arasında bekârın iskelede barındığını söylemek mümkündür. Bu sayılar, söz konusu semtlerdeki bekârların neredeyse hepsinin kayıkhanelerde yatan kayıkçılardan ve balıkçılardan oluştuğunu ortaya koymaktadır. Bunların içinde, kente mal ulaşımını sağlayan bir iskelesi bulunmayan Ahırkapı dikkat çekicidir. Bu bekârların, burada bulunan saraya balık temin edilen dalyanlarda[371] çalıştığını düşünmek yanlış olmaz (Şekil 28).

Samatya'da, hepsi kayıkhane üzerinde bulunan Mekki Efendi Odaları 9, Cincih Hacı Abdullah Odaları 12, Nazif Efendi Hanı ise 14 odası ile kalabalık bir kayıkçı nüfusunu barındırıyor olmalıdır. Çatladıkapı'da 64 kişinin barındığı 26 odalı Seyyid Hüseyin Ağa Hanı'nın da bir kayıkhane üzerinde yer alması ilginçtir. Yine kayıkhane üzerinde bulunduğu belirtilen Kumkapı'daki Hamallar

---

368 BOA, A.{DVN.d., 831, 1207/1793.

369 BOA, A.{DVN.d., 834, 1207/1793.

370 BOA, NFS.d., 4, 1207/1793.

371 Kömürciyan, *İstanbul Tarihi*, s. 5.

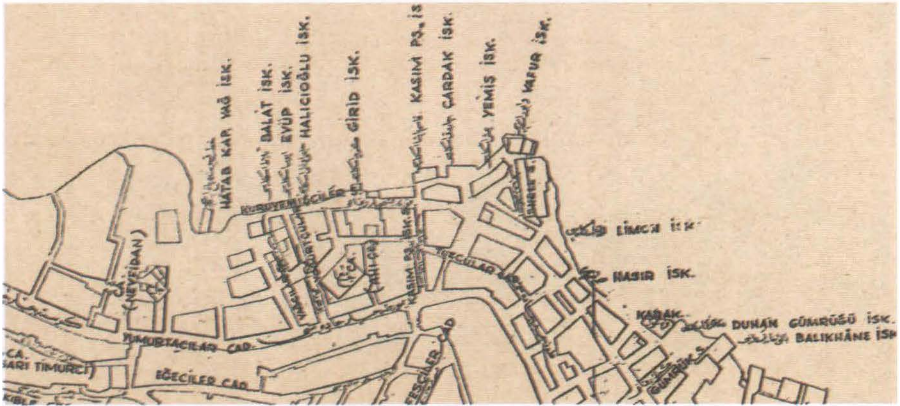

Şekil 28: Çatladıkapı (Sebah & Joaillier, 19. yüzyıl); Suna ve İnan Kıraç Vakfı Fotoğraf Koleksiyonu.

Kethüdası Seyyid Hüseyin Ağa Hanı'nın da 26 odası vardır. 16 kişinin mevcut olduğu tespit edilen Kumkapı'daki kayıkhane kahveleri üzerindeki Atçeken Ağası Mehmed Ağa Hanı'nda ise 15 boş oda olması, bu mekânın da en az 18 odası olduğunu düşündürmektedir. Ahırkapı'da, kayıkhane kahveleri üzerinde bulunduğu belirtilen Atçıgan Ağası Mehmed Ağa Hanı'nın 31 odalı oluşu ise çok dikkat çekicidir.

İstanbul'un en büyük hamal ve kayıkçı nüfusu elbette ki şehir dışı ticaretin de yapıldığı Galata ve Eminönü bölgesindedir. Bahçekapısı, Balıkpazarı, Zindankapı ve Unkapısı'ndaki bekâr nüfusun çoğunu hamallar oluşturmaktadır. Bunların büyük bir kısmı iç bölgelerdeki hanlarda yattığı için, burada sadece kayıkhanelerde kalanlar ele alınacaktır. Bu durumda, Bahçekapı'da yaşayan toplam 146 hamal ve kayıkçı bulunmaktadır.[372] Bahçekapısı, daha önce bahsedildiği üzere, II. Mahmud'un yıkımından önce salaş dükkânların oluşturduğu çarşısı, seyyar satıcıları, hamalları, kayıkçıları, bunların kaldığı bekâr odaları ve kahvehaneleri

372 BOA, NFS.d., 4, 1207/1793.

Şekil 29: Eminönü'ndeki iskeleler (Ayverdi, *19. Asırda İstanbul Haritası*, pafta B5).

ile karışık, hareketli bir yer idi.[373] İstanbul'un en hareketli ticaret merkezlerinden olan Bahçekapısı'nda en alt tabakadan insanlarla üst tabakadan tüccarların bir araya geldiğini belirten Koçu, iskelenin yakınında, sur ile deniz arasında kayıkhaneler, kahvehaneler ve bunların üzerlerinde ise bekâr odalarının bulunduğunu belirtmektedir.[374] Melekgirmez Sokağı olarak anılan ve büyük bir yıkıma maruz kalan bu alandaki bazı mekânların adlarına belgelerde rastlamak mümkündür. Örneğin Soğanoğlu, Ali Reis ve İbrahim Reis kayıkhaneleri bunlardandır. Bu mekânlarda 14 ile 21 kişi arasında değişen bekâr nüfusun[375] nasıl barındığına dair bir bilgi bulunmamaktadır. Buradaki bekâr nüfusun yoğunluğunun en büyük nedeni, Gümrük Emini'nin burada oluşu ve mücevherat, kıymetli kumaşlar, boya, deri, pamuk ve kenevir gibi malların buraya gelmesidir. Ayrıca buradan Galata ve Tophane'ye kayıklar işlemektedir (Şekil 29).[376]

19. yüzyıl başlarına ait bir Bostancıbaşı Defteri'nden aktarıldığına göre, Eminönü'nde, üst kotlarda çeşitli evler yer alırken sahil kısmında kayıkhaneler bulunmaktadır. Bunlardan önemlileri, İstanbul Kadısı'nın hanesinin önünde Sandalyicanı Sadr-ı Âli koğuşu, Selim Paşa Camii'nin ilerisinde ise Seyyid Mehmed, Seyyid Memiş ve Seyyid Emin'in üç oda kayıkhaneleridir. Ayrıca sahil boyunca birkaç kahve, Bursa ve Mudanya kayıklarının iskeleleri ile Vezir İskelesi de sıralanmıştır.[377]

---

373 Reşad Ekrem Koçu, "Bağçekapusu", *İstanbul Ansiklopedisi*, 4, s. 1792.

374 Reşad Ekrem Koçu, "Bağçekapusu İskelesi, Kayıkhaneleri ve Bekâr Odaları", *a.g.e.*, s. 1793–1794.

375 BOA, NFS.d., 4, 1207/1793.

376 Kömürciyan, *İstanbul Tarihi*, s. 14.

377 Reşad Ekrem Koçu, "Bostancıbaşı Defterleri", *İstanbul Enstitüsü Mecmuası*, 4, İstanbul, 1958, s. 53–54.

Balıkpazarı kapısının karşısında bulunan Mısır Çarşısı ise buranın en önemli ticaret alanlarındandır. Kömürciyan, 17. yüzyılda burada yüz kadar Yahudi kasap ve manavın bulunduğunu belirtmektedir. Aynı dönemde pabuççu, kunduracı ile ibrik ve kâse satan dükkânlar da bulunmaktadır. Beylik arpa ambarı ve arpa emini makamının burada olmasının yanı sıra; Kömürciyan, iskelede mermer sütunların, ocak ve mezar taşlarının yığılı olduğunu, Ulah memleketinden gelen tuzların buraya indirildiğini belirtmektedir. Hasköy', Balat', Mihaliç, Bandırma ve İzmir'e giden kayıklar da buradan kalkmaktadır. Hasır İskele'de ise Mısır'dan gelen gemiler bulunmaktadır. Bahçekapısı'ndan Unkapısı'na kadar sahil, adalardan, Akdeniz'den ve İzmit'ten gelen gemilerle doludur.[378]

Zindankapı sahilinde ise balmumu, kahve, pirinç gibi erzak satan dükkânlar vardır. Buraya Yemiş İskelesi denmesinin nedeni de çeşitli kuru ve yaş yemişlerin satılmasıdır. Yukarıda bulunan çardakta Muhtesib Ağa oturmakta, Çardak Çorbacısı ile gelen geçen insanları ve kayıkları denetlemektedir.[379] 19. yüzyıl başında yazılmış bir Bostancıbaşı Defteri'ne göre, Yemiş İskelesi'ne doğru Silâhşor Süleyman Ağa'nın kayıkçı odaları, bir kahve, Ortaköy ve Beşiktaş iskeleleri, Tophane ve Balıkpazarı iskeleleri, Seyyid Mustafa'nın kahvesi, Karaköy İskelesi, Yaşyemiş Gümrüğü, Hasköy İskelesi, Başyasakçı Odası ve kayıkhane, Duhan Gümrüğü ve önünde iskelesi, yine bir kahve, sıra sıra tütüncü dükkânları, Hasır İskelesi, sıra sıra limoncu dükkânları, Çardak Kolluğu ve iskelesi, sıra sıra yemişçi dükkânları ve Yemiş İskelesi bulunmaktadır.[380]

Odunkapısı ise 17. yüzyılda İzmit'ten gelen soğan, sarımsak, tavuk, yumurta, meyve gibi erzakların ve inşaat malzemelerinin indirildiği yerdir. Kente gelen gidenlerin arasındaki anlaşmazlıkların görüldüğü mahkeme de burada bulunmaktaydı.[381]

Ekmekçilerin unlarını aldıkları Kurşunlu Kapan ise Unkapısı'nda bulunmaktaydı. Kuzeyden gelen buğday da buraya indirilirdi. Ekmekçiler Kâhyası ve İstanbul Efendisi'nin naibi de burada bulunurdu. Ekmekçi ustaları, pazar ve cumadan başka her gün sabah erkenden loncaya gelirlerdi. Ayrıca iskelede değirmen taşı gibi aletler taşıyan pek çok kayık bulunurdu. Balkanlardan ve Kırım'dan gelen gemiler, sahilde üç dört sıra halinde dizilmiş görülebilirlerdi.[382]

---

378 Kömürciyan, *İstanbul Tarihi*, s. 15.

379 *A.g.e.*, s. 16.

380 Koçu, "Bostancıbaşı Defterleri", s. 54.

381 Kömürciyan, *İstanbul Tarihi*, s. 16.

382 *A.g.e.*, s. 16–17.

Yemiş İskelesi'nden Unkapanı'na doğru dikkat çekici dükkân ve odalar ise şöyledir: Sıra sıra zeytinyağı mağazaları, Tulumba İskelesi, kahve, Hatabkapısı Meydanı, sıra sıra keresteci dükkânları, Ayazmakapısı İskelesi, Tekirdağ İskelesi, çeşitli Yahudi evleri ve yahudhaneler,[383] Hacı Veli'nin odaları, bakkalı, kahvesi ve yahudhanesi, sıra sıra kahve dükkânları ve Kapan-ı Dakik İskelesi.[384]

Aynı Bostancıbaşı Defteri'ne göre, Unkapanı'ndan Cibali İskelesi'ne doğru sıralanan mekânlar şöyledir: kahve, taşçı dükkânı ve bir oda, Eminağazade kayıkhanesi ve odası, Ellialtı Ortasının yahudhanesi ve kayıkhanesi, çeşitli Yahudi evleri, yahudhaneler ve kayıkhaneleri, Balıkhane İskelesi, Tüfenkhane ve iskelesi, Tomruk Meydanı, çeşitli Yahudi evleri ve yahudhaneler, Soğukçeşmeli Ebubekir Efendi ve Ömer Ağa'nın yahudhaneleri. Cibalikapı iskelesinden sonra ise kayıkçılar loncası, Mekkizade'nin yahudhanesi ve üç kahvesi, çeşitli Yahudi ve Rum evleri bulunmaktaydı.[385] Kömürciyan da Sultan Mehmed ve Sultan Selim sakinlerinin geldiği bu iskelede sandallar olduğundan söz etmektedir.[386]

Fener İskelesi'nden Balat'a doğru, meydanda kahve dükkânları, üç oda kayıkhane, Rumlara ait evler ve arsalar, Patrikhane yasakçısı İbiş'in kahvesi, yedi oda kayıkhane, Turi Sina Kilisesi'nin önünde üç oda kayıkhane, Bedestan tellalı Emin Ağa'nın bir oda yahudhanesi, "İstanbullu" lakaplı hanımın yahudhanesi, İsmail'in kahvesi, Balat İskelesi, Ayakapı-Yenikapı iskeleleri arasında Rumların evleri bulunmaktadır.[387] Balat'ın iç tarafında Yahudilere ait bir çarşı varken iskelesinde pek çok eşya getiren gemiler ile Kâğıthane ve İstanbul'a giden sandallar bulunmaktadır.[388]

Balat'tan Ayvansaray'a doğru giderken göze çarpanlar ise meydanda Hüseyin Kahvesi, Yahudilere ait sığır salhanesi, sıra sıra keresteci dükkânlarına ait arsalar, İsmetli Esma Sultan'ın han ve kayıkhane arsası, Hasköy İskelesi, kayıkhane ve sığır salhanesi, Yahudilere ait arsa ve haneler, Arslan İskelesi, yine Yahudilere ait arsa ve haneler, kayıkhaneler ve kayık yapan atölyelerdir.[389] Ayvansaray İskelesi'nden Eyüp'e sandallar gitmekte ve bu civarda şişe ve cam imalathaneleri bulunmaktadır.[390] Ayrıca Ayvansaray ile Defterdar İskelesi arasında

383 Yahudilerin oda olarak kiraladıkları konutlar. Bunlar genelde sıraevler olarak düzenlenmiştir.

384 Koçu, "Bostancıbaşı Defterleri", s. 54.

385 *A.g.e.*, s. 55–56.

386 Kömürciyan, *İstanbul Tarihi*, s. 18.

387 Koçu, "Bostancıbaşı Defterleri", s. 57.

388 Kömürciyan, *İstanbul Tarihi*, s. 19.

389 Koçu, "Bostancıbaşı Defterleri", s. 57–58.

390 Kömürciyan, *İstanbul Tarihi*, s. 19.

Müslümanlara ait haneler, yalılar ve Çamur İskelesi ile 16 göz kayıkhane bulunmaktadır.[391]

Her ne kadar incelenen belgelerde yer almasa da Sütlüce ve Halıcıoğlu'nda da çeşitli iskeleler ve kayıkhaneler vardır. Sütlüce'ye gelmeden on adet şalupa kayıkhanesi, Sütlüce'de çeşitli kahveler, Kumbaraciyan Kışlası ve İskelesi[392] ile Yahudilere has pazar ve çarşıları vardır.[393] Halıcıoğlu ile Piripaşa arasında çeşitli kayıkhaneler, yahudhaneler, Buzhane ve Piripaşa iskeleleri bulunurken Piripaşa'dan Hasköy'e Abdülbaki Efendi'nin kayıkhanesi, Mirî kumbarahane, timurhane ve tophane, Hamam İskelesi, Sivasi Ali'nin kayıkhanesi, Salhane İskelesi, Beylerbeyi hamamcısının yahudhanesi ve kayıkhanesi, birkaç kahve ve Hasköy İskelesi mevcuttur. Buradan Tersâne-i Âmire'ye doğru Ali Molla'nın kayıkhanesi, Tersâne-i Âmire kaptanının kayıkhanesi ve iki kahve, tersaneden Kasımpaşı İskelesi'ne kadar ise Hatab Meydanı, kahve, berber, fırın, kahve ve Kalyonciyan Kışlası bulunmaktadır.[394]

Kasımpaşa'da Tersane, Azapkapı ve Meyit İskelesi görülmektedir. Kömürciyan'a göre sahilde, altlarında dükkânlar olan Yahudi evleri ve iki taraflarındaki odalar göze çarparken Yahudi kasapları ve misket arakın satıldığı koltuklar da buradadır. Ayrıca Balık Emini de burada bulunmaktadır, ilerde ise tezgâh ve mağazaların bulunduğu tüfenkhane vardır.[395] Koçu'nun bildirdiğine göre Kasımpaşa'da, kayıkhanelerin üzerinde bulunan sıra odalar Kalafatçı Odaları, Funda Odaları veya Zindanönü Odaları diye anılırdı. Bu odalar 1864'te yıktırılmış Ceneviz surlarına dayanmaktaydılar ve 1884'teki yangında yok olmuşlardır.[396] 19. yüzyılda Kasımpaşa ile Meyit İskelesi arasında kahve, camiye ait beş odalı kayıkhane, sıra sıra erzak ambarları, mühimmat mahzeni, tersane, timurhane ve meydanı, Cedid Kalyoncu Kışlası ve buradan Azapkapı İskelesi'ne gelinceye kadar kahve, Osman Kaptan'ın kayıkhanesi, çeşitli Müslümanların dükkânları, kayıkhaneleri ve sığır salhanesi vardı.[397]

Epey karışık bir nüfusu barındıran Galata ise iskeledeki bekâr nüfusunun en kalabalık olduğu semtlerdendir. Özellikle Avrupa ile ticaretin merkezi bu semtte, Kürkçükapı'dan Tophane'ye kadar sıra sıra duran gemilerde pek çok Avrupa

---

391 Koçu, "Bostancıbaşı Defterleri", s. 58.

392 *A.g.e.*, s. 59.

393 Kömürciyan, *İstanbul Tarihi*, s. 32.

394 Koçu, "Bostancıbaşı Defterleri", s. 63–64.

395 Kömürciyan, *İstanbul Tarihi*, s. 17–18.

396 Reşad Ekrem Koçu, "Galata Bekâr Odaları", *İstanbul Ansiklopedisi*, 11, Koçu Yayınları, İstanbul, 1971, s. 5887.

397 Koçu, "Bostancıbaşı Defterleri", s. 65.

Şekil 30: Galata Kulesi'nden Tophane (Abdullah Biraderler, 1867); Suna ve İnan Kıraç Vakfı Fotoğraf Koleksiyonu.

ülkesine ait bayrak göze çarpmaktadır. Galata'nın surları boyunca pekçok kapı ve bu kapıların önünde de iskeleler bulunmaktadır. Kasımpaşa tarafındaki ilk kapı Azapkapısı'dır. Azapkapısı İskelesi'nde her türlü mal bulunurken gemiler için gerekli yelken, halat gibi malzemeler temin edilirdi. Daha sonra sırasıyla Kürkçükapı, Galata Zindanı'nın bulunduğu Yağkapanı Kapısı ve Balıkpazarı Kapısı bulunmaktadır. Balıkpazarı Kapısı'nda yirmi tane balıkçı dükkânı ve bunun ilerisinde meyhaneler yer almaktadır. Bunu Karaköy Kapısı ve Kurşunlu Mağaza Kapısı izlemektedir. Kurşunlu Mağaza'da Avrupa'ya gemilerle gönderilen süpürge, yün, davar derisi gibi mallar yığılıdır. Gümrüğün taşınmasından sonra buraya Galata Gümrüğü ya da Yeni Yağkapanı adı verilmiştir. Yedinci kapı olan Mumhane Kapısı'nı, 8. kapı Eğri Kapı takip eder. Eğri Kapı, tüfek barutu kârhanesini barındırır ve meyhanelerle doludur. Tabakhanelerin bulunduğu Kireçkapısı'nın iç tarafında da meyhaneler bulunmaktadır (Şekil 30).[398]

Galata'da, Azapkapısı'ndan Tophane'ye doğru kazıklar üzerinde yükselen bir sıra kayık iskelesi bulunmaktaydı:[399]

398 Kömürciyan, *İstanbul Tarihi*, s. 35–36.

399 Koçu'nun sıraladığı bu iskeleler II. Mahmud dönemi sonlarına ait olmalıdır.

> "Funda İskelesi, Kürekcikapusu İskelesi, Eski Yağkapanı İskelesi, Galata Balıkpazarı İskelesi, Karaköy İskelesi, Gümrük İskelesi, Kurşunlumahzen İskelesi, İhtisab İskelesi, Mumhâne İskelesi, Eğrikapu İskelesi, Kireçhânekapusu İskelesi, Debbağhâne İskelesi, Sirkeci İskelesi (Galata Şarab İskelesi)."[400]

Bu iskelelerin arasında ahşap dükkânlar, bekâr odaları ve birkaç mahzen de yer almaktaydı. Galata Zindanı da Yağkapanı ve Balıkpazarı iskeleleri arasında idi. 1890'daki Galata rıhtımı inşasında tüm bu yapılar yıkılmıştır.[401]

19. yüzyıla ait Bostancıbaşı Defteri'ne göre Azapkapı-Kürekçikapısı arasında kahve; Bartınlı Elhac Ali'nin Taş Han; Funda İskelesi; Uzan Mustafa'nın, Şeyh Ali Efendi'nin, Uzoğlu Osman'ın, Mustafa Ağa'nın, Kaloğlu İsmail'in kayıkhaneleri, kalafat yeri, kahve ve terzi dükkânları vardır. Kürekçikapısı-Balıkpazarı arasında ise Kereste gümrüğü, berber, makaracı, halatçı dükkânları, Atik Yağ Kapanı İskelesi, sıra sıra balık tuzlayıcı dükkânları bulunmaktadır. Balıkpazarı'ndan Karaköy'e doğru kahveler, varilciler, sıra sıra balık tuzlayıcı ve bakkal dükkânları dizilmiştir.[402]

Karaköy İskelesi ile Tophane arasında sıralanan mekânlar yağcı dükkânları, Hammalbaşı Ahmed'in kahvesi, Kurşunlumahzen Kasr-ı Hümâyunu ve İskelesi, Liman Ağası'nın odası, mahzenler, sıra sıra makaracı dükkânları, Galata naibine mahsus ihtisab odası, kahveciye ait yahudhane ve kayıkhane, kayıkhaneler, Mumhane İskelesi, Eğrikapı İskelesi, Kireçkapısı İskelesi, Debbağhane İskelesi, iskeleler arasında çeşitli Rum evleri, kömürcü ve taşçı dükkânları, Sirkeci İskelesi, sıra sıra kahve ve kürekçi dükkânlarıdır.[403]

1793 tarihli bir belgeye göre Galata'da 500'e yakın hamal, kayıkçı ve balıkçı bulunmaktadır. Bunlardan 74'ü Karaköy'de, 49'u ise gümrükte hamaldır. Balıkpazarı'ndaki kayıkçılar 51, Yağ Kapanı kayıkçıları 43 kişiyken, Kurşunlu Mahzen ve Mumhane iskelelerindekiler 157 kişidir. Ayrıca burada 90 adet taze balıkçı esnafı da göze çarpmaktadır.[404] Aynı tarihli başka bir belgeye göre ise Galata'daki kayıkçıların iskelelere göre dağılımı şöyledir: Balıkhane İskelesi'nde 16, Kabalcı kayıkçıları 36, Kürkçü Kapısı'nda 44, Ayazma Kapısı'nda 15, Azapkapısı'nda 59, Haleb İskelesi'nde ise 11. Karaköy, Kurşunlu, Makara, Aralık ve Mumhane iskelele-

---

400 Reşad Ekrem Koçu, "Galata Rıhtımı", *İstanbul Ansiklopedisi*, 11, s. 5921.

401 *A.g.e.*, s. 5921.

402 Koçu, "Bostancıbaşı Defterleri", s. 65–66.

403 *A.g.e.*, s. 66–67.

404 BOA, A.{DVN.d., 832, 1207/1793.

rinde toplam 160, Gürcü Kapısı, Bağ Kapısı ve Balıkpazarı'nda 58, Azapkapısı'nda 14 hamal kalmaktadır.[405]

Tophane ise iskeleler ile çarşının iç içe geçtiği, Galata'da olduğu gibi karışık bir nüfusa ev sahipliği yapan bir semttir. Kömürciyan, burayı, iskele civarındaki ağaçların altında dinlenen gemicilere ve maryollara,[406] rezil ve çapkın levent dayılarına sıkça rastlanan bir yer olarak betimlemiştir. Fındıklı'daki çarşı ve pazarlardan başka Ayapaşa'ya kadar küçük esnafın dükkânları vardır (Şekil 31).[407]

19. yüzyıla ait Bostancıbaşı Defteri'ne göre, Tophane İskelesi'nden Salıpazarı İskelesi'ne kadar uzanan sahil şeridinde sıra sıra kahve dükkânları, Arabacıyanı Dergâhı Ali Kışlası, Çavuşbaşı İskelesi, kahve, Sohta Limanı ve kayıkhanesi, Kazdani Ahmed Ağa'nın balıkçı odası ve çeşitli yalılar bulunmaktadır. Burayı takip eden bölgede yalılar, değirmen, Süleyman Ağa'nın kayıkhanesi, Hamallar İskelesi, kalafat yeri ve Fındıklı İskelesi yer almaktadır. Fındıklı'dan Beşiktaş İskelesi'ne kadar ise yalılar, Sandal-ı Hümâyun Kayıkhanesi, Karabali İskelesi, sırayla kahve dükkânları, piyadeler kayıkhanesi, Dolmabahçe İskelesi ve Beşiktaş'a doğru iki kahve vardır.[408] Görüldüğü gibi Tophane'nin sahili boyunca kayıkhaneler ile kahveler göze çarpan mekânlardır ve muhtemelen bunların üzerlerinde de bekâr odaları bulunmaktadır.

Sahilde müftü ve kazaskerlerin evleri bulunan Beşiktaş'ta ise küçük bir iskele yer almaktadır.[409] Bu iskeleden Ortaköy İskelesi'ne kadar bir kalafatçı, sıra sıra kahve dükkânları, yalılar ve kayıkhaneleri ile mumhane bulunmaktadır. Benzer biçimde bütün Boğaz'da yalılar ve kayıkhaneler mevcuttur. Özellikle Rumelikavağı'nda çok fazla kayıkhane yer almaktadır.[410] Dolayısıyla bütün boğaz köylerinde de kayıkhanelerde yatan bekârlar olmalıdır (Şekil 32).

İstanbul'un Anadolu yakasında ise Üsküdar İskelesi, 655 kayıkçı ve hamal ile İstanbul'un en kalabalık iskelelerinden biridir. Burada 395 kayıkçı-mavnacı, 116 arka hamalı, 20 at hamalı, 9 sırık hamalı ve Balıkçı Çardağı'nda 11 kişi bulunmaktadır. Ayrıca Balaban İskelesi'ndeki hamal odalarında da 19 kişi yatmaktadır. Salacak ile Şemsipaşa arasında yer alan Ayazma İskelesi'nde ise 30 arka hamalı ile 78 kayıkçı kalmaktadır.[411]

---

405 BOA, NFS.d., 6, 1207/1793.

406 Hilekâr, düzenbaz.

407 Kömürciyan, *İstanbul Tarihi*, s. 39.

408 Koçu, "Bostancıbaşı Defterleri", s. 67–68.

409 Kömürciyan, *İstanbul Tarihi*, s. 39–40.

410 Koçu, "Bostancıbaşı Defterleri", s. 68–79.

411 BOA, A.{DVN.d., 881, 1250/1835.

Şekil 31: Tophane İskelesi (James Robertson, 1853–54); Suna ve İnan Kıraç Vakfı Fotoğraf Koleksiyonu.

Şekil 32: Beşiktaş Kireç İskelesi, 1900; Suna ve İnan Kıraç Vakfı Fotoğraf Koleksiyonu.

Üsküdar Mihrimah Cami çevresi; üç tarafında at pazarı, çarşı-pazar, fırın ve hamam bulunan bir merkezdir. Şemsipaşa Camii civarında debbağlar çalışmaktadır. Buradaki iskele Tophane kadar olmasa da epey büyüktür ve Anadolu'dan gelen insanlarla doludur. Balaban denilen bu semtte pek çok iskele vardı. Üsküdar'ın sonunda, Ayazma bahçesi ve Valide Sarayı'nın karşısında Sarı Taş İskelesi, bunun yanında Taş Limanı, ileride ise Salacaköy İskelesi bulunmaktaydı. Ayrıca Kaya Sultan'ın bahçesinin bulunduğu iskele, bugünkü adı Paşalimanı olan Öküz Limanı'ydı. Üsküdar'da civar köyler için cumaları büyük bir pazar kurulurdu.[412] Üsküdar'dan Salacak'a kadar sahilde yer alan yapılar 19. yüzyıl sonunda şöyledir: Beylik Han, kahveler, Debbağ Mustafa Ağa'nın kayıkhanesi, Debbağ Mahmud Ağa'nın kayıkhanesi, sıra sıra on bir göz kayıkhane, Odabaşı Ömer'in kahvesi, Balaban İskelesi, El-hac Hafız'ın kayıkhanesi, dokuz göz kayıkhane, çeşitli yalılar, Bostanciyan Ocağı, Ayazma İskelesi, kahve, yalılar ve Salacak İskelesi.[413]

Kadıköy de iskelesindeki 85 kayıkçı ile bekârların yaşadığı semtlerdendir.[414] Her ne kadar buradaki defterlerde görünmese de Asya yakasının diğer Boğaz köylerinde ve özellikle Beykoz'da bekârlar olmalıdır. 17. yüzyılda Beykoz İskelesi'nin iki yanında dalyanlar bulunmaktadır. Göksu'da da pek çok değirmen bulunduğu ve burada öğütülen unların Unkapanı'na nakledildiği bilindiğinden,[415] buradaki değirmenlerde epey bir bekâr nüfus barınıyor olmalıdır. 19. yüzyılda Anadolu Kavağı ile Beykoz arasında pek çok kayıkhane bulunmakta, Beykoz'da balıkçıların odası, İncirköyü civarında kireççilerin odaları ve fırınları, Kanlıca Meydanı'nda ve Çengelköy'de pek çok kahve, Kuzguncuk'taki kayıkhaneler, debbağhane, mumhane, balıkçı odası ve anbarlar, tüm bu semtlerdeki Bostancı Ocakları,[416] buralarda da azımsanamayacak bir bekâr nüfusu olduğuna işaret etmektedirler.

Bekârların Barındığı Diğer Mekânlar

Söz konusu belgelerden elde edilen bilgilerde, çok az sayıda bekârın, yukarıda bahsedilen mekânların dışında kalan yerlerde yattıkları tespit edilmiştir. Bunlar-

412 Kömürciyan, *İstanbul Tarihi*, s. 47–48.

413 Koçu, "Bostancıbaşı Defterleri", s. 89–90.

414 BOA, A.{DVN.d., 881, 1250/1835.

415 Kömürciyan, *İstanbul Tarihi*, s. 46–47.

416 Koçu, "Bostancıbaşı Defterleri", s. 80–89.

dan ilk göze çarpan hamamlardır.[417] Özellikle Kasımpaşa'daki Küçük Hamam 11, Büyük Hamam 26[418] ve Galata'da Karaköy Hamamı 22,[419] Yenikapı haricindeki Hasan Ağa Hamamı barındırdığı 24 bekâr[420] ile dikkat çekmektedir. Ayrıca Kulaksız Külhanı'nda da 8 kişi kalmaktadır.[421] Bu sayıların yüksekliği, burada kalanların hamam çalışanları dışında kişiler olduğunu düşündürmektedir.

Belgelerde göze çarpan bir diğer mekân ise Tekfur Sarayı'dır. Eğrikapı civarında yer alan bu eski Bizans sarayının içinde 2 mutaf ustası, 8 çadır kolcusu ve 3 mumcu kalmaktadır.[422] Bu, bir takım terk edilmiş yapılarda da bekârların barınıyor olabileceğine işaret etmektedir.

Bekârların barındıkları mekânların kentteki topografik dağılımları ve mekânsallıkları, 18. yüzyıl İstanbulu'nun pek de araştırılmamış bir yüzünü ortaya koymaktadır. Bu mekânların yaygınlığı, kentte yaşayan bekâr nüfusun epey yüksek oluşu, bekârların ve mekânlarının kent tarihinin göz ardı edilemez bir unsuru olduğuna işaret etmektedir. Bekârların toplumsal konumlarındaki çeşitlilik kadar mekânlarındaki farklılaşma da konunun farklı açılardan ele alınabilmesine olanak sağlamakta ve daha fazla araştırmanın yapılması gerekliliğini ortaya koymaktadır.

---

417 18. yüzyıl İstanbulu'nda hamamlarda çalışanlar hakkında detaylı bir inceleme için bkz., Nina Ergin, "BathingBusiness in Istanbul: A Case Study of the Çemberlitaş Hamamı in the Seventeenth and Eighteenth Centuries", *Bathing Culture of Anatolian Civilizations: Architecture, History, and Imaginations*, ed. Nina Ergin, Peeters, Leuven-Paris-Walpole [MA], 2011, s. 142–168.

418 BOA, D.BŞM.TRE.d., 15257, 1208/1794.

419 BOA, NFS.d., 6, 1207/1793.

420 BOA, A.{DVN.d., 831, 1207/1793.

421 BOA, D.BŞM.TRE.d., 15257, 1208/1794.

422 BOA, A.{DVN.d., 837, 1207/1793.

IV

MEYHANELER

Osmanlı'da alkol tüketimi, 16. yüzyıldan itibaren iktidar tarafından bir sorunsal haline getirilmiştir. Kanuni Sultan Süleyman, Müslümanların içki içmesini yasaklarken İstanbul'a gelen şarap dolu gemilerin yakılmasını emretmiştir. Benzer bir tavır, 17. yüzyılın başında I. Ahmed tarafından da benimsenmiş ve tüm meyhanelerin yıkılması emredilmiştir. IV. Murad'ın tüm kamusal mekânlara saldıran yasaklamaları ise içki ile sınırlı kalmamıştır.[423] Burada dikkat çekilmesi gereken nokta, yasaklamaların hedefinin içki tüketiminden çok kamusal alana yönelik olmasıdır. Dolayısıyla suçlu bulunan ve yasaklanan bir kez daha olayın kendisi değil, mekândır. Bu bakış açısının, özellikle 18. yüzyıla gelindiğinde daha belirgin hale geldiği görülmektedir.

İstanbul'un, kent tarihinde önemli bir süreklilige sahip mekânlarından meyhanelerin[424] çeşitli dönemlerde mekânsal formları değişmiş, buralar zaman zaman da anlamsal değişimlere uğramışlardır. Bu değişimlerden en önemlisi, 18. yüzyılda, yoğun bir kapatma çabası ile ifade bulmuştur. Toplumsal değişime ve kamusal alandaki açılıma bu dönemde duyulan korku meyhanelere de yansımıştır. Bu kapatma çabası, meyhanenin değişen toplumsal konumuyla ilgili olduğu kadar, iktidarın ona bakışıyla da bağlantılıdır. Meyhane, artık bir tehdit unsuru, içine girenin bir suçluya dönüşebileceği bir marjinalite üretim merkezi, kentin tekinsiz odaklarından biri olmuştur.

Osmanlı'da içki kültürü üzerine tarih yazımı[425] çok kısıtlıdır ve daha çok

423 François Georgeon, "Ottomans and Drinkers", *Outside In: On the Margins of the Modern Middle East*, ed. Eugene Rogan, Tauris, London, 2002, s. 7–30.

424 Metin içerisinde "meyhane" adı altında ele alınan içki içilen mekânların, Osmanlı belgelerinde "meygede" olarak da anıldıkları görülmektedir. Ayrıca erken dönemde bazı bozahaneler, ele alınan dönemde bazı şerbethanelerin de bu işleyişe sahip olduğu bilinmektedir. Daha geç dönemde ise punççular ile karşılaşılmaktadır.

425 Ortadoğu'da içki kültürü için bkz., Richard Tapper, "Blood, Wine and Water: Social and Symbolic Aspects of Drinks and Drinking in the Islamic Middle East", *Culinary Culture of the Middle East*, ed. Sami Zubaida ve Richard Tapper, I. B. Tauris, London, 1994, s. 215–231; Arent Jan Wensinck ve Joseph Sadan, "Khamr", *Encyclopedia of Islam*, 2nd ed., ed. Peri J. Bearman vd., Brill Online, 2016 (http://referenceworks.brillonline.com/entries/encyclopaedia-of-islam-2/

19. yüzyılı ele almaktadır. Öte yandan bu yaygın pratik, daha önceki dönemlerde, halk anlatılarında meyhanelere dair referanslar bulunsa da edebiyatta yoğun olarak ancak 19. yüzyılın ortalarında, Tanzimat döneminde kendine yer bulmuştur. Bunun en büyük nedeni, Tanzimat Fermanı ile toplumdaki farklı unsurların meşruluk kazanmasının meyhanelere de yansımış olmasıdır. Bu dönemden sonra meyhane ve içki tüketimi, erken modern dönemdeki marjinalite üreten bir yer ve eylem niteliğini yitirmiştir. Başka bir deyişle iktidar, bu mekânı sorunlu görmekten vazgeçmiştir. Bu dönemden sonraki tüm içki tartışmaları mekân üzerinden değil, din ve halk sağlığı çerçevesinde tartışılır olmuştur.

Bir liman kenti olan İstanbul'da, Osmanlı dönemi öncesinde de meyhaneler kent kültürünün önemli birer parçası olmuşlardır. Fatih dönemi metinlerinden, Lâtifî'nin *Risâle-i Evsâf-ı İstanbul* adlı eserinde, Bizans Dönemi'nden kalma meyhanelerin Galata bölgesinde toplandıkları belirtilmektedir. Bu metinde, Galata şöyle tarif edilmektedir:

> "Sıfat-ı Belde-i Galata: Ve bu şehri âlâ vü vâlâya mukabil bir şehr-i pür timsâl ve temâsil ki işrethane-i dünyâ ve ismi elsine-i enâsda Kalata'dır. Mey ü mahbubda bi-bedel ve mahall-i 'ayş ü 'işretde darb-ı meseldir. Her kûşesi Freng'in büt-i meh-rûlarıyla matlâ'-ı mihr gibi Ruşen ü vâzin ve her kûşesi bin mülk ü Frengistandan Bihter ü racihdir."[426]

Özetle metinde, Galata'nın bir uçtan bir uca meyhanelerle dolu ayrı bir dünya olduğu ve burasının içkili âlemlere örnek olabilecek, güzellerle dolu bir yer olduğu dile getirilmektedir. Aynı metinde Tahtakale'nin de bir meyhane merkezi olduğundan bahsedilmektedir.[427]

İstanbul meyhanelerinden bahseden bir diğer önemli metin ise Evliya Çelebi'nin *Seyahatname*si'dir. *Seyahatname*'de, Galata'daki Hamr Emaneti'ne bağlı ve çoğun-

---

khamr-COM_0490; erişim tarihi: 8 Haziran 2016).
Osmanlı'da içki kültürü için bkz., Ortaylı, *İstanbul'dan Sayfalar*, s. 181–186; Metin And, "Wine, Other Drinks and Drugs", *Istanbul in the 16th Century: The City, the Palace and Daily Life*, Akbank, İstanbul, 1994; Georgeon, "Ottomans and Drinkers"; Christoph K. Neumann, "A Contribution to the Social Geography of Alcohol in Mid-Nineteenth Century Istanbul", *Şehrâyîn - Die Welt der Osmanen, die Osmanen in der Welt: Wahrnehmungen, Begegnungen und Abgrenzungen*, ed. Yavuz Köse, Harrassowitz, Weisbaden, 2012, s. 173–184.

426 Lâtifî, *Evsâf-ı İstanbul*, haz. Nermin Suner, İstanbul Fetih Cemiyeti Yayınları, İstanbul, 1977, s. 58.

427 *A.g.e.*

lukla Galata'da yoğunlaşmış, İstanbul genelinde 1.000'e yakın sayıda meyhaneden ve 6.000 kadar meyhane çalışanından bahsedilmektedir. Galata'da sahilde bulunan 200 kadar meyhanede 500–600 müşterinin bulunduğunu,[428] Hasköy'deki 600 dükkânın 100 kadarının,[429] Ortaköy'deki 200 dükkânın çoğunun[430] meyhane olduğu iddia edilmektedir. Gemilerin rahatça bırakıldığı bir yer olan Kara Pirî Paşa İskelesi civarındaki dükkânların çoğunun meyhane ve bozahane olduğunu bildiren Evliya Çelebi, bunların müşterilerinin de yine bu gemiciler olduğunu belirtmektedir.[431] Evliya Çelebi, İstanbul'da 800 kişinin çalıştığı 300 koltuk meyhanesi[432] olduğunu naklederken[433] içki üretimini yine kendilerinin yaptığını bildirdiği Yahudi meyhanecileri ayrı ele almaktadır.[434] Ona göre 600 kişinin çalıştığı 100 tane Yahudi meyhanesi bulunmaktadır.[435] Eremya Çelebi de İstanbul'a yaptığı ziyarette Samatya ve Kumkapı'da pek çok meyhane olduğunu, bugün Tophane ile Galata arasında kalan Mumhane'nin iç bölgelerinin de meyhane dolu olduğunu bildirmiştir.[436]

Mehmet Tevfik, 19. yüzyılın sonunda yazmış olduğu *Meyhane yahut İstanbul Akşamcıları* adlı risalesinde, dönemin ünlü meyhanelerini semtleri ve isimleri ile sıralamaktadır:

> "Balıkpazarı: *Kafesli, Hançerli, Yahudi*
>
> Zindankapısı: *Salebci*
>
> Asmaaltı: Çavuşbaşı
>
> Ketenciler: *Sabuncu*
>
> Mahmudpaşa: *Çorapçı hanı, Kürkçü hanı, Valide hanı,* Mercan'da *Ali Paşa hanı*
>
> Tavukpazarı: *Meşhur ve hâlen ma'mûr Saraç hanı, Bakla hanı, Yağlıkçı hanı, Vezir hanı*

---

428 Evliya Çelebi, *Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, s. 393.

429 *A.g.e.*, s. 375.

430 *A.g.e.*, s. 413.

431 *A.g.e.*, s. 373.

432 Ayaküstü içki içilen, tezgâhtan ibaret meyhaneler. Her ne kadar konuya ilişkin güncel kaynaklarda kaçak ve izinsiz meyhaneler olarak bahsedilseler de Zecriye Defterleri'nde "koltuk" olarak resmi kayıtları bulunduğundan, bu görüşün doğru olmadığı tespit edilmiştir.

433 *A.g.e.*, s. 661.

434 Maliye Nezareti Vâridât Muhasebesi ve Bâb-ı Defterî Başmuhasebe Zecriye Kalemi defterlerinde de aynı ayrım yapılmıştır.

435 *A.g.e.*, s. 665.

436 Kömürciyan, *İstanbul Tarihi*, s. 2–3, 36.

İskenderboğazı: *Taş han*

Gedikpaşa: *Küçük Müsellim, Büyük Müsellim*

Kumkapı: *Düzoğlu, Yeni Meyhane, Karabıçak, Küçük Samsun*

Yenikapı: *Kafesli*

Langa: *Tandırlı*

Kolluk karşısı: *Sarayodaları, Uzunodalar*

Samatya: *Büyük Kuleli, Küçük Kuleli, Altın oluk, Gümüş halkalı, Kel Serkis, Zafiri, Ormanos, Kelepçe, Hacı Manol, Süngerli, Servili*

Yedikule: *Mağaza*

Altımermer: *Sünbüllü*

Karagümrük: *Takkeci*

Topkapı: *Karagöz, Yeni Meyhâne, Hacı Mardiros, Kaledibi, Sarafin*

Tekfursarayı: *Karagöz, Ekserci Mişon, Kürkçü, Orak, Çubukçu Nesim*

Balat: *Karanlık, Koça Kalfa, Köroğlu, Bahçeli, Yarın Balat, Karanfil, Yasef, Ekserci Nesim, Balta Yasef*

Lonca: *Ayvalı, Yavaşko*

Balat hârici: *Dülgeroğlu, Tümbet, Hacı Mişon, Hacı Avram, Gümüş Endaze, Bayrakdar, Çingene Müslim*

Fener: *Sukiyas, Gümüş Halkalı, Kamburoğlu, Tanaşaki*

Kiremit Mahallesi: *Sakızlı, Kafesli*

Cibali: *Haleblioğlu, Laşko, Kasavet, Anastas, Yahudi Ayoda*

Unkapanı: *Yenidünya, Baklacıoğlu*

Keresteciler: *Kandilli*"[437]

Buna göre, bu bölümde ele alınacak defterlerde adı geçen bazı meyhanelerin, 19. yüzyılın ikinci yarısında da varlıklarını sürdürdükleri görülmektedir. Mehmet Tevfik ayrıca Galata, Beyoğlu, Hasköy, Kadıköy, Üsküdar, Kuzguncuk ve Boğaziçi'nin pek çok mahallesinde, "meyhaneci ustalarının" işlettiği gedikli meyhaneler[438] olduğunu bildirmektedir. Aynı dönemi anlatan Abdülaziz Efendi de Kumkapı, Balat, Hasköy, Ortaköy, Arnavutköy, Yeniköy, Üsküdar, Kadıköy ve Galata'yı meyhane semtleri olarak adres göstermektedir.[439]

---

437 Mehmet Tevfik, *İstanbul'da Bir Sene*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1987, s. 108–109.

438 İzinli ve vergiye tabi meyhaneler. Meyhane gedikleri bir semtten diğerine nakledilebilmekteydiler. Buradaki kullanımda kelimenin anlamının değiştiği, meyhane ustası olan meyhaneler için kullanıldığı görülmektedir.

439 Abdülaziz Bey, *Osmanlı Adet, Merasim ve Tabirleri*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2000.

Haliç kıyısı ise özellikle Yahudi meyhanelerine ev sahipliği yapmaktaydı. Basiretçi Ali Efendi, Balat'taki meyhaneler için "adedinin sayılmaz dereceye" vardığını söylerken semti şöyle tanımlar: "Gündüzleri gedikli bekriler, ikindiden sonra akşamcılarla meyhanelerin hepsi doluyor. Kadeh şakırtısı, nara gürültüsü dünyayı tutuyor."[440] Abdülaziz Bey ise burada "lonca" denilen, evlerin üst katlarının meyhane olarak işletilmesiyle ortaya çıkmış mekânlardan bahseder. Bunlar, "her türlü gizli zevk için uygun yerlerdi" ve özel müşterilere kadın sakiler hizmet etmekteydi.[441]

Osmanlı dönemi'nde her ne kadar Müslümanların içki içmesi yasaktıysa da gayrimüslimler için aynı şey geçerli değildi. Bu nedenle meyhanelerin büyük çoğunluğu da gayrimüslim mahallelerinde bulunmaktaydı. Müslüman mahallelerinde ise içki satışı yasaktı. Fakat mevcut belgelerden ve çeşitli hatıratlardan bu yasakların delindiği ve meyhane müdavimleri arasında Müslümanların da olduğu bilinmektedir. 18. yüzyılda yaygınlaşan âb âlemleri,[442] mehtap seyirleri[443] ile mesire ve konaklarda düzenlenen içkili eğlenceler[444] de meyhane kültürü ile yakından ilişkili olup, özellikle Müslüman üst sınıflar tarafından oldukça benimsenmişlerdir.

Meyhane işletmecileri lonca sistemine tabiydi ve "gedik" adı verilen işletme ruhsatına sahiptiler. Gedikli meyhaneler Hamr Emaneti tarafından denetlenmekteydi.[445] Abdülaziz döneminde yapılan yeni düzenlemelerle birlikte bunlar, selâtin meyhaneleri adını almışlardır. II. Meşrutiyet'ten sonra, loncaların kaldırılması ile bu sistem de ortadan kalkmıştır.[446]

Diğer bir meyhane türü ise "han meyhanesi"dir. Bunların çok büyük olanlarına "kebir meyhanesi" denmekteydi. Genelde yoksullara hitap edenler ise "koltuk meyhaneleri" olarak anılırdı. Evliya Çelebi'nin "piyade meyhaneci" olarak adlandırdığı, gizlice içki satan seyyar satıcılar ise İstanbul'a özgüydü. Bunlar çoğunlukla

---

440 Basiretçi Ali Efendi, *İstanbul Mektupları*, Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2001, s. 172.

441 Abdülaziz Bey, *Osmanlı Adet, Merasim ve Tabirleri*, s. 309.

442 Bezm-i işret (içkili toplantı) ve bezm-i âlem (eğlenti toplantısı) da denilen âb âlemleri, çalgılı içki toplantılarıdır.

443 18. ve 19. yüzyıllarda popüler hale gelen mehtap seyirleri, genellikle Boğaziçi köylerinde, yaz geceleri kayıklarla denize açılarak yapılan bir eğlence biçimidir.

444 Necdet Sakaoğlu ve Nuri Akbayar, *Binbir Gün Binbir Gece: Osmanlı'dan Günümüze İstanbul'da Eğlence Yaşamı*, Denizbank Yayınları, İstanbul, 1999.

445 Evliya Çelebi, *Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnamesi*.

446 Sakaoğlu ve Akbayar, *Binbir Gün Binbir Gece*, s. 229.

Bahçekapı, Yemiş İskelesi ve Galata civarında gezinirlerdi.[447] Bazı gedikliler, argoda "küplü" denilen işsiz, ayyaş takımına hizmet ettikleri için "küplü meyhane" ya da "humhane"[448] olarak anılmışlardır.[449] Bunların büyük bir çoğunluğu Galata'da bulunmaktaydı. Harabathaneler ve çakaloz meyhaneler olarak da anılan bu mekânların bir kısmı, 19. yüzyılın sonunda "konsomatris" kadınlar çalıştırmaya başlamıştır. Bu bölgede pek çok gemici ve kaptan meyhanelerinin de bulunduğu bilinmektedir.[450]

Aslında bir meyhane türü olan "baloz"lar ise 19. yüzyılın sonlarında Galata'da ortaya çıkmışlardır. Genellikle yoksulların ve denizcilerin gittiği bu meyhanelerde kadınlar çalışırdı. Çalgılı ve danslı bir eğlence sunan bu mekânlar, cumhuriyet döneminin pavyonlarının birer öncüsü sayılabilir. Bu mekânların müşterilerini Koçu şöyle tanımlamaktadır:

> "... müdavimleri ayak takımının haşarat ve erâzil gürûhu olmuş; kötü arkadaşların, refâhate meyyal bendegânın yanında buralara dadanan kibar evladları, bilhassa genç ve toy mirasyediler de olmuş ve ekseriya başlarına türlü felâketler gelmişler."[451]

19. yüzyılın ikinci yarısına kadar meyhaneler, bugün alışık olduğumuz mekânsal düzenlemenin epey uzağında görünmektedirler. Meyhanelerin kapılarında, mekânın meyhane olduğuna dair gemi, deve yumurtası, büyük bir fener veya Süleyman mührü gibi semboller vardı. Genelde kapının yanında bulunan servis tezgâhında "tezgâh müşterileri" için mezeler bulunmakta, içki ibrikleri de bunun üzerinde asılı durmaktaydı. Geri kalanı tahta sofralar ve bunların çevrelerine dizilmiş hasır taburelerden oluşan meyhanelerin bazılarında müdavimlere tahsis edilen küçük odacıklar bulunmaktaydı. Alaturka saatle 11[452] gibi dolmaya başlayan meyhanenin 12 gibi orta kandili yanar ve meyhaneci masaları gezerek sofralardaki mumları yakardı. Bir zabit geçtiğinde kapatmak üzere, büyük meyhanelerin kapısında elinde çıngırak bulunan bir miço nöbet tutmaktaydı. Zabit geçene

---

447 Evliya Çelebi, *Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnamesi*.

448 "Hum", Farsça küp anlamına gelmektedir.

449 Reşad Ekrem Koçu, *Eski İstanbul'da Meyhaneler-Meyhane Köçekleri*, İstanbul Ansiklopedisi Bürosu Notları: 1, İstanbul [t.y.].

450 "Meyhane", *Rakı Ansiklopedisi*, Overteam Yayınları, İstanbul, 2010, s. 378–381.

451 Reşad Ekrem Koçu, "Baloz, Balozlar", *İstanbul Ansiklopedisi*, 4, s. 2065–2066.

452 Alaturka saat sisteminde güneşin batışı 12'yi göstermektedir.

Şekil 33: İstanbul'da bir meyhane sahnesi: lavta ve kemençe eşliğinde şarkı söyleyen veya raks eden bir tavşan, 1793–94 (*Hubannâme-Zenannâme*, yazma, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, 5502, 1793–94, y. 41a).

kadar sessizliğe bürünen meyhanenin kapısı ardından açılırdı.[453] Bu mekânsal tanıma birçok dönem metninde ve görselinde rastlamak mümkündür (Şekil 33).

Tanzimat sonrasında İstanbul'un eğlence hayatında yoğun olarak hissedilen modernleşme süreci meyhanelere de yansımıştır. Meyhaneler sini ve taburelerden oluşan oturma düzenlerinden masa ve sandalyeye geçmiş, müzikle ilişkilerini kuvvetlendirmişlerdir.[454] Bu düzenlemeler, meyhanenin toplumsal konumunun değiştiğine dair birer işaret olarak görülebilirler. Bu eğlence kültürü, üst sınıflar tarafından da benimsenmeye başlamıştır. Bu aralık, meyhanenin marjinal bir mekândan olağan bir eğlence mekânına evrimine işaret etmektedir. Geç dönem anlatılarının hemen hepsinde detaylı meyhane tasvirlerine rastlamak, bu anlamda tesadüf değildir. Bu dönemde meyhane ile müzik ve edebiyat ilişkisinin kuvvetlenmesi de mekânın kullanıcılarına ve bağlamına ilişkin bir değişikliğe dikkat çekmektedir (Şekil 34).[455]

Meyhaneleri "çakıntı yerleri" olarak adlandıran Sadri Sema ise 20. yüzyılın başında İstanbul'daki meyhaneler hakkında şunları söylemektedir:

> "O devirde insanlara dünyanın varlığını yokluğunu unutturan: 'İç bâde güzel sev var ise akl u şuurun!' masalıyla, halis Sakız, enfes Martel, üzümkızı, yıllanmış şarap, kazan ortası Frenk, Marmara şartozu, süzme menta mavalıyla, zehir gibi ispirto yutturan meyhanelerden, meygedelerden beş on isim:
>
> Sirkeci'de Paket postahanesinin yerinde iki bacağı karada, dört bacağı denizde salaş meyhaneler, Babıâli Caddesi'nde Steinbruch, Kafkas birahaneleri, Tavukpazarı, İskender boğazı, Balıkpazarı meygedeleri. Kumkapı'nın, Yenikapı'nın, Sandıkburnu'nun selâtin işret-âdâbları. Yedikule demgedeleri, sur dışında Mazaros'un çarmakçurhanesi, Bakırköy, Sakızağacı, Zeytinlik gazinoları, Arnavutköyü'nün Akıntıburnu takıntıgedeleri, Kalamış, Dil, Fener gazinoları, yine Balıkpazarı Karabıçak, Altınoluk, Asmalı, İncirli, Uzunoluk, Yani, Büyük Aynalı, Küçük Aynalı, Mürefte, Viktorya, Cenyo; Boğaziçi'nde Yenimahalle, Pazarbaşı, Büyükdere, Kalender, Yeniköy, Beykoz, Paşabahçe, Kandilli, Çengelköy, Kuzguncuk; Üsküdar'da Pazarbaşı, Bağlarbaşı, Yenimahalle

---

453 Tevfik, *İstanbul'da Bir Sene*, s. 109–115.

454 Meyhanelerde masa kullanımı, 1875 sonrasında kafeşantan ve gazinoların etkisi ile başlamıştır. Sakaoğlu ve Akbayar, *Binbir Gün Binbir Gece*, s. 235.

455 Meyhane kültürü ile halk ozanlarının ve çeşitli müzisyenlerin yakın ilişkisini ve bu ortamları Kaygılı detaylı olarak anlatmaktadır. Bkz., Osman Cemal Kaygılı, *Eski Bir Akşamcının Defterinden*, Arma Yayınları, İstanbul, 2003.

Şekil 34: Karagöz, 19. yüzyıl sonunda masa ve sandalyeli bir meyhanede (Ali Sami, *Karagöz Beyoğlu'nda*).

demgedeleri; Haydarpaşa istasyon, rıhtım gazinoları, çayırda demiryolu üzerinde seldi gazinolar ve Artaki'nin gazinosu, yel değirmeni meyhaneleri; Beyoğlu'nda Londra, Strazburg, Kristal, Aftaloyos, Santral, cem ve dem-âbâdları...

Çalgı ve çakıntı ile karışık ve karmaşık takıntı yerleri..."[456]

456 Sadri Sema, *Eski İstanbul Hatıraları*, Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2008, s. 269–270.

Tanzimat sonrasındaki durumun 20. yüzyılın başlarında da devam ettiği, içkili mekânların çeşitlenerek kent geneline ve geniş bir kitleye yayıldığı burada görülebilmektedir. Öte yandan, meyhanenin kozmopolit yapısı da bu metinde net olarak okunabilmektedir. Kozmopolitizmin kendisinin de uzun süre marjinal olarak algılanması ile meyhanenin marjinalitenin sınırında olması hali her zaman örtüşmüştür. Dolayısıyla meyhanenin, sadece İstanbul'daki bu yasaklama döneminde değil, her zaman her yerde marjinal bir mekân olarak algılandığını hatırlatmakta fayda var.

Avrupa'da da meyhane gibi içkili mekânlar, kente gelen yabancıların, tüccarların yoğun olarak bulundukları yerlerde varlıklarını sürdürmüşlerdir. 16.–17. yüzyıllara ait tipik bir Londra birahanesi, sıkışık, gürültülü, küçük bir mekândır. Alt tabakaya hizmet eden bu mekânın devamlı müşterileri arasında yolcular, işçiler, fakir zanaatkârlar ve hizmetçiler bulunmaktadır.[457] 18. yüzyılda İstanbul'daki meyhaneler de ticaretin ve bekârlar gibi toplumsal hayatın dışına itilmiş kişilerin yoğunlaştığı bölgelerde hizmet eden ve çoğu zaman bu hizmeti de içki vermekle sınırlı mekânlardır. Dolayısıyla, meyhane her yerde marjinalin yeri olmuştur. 18. yüzyılda İstanbul'da meyhaneler, toplumun farklı gruplarını bir araya getirirken bir yandan da suçun, ahlaksızlığın ve politik eleştirinin mekânlarından biri olarak görülmüşlerdir. Onlar da kahvehaneler ile Karagöz ve ortaoyunu gösterileri gibi sürekli bir denetim altında tutulmaya çalışılmıştır. Fakat bunlardan farklı olarak, her zaman tekinsizlik atfedilen mekânlar olmuşlardır.

MEYHANELERİN İKTİDAR VE TOPLUM İLE İLİŞKİSİ

Meyhane ve diğer içki üretilen ve satılan mekânların iktidarla ilişkisi her zaman problemli olmuştur. Özellikle Osmanlı bağlamında bakıldığında, içkinin dinen yasak olmasına ve Osmanlı hukukunun şer'i kurallar üzerine kurulu olmasına rağmen, gerek belgelerdeki meyhane sayıları gerekse alkol üretimi ve tüketimi için ayrı bir vergilendirmenin olması, meyhanenin meşruluğunun karmaşıklığına işaret etmektedir. Neredeyse Osmanlı'nın İstanbul'a yerleşmesinden itibaren sayılarının fazlalığından yakınılan meyhaneler, her zaman kötülüğün ve suçun merkezi olarak görülmüştür. Meyhanelere dair pek çok belge bu ahlakçı bakış açısıyla kaleme alınmış, bu mekânlar sürekli kapatılmaya ve kentin merkezlerinden sürülmeye çalışılmışsa da bu çabalar pek de başarılı olamamıştır.

---

457 James Von Horn Melton, *The Rise of the Public in Enlightement Europe*, Cambridge University Press, Cambridge, 2001, s. 229–230.

Osmanlı dönemi meyhanelerine dair, sadece gayrimüslimlerin gittiği az sayıdaki yerler oldukları görüşü, arşiv belgeleri değerlendirildiğinde pek gerçekçi görünmemektedir. Bu önyargıların en büyük nedeni, meyhanelerin ekonomik sistem içindeki rolünün göz ardı edilmesidir. Oysaki meyhaneler yüklü zecriye vergileri vermekte ve bunlar da sürekli olarak kayıt altına alınmaktadır. Öte yandan belgelerde, İstanbul'daki meyhaneler hakkında, genellikle yalnızca bulundukları semt, vergi miktarı ve sahiplerinin adları dışında bir bilginin bulunmaması, sanılanın aksine aslında bu mekânların nerede ve hangi koşullarla açılacaklarına pek de önem verilmediğini göstermektedir. Dinî öneme sahip mekânlardan belirli bir uzaklıkta olmalarına dair düzenlemelerin büyük çoğunluğu 19. yüzyılın ikinci yarısına denk gelirken, erken dönemde bu duruma dair yalnızca tekil emirlere rastlanmaktadır. Bu tip emirler de genelde mahalle halkının şikâyeti üzerine oluşturulmuştur.

Meyhaneler hakkında Müslümanlar ve gayrimüslimler sıkça karşı karşıya gelmişlerdir. Galata gibi oldukça karışık bir nüfusa sahip bir mahallede bile, semtin Müslüman sakinleri meyhane sahiplerini şikâyet etmişler ve bazen kapatılmaları için başvuruda bulunmuşlardır. İstanbul ve Galata kadılarına gönderilen 1568 tarihli bir hükümde, İstanbul ve Galata'daki meyhane, kahvehane ve Tatar bozası[458] üreticilerinin kapatılmasının defalarca buyurulduğu fakat buna rağmen bu tür işletmelerin halen mevcut olduğu nakledilmektedir. Bunların derhal kapatılması, mevcut içkilere tuz katılıp sirkeye dönüştürülmesi emredilmiştir. Bu emre muhalefet edenlerin ise isimleriyle bildirilmeleri istenmektedir.[459] Müslümanlar, cami ve hamamların yakınlarında meyhane açılması, şarap üretimi yapılması ve sarhoşların Müslümanlara laf atması konusunda şikâyetlerde bulunmuşlardır. Hatta sarhoşlardan birinin kadınlar hamamına girip birine tecavüz etmeye kalkıştığı bile iddia edilmiştir. 1575'deki bu iddia kargaşaya neden olmuş, bunun üzerine camilere ve hamamlara açılan caddelerle Müslüman mahallelerindeki tüm meyhanelerin kapatılması emredilmiştir.[460]

458 Tatar bozası, içine afyon katılarak mayalanmaktadır. Öte yandan boza, mayalı bir içecek olduğu için her zaman dinen tartışmalı görülmüştür. Erken dönem belgelerinde, içki satışı yapılan yerler arasında bozahanelerden de bahsedildiği görülmektedir. 1670–71 yıllarında IV. Mehmed, Bozahaneler Vakası ile içkiyi yasaklamış, meyhanelerin ve bozahanelerin hepsini kapattırmıştır. Tüm bu yasaklar sonucunda alkol içeren boza üretimi azalmış ve üreticiler tatlı boza imal etmeyi tercih eder olmuşlardır. Özellikle 18. yüzyılın sonlarına gelindiğinde, artık yasaklar bağlamında bozahanelerin sorun teşkil etmediği görülmektedir. Boza hakkında detaylı bilgi için bkz., *Acısıyla Tatlısıyla Boza: Bir İmparatorluk Meşrûbatının Tarihi, Coğrafyası, Kimyası, Edebiyatı*, ed. Ahmet Nezihi Turan, Kültürve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2007.

459 Altınay, *Onuncu Asr-ı Hicri'de İstanbul Hayatı*, s. 240.

460 *A.g.e.*, s. 141–142.

İstanbul Kadısı'na gönderilen başka bir hükümde ise Langa'daki İnebeği, Kâtib Kâsım ve Şeyh Ferhâd mahalleleri halkının şikâyetine göre "kâfirler", mahalle aralarındaki evlerinde meyhane işletmektedirler. Sarhoşlar hamama giden namuslu kadınlara sataşmakta, akşam ve yatsı namazına giden Müslümanlara küfür etmekte, cemaatin sevabını engellemektedirler. Bazı günahkârların meyhanelerden çıkıp kadın hamamına girerek kadınlara sarkıntılık ettiği belirtilmiş, hatta bir sarhoş kadınlardan birini halvette sıkıştırmış, buradaki diğer kadınların olaya karışması üzerine cemaat gidip kadını kurtarmıştır. Ayrıca Sefer adlı müezzin, gece mescitten evine giderken zorla meyhaneye götürülüp üzerine içki saçılmış ve şahsa hakaret edilmiştir. Halkın bu meyhanelerin kapatılması talebine karşılık Müslüman mahallesinde, mescid ve hamam yakınında, Müslümanların geçtikleri yollarda meyhanelerin kapatılması ve diğerlerinin başka yerlere nakledilmesi kararlaştırılmıştır. İstanbul Subaşı'na verilen 1576 tarihli bu emirde, uygulamadan memnun olmayanların isimlerinin yazılıp Bâb-ı Âli'ye teslim edilmesi ve bunların "haklarından gelinmesi" gerektiği de belirtilmiştir.[461]

1606'da ise ahlaki durum ve yangın tehlikesi nedeni ile rakı ve şarap damıtımı yasaklanmıştır.[462] 1689'da İstanbul Kadısı'na gönderilen bir Hatt-ı Hümâyun'da Müslümanlara şarap satışının yasaklandığı ve buna karşı gelenlerin cezalandırılması gerektiği bildirilmektedir.[463] Tüm bu emirler, 16. ve 17. yüzyıllarda, Müslümanların şikâyetleri üzerine içki mekânlarını belirli bölgelerde tutma çabasını göstermektedir.[464]

18. yüzyılda her ne kadar ahlaki sınırlar daha esnek bir karakter kazanmış oldukları ve bazı bölgelerin karışık dinî karakterlere sahip olmaya başladıkları görülse de, meyhaneler ve Müslümanların içki içmeleri halen bir sorun teşkil etmektedir. Örneğin 1721'de Yeniçeri Ağası, pazardaki dükkân sahiplerinin şikâyeti üzerine handaki odalarında içki içen dokuz gayrimüslim ve bir Müslümanı tutuklamıştır. Ahırkapı'da rakı satan gayrimüslim seyyar satıcılar da benzer bir biçimde tutuklanmış ve birkaç aylığına İstanbul kalyonlarına gönderilmişlerdir.[465] 1744'te Tophane'nin Müslüman sakinleri, imam ve müezzinin önderliğinde caminin yakınında meyhane işleten sekiz Hıristiyandan şikâyetçi olmuşlar, konu hakkında

---

461 *A.g.e.*, s. 240–242.

462 Ahmet Refik Altınay, *Onbirinci Asr-ı Hicri'de İstanbul Hayatı: 1592–1688*, Enderun Kitabevi, İstanbul, 1988, s. 32–34.

463 Ahmet Refik Altınay, *Hicri On İkinci Asırda İstanbul Hayatı: 1100–1200*, Türk Tarih Encümeni, İstanbul, 1930, s. 6.

464 Zarinebaf, *Crime and Punishment in Istanbul*, s. 103.

465 *A.g.e.*, s. 104.

bahsi geçen kişilerin mahalleden atılmalarını ve mülklerinin Müslümanlara satılmasını emreden bir emir çıkarttırmışlardır.[466] Bu örnekteki gibi şikâyetlerdeki en büyük motivasyonun, Müslümanların gayrimüslimleri mahalleden atma isteği olduğu açıktır. Bu şikâyetlerin sayılarındaki artış, kamusal mekânların çoğalmasına bağlı olduğu kadar Müslümanların kent coğrafyasına yayılması ve gayrimüslim mahallelerine yerleşmelerine de bağlıdır.

Yukarıda örnekleri verilen olayların böylesine itinayla kayıt altına alınması ve üzerine gidilmesi ilginçtir. Bu olayların gündelik hayat akışının içinde sürekli yer almadığı, normal şartlar altında 18. yüzyılda İstanbul'da bir gayrimüslimin etraftaki Müslümanlara sataşıp kadınlar hamamına girmesinin söz konusu bile olmadığı açıktır. Burada, aslında muhtemelen bazıları da aklı başında olmayan toplum dışı kişilerin yol açtığı münferit olaylardan bahsedilmektedir. Müslümanların gayrimüslimlere yönelik her türlü şikâyetinin ciddiyetle incelendiği, meyhanenin ise gayrimüslimlere yönelik suçlamalarda suçun kanıtı gibi kullanıldığı ortadadır.

Öte yandan bu belgelerden anlaşılacağı gibi, meyhanelerin müşterileri sadece gayrimüslimler değildir. 1755'deki bir şikâyete göre Üsküdar'da, Müslümanların oturdukları yerlerde, yasak olmasına rağmen arabalarla içki getiren meyhaneler "eşkıyaya" hizmet etmekte ve hatta Yeni Mahalle'ye arabalarla içki taşımaktadırlar.[467] Fakat Müslümanlar için yasak olan bu yerlerde bulunmuş olmanın bedeli onlar için daha ağırdır:

> "Şarabın en geniş ölçüde istihlâk edildiği yerler, Hıristiyan mahallelerinde Hıristiyanlara mahsus meyhanelerdir. Aşağı tabakadan olan Müslümanlar buralara gidip içebilir. Ama, sokakta sızmış halde bulmadıkça hristiyanlar'a karışmayan polis, nefesi şarap kokan bir Müslüman'a rastlasa derhal tevkif eder."[468]

Devletin tüm dikkatine rağmen, bazı meyhanelerde erkeklerin ve kadınların fuhuş için pazarlanması da söz konusu olmuştur. Bazı meyhanelerin, bitişik bahçelerde veya evlerde fuhuş için ayrılmış odaları bulunmaktaydı. Bir erkek mekânı olduğu için erkek erkeğe fuhşun daha sık görüldüğü meyhanelerin yanı sıra Boğaz'daki dış mahallelerde ve Beşiktaş'ta kadın fahişelerin yer aldığı mekânlar bulunmaktaydı. Örneğin 1725'de tutuklanan Abdullah adındaki birinin

---

466 Kala, *İstanbul Ahkâm Defterleri*, s. 154–155.

467 *A.g.e.*, s. 76.

468 Mouradgea D'Ohsson, *XVIII. Yüzyıl Türkiyesinde Örf ve Âdetler*, Tercüman 1001 Temel Eser [t. y.], s. 49.

İstanbul'da meyhane işletmek, oğlan pazarlamak, ayak takımını meyhanesinde toplamak, çırağını dövmek ve öldürmekten sorumlu tutulduğu görülmektedir.[469]

Tüm denetleme, yasaklama ve kapatma çabalarının meyhaneler üzerinde pek de etkili olduğu söylenemez. Örneğin, 1731'de Trakya'daki şarap satıcılarına yalnızca yabancı elçiliklere ve bunların personeline şarap satabileceği, Hıristiyan, Yahudi ve Müslümanlara satışın yasak olduğuna dair bir emir yollanmıştır.[470] Fakat öte yandan birçok Müslüman evinde şarap yapmakta, Ege adalarından İstanbul'a gelen şarap kontrol edilmeye çalışılırken içki kaçakçılığı da devam etmekteydi.

Meyhanelerin kapatılmalarına dair talep ve emirlerin ele alınan dönemde yoğunlaştığı görülmektedir. Özellikle III. Selim, halk arasında ahlaksızlığın yayıldığına ve buna müdahale etmek gerektiğine inanmaktaydı. Bu dönemde kentte sayıları giderek çoğalan Avrupalı tüccarlar ve Müslümanlarla gayrimüslimlerin artan ilişkisi, bu bağlamda 18. yüzyılda kentsel kodların rahatlamasını sağlamıştır. Özellikle Galata'da ve İstanbul'da meyhaneye giden Müslümanların sayısının artması bazı Müslümanları rahatsız etmiş, içki satışının yasaklanması ve meyhanelerin kapatılması için mücadele etmeye itmiştir.[471] Bu dönemde Tekirdağ'dan gelecek şaraba miktar olarak bir kısıtlama getirilmiş, yalnızca yabancı elçiliklere ve bunların tebaalarına yönelik satışa izin verilmiştir. Bu emre uymayan Galata'daki meyhane sahibi Araboğlu Yanaki tutuklanmış ve ailesiyle birlikte Sisam Adası'na sürülmüştür. Tüm bu yasaklamalara rağmen İstanbul'daki meyhanelere şarap satışı sürmüştür.[472]

III. Selim 1791'de içki satışını yasaklamış, kitlesel hareketlerin organize edildiği ve uygunsuz davranışların sergilendiği yerler olarak gördüğü meyhanelerin ve kahvehanelerin kapatılmasını istemiştir. Burada, tüm erken modern Osmanlı anlatılarına yayılmış kamusal hayatın tehlikeli bir unsur olarak ele alınması ve sürekli denetim altında tutulup mümkün olduğunca kısıtlanması düşüncesi görülmektedir. Özellikle III. Selim'in, kent yaşantısının pek çok unsurunu kısıtlamaya dair emirlerinde bu tedirginlik hissedilebilmektedir.

Yine III. Selim dönemine ait bir dizi Hatt-ı Hümâyun, meyhanelerin kapatılması konusunun ciddiyetle ele alınmasını talep etmektedir. Bu belgelerde bazı memurların kapatma ve yasaklama emirlerini uygulamadaki isteksiz tavırlarına ilişkin uyarılar dikkat çekmekte, bunların bir kısmının da sadece bu neden-

469 Zarinebaf, *Crime and Punishment in Istanbul*, s. 101.

470 Altınay, *Hicri On İkinci Asırda İstanbul Hayat*, s. 119.

471 Shaw, *Between Old and New*, s. 77–78.

472 Zarinebaf, *Crime and Punishment in Istanbul*, s. 104–105.

le görevden alınıp sürüldükleri görülmektedir. Örneğin III. Selim tarafından Kaymakam'a yazılmış bir Hatt-ı Hümâyun'da, Bostancıbaşı'nın bu emirlere uymadığından şikâyet edilmektedir:

> "Hakk-ı te'âli hazretlerinin ehl-i İslam'a harâm eylediği hamrın men'i ve fîmâb'ad İstanbul'da ve Galata'da ve Boğaziçi'nde ve Adalar ve sâ'ir mahallerde cümle meyhânelerin def'i ve bendi için hatt-ı hümâyûnum ile emr etmişken bostancıbaşı mel'ûnu Boğaziçi'nde ba'zı meyhânelere ruhsat virdiğinden gayrı kayıklar ile dahi hamr getürmeğe izin virdiği ve beher kayıkdan akçe aldığı nezd-i hümâyûnumda ma'lûm olmağla..."[473]

Kaymakam'dan, adı geçen Bostancıbaşı'nın azledilip diğerlerine ibret için Rodos Adası'na sürgün edilmesi ve yerine Haseki Ağa'nın getirilmesi istenmiştir. Bundan sonra İstanbul'da, Galata'da ve Boğaziçi'nde meyhane bulunmaması, Müslümanlara şarap satılmaması ve satanların da cezalandırılması buyurulmaktadır. Tüm bunlar ve fuhşun önlenmesi konusunda Kaymakam'ın kendisinin de dikkatli olması gerektiği ifade edildikten sonra, "Eğer gevşeklik edip ihtimam eylemez isen günahı boynunuza olsun. Allahın rızası olmayan işe benim dahi rızam yoktur" uyarısında bulunulmaktadır.[474]

1789 tarihli bir Hatt-ı Hümâyun'a göre bir ferman çıkarılmış ve meyhaneler mühürlenmiştir. Önceki gün Sekbanbaşı Ağa, Cebecibaşı Ağa, Topçubaşı Ağa ve Galata Voyvodası'na Hattı-ı Hümâyun'un içeriği detaylı bir biçimde anlatılmış ve gerekli tembihler yapılmıştır. Meyhanelerin kapatılması, kârhanelerin araştırılarak haber verilmesi ve bunların sahiplerinin cezalandırılması kararlaştırılmıştır. Hamamlarda kötülük yapmaları muhtemel olanların araştırılarak bunların hamamlardan çıkartılmaları, fahişe kadınların bu gibi yerlerden defedilmeleri emredilmiştir. Sekbanbaşı, içki hususunda ehl-i zimmet reayanın durumlarını açıklayarak meyhanelerin mühürlendiğini söylemiştir. Belgede, gizli ve açık bir şekilde bunların açılmasının mümkün olmadığı belirtilmektedir. Ancak bu mekânların içlerinin içkiyle dolu olduğuna dikkat çekilmiş, içkiye muhtaç olanların ise bundan sonra meyhanelerden içki alamayacağına değinilmiştir. Gayrimüslim zenginler içkiyi evlerinde imal edebilecekken fukaralar bu imkâna sahip olmadığından, belgede belirtildiğine göre hem reayayı korumak hem de meyhanelerden şüphenin kaldırılması için, hâlâ meyhanelerin içinde ve buralara gelmiş

473 BOA, HAT, 192/9417, 1203/1788.

474 *A.g.e.*

kayıklarda bulunan içkiler, zabitler eşliğinde on gün içinde reayaya satılacaktır. On günden sonra reayaya bile nakil için ruhsat verilmeyeceği ifade edilmektedir. Meyhaneler boşaldıktan sonra mühürleri açılsa dahi sadece kömür mağazası ve başka eşya konulacak yerler olarak kullanılabileceklerdir. Belgenin sonundaki "Bu surette meyhane namı dahi ber-taraf olmuş olur" sözü, iktidarın meyhaneye dair her şeyi ortadan kaldırma isteğini ortaya koymaktadır.[475]

Kaymakam Paşa'ya yazılmış bir Hatt-ı Hümâyun'da, daha önceki bir Hatt-ı Hümâyun'da gizli ve açık bir biçimde meyhane olarak işletilen dükkânların kapatılması ve Müslümanlara içki satışının yasaklanması buyurulmuşken bu emirleri uygulamayan Bostancıbaşı'nın sürüldüğü bildirilmektedir. İstanbul'da bazı mahallerde gizli şarap satıldığı ve ayaklılar[476] ile bazı yerlere içki götürüldüğü konusunda da uyarıda bulunulmuştur. Ancak Sekbanbaşı'nın açgözlülüğü ve düzen sağlama konusundaki yetersizliği nedeniyle azledilmesi, yerine Başyazıcı vekili olan Said Efendi'nin getirilip gerekli cezalandırmaları yapması, İstanbul'da şarap satışını engellemesi, meyhaneleri kapatması ve fahişeleri şehirden uzaklaştırması gerektiğinin kendisine anlatılması istenmiştir.[477]

İktidarla meyhaneler arasındaki çekişme süreklidir. Pek çok durumda halk kendine özgü yöntemlerle bu yasağı delmeyi başarmıştır. Örneğin Câbî, III. Selim'in koyduğu içki yasağına rağmen bazılarının bir yolunu bulup içki temin ettiğini, bakırcılarda imbik kalmadığını, bazı borucuların boruların altlarını lehimleyip bunlarla içki sattıklarını bildirmektedir.[478] Bir şikâyet doğrultusunda, belirli bir bölgede bazı meyhanelerin kapatıldıkları fakat bir süre sonra tekrar açıldıkları da pek çok belgede görülmektedir. Örneğin 1796 yılında Hekimoğlu Ali Paşa ve Hacı Timur Camii yakınlarındaki Yeni Mahalle'de, önceden ve sonradan yapılan beş adet meyhanenin kapatılması için mahalle ahalisine çeşitli ilamlar verilmiştir. Kanuna aykırı bir şekilde, bu esnada alenen şarap ve rakı satan dükkânların açılmasının ahalide sıkıntı ve hoşnutsuzluk yarattığı bildirilmektedir. Akıl ve şuuru ortadan kaldıran çeşitli içkilerin üretimine devletin kesinlikle rızası olmadığı belirtilmiştir. Bu nedenle zikrolunan mahallede eski ve yeni ne kadar meyhane var ise bir daha açılmamak üzere kapatılması, içlerinde mevcut olan fıçıların kırılıp şarap ve rakıların dökülmesi emrolunmuştur. İçkinin tamamen yasaklanması için İstanbul'daki Yeniçeri Ağası'na ferman yazılmış, fakat

---

475 BOA, HAT, 195/9720, 1204/1789.

476 Seyyar içki satıcıları, ayaklı meyhane.

477 BOA, HAT, 192/9402, 1204/1789.

478 Câbî Ömer Efendi, *Câbî Târihi*, 1, s. 22.

ahali yararına kapatılan meyhaneler, zamanla fermana aykırı olarak yeniden açılmışlardır. Meyhanelerin ve içki, şarap ve rakı satan yerlerin hemen kapatılması emrolunmuş, bu karara uymayanların ise cezalandırılacağı belirtilmiştir.[479]

Bazı durumlarda ise içki satışı evlerde gerçekleşmekte, bu mekânların meyhane olarak kullanıldığı görülmektedir. Ebubekir Paşa, Davud Paşa, Hekimzade Ali Paşa, Katib Muslihiddin ve Hacı Timur mahalleleri ahalisinin Dîvân-ı Hümâyun'a sundukları arzuhallerinde, Yeni Mahalle'de bir zimmînin kendi evinde içki yapıp sattığından şikâyet edilmektedir. Meyhanelerin bir daha açılmamak üzere kapatılması emredilmişken gayrimüslim mahallesi ahalisinden Mebto ve Vasil'in mahallede meyhane açmaya ve içki satmaya cesaret ettikleri belirtilmiştir. Bu meyhanenin derhal kapatılması emredilirken bu husus için Hazine'de bulunan Başmuhasebe Defterleri çıkarılmış ve incelenmiştir. Buna göre İstanbul içinde ve dışında bulunan Rum ve Ermeni milletlerine mahsus yetmiş dokuz adet şerbethane[480] ve koltuk, bir bir Başmuhasebe Defterleri'ne kaydedilmiştir. Bundan böyle yeni bir mahalde şerbethane açmaya ruhsat verilmeyeceği ve zikrolunan meyhanelerden başka, mahalle aralarında ve reaya hanelerinde içki satmaya cüret edenlerin hanelerinin kapatılacağı, bu işi yapan gayrimüslimlerin küreğe konulacağı bildirilmiştir. Esnafların bir hatası veya bir davası olursa, suçlu görüldüğü takdirde ilgili kanun gereği cezaya çarptırılacaklardır. Ayrıca yasal olarak içki ile uğraşan reayanın yeniçerilere, Bostaniyân-ı Hassa'ya ve diğer görevlilere vermekle mükellef oldukları vergileri zamanında ve eksiksiz ödedikleri takdirde, bu esnaflardan başka vergi talep edilmeyecektir. Bu hususa uymayan görevlilerin ise cezalandırılacağı belirtilmektedir.[481]

II. Mahmud döneminde, Bektaşi tekkelerinin yıkılmasına dair ferman ile birlikte şerbethaneler ve meyhanelerin kapatılması kararı da çıkmıştır. Meyhanelerin, şerbethane ve koltukların kapatılması hususunda Tersâne-i Âmire Emini, Bostancıbaşı Ağa ve Galata Voyvodası'na emirler verilmiştir.[482] II. Mahmud'dan sonraki dönemlerde de bir kapatma çabası görülmektedir. Fakat meyhaneler kapatılsa dahi, içki üretmek ve tüketmek için alternatifler her zaman geliştirilmektedir.

---

479 BOA, C.ZB, 16/772, 1211/1796.

480 Şerbethanelerin de içki imal edilen ve satılan yerler arasında sıkça adının geçmesi, bazılarının bilinen şerbet imalatının dışına çıktığına ve bunun da yasal olarak kayıt altına alınıp tanınır olduğuna işaret etmektedir. Öte yandan, bu dönemde şerbeti tatlandırmak için üzüm suyu kullanıldığı düşünülürse, bu dükkânlarda şarap satılıyor olması da olağan görülmektedir.

481 BOA, CB, 57/2819, 1224/1809.

482 BOA, HAT, 669/32648, 1242/1826.

Meyhanelerin kapatılması tabi ki halkın bir kesimini ekonomik olarak da etkilemiştir. Serasker Paşa'nın tezkeresine göre dükkânı kapatılan meyhane sahipleri, fakir ve ihtiyaç sahibi olduklarından ve Zecriye Emini Nuri Beyefendi'nin takdim ettiği bir kıta deftere göre meyhanelerden alınan aylık 5.235'er kuruşun 41.000'ini ödeyemeyeceklerinden meyhane ve koltuklarının açılmasını ve ruhsat verilmesini talep etmektedirler.[483] Bazı durumlarda bu ekonomik çıkmazın aşılabilmesi için meyhanelerin tekrar açılmasına veya taşınmalarına izin verildiği görülmektedir. Örneğin mahallelinin şikâyetine rağmen sadece bu yüzden kapatılmayan meyhaneler bulunmaktadır. Buna örnek olarak Sarı Demirci Mahallesi ahalisinin şikâyetine göre caminin yakınındaki Kanbu Hanı'nda bir şerbethane açılmış ve alenen içki satışı başlamıştır. Ahaliye göre akşamları burada oyun, çalgı ve içki âlemleri olmaktadır ve bu da halkın camide ibadetini engellemekte, içki içenler çocuklara kötü örnek olmaktadır. İslam'a göre kötülük yuvası olduğu belirtilen bu mekânların kapatılması ve yıkılması, bundan sonra da mahalle aralarına ve cami yakınlarına bu tür yerlerin açılmaması talep edilmiştir.[484]

Belgede bu şerbethanenin koltuk sınıfında olduğu[485] ve bu gibi yerler mukataa[486] olarak verildiğinden devlete pek çok vergi borçları bulunduğu belirtilmiş, kapatılmasının doğru olmayacağı yönünde ilgili maliye kaleminin görüşüne yer verilmiştir.[487]

Kapatmalar mekânın yıkılması ile sonuçlansa bile, pek çok kez meyhane sahibinin başvurusu ile tekrar açılabilmektedir. Bâb-ı Âli'ye sunulan bir arzuhale göre, Beyoğlu'nda Çukur'da bulunan Karo Meyhanesi de diğer meyhaneler gibi kapatılmış, Karo'nun hanesine ek olarak yaptığı bu meyhane yıkılmıştır. Bu kişi evinin bitişiğindeki bahçesine yeniden bir meyhane inşa etmek istemekte ve ruhsat talep etmektedir. Bunun için kayıtlara müracaat olunmuş ve içki muhassılı Nuri Bey'e danışılmıştır. Alınan cevapta dilekçe sahibinin başvurusunun kabul edildiği ve tarif ettiği bahçeye bir meyhane inşa edebileceği söylenmiştir.[488]

Yorgi, Dimitraki, Estefan ve Ulemina'nın arzuhaline göre ise Yedikule dışında işlettikleri Ormanoz adındaki şerbethaneleri, mahallede inşa olunan mirî debbağhanesine katılmıştır. Gediğin başka bir mahale nakil olunmadığını belirten bu kişiler, zecriye muhassılına sorulduktan sonra şerbethane gediğinin Yenikapı

---

483 BOA, HAT, 639/31486, 1242/1826.

484 BOA, CB, 39/1944, 1233/1817.

485 Bu durum, bu mekânda içki satışının yasal olduğuna ve meyhane gibi işletildiğine işaret etmektedir.

486 Kira karşılığında.

487 *A.g.e.*

488 BOA, CB, 37/1838, 1233/1817.

dışına nakledilmesini ve burada bir şerbethane açılmasına izin verilmesini istemektedirler. Belgede, gediğin Yenikapı dışına naklinin uygun görüldüğü ve eski aylığı 200 kuruşun 300 kuruşa çıkarıldığı görülmüştür.[489]

Salma Tomruk yakınlarında Kariye-i Ali Paşa-i Atik Mahallesi sakinlerinin şikâyetine göre ise sahabelerin mezarına yakın yerde reaya taifesi şerbethane tesis etmişlerdir. Bundan ötürü "bir takım sefih kimseler" mahalle aralarında "edepsizce hareketlerde" bulunmaktadırlar. Bu şikâyet üzerine kayıtlara bakılmış ve sur içinde, Edirnekapı civarında meyhane bulunmadığı tespit edilmiştir. İstavraki'nin, oğlunun yardımıyla iki adet meyhane açtığı, "rezil ve eşkıyalar"ın burada toplandığı, "Kıpti taifesinin bile" burada bir araya gelip sarhoş olduğu söylenmektedir. Adı geçen mahallelerde edepsizce ve sarhoşça dolaşanların, Müslümanları camilere gitmekten alıkoydukları ve başka kötülükler de yaptıkları iddia edilmektedir. Bu meyhanelerin kapatılması İstanbul Kadısı'na bir ilam ile bildirmiştir. Yine Fatih bölgesindeki Karaman civarında yeniden inşa olunan türbe ve imaret çevresinde, Dimitri adlı bir kişinin bir kapılı şerbethanesi kapatılmış ve Dimitri mağdur olduğunu bir arzuhal ile belirtmiştir. Söz konusu şerbethanenin, Salma Tomruk civarındaki hanesine nakledilmesini isteyen Dimitri'ye, şerbetçi esnafının oluru ve Yeniçeri Ağası'nın izni ile olumlu cevap verilmiştir. Dimitri'nin Başmuhasebe'ye kayıt ve sureti yenilenmiş, Yeniçeri Ağası tarafından bir yazıcı, Mimar Ağa tarafından da bir vekil keşif için görevlendirilmiştir. Fakat bu heyet söz konusu şerbethaneye varamadan, kadın erkek 200 kadar mahalleli buraya hücum etmiş ve içerisindeki eşyaları sokağa atmışlardır. Bu olaydan sonra mahalleli bir de arzuhal takdim etmiştir. Her ne kadar burada bir meyhane açılmasının sakıncalı olmadığı tespit edilmiş olsa da mahallenin bu tavrı ve ısrarı sonucu Dimitri'nin gediğinin başka bir mahalleye nakledilmesine karar verilmiştir.[490] Anlaşılan o ki halk burada meyhane istemezken devletin buna izin verdiği de görülmektedir.

Kapatılan meyhanelerin veya içki satan dükkânların tekrar açılması ancak kayıt altında ve yasal konumda olanlar için mümkündür. Maria isimli bir şerbethane sahibinin arzuhaline göre, Büyük Ayasofya Vakfı'ndan Balıkpazarı Kapısı dışında, Yahudiler sokağında malik ve mutasarrıf olduğu bir kapılı bozahanesinde Arnavut şerbeti satmakta, asla içki ve buna benzer içecekler satmamaktadır. Buna rağmen çevredeki zimmî şerbethane ustaları, sırf garazından dolayı arak ve hamr satımına mani olduğu iddiası ile kendisini rahatsız etmiştir. Yirmi iki aydan beri

489 BOA, CB, 101/5042, 1233/1817.

490 BOA, HAT, 278/16369, 1230/1814.

kapalı dükkânı yüzünden perişan olduğunu ifade eden Maria, başka bir geçim kaynağı olmadığını belirtmekte ve bozahanesinin açılması için merhamet dilenmektedir. Defalarca benzer dilekçeler veren Maria'nın şerbethanesini kanunlara aykırı bir şekilde işlettiği tespit edilmiş ve kendisine bir yardım yapılmasının uygun olmadığı kararlaştırılmıştır.[491]

Her ne kadar kapatmalar başarılı olamasa da meyhanelerin kayıtları ciddiyetle tutulmuştur. Bu kayıtların tutulmasına ve kapatmalara ilişkin II. Mahmud'a ait bir Hatt-ı Hümâyun şöyle başlamaktadır:

> "Benim vezirim,
>
> İşbu takrîrin ve defterler manzûr ve ma'lûm-ı hümâyûnum olmuşdur. Vâkı'a bu meygerdeler hasbe'l-vakit ve'l-hâl bi'z-zarûr bakılamadan ifrât çoğaldı ve bu cihetden dahi envâ'i fısk ve fesâdât eksik olmayacağı bâhirdir ancak semt semt mevki'ine göre tâ'ife-yi re'âyâya kifâye edecek mikdârı terk olunacaklar kimlerin olduğu bilindikden sonra icrasına bakılması lâzım gelür ana göre takririnizde beyân olunduğu üzere bu husûsa 'ale'd-devâm me'mûrlar tarafından dikkat ve ihtimâm ve sendahi tahkîk ve taharrisine gayret-i tam ederek mertebe-yi tesâmüh ve tekâsülleri gelür ise derhâl lâzım gelen te'dîblerini icrâ eyleyesin." [492]

Hatt-ı Hümâyun'un devamında, İslam kanunları gereği şarap, rakı gibi içkiler gayrimüslimlere ait rızk olduğundan, İstanbul'da onlara yetecek kadar meyhane olması gerekirken, ocak ağalarının ve diğer zabitlerin, buralardan gelir elde ettikleri için işin din tarafını düşünmediklerinden yakınılmaktadır. Dolayısıyla bunlara ruhsat verildiği ve sayılarının çoğaldığı, bayramlar dışında tamamen açık oldukları ve "reaya taifesinin pervasızca ve edepsizce gidip" (hatta Müslümanların bazılarının da buralarda) içki içtikleri bildirilmektedir. İçki içen Müslümanların engellenmesi ve sürgün edilmesi mümkün olmadığı gibi, sokakta içkili yakalandıkları takdirde tutuklanıp cezalandırılmalarının da mümkün olmadığından yakınılmış ve bu cihetle İstanbul'un her tarafında içki tüketiminin yayıldığı iddia edilmiştir.[493]

Meyhanelerin diğer dükkânlar statüsüne geldiği, hatta bazılarının gediklerinin 15.020'şer kuruşa kadar alınıp satıldığı ve bu suretlerin halka ruhsat gibi

491 BOA, CB, 70/3491, 1233/1817.

492 BOA, HAT, 488/23958, 1240/1824.

493 *A.g.e.*

gösterildiğinden bahsedilmiştir. Mülkî ve dinî sakıncalar doğuran bu durumun ortaya çıkmasına neden olanların yeniçeriler olduğu iddia edilmiştir. Bektaşi tekkeleri ve kahvehanelerin yıkıldığı, "kötülük yuvası olan içki mahalleri"nin de bundan sonra kendi haline terk olunmasının caiz ve uygun olmayacağı belirtilmiştir. Bunların kapatılması için reaya taifesine yetecek miktar verilmeli ve "hilafet merkezi" bu "kabahatler"den temizlenmelidir. Şarap ve rakı zecriyeleri mahallerde tahsil edilse ve meyhaneler azalacağı için zecriye hâsılatında zarara uğransa dahi "şeriatın namusunu korumak" gerekmektedir. Bunun için Tersâne-i Âmire Emini Efendi, Bostancıbaşı Ağa ve Galata Voyvodası ile müzakere edilmiştir. İstanbul surlarının içinde ve dışında, Üsküdar, Boğaziçi, Galata, Beyoğlu taraflarında sayısı 500'ü geçmiş olan meyhanelerden semt ve mevkiine göre bir iki tanesi bırakılmış, diğerlerinin ve özellikle de han içerisinde bulunan meyhanelerin hepsinin ocakları yıkılmış, imalat aletlerini ortadan kaldırmak için Serasker Paşa ve İzzet Mehmed Paşa tarafından memurlar tayin edilmiştir. Yıkılacak meyhanelerin sahiplerine merhametsizlik edilmemesi için, Başmuhasebe'de kayıtlı ve kayıtsız toplam gediklerden kalanların gediklerine nakil ve ilave ettirilmesi sağlanacaktır. Bostancıbaşı ve Galata Voyvodası'na hitaben yazılacak buyruklarla ocakları yıkılan meyhanelerin bundan sonra sahipleri tarafından başka bir şey olarak kullanması, asla bir daha meyhane olarak işletilmemesi ve içki satılmaması tembihlenecektir. Bırakılan meyhane sayısından fazlası bulunmayacak, "bunlara dahi reaya taifesi edepsizce girip eğlenmeyerek ırz ve edepleriyle gireceklerdir, bakkal dükkânından şey alır gibi alacaklarını alıp derhal çıkacaklardır". Bir Müslümanın meyhanelere girip çıktığı görülür ise bu kişi zabit tarafından derhal cezalandırılacak, bu işte gevşeklik gösteren memurlar da cezaya tabi tutulacaklardır.[494]

Sorun elbette ki meyhaneler ile sınırlı değildir, meyhane statüsünde olmayan bazı dükkânlar da el altından içki satmaktadır. Galata ve civarında Frenk işi şekerleme yapan dükkânların, birkaç seneden beri denetimsizlik nedeniyle içlerine odalar yaparak içki türü olan "anberiye, ark, boniç ve rom denilen şeker ruhu gibi şeyler" sattıklarından şikâyet edilmektedir. "Bu bahane ile dükkânlarına reziller ve misafirler toplanmaktadır." Yapılan araştırmalar sonucunda bu mekânlarda, çeşitli kavgalara sebebiyet verecek şekilde kumar oynayan ve fuhşa cüret eden kişiler bulunduğu görülmüştür. Durumun İslam'a aykırılığı göz önüne alınarak bu dükkânlarda bunun gibi içkilerin bulunmaması ve satılmaması hususunda irade çıkarılmıştır.[495]

---

494 *A.g.e.*

495 BOA, C.ZB, 1173, 1237/1821.

KENTSEL TOPOGRAFYA VE MEYHANELER

Geç 18. ve erken 19. yüzyıl meyhanelerine dair verilerin büyük çoğunluğunu Zecriye Defterleri oluşturmaktadır (bkz., Tablo 6). Her ne kadar zecriye kayıtları düzenli tutulmuşsa ve bu hususta pek çok defter bulunsa da, kayıtların yapısı nedeniyle bunların hepsinden meyhaneleri tespit etmek mümkün değildir. Pek çok defterde semt, kişi adı ve ay ay tahsil edilen müskirat vergisi ve zecriyenin miktarları bulunmakta, yalnızca bazıları mekânın niteliğine işaret etmektedir. Yine de çeşitli defterlere bakarak, İstanbul'un hangi bölgelerinden zecriye alındığını belirlemek mümkündür. Bunlar Galata, Beyoğlu, Tatavla, Beşiktaş, Ortaköy, Kuruçeşme, Arnavutköy, Bebek, Hisar, İstinye, Emirgan, Yeniköy, Tarabya, Büyükdere, Sarıyer, Beykoz, Çengelköy, Kuzguncuk, Üsküdar-Selamsız, Üsküdar-Yeni Mahalle, Kadıköy, Hasköy, Fener, Balat, Balıkpazarı, Langa, Samatya, Kumkapı ve Topkapı'dır (Şekil 35).[496]

Maliyeden Müdevver tasnifindeki belgelerde ise İstanbul'a gelen içki miktarları ve bunları alanların isimlerine ulaşmak mümkündür. Fakat bunların meyhanelere mi yoksa evlere mi alındığı, bu mekânların nerede olduğu bu belgelerden çıkarılamamaktadır.[497] 19 no.lu nüfus defterinde ise Samatya ve Yedikule civarında meyhane sahiplerinin isimleri ve bu kişilerin fiziki olarak tarifleri vardır.[498] Ne yazık ki buradan da meyhanelerin kent içindeki dağılımlarını çıkarmak mümkün olmamıştır. Bu bağlamda, meyhanelerin İstanbul'daki dağılımını tespit etmek için semtlerine göre meyhane sahiplerinin sıralandığı Maliye Nezareti Vâridât Muhasebesi Defterleri ile Bâb-ı Defterî Başmuhasebe Zecriye Kalemi Defterleri kullanılmıştır.

1794 tarihli bir zecriye defterinde Boğaziçi, Beşiktaş, Çengel, Fener, Üsküdar, Kuzguncuk, Hasköy, Yeniköy, Balat, Büyükdere'deki meyhaneler sıralanmıştır. Buna göre Beşiktaş'ta 6, Çengel'de 12, Fener'de 46, Üsküdar'a bağlı Selamsız'da 4 ve Yeni Mahalle'de 12, Kadıköy'de 7, Kuzguncuk'ta 8, Hasköy'de 4, Yeniköy'de 41, Balat'ta 5, Büyükdere'de 10 meyhane bulunmaktadır. Bu defterde Ortaköy Yahudilerinin imal ettikleri içkiden alınan vergilerin de listelendiği belirtilmiş, fakat bu sayfalara ulaşılamamıştır.[499]

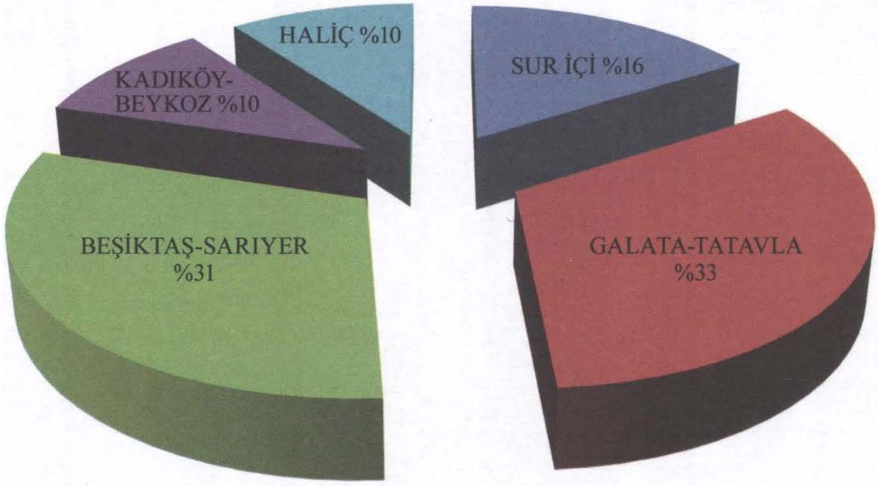
---

496 BOA, D.BŞM.ZCR.d., 20469, 1245/1829; D.BŞM.ZCR.d., 20503 [t.y.]; D.BŞM.ZCR.d., 20485 [t.y.]; D.BŞM.ZCR.d., 20524, 1253/1837; D.BŞM.ZCR.d., 20555 [t.y.]; D.BŞM.ZCR.d., 20446, 1241/1826; D.BŞM.ZCR.d., 20472, 1246/1830; D.BŞM.ZCR.d., 20289, 1209/1794; KK.d., 5490/009 [t.y.].

497 İstanbul'daki iskelelerdeki içki teslimatı için bkz., BOA, MAD.d., 6846, 1234; MAD.d., 6854, 1239; MAD.d., 6855, 1238; MAD.d., 15744, 1228; MAD.d., 22851, 1261; MAD.d., 22929, 1247.

498 BOA, NFS.d., 19, 1247/1832.

499 BOA, D.BŞM.ZCR.d., 20289, 1209/1794.

Şekil 36: İstanbul'da bulunan meyhanelerin dağılımı, 19. yüzyıl başı (Işıl Çokuğraş, 2013 [BOA, D.BŞM.ZCR., 20485 temel alınarak hazırlanmıştır]).

19. yüzyılın başında İstanbul'da, sayısı 500'ün üzerindeki meyhanelerin üçte birinin Galata-Beyoğlu-Tatavla bölgesinde yer aldığını tespit etmek mümkündür. Yaklaşık üçte biri ise Beşiktaş-Sarıyer arasındaki sahil bölgesinde bulunmaktadır. Bu bölgeleri ise sur içi, Haliç ve Kadıköy-Beykoz sahil şeridi izlemektedir (Şekil 36).[500]

Bu döneme ait belgelerde, mevcut meyhaneler kadar kapatılmış olanlar da görülmektedir. Belgeler bir arada değerlendirildiğinde bu sayıların sürekli değiştiği anlaşılmaktadır. Ayrıca pek çok belgede kapalı kalması ve kayıtlarının silinmesi gereken mekânların ayrı ayrı ele alındığı da görülmektedir. Bu ayrım, bir meyhane veya şerbethanenin gediğinin taşınabilir olmasından kaynaklanmaktadır. Bir semtte mekânı kapatılan biri bu mekânın gediğini başka bir semte taşıyarak burada bir meyhane açabilmekte, fakat kaydı silindiği takdirde bu hakkını da kaybetmiş olmaktadır.

İstanbul kapılarının içinde ve dışında bulunan büyük küçük şaraphanelerin dükkâna dönüştürülmesine ilişkin Bâb-ı Defterî Başmuhasebe Zecriye Kalemi Defteri'ne göre Samatya, Yedikule, Hacı Kadın Mahallesi, Topkapı, Bayezid Ağa Mahallesi, Langa Beyi Mahallesi, Kumkapı, Unkapanı, Fener Kapısı, Balat Kapısı ve bazı hanlarda 62 adet dönüşecek şaraphane bulunmaktadır. Bunlardan başka reayanın ambarlarındaki içki ve benzeri maddelerin yalnız reayaya satılması için izin verilen şaraphaneler de bahsi geçen mahallerdedir ve 27 adettir.[501]

500 BOA, D.BŞM.ZCR.d., 20485 [t.y.].

501 BOA, D.BŞM.ZCR.d., 20446, 1242/1826.

KARAAĞAÇ
HASKÖY
TATAVLA
BALAT
BEYOĞLU
CİBALİ
GALATA
UNKAPANI
TOPKAPI
BALIKPAZARI
LANGA
KUMKAPI
SAMATYA
Plaine de Daoud-Pacha
PROPONTIDE OU
PLAN
CONSTANTINOPLE
TANT EN EUROPE QU'EN ASIE,
Par FR. KAUFFER Ingénieur alors attaché à

Şekil 35: İstanbul'da meyhanelerin bulunduğu semtler, 18. yüzyıl sonu (Işıl Çokuğraş, 2013. Kauffer, "Plan de la ville" üzerine).

Aynı belgede, Galata bölgesindeki şaraphanelerin bulundukları yerler ve adetleri detaylı olarak verilmektedir. Galata Sarayı'ndan Taksim'e kadar 23 şaraphane bulunurken yine Galata ve civarında mevcut küçük ve büyük meyhanelerden, ferman gereği dükkâna dönüştürülecek meyhanelerin sayısı 7'dir. Beyoğlu Voyvodası konağı önünden Papas Köprüsü'ne varıncaya kadar, İngiliz Sarayı sırasının sol tarafında 24, Beyoğlu'ndaki Çukur'da 9, Tatavla'da 29, Sakız Ağacı'nda 5, Taksim arkasındaki Tarlabaşı'nda 4 adet şaraphane vardır. Bu belgeye göre Galata civarındaki toplam şaraphane ve meyhane sayısı 135 iken, şaraphane sayısı 33'tür. Dönüştürülecek söz konusu şaraphanelerden başka 27 adet şaraphaneye, ambarlarındaki içkinin halka satışı için izin verilmiştir.[502]

Ayrıca Beşiktaş'ta 10, Ortaköy'de 16, Kuruçeşme'de 5, Bebek'te 2, Arnavutköy'de 29, Rumelihisarı'nda 15, İstinye'de 22, Tarabya'da 20, Büyükdere'de 18, Sarıyer'de ise 9 şaraphane bulunmaktadır. Hasköy'de 28, Karaağaç'ta 18, Balat Kapısı dışında 5, Cibali'de 2, Unkapanı'nda 1, Balıkpazarı'nda 2 olmak üzere Haliç'te 56 adet dönüştürülecek şaraphane vardır. Anadolu yakasında ise Beykoz'da 3, Kadıköy'de 8, Üsküdar Yeni Mahalle'de 19, Üsküdar Selamsız'da 6, Kuzguncuk'ta 11 ve Çengelköy'de 8 olmak üzere 55 adet şaraphane olduğu belirtilmiştir. Beşiktaş-Sarıyer, Beykoz-Üsküdar ve Kadıköy, Hasköy-Karaağaç arasındaki dükkâna dönüştürülecek şaraphanelerin sayısı toplam 257'dir. Beşiktaş'ta ve diğer adı geçen semtlerde dönüştürülecek bu şaraphanelerden başka, ambarlarındaki içkinin halka satılması için izin verilen şaraphanelerin sayısı 61'dir.[503]

1829 tarihli bir zecriye defterine göre ise İstanbul sur içinde gedikli Rum ve Ermeni meyhaneleri 89 tanedir ve daha önce iki tanesinin de kaydı silinmiştir. Kapalı olan meyhanelerin sayısı ise 43'tür ve bunlardan 37'sinin açılması düşünülmektedir. Bu deftere göre, padişah iradesiyle toplam 44 meyhane açılmasına izin verilmiştir. Balat, Tekfur Sarayı, Mahkeme Altı, Balıkpazarı ve Cibali'deki meyhaneler 31 tanedir ve bir tanesinin kaydı daha önceden silinmiştir. Yahudilere ait bu meyhanelerden kalan 30 meyhanenin ise şimdilik 13 tanesinin açık kalması uygun görülmüştür. Hasköy, Piripaşa ve Galata'da yine Yahudilerin işlettiği 25 adet meyhane bulunmaktadır fakat bunlardan sekiz tanesinin açık kalmasına karar verilmiştir. Hasköy'de, Halıcıoğlu sınırında Rum ve Ermenilere ait 24 adet meyhane bulunmaktadır ve bunların da 11'i açıktır. Beşiktaş'tan Sarıyer'e kadar uzanan bölgede Rum, Ermeni ve Yahudilere ait 170 adet meyhanenin yalnızca

502 *A.g.e.*

503 *A.g.e.*

40'ı açıktır. Kadıköy'den Beykoz'a kadar 57 adet Rum, Ermeni ve Yahudilere ait meyhane bulunmaktadır ve bunların 18 tanesinin açık kalması uygun görülmüştür. Beyoğlu ve Tatavla'da Rum ve Ermenilere ait olan meyhaneler 118 adetken, bunların 91'inin açık kalması uygun bulunmamıştır. Galata'da ise yine Rum ve Ermenilere ait toplam 40 meyhanenin 17'si açıktır. Bu deftere göre 1829'da tüm İstanbul'da toplam 554 meyhane bulunmaktadır. Bunlardan üçünün kaydı silinmiş, 336'sının ise şimdilik açık kalması münasip görülmemiştir.[504]

1830 tarihli bir Bâb-ı Defterî Başmuhasebe Zecriye Kalemi Defteri'ne göre İstanbul'da gedik olarak bulunan Ermeni ve Rum meygedeleri 87 adettir ve bunlardan altı tanesi kapalı kalacaktır. O an açık olanların sayısı 81'ken kapalı kalması ve kayıtlarının silinmesi gereken şerbethane sayısı 11'dir. Açılması için müracaat olunan şerbethane sayısı ise 11'dir.[505]

Bu deftere göre Galata'da mevcut Rum ve Ermeni meyhanelerinin sayısı 44'tür. Bunlardan beş tanesinin kaydının silinmesine karar verilmiştir ve açılması için müracaat edilen şerbethane ve koltukları 21 tanedir. Beyoğlu ve Tatavla'da mevcut Rum ve Ermeni meyhanelerinin sayısı ise 118'dir, 17 tanesinin kayıtlarının silinmesine karar verilmiştir. Yine aynı yerde açılması talebinde bulunulan şerbethane ve koltuk sayısı ise 74'tür.[506]

Aynı defter Hasköy'de ve Galata'da 37 Yahudi meyhanesi bulunduğunu bildirmektedir. Burada kayıtlarının silinmesi gereken meyhane sayısı 20, kapalı kalan sayısı 1, açılması istenilen meyhane sayısı ise 8'dir. Hasköy'de, Halıcıoğlu sınırında Rum ve Ermeni meyhanelerinin sayısı 21'dir. Halıcıoğlu'nda ve Hasköy'de birer meyhanenin kaydının silinmesi gerekmektedir. Burada yeniden açılması için talepte bulunulan şerbethane ve koltukların sayısı 9'dur.[507]

Beşiktaş'tan Sarıyer'e uzanan alanda ise Ermeni, Rum ve Yahudilere ait meyhanelerinin sayısı 177 olarak verilmiştir. Bunun 10 tanesinin kayıtlarının silinmesi uygun görülmüştür. Kapalı olarak kalan meyhane sayısı 27'dir. Yine aynı yerde açılması istenilen şerbethane ve koltukların sayısı ise 101'dir.[508]

Kadıköy'den Beykoz'a kadar Ermeni, Rum ve Yahudi meyhanelerinin sayısı 70, kayıtları silinen meyhane sayısı 11'dir. Üsküdar Yeni Mahalle'de mevcut ve kayıtları silinecek olan şerbethane ve meyhanelerin sayısı da 11'dir. Aynı yerde

---

504 BOA, D.BŞM.ZCR.d., 20469, 1245/1829.

505 BOA, D.BŞM.ZCR.d., 20472, 1246/1830.

506 *A.g.e.*

507 *A.g.e.*

508 *A.g.e.*

açılması talep edilen şerbethane ve koltukların miktarı 41'dir. Bu deftere göre İstanbul'daki toplam meyhane sayısı 589; kayıtları silinmesi gereken 67, kapalı kalması gereken ise 42'dir.[509]

Tarihsiz bir Bâb-ı Defterî Başmuhasebe Zecriye Kalemi Defteri'nde ise, İstanbul'da meyhane işletme ruhsatı olan Hıristiyan ve Yahudi meyhanecilerin isimleri belirtilmiştir. Bu belgeye göre İstanbul'da Hıristiyanlara ait 119, Yahudilere ait 77, toplamda 196 adet meyhane vardır.[510] 1838 tarihli başka bir belge bu sayıları doğrulamakta ve bunların 35'inin sur dışında, 113'ünün ise sur içinde olduğunu bildirmektedir.[511] Ayrıca 1844–48 yılları arasında Hasköy, Tatavla, Beyoğlu'ndaki meyhaneler ve burada kalanları semt semt listeleyen Maliye Nezareti Vâridât Muhasebesi Defteri'ne göre Hasköy'de 30, Tatavla'da 23 ve Beyoğlu'nda 50 meyhane bulunmaktadır.[512] Bu dönemde İstanbul'da işlemekte olan meyhane sayısının yarının altına indiği görülmektedir. Zaten sayının sürekli değişmesi, meyhanelerin maruz kaldığı açma-kapatma gerilimini de net bir biçimde ortaya koymaktadır.

Belgelerdeki vergi miktarından yola çıkılarak hangi bölgelerde daha çok içki satışı yapıldığını da tespit etmek mümkün olabilir. Fakat aynı belgeler, maalesef burada mekânı kullananların sayısını belirlemek açısından bir veri oluşturamamaktadır. Bir belgede ise Hasköy, Tatavla, Beyoğlu'ndaki meyhanelerin içinde yatanların da tasvir edildikleri, haklarında çok detaylı bilgiler verildiği görülmektedir.[513] Burada kalanların meyhanede çalışanlar olduğu düşünülürse meyhanelerin hizmet verdiği kişi sayısına dair bir fikir yürütmek de mümkün olabilmektedir, fakat bu sayıların çalışanlar değil kalanlar olması, kesin bir kanı oluşturmaya engel olmaktadır.

Ayrıca, ne yazık ki müşterilerin niteliği hakkında da bir bilgi edinmek mümkün gözükmemektedir. Bu konuda elimizde, sadece bazı geç dönem anlatıları bulunmaktadır:

> "Meyhanelerin 'müdavim' yapısını, daha çok bulundukları semtler ortaya koyardı. Yeniçeriler, kalyoncular, topçular ve esnaf çevre meyhanelerin müşterileriydi. 'Dayı' denilen yeniçeri akşamcıları en itibarlı müdavim-

---

509 *A.g.e.*

510 BOA, D.BŞM.ZCR.d., 9557 [t.y.].

511 BOA, ML.VRD.d., 66, 1254/1838.

512 BOA, ML.VRD.d., 4984, 1260–65 /1844–48.

513 *A.g.e.*

lerden sayılırdı. Onlar gel geç değil, sürekli olarak beklenen akşamcılardı. Kasımpaşa'dan Fındıklı ve Salıpazarı'na uzanan meyhaneler, tersaneliler ve topçuların, Haliç'in üst kesimi ise kayıkçılarındı... Museviler, Ermeniler, Rumlar, Hristiyan Arap uşakları ile keferenin cümlesi Galataya çöreklenmişti. Ama çöreklenmenin de bir biçimi, adabı var. Öyle şekli şemali bozuk, hamal dellak makulesi ile baldırı çıplak pırpırı külhaniler için 'Gedikli meyhaneler' kolay kapak atılacak mekanlardan değil... Belki, akşamcıların henüz gelmediği zamanlarda kapıdan şöyle bir baktıktan sonra, ayakta hemen bir tek atıp, toz olmaları mümkün... Çünkü ayak takımının uğrayacağı yer 'ayaklı meyhane'dir."[514]

Galata'nın dışında Balıkpazarı da kayıkçı, mavnacı, arabacı, beygir sürücüsü, hamal, tellak ve daha geç dönemlerde de bahriyelilere hizmet eden meyhaneleri ile ünlü bir semttir. 1950'li yılların sonlarında kaldırılmış olan Balıkpazarı'nın, Fatih döneminden beri aynı işlevi sürdürdüğü bilinmektedir. Burada pek çok balıkçı dükkânının bulunmasının yanı sıra gedikli meyhaneler de vardı. Balıkpazarı meyhanelerinin parlak dönemi 1908 meşrutiyetinde sönmüş, Koçu'nun ansiklopedisini hazırladığı 1927–30 aralığında ise burada yalnızca dokuz meyhane kalmıştır.[515] İstanbul'da Osmanlı döneminden önce de hizmet etmiş meyhanelerin sonuncusu Lavirentos meyhanesi ise 1943'te yıkılmıştır.[516]

Balıkpazarı, Fatih dönemi'nin Şair Melihi gibi ünlü ayyaşlarına da ev sahipliği yapmıştır. Her tabakadan müşterisi olan bu mekânlar Rum, Ermeni, Musevi, Kıpti saz takımları ve kimi zaman cinayetle sonuçlanan olayları ile ünlüdür.[517] "Çaylak" lakabıyla ünlü Mehmet Tevfik Bey'in *Meyhane yahut İstanbul Akşamcıları* eserinde isimlerini verdiği üç Balıkpazarı meyhanesinin (Kafesli, Hançerli, Yahudi), kendisinin devrine kadar kalabilmiş son büyük gedikli selâtin meyhaneleri olduğu anlaşılmaktadır. Abdülaziz döneminde (1861–1876) yaşadığı tahmin edilen Âşık İbrahim, "Balıkpazarı Destanı"nda on sekiz meyhane saymaktadır: Taşmerdiven, Topuklu, Altınoluk, Hançerli, Zından, Cellâd, Kafesli, Camekân, Yahudi, Folluk, Mecnun, Ferhad, Şadırvan, Çadır, Bağçeli, Nesim, Tandır ve Dalyan. İlginç bir biçimde Tevfik Bey, bu meyhanelerin bir kısmını başka semtlerde vermiştir.[518] Âşık İbrahim, "Balıkpazarı Destanı"nda burayı şöyle betimlemektedir:

514 Ergun Hiçyılmaz, *Eski İstanbul Meyhaneleri ve Alemleri*, Pera Orient, İstanbul, 1992, s. 16.

515 Reşad Ekrem Koçu, "Balıkpazarı", *İstanbul Ansiklopedisi*, 4, s. 2023.

516 Reşad Ekrem Koçu, "Galata Meyhaneleri", *İstanbul Ansiklopedisi*, 11, s. 5917.

517 Reşad Ekrem Koçu, "Balıkpazarı Meyhâneleri", *İstanbul Ansiklopedisi*, 4, s. 2029.

518 *A.g.e.*, s. 2029.

"İstanbulda attım bahtıma zarı
Çıkdı karşımıza Balıkpazarı
Değmesin üstüne kem göz nazarı
Minelkadim cihan üzre adı var

Bu benderi tekfur kurdu kuralı
Her sokak meyhâne iki sıralı
Görse pesend ider frenk kıralı
Her birinin bir isimle yâdı var

Biri *Taşmerdiven* biri *Topuklu*
Birinin adı *Altınoluklu*
Lonca sokağıdır *Hançerli* yolu
Ardında *Zından*'ı hem *Cellâd*'ı var

Kafesli, Câmekân, Yahudi, Folluk
Balıkpazarına mahsus bu bolluk
Onbeşden fazladır gedikli koltuk
Mecnun'u var hem dahi *Ferhâd*'ı var

Şadırvan yanında kurulmuş *Çadır*
Bağçeli denilen vakfı sultandır
Anın karşısında *Nesim*'le *Tandır*
Dalyan'ın cümleden üstün tadı var

Meyhâne lâfında vardır letâfet
Her birin içinde kaç çeşmi âfet
Göz göze muhabbet diz dize ülfet
İzin vermiş koskoca bir kadı var..."[519]

Bu belgelerden ortaya çıkan tabloda, meyhane ve şaraphanelerin, başta Galata ve Hasköy olmak üzere Haliç'te, iskelesi olan Boğaz köylerinde ve İstanbul'un deniz kapılarında yoğunlaştığı görülmektedir. Fakat özellikle şikâyet belgelerinin işaret ettiğine göre, İstanbul'un sur içinde ve hatta Müslüman mahallelerinde bile içki satılan, meyhane gibi işletilen yerler olduğu bilinmektedir. Örneğin, "Yedikule dışında salhane,[520] debbağhane, mumhane ve 30 aded çeşitli dükkânlar ile iki aded cami, bir aded türbe ve karakolhaneden ibaret" Fatih Sultan Mehmed

519 *A.g.e.*, s. 2029–2030.

520 Et kesim yeri.

Mahallesi; kasap, debbağ, mumcu, diğer esnaf ve fukaraların arzuhaline göre, çeşitli dükkânların aralarındaki ahırlar ve gediksiz mahaller İngiliz ve Fransızlara kiraya verilmekte ve buralarda içki satılmaktadır. Bu durumun günden güne arttığı ve mahalleye zarar verdiği belirtilirken bunların mahalleden çıkarılması istenmektedir.[521] Benzer eylemlerin, toplumun farklı gruplarına hakların verildiği Tanzimat sonrasında arttığını iddia etmek yanlış olmaz.

Özellikle Mahmutpaşa'daki han meyhanelerinin bazılarının Tanzimat sonrasında ünlendikleri ve uzun süre de bu ünü korudukları görülmektedir. Mehmet Tevfik, Mahmutpaşa'daki Çorapçı Hanı, Kürkçü Hanı, Valide Hanı, Mercan'da Ali Paşa Hanı ile Tavukpazarı'ndaki Saraç Hanı, Bakla Hanı, Yağlıkçı Hanı, Vezir Hanı meyhanelerine değinmiştir.[522] Ayrıca Ahmet Rasim de Tavukpazarı'ndaki Saraç Hanı meyhanesinden söz etmektedir.[523]

Galata'daki Arapoğlu (Arap Todori) Meyhanesi, özellikle III. Selim döneminde denizcilerin barınağı olarak ünlenmiştir. Her türlü kavga ve kapışmanın mekânı olan meyhane, aynı zamanda bir soygun yatağı olarak da anılmaktaydı. Kalyoncu neferlerinin de müşterileri arasında olması ile Arapoğlu, Akdeniz'de ticarete başlayacak kadar para kazanmıştır. Gemilerindeki soygun ve cinayetler sonucunda Arapoğlu ve adamları Tersane Meydanı'nda asılmış, meyhane de kapanmıştır. 1880–90 tarihlerinde Samatya'nın ünlü meyhanesi ise Büyük Kuleli'dir. Yenikapı'dan Langa'ya, Kumkapı'dan Narlıkapı'ya kadar müşterisi vardır.[524]

Burada incelenmiş belgelerden, muhtemelen 18. yüzyılın sonlarında sayıca artmış meyhanelerin 19. yüzyıl başında sınırlandırılmaya çalışıldığı görülmektedir. Muhtemelen Paris ve Londra'da olduğu gibi kentte ticaretin artması, bu tip mekânların artışını da beraberinde getirmiştir.[525] Bu mekânların sadece içki içilen değil, aynı zamanda bir grup için ticaretin ve iletişimin yeri olduğunu da unutmamak gerekir. Bu nedenle meyhanelerin, ağırlıklı olarak Galata'da ve kentin ticari iskelelerinin çevrelerinde olması doğaldır.

---

521 BOA, A.{DVN.d., 37/6, 1264/1847.

522 Tevfik, *İstanbul'da Bir Sene.*

523 Ahmet Rasim, *Muharrir, Şair, Edip*, Tercüman 1001 Temel Eser, İstanbul, 1980.

524 Hiçyılmaz, *Eski İstanbul Meyhaneleri ve Alemleri*, s. 75–76.

525 Avrupa'da 18. yüzyıl, taverna işletmecilerinin yüzyılı olmuştur. Bu yüzyılın ortalarında Paris'te yaklaşık 3.000 içki mekânı, Londra'da ise 8.000 kadar birahane bulunmaktaydı ve tüccarlar aynı zamanda bu hanlarda/tavernalarda yatmaktaydılar. Bunların, İngiliz "inn"leri, Fransız "hotel"leri ya da Alman "Gasthof"ları gibi daha elit bir gruba hizmet edenleri de vardı. Bu tip mekânlar, kentlerde, ana ticaret akslarının üzerinde bulunurlardı. Ayrıca Londra birahaneleri, iş ve işçi bulmak için ideal yerlerdi. Melton, *The Rise of the Public*, s. 228–230.

V

KENTSEL MARJİNALİTE VE MEKÂN (18. YÜZYIL SONU–19. YÜZYIL BAŞI)

Foucault, suçluluğun modernlik ile eşanlamlı ve eşzamanlı oluşumunu anlatır. Suçun İngilizcedeki karşılığı olan *crime* sözcüğü eski Fransızcadan bu dile girmiş ve "karar vermek, yargıda bulunmak" anlamına gelen Latince *cernere* sözcüğünden türetilmiştir. Terimin kendisinde bulunan karar verme zorunluluğu nedeniyle suç, farklı toplumsallıklara göre şekillenmiştir. Özellikle modern öncesi dönemde suçun ne olduğuna dair belirsizlikler, modern adli ve cezai hukukun ana sorunsallarını oluşturturdukları kadar kent hayatına da etki etmişlerdir.

Bu çalışmanın ele aldığı temel mesele de aslında suçun nasıl tanımlandığıyla ilgilidir. Erken modern Osmanlı bağlamında ise, ele alınan pek çok belgede görüldüğü gibi, suç ve suçlunun tanımlanmasından çok, "mekânın suçluluğu" denebilecek bir gündelik pratik oluşmuştur. İktidar, kentte hissettiği dönüşümleri, "marjinal" olarak nitelendirdiği unsurların mekânları üzerinden tanımlamış ve adeta mekânı cezalandırma yoluna gitmiştir. Suçun mekândan özerk, yani kendisi olarak tanımlanamadığı, ancak ahlaki ve/veya hukuki olarak "kuşkulu" bir mekânda varlık kazanabildiğine inanıldığı, her hangi bir suç eylemi yaşanmasa da sadece o mekânda bulunmanın suçlu/marjinal olmaya neredeyse yettiği bir zaman aralığıdır bu. Bireylerin, bu mekânların problemli olduğunu ve oralarda asla bulunmamaları gerektiğini bilmeleri gerekmektedir, zira oraya girdikleri anda marjinaldirler. Mekânın kuşkululuğu özneye "bulaşır".

Bunda, Osmanlı iktidarının mekân tanımının etkisi büyüktür. Mekân, bürokratik pratikler üzerinden okunmakta, fiziksel şartları ile değil içinde bulunanlara atfedilen toplumsal statü ile tanımlanmaktadır. Kent mekânının böyle bir tarif çerçevesinde değerlendirilmesi ve denetlenmesi, zaten problemli olan bazı mekânları sürekli hedef haline getirmiştir. Bu mekânlar başlı başına birer suç unsuru, kentteki mevcut veya meydana gelebilecek sorunların kaynağı olarak görülmektedirler. Örneğin meyhane, en ahlaklı, en dindar kişinin bile içine girdiği anda topluma karşı bir tehdite dönüştüğü yerdir. Yalnızca iktidarın ürettiği hukuki ve bürokratik belgeler değil, halk hikâyeleri ve diğer anlatılar da aynı dili

paylaşırlar. Konuya dair her anlatı, "mekânın suçluluğu"nu yeniden üretmekte, her kentsel huzursuzlukta mekân suçlu bulunmaktadır.

1789–1839 aralığını çarpıcı kılan da bu modern kavramların henüz yeterince tanımlanamadığı, dolayısıyla modern bir disiplin rejiminin kent mekânına hâkim olmadığı, farklılıkların mekânsal ifadelerinin henüz rahatlıkla ayırt edilebildiği bir aralık olmasıdır. Bu dönemde İstanbul, çeşitli toplumsal katmanların kent sahnesinde varlığına şahit olurken, kentte bu çeşitliliğe karşı tedirginliğin de artmış olduğu görülmektedir. Kent artık bütünüyle tekinsiz bir coğrafyadır ve neredeyse tüm bireylerin, bağlamsal olarak zaman zaman bir suçluya, bir marjinale dönüşebilmesi an meselesidir. Bekâr odaları ve meyhaneler gibi mekânlar her dönem problemli görülmüş olabilirler, fakat 18. yüzyılın özellikle ikinci yarısında iktidar, kentin mekânlarıyla uğraşmaya başlamıştır. Modern bürokrasinin Osmanlı'daki inşası da, öyle gözüküyor ki marjinalite ve tekinsizlik kavramları ile yakından ilişkilidir. Tüm kentsel denetim sistemini değiştiren ise bu kavramların burada ele alınan aralıkta tanımlanmaya başlanmasıdır. Dolayısıyla, İstanbul'da yeni kamusal düzeni kurma çabası, aynı zamanda modern devletin temellerini ve modern iktidar yapılanmalarını da oluşturmuştur.

İstanbul için 19. yüzyılın başları, her ne kadar genel tarih anlatılarında yoğun bir yapı üretim faaliyeti ile anılsa da, bu dönem sosyal huzursuzlukların ve iktidarın kentsel mekânı disiplin altına almasının bir devlet politikasına dönüştüdüğü dönem olmuştur. 20. yüzyıla gelindiğinde neredeyse aynılaşan kent denetim sistemlerinin, geç Osmanlı bağlamındaki farklı dinamikler içinde nasıl şekillendiklerini kavramaya çalışmak, kentsel denetim mekânizmalarının mekâna yaklaşımdaki farklılıkları ile iktidarın ve toplumun mekânla ilişkisini sorgulamaları açısından da iyi bir fırsat sağlamıştır. 18. yüzyılda kent ve kentsel unsurların denetimindeki artış ve değişim, iktidarın politik şiddete olduğu kadar, kamusal alandaki açılıma karşı hissettiği korkuyu da gözler önüne sermektedir.

Osmanlı'da erken kentsel disiplin çabaları, Avrupa'da sık sık görüldüğü üzere, hijyen gibi kantitatif olarak tanımlı kavramlardan yola çıkılarak değil, karmaşık bir toplumsal korku halinden temellenmiştir. Kuşkusuz hijyen de bir tür toplumsal korku haliyle kaçınılmaz olarak ilişkilidir. Fakat buradaki hastalık, ölüm, salgın gibi korkular, Avrupa'daki gibi iktidarı kentin biyo-sosyal istatistiklerine yönlendirmemiş,[526] yine ahlak temelli bir bakışla sınırlı kalmıştır. Her ne kadar

---

526 Kentsel yaşama dair biyolojik istatistiklerin ilki, 1662'de Graunt tarafından, Londra'daki ölümlerin nedenlerinin bir dökümü olarak ortaya çıkmıştır. Daha sonraları, modern tıbbın doğuşu ile eşzamanlı olarak, detaylı istatistiklere rastlanır olmuştur. Uğur Tanyeli'nin aktardığı Selimiye Kışlası'na ait "Fare Cedveli", Osmanlı'nın, 20. yüzyılın başında böyle bir hijyen parametresi üretmeye çalıştığını göstermektedir. Bkz., Uğur Tanyeli, "Yerötesilik Pratikleri ve Mimarlığın İcadı", *Dosya*, 33, 2014, s. 8–21.

bu dönemde yöneticilerin kenti kantitatif okuma isteğinden[527] bahsetmek mümkünse de buradaki çabanın denetimle sınırlı kaldığı düşünülmektedir. Burada ele alınmış tüm metinlerde sadece mekânın, yerin tanımlanmakta, mekânların ölçülebilir verilerle problematize edilmesinin denenmesi söz konusu olmamaktadır. Hemen hepsi, disiplin altına alınması veya ortadan kaldırılması istenen mekânları sadece suça yataklık etme bağlamında listelemek üzere oluşturulmuştur. Sayısal veriler yalnızca mekân saymakla sınırlıdır.[528] Bu bağlamda da kentin "suç mekânları"nı saymaya ve olası bir huzursuzlukta hedef alınacak yerleri belirlemeye yararlar.

Bu dönemde iktidarın, toplumun bazı unsurlarını da potansiyel suçlu olarak yaftaladığı anlaşılmaktadır.[529] Kentsel nüfusu her zaman hareketli olan İstanbul'da 18. yüzyıla gelindiğinde göç, kentteki sorunların ana kaynağı gibi görülmeye başlanmış; göçle gelen farklı unsurların kentten uzaklaştırılmaları için pek çok çaba sarf edilmiştir. Kent içindeki mobilitenin artması ve dolayısıyla kişilerin konumlarının denetlenemez hale gelmiş olması, kentli nüfusa karşı tedirginlik duyulmasına neden olmuştur. Bu durum, özellikle III. Selim ve II. Mahmud dönemlerindeki iktidarın, kentin her unsurunu sürekli disipline etme çabalarında kendini hissettirmektedir. Toplumsal rollerdeki değişim ve nüfus artışı kadar, ikinci bölümde incelenmiş olan "güruh" (*mob*) korkusu da kentin asayişine dair düzenlemeleri şekillendiren birincil etmenlerden olmuştur. Özellikle esnaf ve bekârların, kentin hemen her dönemde istenmeyen unsurları oldukları kadar, kentin denetiminden de sorumlu olan yeniçeriler ile pek çok durumda örtüşmeleri, dolayısıyla yeni bir belirsizlik halinin ortaya çıkışı, toplumsal huzursuzluğu ve güruh davranışını tetiklemiş, iktidarı, bunları disipline etmek için harekete geçirmiştir. Bunda Galata ve Üsküdar'daki yeniçeri bölükleri arasındaki çatışmalar ile Balıkpazarı'ndaki hamalların uygunsuz davranışlarına karşı halkın galeyana gelip Bâb-ı Âli'ye çıkması gibi kentsel güruh hareketlerinin etkisi büyük olmalıdır. Bu dönemde İstanbul, çetelerce yönetildiği izlenimi veren 18. yüzyıl Londrası'na ait kaotik metropol tarifleri ile örtüşür nitelikte kentsel marjinalite formları üretmektedir.

527 Osmanlı'nın kent haritaları yaptırmak gibi girişimleri de bu döneme denk gelmektedir. Bu aralıkta, fiziksel gerçekliklerin sayısal verilere dökülmesi için bir çaba sarfedildiği, kente dair bilgi edinilmek istendiği görülmektedir.

528 Pek çok belgede hanlara dair sadece oda sayılarının yer alması, içlerinde kaç kişinin barındığının bilinmemesi bununla ilişkili görünmektedir. Belgelerin hiç birinde zaten mekânların niteliğine dair bir bilgi bulunmamaktadır.

529 Bu, Arnavutlar gibi etnik bir grup olabildiği gibi, bekârlar gibi homojen olduğu varsayılan daha tanımsız bir grup da olabilmektedir.

Geç Osmanlı İstanbulu'nda marjinalite kavramı, direkt olarak dışlanmış, "serseri" veya sınırlı bir bölgede baskın bir alt-kültür grubuna mensup olmak anlamına gelmez. Bu çalışmada ele alınmış olan marjinaliteye ilişkin örneklerde dikkati çeken, mekânların iktidarla sorunlu ilişkisidir. Toplumsal açıdan onaylanmış, iktidar ve toplum tarafından ahlaki normlara uygunluğu düzenli bir biçimde gözlemlenebilir bir mekânda bulunmamak marjinaliteye işaret etmektedir. Bu mekânlar, tarihleri boyunca sürekli bir denetime ve kapatma çabasına maruz kalmışlardır. Marjinali ve marjinaliteyi ilginç bir historiyografik sorunsal yapan da bu denetime tabi olmasıdır.

Bekârlar, özellikle kentli unsurlara dair tedirginliğin arttığı III. Selim döneminde sıkı denetime tabi tutulmuş, her zaman suçun ve ahlaksızlığın merkezi olarak görülen mekânları ise II. Mahmud döneminde seri yıkımlara sahne olmuştur. Aslında kenti ayakta tutan esnaf, hamal, kayıkçı gibi meslek sahiplerinin, "bekâr" adı altında sürekli kuşkulu özne ve potansiyel suçlu muamelesine maruz kalması ilginçtir. Aynı kişiler, esnafa veya kent işleyişine dair hikâyelerde olağan bireyler olarak tanımlanmakta ve hatta övülmektedirler. Bu durum, Osmanlı yönetiminin ve yakın döneme kadarki alışılmış Osmanlı tarih yazınının toplumsallığa bakışını ortaya koymaktadır.

Pek çok anlatıda iddia edilenin aksine bekârların geçici göçmenler değil, geniş bir kentli kitle olarak ele alınmaları gerekliliği de ortadır. Kent nüfusunun geniş bir kitlesini oluşturmalarının yanı sıra, kentin ekonomik ve toplumsal işleyişini de büyük oranda bu grubun sağladığı göz ardı edilmiş, yalnızca asayiş sorunları çerçevesinde görülmüşlerdir. Kent tarihindeki rolleri ve kullandıkları mekânların kentin biçimlenişindeki etkileri hiç bir zaman araştırma konusu olmamıştır. Aslında İstanbul'daki geniş bekâr kitlesini görmezden gelerek yazılmış kent tarihi metinlerinin ve yapılmış mahalle tanımlarının, Osmanlı toplumunu bütüncül görmeyen metinler olduğunu söylemek pek de yanlış olmaz. Öte yandan, burada hiç ele alınmamış, evlerde ve konaklarda hizmet eden bekârların da eklemlenmesi ile Osmanlı toplumunun ve mahallesinin daha da karmaşık bir yapısı olduğu anlaşılmaktadır. Bunlar, Osmanlı hiyerarşisinde tanımlı birinin sorumluluğunda olduklarından, burada ele alınan bekârlar gibi "kuşkulu" görülmezler ve denetime tabi tutulmazlar, hâlbuki aslında aynı kategoridedirler.

Görüldüğü gibi Osmanlı'da bekârlık, bugünkü toplumbilim literatüründeki statü kavramları ile tanımlanabilecek bir durum değildir. Her ne kadar kent yaşamının ana unsurlarını oluştursa da bir tür toplum dışılığı temsil eder. "Bekâr"lığın, bildik Osmanlı toplum kodlarının üstünde olduğu da açıktır. Toplumsal açıdan kabul gören esnaflık ve yeniçerilik gibi statüler, bekârlık söz konusu olduğunda etkisiz kalmaktadır. Benzer biçimde Müslüman-gayrimüslim

ayrımı da bekârlar için söz konusu değildir. Pek çok belgede, bunların aynı mekânlarda ve hatta odalarda kaldıkları görülmektedir. Hatta yönetim bile hanlarda birlikte kalmalarını buyurmuştur.[530] Bu durum, Osmanlı İstanbulu'ndaki kent hayatına dair bugüne kadar benimsenen pek çok görüşün revize edilmesi gerekliliğini ortaya koymaktadır. İstanbul'da Müslüman ve gayrimüslimlerin ayrı yerlerde yaşadığına dair inancın, bekârların yaşadığı yerlere ait haritaya bakılarak bir daha düşünülmesi gerekir. Alışılagelmiş anlatılarda, İstanbul'da farklı toplumsal grupların ayrı mekânları birbirlerinden yalıtılmış olarak kullandıkları ve bunca yıl birlikte yaşamalarının sırlarının bu olduğu ileri sürülmektedir. Bu sav, İstanbul nüfusunun sadece etno-dinsel ayrımlarla ifade edilemeyecek mobil bir yapılanmaya ve esnekliğe sahip olduğunu göz ardı etmektedir.

Döneme ait belgelerde "bekâr" tabir edilen kişilerin kimliğinin muğlâklığı, iktidarın' kentlilere bakışını da gözler önüne sermektedir. Osmanlı toplumunda öznenin tanımı, geniş bir ailenin, mahalli bir topluluğun, bir *gemeinschaft*'ın üyesi oluşu doğrultusunda yapıldığından, kent içinde ailevi bağları olmayan ve bu nedenle de mahalle dokusu içinde yaşamasına izin verilmeyen bekârlar, geleneksel toplumsal yapının dışına itilmişlerdir. Fakat bekâr olarak tanımlanan bir kişi, doğal olarak sermaye sahibi bir esnaf da olabilmektedir. Dolayısıyla Osmanlı bağlamında "bekârlık", bazen bir toplumsal statüden çok, barınma durumunu tanımlamakta ve hatta zaman zaman kadı ile hamal aynı bürokratik dilin terimleriyle anlatılabilmektedir.

Öte yandan belgelerin yüz yılı aşkın bir süre boyunca aynı bakış açısını yansıtması, iktidarın gözünde bekârların statüsünün çok zor değiştiğinin de kanıtıdır. Bu belgelerin ve yine aynı ahlakçı bakış açısı ile yazılmış tarih metinlerinin konu hakkındaki yegâne kaynaklar oluşu, tarih yazınını da etkilemiştir. Ayrıca bekârlara ilişkin dilin, bu grubun yeniçeriler ile yakın ilişkilerinden de kaynaklandığı görülmektedir. Dolayısıyla bu metinlerin, ileride gerçekleşecek politik hamleleri hem öncesinde gerekçelendiren hem de sonrasında destekleyen nitelikte olduğunu unutmamak gerekir. Bunun yanı sıra, her kentsel huzursuzluk durumunda bekârların mekânlarının denetlenmesi, asıl önemlisi kentten kolayca sürülmeleri, onların, iktidarın gözünde en kolay feda edilen grup olduklarını ortaya koymaktadır. Erken modern Osmanlı iktidarının korkutmaya, "terhîb"e yönelik kentsel politikasının odağında her zaman bekârlar olmuştur. Devlet, kentin en büyük asayiş sorunu olarak gördüğü bu kitlenin varlığını mekânlarını yıkarak çözmeye çalışmış, örneğin yıktığı Melekgirmez Sokağı'ndaki odaların yerine

530 BOA, HAT, 491/24051, 1242/1827.

Hidayet Camii'ni yaptırarak bir kez daha kenti onlardan kurtarışını belgelemiştir. Hidayet'in doğru yolu bulup İslam'a yönelme anlamına geldiğini de hatırlamakta fayda var. Bu hadise, erken modern Osmanlı iktidarının "suçlu mekân" üretme politikasını da gözler önüne sermektedir.

Bekâr-esnaf-yeniçeri kavramlarının geç Osmanlı bağlamında ne kadar müphem ve esnek tanımlı olduğu da bu belgeler sayesinde anlaşılabilmektedir. Oysa bu dönemin ve toplumsal olaylarının tartışılması için bu müphem tanımlı ilişkilerin incelenmesi birinci derecede öneme sahiptir. Örneğin defterlere bakıldığında, Osmanlı toplumunda ticaret ve zanaatların gayrimüslimlerin tekelinde olduğuna, dolayısıyla zengin kentlileri de bunların oluşturduğuna dair inanışın terk edilmesi gerektiği görülmektedir. Özellikle yeniçeri ve esnaf kimliğini bir arada taşıyan geniş bir Müslüman kesimin kentin "orta sınıfını" oluşturduğunu, kentte pek çok mekânın ve işletmenin sahipleri olduğunu görmek gerekmektedir. En azından ele alınan dönemde durum budur. Öte yandan, II. Mahmud'un gerek burada ele alınmış kentsel müdahaleleri gerekse Yeniçeri Ocağı'nı ortadan kaldırışı ve bunu izleyen süreçteki yıkım ve sürgünler, bu yeniçeri-esnaf örtüşmesi nedeniyle İstanbul'daki Müslüman tüccar grubun o sırada radikal biçimde hırpalandığını da düşündürtmektedir. Bu konu da historiyografik araştırmalarda ihmal edilmiş görülür. Özellikle 19. yüzyılın sonlarında ticaret alanında Müslümanların iş yapamaz hale gelişinin önünü açtığı sanılan bu süreç, kentin tarihini etkileyen önemli olaylardan biri olarak kapsamlı bir araştırmanın konusu olmaya muhtaçtır. Zaten 18. yüzyılda İstanbul'da gerçekleşmiş isyanların Avrupa'daki benzerleri, demokratikleşme yolunda atılmış adımlar olarak tarihselleştirilirken, Osmanlı bağlamında yalnızca asayiş ve huzursuzluk konusu olarak görülmeleri de hem yeniçerilere hem de kentsel toplumdaki olağan çoğunluklara yaklaşmayı bile denemeyen bir historiyografik tıkanmaya işaret etmektedir.

Neredeyse tüm belgelerde iktidarın, bekârları sefil ve ahlaksız bir kitle olarak tanımladığı, içlerindeki farklı grupları ve toplumsal ayrışmaları göz ardı ederek teftiş ve sürgün eylemlerini monolitik bir grupla karşı karşıyaymışçasına hepsine birden yönlendirdiği görülür. Hâlbuki bu grubun tümüne atfedilecek bir sosyo-ekonomik konum veya mekânsallıktan söz etmenin mümkün olmadığı ortadadır. Hanlar, kayıkhaneler ve bekâr odalarındaki kolektif yaşam, dükkân üstlerinde yatan çırakların konumu ve Balaban ile Melekgirmez'deki farklı barınma ve varoluş formları, ayrı ayrı değerlendirilmesi gereken toplumsallıklara ve mekânsallıklara işaret etmektedir.

Yine de hanlardaki hamallar ve iskelelerdeki kayıkçıların gerçek marjinaller olduklarını söylemek zordur. İktidarın ve toplumun günah keçisi olarak belirlediği bu grubun benimsediği kolektif yaşam kültürü, aslında Osmanlı için olağan-

dır.[531] Olağan dışı olan ise Balaban ve Melekgirmez'deki durumdur. Câbî'nin Balaban[532] ve Melekgirmez[533] tasvirleri her ne kadar bir suç yuvasını betimliyormuş gibi görünse de bir yandan buradaki yaşam tarzı hakkında ipuçları da vermektedir. Söz konusu odalarda yaşayanlar belli ki sadece bekâr erkekler değildir. Kadınların, erkeklerin ve çocukların burada birlikte barındıkları açıktır. Bakkalların buradaki kadınlara erzak taşıması ve odalarda çocuklara ait beşiklerin bulunması, burada farklı bir kolektif yaşamın benimsendiğine işaret etmektedir.

Bekâr odalarının 18. yüzyılda sürekli denetlenmesi, bu mekânların sayısı ve yeri hakkında pek çok veriye sahip olmamızı sağlamış, böylece bekâr odalarının geç 18. yüzyılda İstanbul'daki dağılımları ile bekârların semtlere göre nüfus yoğunluklarını belirlemek mümkün olmuştur. 18. yüzyıl sonunda İstanbul'da bekâr nüfusu, doğal olarak özellikle ticari bölgelerde ve iskelelerde yoğunlaşmıştır. Kentteki toplam nüfusu 17.000 civarında tahmin edilen bekârların dörtte biri Mahmutpaşa-Tahtakale-Vezneciler bölgesinde, beşte biri ise Tophane-Galata bölgesinde yaşamaktadır. Geleneksel kent tarihi anlatılarında İstanbul'un en önemli ticari bölgeleri olarak söz edilen bu semtlerin, aynı zamanda geniş bir kentli kitleye ev sahipliği yaptığı, dolayısıyla barınma bölgesi olarak da değerlendirilebileceği açıktır. Bu sonuçlar, klasik Osmanlı İstanbulu anlatılarındaki kent mekânına dair kategorizasyonların gözden geçirilmesi gerekliliğini ortaya koymaktadır.[534]

Ne yazık ki bekârlar gibi geniş bir kentsel kitlenin yaşamına dair elimizdeki veriler bunlarla sınırlıdır. Bekârların barındığı dükkân ve hanların mekânsal kullanımları hakkında yalnızca fikir yürütmek mümkünken, kayıkhanelerin üzerindeki bekâr odaları ise tahayyül bile edilemeyecek mekânlar olarak gizemini korumaktadır. Bu kadar geniş bir kentli kitlenin barınma koşullarına dair bu kadar az veriye sahip olmamız ise kent tarihi açısından önemli bir boşluğa işaret etmektedir. Sözkonusu boşluğun da marjinallerin görmezden gelinişi, görüldükleri kadarıyla da nasıl görüldükleri konusunda ipuçları barındırdığı söylenebilir.

---

531 Osmanlı'nın her kentindeki hanlar benzer bir yaşam tarzı sunmaktadırlar. Osmanlı kentlerinde tüccarların kaldığı hanlardaki yaşantı için bkz., Işık Tamdoğan-Abel, "Hanlar ya da Osmanlı Kentinde Yabancı", *Osmanlı İmparatorluğu'nda Yaşamak*, ed. François Georgeon ve Paul Dumont, İletişim Yayınları, İstanbul, 2011, s. 387–406.

532 Câbî Ömer Efendi, *Câbî Târihi*, 2, s. 761

533 *A.g.e.*, s. 914.

534 Örneğin Doğan Kuban'ın, Osmanlı kentinde dükkân ve barınma fonksiyonlarının bir arada olmayışına dair görüşünün gerçeği yansıtmadığı ortadadır. Osmanlı'da ve İstanbul'da mahremiyet gibi kavramların da tekrar sorgulanması gerekmektedir. Bkz., Doğan Kuban, *İstanbul, Bir Kent Tarihi: Bizantion, Konstantinopolis, İstanbul*, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, İstanbul, 2004.

İstanbul'da meşruluğu her dönem sorgulanmış meyhaneler, 18. yüzyılda kent dokusunun farklı bir yönünü ortaya koyar. Her ne kadar bu mekânların organizasyonları hakkında fazla bir bilgi bulunmamaktaysa da bunların kentsel topografyadaki konumlarının ve yoğunluklarının belirlenmesi, İstanbul'un kent mekânının örgütlenişine dair önemli veriler üretebilme potansiyeli taşımaktadır. Osmanlı İstanbulu'nda kentsel marjinalitenin ve eğlence kültürünün Galata-Pera ile sınırlı olmadığını, Balıkpazarı'nın ve Üsküdar-Balaban'ın bu anlamda önemli odaklar olduğunu hatırlamakta fayda var. Bu çalışmada elde edilen veriler, Osmanlı İstanbulu'nda kent mekânının kullanımı ve *zoning* hakkında sahip olunan bir takım önyargıların ve popüler historiyografinin görmezden geldiklerinin sorgulanması gerektiğini ortaya koymaktadır.

Erken modern dönemde, İstanbul'da meyhaneler geniş bir coğrafyaya yayılmışlardır. Meyhanelerin yoğun olarak bulunduğu semtler, kentin ticaret bölgeleri ile iskeleleridir, dolayısıyla bekârların yoğun olduğu bölgelerle büyük oranda örtüşmektedir. Bekârların yaşamadığı semtlerde de meyhanelerin bulunması, meyhaneye yalnızca "toplum dışı" kişilerin gitmediklerini açıkça ortaya koymaktadır.

Meyhanelerin yoğun olarak bulunduğu semtlerin, Galata ve Balıkpazarı gibi şehir ve ülke dışından gelen gemilerin yanaştığı iskelelerin bulunduğu yerler olması da doğaldır. Avrupa'da olduğu gibi İstanbul'da da meyhaneler, ticaretle uğraşanların ve yabancıların yoğun kullandıkları mekânlardandır. Bu bağlamda meyhanelerin salt içki içilen yerler değil, karşılaşmaların ve hatta ticaretin de mekânı olduğunu, kozmopolit bir karaktere sahip olduğunu söylemekte yarar var. Kozmopolitzm ise neredeyse her dönem marjinalite ile birlikte anılmıştır.

18. yüzyıldaki toplumsal dönüşümden duyulan korku, tüm kamusal kent mekânları gibi meyhanelere de sürekli müdahale ile ifade bulmuştur. Dolayısıyla bu dönemde meyhanelerin kapatılmasına ilişkin pek çok girişim gerçekleşmiştir. Bu girişimlerden kesin sonuçlar elde edilememesinin en büyük nedeni ise, herhalde, meyhanelerden alınan verginin kentsel ekonomideki hayati rolüdür. Belgelerden, sürekli bir açma-kapama gerilimine maruz kaldığı anlaşılan meyhanelerin, 19. yüzyıl başında sayıları neredeyse yarıya inmiştir. Suçun, ahlaksızlığın, politik eleştirinin[535] ve gayrimüslimlerin mekânı olarak görülen meyhaneler, sürekli olarak tacize uğramışlardır. Bu iddiaların, bir dizi meşruiyeti kuşkulu hale getirme politikalarına işaret ettiğini söylemek zor değildir. Her zaman problemli olan Müslüman-gayrimüslim ilişkilerinde alkol tüketiminin, başka diğer durumlardan daha çok kimlik ve sınır çizme problemlerine gerekçe olarak kullanıldığı

535 Hâlbuki bu dönemde, geniş kitlelerin sürekli bir araya geldiği camilerin politik konuşmaların merkezi olması muhtemeldir, fakat tabi ki camiyi kötüleyici bir metin üretimi gerçekleşmemiştir.

düşünülebilir.[536] Pek çok durumda meyhaneler, gayrimüslimlerin mahallelerdeki konumlarını değiştirmek için bahane olarak kullanılmışlardır.

Meyhaneler, kahvehanelerden sonra heterojen bir erkek grubunun toplandığı ikinci mekânlardı. Aslında yöneticiler tarafından uzun bir süre bu iki mekânın yakından ilişkili görüldüğü açıktır. Bunda, pek çok meyhanenin müşterilerinin yeniçeriler ve onlarla yakın ilişkide oldukları bilinen bekârlar olması da etken olmalıdır. Kahvehaneler gibi meyhaneler de iktidarın uygunsuz bulduğu grupların toplanma yeri olarak hizmet etmiş fakat 18. yüzyıla gelindiğinde kapatma girişimleri meyhanelere yönelmiştir. Bu dönemde meyhaneye farklı bir anlam yüklendiği, yalnızca politik bir marjinalitenin değil kentsel bir tekinsizliğin de merkezi olarak görüldükleri açıktır.

Meyhanelerin sürekli kapatılma tehdidi ile karşı karşıya kalmaları, meyhane sahiplerinin bir sermayeye sahip olmalarına engel olmuştur. Kolayca açılıp kapatılan bu mekânlar sermayesiz, küçük yerler olarak kalmışlardır. Dolayısıyla bildik anlatıların bahsettiği gibi bir meyhane kültürünün oluşması da ancak Tanzimat döneminde mümkün olmuştur. Büyük bir çoğunluğu birkaç tabure ve masa ile içki fıçılarından ibaret dışa kapalı küçük dükkânlar olan bu meyhaneler, uzun bir dönem alt sınıfların mekânları olarak kalmışlardır.

Meyhanelere dair anlatıların, bekârlara ilişkin olanlara benzer bir biçimde, kötüleyici bir nitelikte kurgulanmış olması dikkat çekicidir. Tanzimat dönemine kadar meyhane, dolandırıcıların ve serserilerin mekânı olarak tariflenmiş, zaten marjinal olmayan bir kişinin buraya gitmeyeceği izlenimi yaratılmıştır. Meyhanelerin bu "daimi müşterileri" her türlü kötülüğü yapabilecek kişiler olduklarından, iyi niyetli insanları kandırır, zorla meyhaneye götürür, buraya bağımlı hale getirerek tüm servetlerini tüketmelerine, ailelerini hiçe saymalarına neden olurlar. Bu hikâyelerdeki anlatı kalıpları çerçevesinde, meyhaneye giden kişiler olağan kentliler olmadıkları gibi, meyhane de hiç bir zaman kentin olağan mekânlarından biri değildir; aksine her türlü kötülüğün merkezi tekinsiz bir yerdir. Tüm halk hikâyelerinde namusuyla tanınan kişilerin ahlaki dönüşüm geçirdikleri yerin meyhane olması da elbette tesadüf değildir. Anlatılar, bu mekânı bir fitne yuvası olarak tanımlamak üzerine kurulmuştur. Örneğin "Hançerli Hanım" hikâyesinde[537] saflığı ve temizliği ile övülen Süleyman Çelebi'nin, mirasını zevk ve sefa için tüketen, en sonunda annesini bile evden atan birine dönüşmesi, meyhaneye götürülmesi ile başlamıştır. Bu hikâyedeki meyhane sahnelerinde,

536 Georgeon, "Ottomans and Drinkers", s. 7–30.

537 David Selim Sayers, *Tıflî Hikâyeleri*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2013.

meyhaneye gidenler ya dolandırıcılar ya da Süleyman Çelebi gibi mirasyedilerdir. Meyhaneye sıradan insanların gitmeyeceği vurgusu bu hikâyelerde çok kuvvetlidir. Benzer bir biçimde "Sansar Mustafa" hikâyesinde, adam kaçırma ve cinayet gibi adi suçların hepsini işleyebilen Sansar Mustafa'nın yaşadığı ve saklandığı yer, Mumhane Kapısı'ndaki bir meyhanenin üst katıdır. Meyhanenin böylesine karanlık ve tekinsiz bir yer olarak tanıtılması, buraya gidenlerin ya mirasyediler ya da kopuklar olduğuna dair anlatılar, aslında meşru olan bu mekânla şer'i hukuka dayanan bir yönetimin hesaplaşma biçimi gibi gözükmektedir.

İçki içmenin dinen yasak oluşuna rağmen meyhanelerin vergilendirme sistemi içinde bulunuşu her dönem bir gerilim yaratmıştır. Meyhanelerin ve diğer içki üretilen ve satılan mekânların ikili durumu bu gerilimi beslemiş ve konuyu hep bir açmaza sokmuştur. Yıllar boyunca konu sürekli gündeme gelmiş ve bir türlü çözülememiştir. Meyhane ve benzeri mekânların kapatılmasına ilişkin pek çok belgenin III. Selim ve II. Mahmud dönemlerinde yer alması, bu padişahların, büyük ıslahat hareketlerini gerçekleştirirken Müslümanlığa uygun davranma motifini meşrulaştırıcı bir pratik olarak kullanması, kentsel mekânı ve kentlileri şer'i kurallar çerçevesinde disipline ettiği izlenimini verme istekleri ile ilişkili olmalıdır.[538]

İktidarın kente, kamusal alana ve kamusal mekândaki hemen her varoluşa dair, her türlü unsurdan tedirginlik duyması ve bu tedirginliği kentsel mekâna dair sürekli bir denetim ve kapatma tehdidi ile ifade etmesi, geç 18. ve erken 19. yüzyıllarda İstanbul'un farklılıkları bir arada bünyesinde barındıran dokusunda hasarlara neden olmuştur. III. Selim'le başlayan ve II. Mahmud'la doruğa ulaşan iktidar kullanma hali, kente dair her konuya müdahale etme tutkusuna dönüşmüştür. Bu süreçte, kentin kamusal alanları kadar kentlilerin yaşadıkları mekânlar da kısıtlamalara maruz kalmıştır. Bekâr odaları ve meyhaneler gibi mekânların mütemadiyen ahlaksızlık ve suç söylemleri ile birlikte dile getirilmesi, kentin bu olağan mekânlarının birer marjinalite kaynağı gibi sunulması, yönetimin kente bakışını özetler niteliktedir. Özellikle II. Mahmud döneminde kamusal alanı kısıtlamaya yönelik çabalar ile Yeniçeri Ocağı feshedilirken geniş bir kentli kesimin ve mekânlarının da ortadan kaldırılması, İstanbul'un kendine özgü toplumsal unsurlarını temizleme etkinliğine dönüşmüştür. Bu dönem, alışılageldik kent tarihi anlatılarında pek çok yeni düzenlemenin ve anıtsal yapıların meydana getirildiği parlak bir "modernleşme" aralığı olarak ele alınsa da, onlara alternatif bir okumada, kendine özgü pek çok çeşitliliği bünyesinde barındıran

538 Bugün İstanbul'da gördüğümüz pek çok türbenin aynı dönemde inşa edilmiş olması tesadüf olamaz.

bir erken modern metropolünün disipline edilerek zapturapt altına alındığı bir dönem olarak da değerlendirilmesi mümkündür.

Ne yazık ki döneme ait bugüne kadar yazılmış pek çok kent tarihi metni, kenti, kentsel toplumun karmaşıklığını görmezden gelerek tarif etmek üzerine kurgulanmıştır. Bu araştırma, erken modern İstanbul'da kent mekânının ve bunun nasıl değişime uğradığının bugüne kadar yapılagelenden farklı biçimlerde de yazılması zorunluluğuna işaret etmektedir. Burada, bu zorunluluğun çok küçük bir kesimi üzerinde çalışılabilmiştir.

EK: TABLOLAR

Tablo 1: Bekâr odaları hakkındaki araştırmada kullanılan defterler ve içerikleri

BELGE ADI	BELGE NO.	TARİH	İÇERİK
Dîvân Kalemi Defteri	A.{DVN.d., 830	1206/1792	Tophane'deki esnaf ve bekârlar
Dîvân Kalemi Defteri	A.{DVN.d., 831	1207/1793	Sur içindeki dükkân, han ve bekâr odaları
Dîvân Kalemi Defteri	A.{DVN.d., 832	1207/1793	Galata'daki dükkân, han ve bekâr odaları
Dîvân Kalemi Defteri	A.{DVN.d., 833	1207/1793	Kasımpaşa'daki dükkân, han ve bekâr odaları
Dîvân Kalemi Defteri	A.{DVN.d., 834	1207/1793	Bahçekapı-Ahırkapı arasındaki dükkân, han ve bekâr odaları
Dîvân Kalemi Defteri	A.{DVN.d., 835	1207/1793	Cebehane civarındaki dükkân, han ve bekâr odaları
Dîvân Kalemi Defteri	A.{DVN.d., 836	1207/1793	Beyazıd-Süleymaniye arasındaki dükkân, han ve bekâr odaları
Dîvân Kalemi Defteri	A.{DVN.d., 837	1207/1793	Beyazıd, Çukur Çeşme, Atik Ali, Keçeciler, Karagümrük, Sultan Selim, Salma Tomruk, Unkapanı, Edirnekapı civarındaki dükkân, han ve bekâr odaları
Dîvân Kalemi Defteri	A.{DVN.d., 852	1220/1806	İstanbul'daki dükkân, han ve bekâr odaları
Dîvân Kalemi Defteri	A.{DVN.d., 881	1250/1835	Boğaziçinin iki yanındaki dükkân, han ve bekâr odaları
Nüfus Defteri	NFS.d., 3	1207/1793	İstanbul'daki Müslüman talebe ve bekârlar
Nüfus Defteri	NFS.d., 4	1207/1793	Eyüp, Haliç iskeleleri, sur haricindeki hamal, kayıkçı, Müslim ve gayrimüslimler

BELGE ADI	BELGE NO.	TARİH	İÇERİK
Nüfus Defteri	NFS.d., 6	1207/1793	Galata'daki müslim ve gayrimüslim bekâr, esnaf ve talebeler
Nüfus Defteri	NFS.d., 7	1207/1793	Kasımpaşa'daki müslim ve gayrimüslim bekâr, esnaf ve talebeler
Başmuhasebe Tersâne Emiri Defteri	D.BŞM.TRE.d., 15257	1208/1794	Kasımpaşa'daki dükkân, han ve bekâr odaları
Başmuhasebe Tersâne Emiri Defteri	D.BŞM.TRE.d., 15745c	1253/1838	Kasımpaşa'daki dükkân, han ve bekâr odaları

Tablo 2: Defterlerde adı geçen hanlar, odaları ve burada kalan kişi sayıları

MAHALLE	MEKÂN ADI	ODA SAYISI	KALAN KİŞİ SAYISI
Dîvân Kalemi Defteri, A.{DVN.d., 831, 1207/1793			
Sur dışı - Bahçekapı	Çorapçı Hanı	14	
Sur dışı - Bahçekapı	Kaptan Hüseyin Paşa Hanı	11	
Sur dışı - Bahçekapı	Taş Han	22	
Sur dışı - Bahçekapı	Yeni Han	42	
Sur dışı - Bahçekapı	Teşrifati Hanı	13	
Sur dışı - Bahçekapı	Bakkal Hanı	16	
Sur dışı - Bahçekapı	Yarım Han	13	
Sur dışı - Bahçekapı	Yarım Han	3	
Sur dışı - Bahçekapı	Kereste Hanı	28	
Sur dışı - Bahçekapı	Zileli Hanı	6	
Sur dışı - Balıkpazarı	Helvacı Sokağı'nda Tahta Han	12	
Sur dışı - Balıkpazarı	Tahir Ağa Hanı	3	
Sur dışı - Balıkpazarı	Taş Han	10	
Sur dışı - Balıkpazarı	Deli Ömer Ağa Hanı	14	
Sur dışı - Balıkpazarı	Bornaz Bey Hanı	11	
Sur dışı - Balıkpazarı	Yazıcı Efendi Hanı	4	
Sur dışı - Balıkpazarı	Tuz Kıblesi Hanı		7
Sur dışı - Balıkpazarı	Yusuf Efendizadeler Hanı	6	
Sur dışı - Balıkpazarı	Süngerci Hanı	11	
Sur dışı - Balıkpazarı	Taşçı Hanı	11	
Sur dışı - Balıkpazarı	Limoncular Hanı	10	
Sur dışı - Balıkpazarı	Çiçekçi Hanı	6	
Sur dışı - Balıkpazarı	Taş Han	6	
Sur dışı - Balıkpazarı	Tevfik Efendi Hanı	6	
Sur dışı - Balıkpazarı	Kazaskerzade Ali Molla Hanı	4	
Sur dışı - Balıkpazarı	Kule Hanı	4	
Sur dışı - Balıkpazarı	Beylik Uncu Ermeni Hanı	2	
Sur dışı - Balıkpazarı	Kandilli Han	9	
Sur dışı - Balıkpazarı	Kadı Hanı	10	
Sur dışı - Balıkpazarı	Nakib Hanı	6	

MAHALLE	MEKÂN ADI	ODA SAYISI	KALAN KİŞİ SAYISI
Sur dışı - Keresteciler karşısı	Taş Han	5	
Sur dışı - Keresteciler başı	Mehmed Eminzade Hanı		10
Sur dışı - Keresteciler başı	Valide Han	11	
Sur dışı - Ayvansaray	Ayvansaray Hanı	6	
Sur dışı - Yedikule	Soğancı Hanı	10	
Sur dışı - Debbağhâne yakını	Tahta Handa	10	
Sur dışı - Debbağhâne yakını	Bakkal Hanı	8	
Sur dışı - Debbağhâne yakını	Taş Han	24	
Samatya Kapısı dışı	Uncu Ömer Ağa Hanı	6	
Samatya Kapısı dışı	Tarakçıbaşı Hanı	10	
Samatya Kapısı dışı	Naili Abdullah Paşa Hanı	24	
Samatya Kapısı dışı	Aşçıbaşı Hasan Ağazadeler Hanı	15	
Samatya Kapısı dışı	Kulaksız Hanı	40, 14 boş	
Samatya Kapısı dışı	KayıkHane üzerinde Nazif Efendi Hanı	14	
Samatya Kapısı dışı	Sandalcı Hanı	75	
Samatya Kapısı dışı	Zimmet Halifesi Osman Efendi Hanı	21	
Samatya Kapısı dışı	Kayıkhane üzerinde bulunan Arab Hanı	45	
Samatya Kapısı dışı	Bostancıbaşı Hanı	40	
Samatya Kapısı dışı	Taşçılar İçinde Yeni Han	16	
Samatya Kapısı dışı	Taşçılar içinde Fincancı Hanı	17	
Sur dışı - Çatladıkapı	Kayıkhane üzerinde hamallar kethüdası Seyyid Hüseyin Ağa Hanı	26	
Sur dışı - Ahırkapı	Kayıkhane kahveleri üzerinde Atçıgan Ağası Mehmed Ağa Hanı	31	

MAHALLE	MEKÂN ADI	ODA SAYISI	KALAN KİŞİ SAYISI
Dîvân Kalemi Defteri, A.{DVN.d., 833, 1207/1793			
Kasımpaşa	Bakkal civarındaki han	21	
Kasımpaşa	Seyyid Mustafa Hanı	35	
Dîvân Kalemi Defteri, A.{DVN.d., 834, 1207/1793			
Kumkapı	Mehmed Eminzade Hanı	10	28
Kumkapı	Kulaksız Han	21	18
Kumkapı	Yorgancı Hacı Mahmud Hanı	74 dolu, 1 boş	
Kumkapı	Osman Efendi Hanı	13 dolu, 8 boş	13
Kumkapı	Kayıkhane üzerindeki Arab Hanı	44 dolu, 1 boş	
Kumkapı	Bostancıbaşı Hanı	29 dolu, 11 boş	29
Kumkapı	Taşçılar içinde Yeni Han	15 dolu, 1 boş	15
Kumkapı	Taşçılar içinde Fincanlar Han	16 dolu, 1 boş	16
Kumkapı	Kayıkhane üzerinde Hamallar Kethüdası Seyyid Hüseyin Ağa Hanı	26	22
Kumkapı	Kayıkhane kahveleri üzerinde Atçeken Ağası Mehmed Ağa Hanı	15 boş	16
Dîvân Kalemi Defteri, A.{DVN.d., 835, 1207/1793			
Tavukpazarı	Baklacı Hanı		35
Tavukpazarı	Makçular Hanı		141
Cebehâne-i Âmire	Hurda Sebenci Hanı		23
Cebehâne-i Âmire	Çadırcı Hanı		26
Cebehâne-i Âmire	Horoz Ötmez Hanı		38
Cebehâne-i Âmire	Saraç Hanı		42
Cebehâne-i Âmire	Baltacı Hanı		11
Cebehâne-i Âmire	Tavuk Hanı		24
Cebehâne-i Âmire	Yarım Han		28

MAHALLE	MEKÂN ADI	ODA SAYISI	KALAN KİŞİ SAYISI
Mahmud Paşa	Yarım Han		44
Mahmud Paşa	Tahtalı Han		70
Mahmud Paşa	Tahtalı Han		62
Mahmud Paşa	Cafer Ağa Hanı		71
Mahmud Paşa	Baltacı Hanı		42
Mahmud Paşa	Umudcu Hanı		53
Mahmud Paşa	Badem Hanı		20
Mahmud Paşa	Hoca Hanı		80
Mahmud Paşa	Hoca Hanı		32
Mahmud Paşa	On Kiracılar Hanı		40
Mahmud Paşa	Yağcı Han		190
Mahmud Paşa	Sukçular Hanı		233
Mahmud Paşa	Vezir Hanı		380
Mahmud Paşa	On Kiracılar Hanı		40
Mahmud Paşa	Kiracı Hanı		26
Mahmud Paşa	Kiracı Hanı		82
Mahmud Paşa	Parmakkapıda Araboğlu Hanı		11
Atik Ali Paşa Camii civarı	Küçük Han odaları		28
Atik Ali Paşa Camii civarı	Süleyman Paşa Hanı		65
Atik Ali Paşa Camii civarı	Elçi Hanı		108
Dîvân Kalemi Defteri, A.{DVN.d., 836, 1207/1793			
Mahmud Paşa	Kalpakçılar başında Şıhlar Han	48	
Mahmud Paşa	Kalpakçılar başında Yarım Han	16	
Mahmud Paşa	Kalpakçılar başında Yolgeçen Hanı	35	
Mahmud Paşa	Kalpakçılar başında Takyeci Han	33	
Mahmud Paşa	Kalpakçılar başında Baltacı Hanı	30	
Mahmud Paşa	Kalpakçılar başında Yarım Han	13	
Mahmud Paşa	Kalpakçılar başında Makrascılar Hanı	15	
Mahmud Paşa	Kalpakçılar başında Yarım Kavukçular Hanı	13	

MAHALLE	MEKÂN ADI	ODA SAYISI	KALAN KİŞİ SAYISI
Mahmud Paşa	Kalpakçılar başında İskilip Hanı	97	
Mahmud Paşa	Kalpakçılar başında Kadı Hanı	20	
Mahmud Paşa	Kalpakçılar başında Yolgeçen Hanı	44	
Mahmud Paşa	Kalpakçılar başında Sorgucu Hanı	36	
Mahmud Paşa	Kalpakçılar başında Taş Han	32	
Mahmud Paşa	Kalpakçılar başında Doğramacı Han	42	
Mahmud Paşa	Kalpakçılar başında Yolgeçen Hanı	60	
Mahmud Paşa	Kalpakçılar başında Çadırcı Han	32	
Mahmud Paşa	Kalpakçılar başında Yağcı Hanı	70	
Mahmud Paşa	Kalpakçılar başında Hokkacı Hanı	64	
Mahmud Paşa	Kalpakçılar başında Tahtalı Han	54	
Mahmud Paşa	Kalpakçılar başında Çatal Han	80	
Mahmud Paşa	Kalpakçılar başında Han-ı Cedid-i Çukur	42	
Mahmud Paşa	Kalpakçılar başında Evliya Hanı	24	
Mahmud Paşa	Kalpakçılar başında Kızlarağası Hanı	32	
Mahmud Paşa	Kalpakçılar başında Piri Paşa Hanı	88	
Mahmud Paşa	Kalpakçılar başında İmam Ali Hanı	51	
Mahmud Paşa	Kalpakçılar başında Zincirli Hanı	58	
Mahmud Paşa	Kalpakçılar başında Kameri Kadın Hanı	18	
Mahmud Paşa	Kalpakçılar başında Han-ı Cedid-i Çukur	16	
Mahmud Paşa	Kalpakçılar başında diğer Evliya Hanı	22	
Mahmud Paşa	Kalpakçılar başında Mercan Hanı	48	
Mahmud Paşa	Kalpakçılar başında Kaliçeciler Hanı	80	
Mahmud Paşa	Kalpakçılar başında Kaşıkçı Hanı	24	
Mahmud Paşa	Kalpakçılar başında Kebabcı Hanı	33	
Mahmud Paşa	Kalpakçılar başında Perdahtçılar Hanı	28	
Mahmud Paşa	Kalpakçılar başında Emir Hanı	33	

MAHALLE	MEKÂN ADI	ODA SAYISI	KALAN KİŞİ SAYISI
Mahmud Paşa	Kalpakçılar başında Boncukçu Hanı	10	
Mahmud Paşa	Kalpakçılar başında Çukur Hanı	56	
Mahmud Paşa	Kalpakçılar başında Astarcılar Hanı	50	
Mahmud Paşa	Kalpakçılar başında Kebabcılar Hanı	130	
Mahmud Paşa	Kalpakçılar başında Kuşakçılar Hanı	25	
Mahmud Paşa	Kalpakçılar başında Zaferancı Küçük Han	25	
Mahmud Paşa	Kalpakçılar başında Hacı Halil Hanı	25	
Mahmud Paşa	Kalpakçılar başında İstanbul Ağası Hanı	45	
Mahmud Paşa	Kalpakçılar başında Ali Paşa Hanı	70	
Mahmud Paşa	Kalpakçılar başında Bodrum Hanı	80	
Mahmud Paşa	Kalpakçılar başında Baltacı Hanı	12	
Mahmud Paşa	Kalpakçılar başında İğneci Hanı	11	
Mahmud Paşa	Kalpakçılar başında Kileci Hanı	11	
Mahmud Paşa	Kalpakçılar başında Lonca Hanı	43	
Mahmud Paşa	Kalpakçılar başında Güllekes Hanı	17	
Mahmud Paşa	Kalpakçılar başında Altuncu Hanı	14	
Mahmud Paşa	Kalpakçılar başında Nalbur Hanı	24	
Mahmud Paşa	Kalpakçılar başında Pertev Paşa Hanı	42	
Mahmud Paşa	Kalpakçılar başında Yusuf Paşa Hanı	22	
Mahmud Paşa	Kalpakçılar başında Yanyalı Hanı	16	
Mahmud Paşa	Kalpakçılar başında Çukacı Hanı	80	
Mahmud Paşa	Kalpakçılar başında Cedid Kebir Han	164	
Mahmud Paşa	Kalpakçılar başında Cedid Sagir Han	56	
Mahmud Paşa	Kalpakçılar başında Tahta Han	50	
Mahmud Paşa	Kalpakçılar başında Valide Han	320	
Mahmud Paşa	Kalpakçılar başında İmam Hanı	14	

MAHALLE	MEKÂN ADI	ODA SAYISI	KALAN KİŞİ SAYISI
Mahmud Paşa	Kalpakçılar başında Şişeci Han	32	
Mahmud Paşa	Kalpakçılar başında Çorabçı Han	55	
Mahmud Paşa	Kalpakçılar başında Sofu Han	53	
Mahmud Paşa	Kalpakçılar başında Badem Hanı	12	
Mahmud Paşa	Kalpakçılar başında Saraç Hanı	30	
Mahmud Paşa	Kalpakçılar başında Kilit Hanı	54	
Mahmud Paşa	Kalpakçılar başında Leblebici Hanı	36	
Mahmud Paşa	Kalpakçılar başında Kürkçü Hanı	366	
Mahmud Paşa	Kalpakçılar başında İmam Hanı	14	
Mahmud Paşa	Kalpakçılar başında Esirpazarı Hanı	38	
Tahtakale	Ketenciler tarafında Cizyedar Hanı	11	
Tahtakale	Ketenciler tarafında Sepetçi Hanı	9	
Tahtakale	Ketenciler tarafında Bostancı Hanı	12	
Tahtakale	Ketenciler tarafında Laz Hanı	15	
Tahtakale	Ketenciler tarafında Gürcü Hanı	10	
Tahtakale	Ketenciler tarafında Hud Hanı	9	
Tahtakale	Ketenciler tarafında Göz Hanı	11	
Tahtakale	Ketenciler tarafında Pazaroğlu Hanı	37	
Tahtakale	Ketenciler tarafında diğer Badem Hanı	6	
Tahtakale	Ketenciler tarafında Bostancı Hanı	10	
Tahtakale	Ketenciler tarafında Değirmen Hanı	24	
Tahtakale	Ketenciler tarafında Kasab Hanı	20	
Tahtakale	Ketenciler tarafında Emir Mustafa Hanı	34	
Tahtakale	Ketenciler tarafında Kanbur Hanı	8	
Tahtakale	Ketenciler tarafında Kadı Hanı	86	
Tahtakale	Ketenciler tarafında Kömür Hanı	6	
Tahtakale	Ketenciler tarafında Yama Hanı	10	
Tahtakale	Ketenciler tarafında Yarma Hanı	10	
Tahtakale	Ketenciler tarafında diğer Yarım Han	16	

MAHALLE	MEKÂN ADI	ODA SAYISI	KALAN KİŞİ SAYISI
Tahtakale	Ketenciler tarafında Uncu Hanı	18	
Tahtakale	Ketenciler tarafında Saleb Hanı	14	
Tahtakale	Ketenciler tarafında Serkuşu Hanı	6	
Tahtakale	Ketenciler tarafında Halil Efendi Hanı	18	
Tahtakale	Ketenciler tarafında Mehmed Eminoğlu Hanı	22	
Tahtakale	Ketenciler tarafında Rüstem Paşa Hanı	35	
Tahtakale	Ketenciler tarafında Kutucu Hanı	38	
Tahtakale	Ketenciler tarafında diğer Han	12	
Tahtakale	Ketenciler tarafında Baltacı Hanı	22	
Tahtakale	Ketenciler tarafında Şehir Hanı	45	
Tahtakale	Ketenciler tarafında Hadşaşı Hanı	20	
Tahtakale	Ketenciler tarafında Müftü Hanı	30	
Tahtakale	Ketenciler tarafında Sulu Hanı	32	
Dîvân Kalemi Defteri, A.{DVN.d., 837, 1207/1793			
Kırkdört Kapısı ve havalisi	Tahta Han	3	3
Kırkdört Kapısı ve havalisi	Kahve dükkânı		1
Kırkdört Kapısı ve havalisi	Kahve dükkânı		1
Kırkdört Kapısı ve havalisi	Sorael Hanı	3	20
Kırkdört Kapısı ve havalisi	Kahvecibaşı Hanı	25	
Kırkdört Kapısı ve havalisi	Bozmacı Hanı	38	
Kırkdört Kapısı ve havalisi	Kargir Han	17	15
Kırkdört Kapısı ve havalisi	Peştamal Hanı	7	17
Atpazarı	Osman Efendi Hanı	20	45
Atpazarı	Soğancıbaşı Hanı	32	60

MAHALLE	MEKÂN ADI	ODA SAYISI	KALAN KİŞİ SAYISI
Atpazarı	Abdi Bey Hanı	25	
Atpazarı	Hacı Mehmed Ağa Hanı	44	
Atpazarı	Bursalı Hanı	6	
Atpazarı	İsmail Efendi Hanı	17	
Atpazarı	Mazlum Hanı	34	
Atpazarı	Bahçeli Han	15	
Atpazarı	Nalçacı Hanı	34	
Atpazarı	Arabacılar Hanı	15	
Atpazarı	Sultan Çırağı Hanı	12	17
Büyük Karaman	Ömer Ağa Hanı	9	
Büyük Karaman	Hacı Salih Hanı	13	
Şehzadebaşı ve Doksanbeş Kapısı	Simitçi Hanı	12	4
Fatih Camii ve havalisi	Tevfik Hanı demekle maruf Han	45	48
Fatih Camii ve havalisi	Yer Hanı	28	32
Fatih Camii ve havalisi	Şekerciler Hanı	58	43
Fatih Camii ve havalisi	Sultan Mehmedkurbu Taşçılar Hanı	91	95
Fatih Camii ve havalisi	Şekerciler Hanı karşısında Kiracıbaşı Hanı	14	17
Fatih Camii ve havalisi	Nalbant Hanı	21	15
Fatih Camii ve havalisi	Boyacılar kapısı yakınında Taş Han	9	
Fatih Camii ve havalisi	Emirler Hanı	10	
Fatih Camii ve havalisi	Nakib Hanı	37	28
Yenibahçe civarında Gececiler Çarşısı	Süleyman Ağa Hanı	6	
Yenibahçe civarında Gececiler Çarşısı	Süleyman Efendi Hanı	4	
Yenibahçe civarında Gececiler Çarşısı	Canbaz Emir Hüseyin Hanı	8	

MAHALLE	MEKÂN ADI	ODA SAYISI	KALAN KİŞİ SAYISI
Yenibahçe civarında Gececiler Çarşısı	Ayıntablıoğlu Hanı	6	4
Yenibahçe civarında Gececiler Çarşısı	Beytülmacı Hanı	7	
Yenibahçe civarında Gececiler Çarşısı	Haseki Mustafa Ağa Hanı ahırı		
Edirnekapısı civarı	Yedekçibaşı Hanı	16	2
Çarşamba Pazarı havalisi	Sultan Selim Hanı		8
Eğrikapı ve Yatağan Çeşmesi havalisi	Şah Sultan Hanı		10
Eğrikapı ve Yatağan Çeşmesi havalisi	Şah Sultan Hanı		4
Eğrikapı ve Yatağan Çeşmesi havalisi	Peldeci Hanı	4	
Mustafa Paşa Çarşısı havalisi	Gülsucu Hanı		6
Çırçır havalisi	Halil Paşa Hanı	12	33
Zeyrek Yokuşu	Nuri Efendi Hanı		6
Zeyrek Yokuşu	Şam Mollası Efendi Hanı	6	16
Dîvân Kalemi Defteri, A.{DVN.d., 881, 1250/1835			
Kadıköy	Kadri Efendi Hanı		16
Üsküdar	Debbağ Hacı Mehmed Hanı		41
Üsküdar	Hacı Yusuf Han		34
Üsküdar	İbrahim Efendi Hanı		39
Üsküdar	Haseki Borozanzade Hanı		27
Üsküdar	Denebaşoğlu Hanı		16
Üsküdar	Papasoğlu Hanı		35
Üsküdar	Can Şe'ban Hanı		19
Üsküdar	Çavuş Deresi Hanı		11
Üsküdar	Tavuk Hanı		17
Başmuhasebe Tersâne Emiri Defteri, D.BŞM.TRE.d., 15257, 1208/1794			
Kulaksız	Han odaları		19

MAHALLE	MEKÂN ADI	ODA SAYISI	KALAN KİŞİ SAYISI
Nüfus Defteri, NFS.d., 3, 1207/1793			
Çukurçeşme	Kargir Han	15	Birkaç
Çukurçeşme	Nişancılar Hanı		24
Çukurçeşme	Tahta Han	13	8
Çukurçeşme	Kazasker Hamamı civarında Kerestecizade Hanı	14	2
Fatih Camii civarı	Kırkçeşme'de Peştamalciler Hanı	12	12
Fatih Camii civarı	Büyük Karaman civarında Deve Hanı		0
Fatih Camii civarı	Deve Hanı ittisalinde		5
Fatih Camii civarı	Deve Hanı kurbunda Bursalı Hanı	6	2
Fatih Camii civarı	Deve Hanı civarında Hacı İbrahim Hanı	5	6
Fatih Camii civarı	Deve Hanı civarında el-Hac Salih Hanı	13	5
Fatih Camii civarı	Soğancıbaşı Hanı	27	50
Fatih Camii civarı	Bahçeli Han	15	4 +
Fatih Camii civarı	Büyük Karaman'da Nalçacı Hanı	33	
Fatih Camii civarı	Büyük Karaman'da Mazlum Hanı	30	1 +
Fatih Camii civarı	Deve Hanı civarında mütevellisi el-Hac Mehmed Hanı	4	6
Fatih Camii civarı	Boyacı kapısında kâin Nalbant Hanı	20	10
Fatih Camii civarı	Taşçılar Hanı	90	15
Fatih Camii civarı	Şekerciler Hanı karşısındaki Han	28	13
Fatih Camii civarı	Şekerciler Hanı	58	30
Fatih Camii civarı	Kireççibaşı Hanı	14	13
Fatih Camii civarı	Nakib Hanı	37	25
Fatih Camii civarı	Taş Han	9	5
Fatih Camii civarı	Emirler Hanı	8	5
Sultan Selim Camii civarı	Camii şerif kurbunda Sultan Selim Hanı		3
Sultan Selim Camii civarı	Çubukçular Hanı	35	

MAHALLE	MEKÂN ADI	ODA SAYISI	KALAN KİŞİ SAYISI
Karagümrük - Balat - Eğrikapı	Küçük Mustafa Paşa'da Gülsuyu Hanı		7
Karagümrük - Balat - Eğrikapı	Karagümrük nam mahalde Elmacı Hanı	7	
Karagümrük - Balat - Eğrikapı	Canbaz Emir Hüseyin Süleyman Ağa Hanı	12	
Karagümrük - Balat - Eğrikapı	Süleyman Efendi Hanı	4	3
Karagümrük - Balat - Eğrikapı	Ayniyatlıoğlu Hanı	4	
Karagümrük - Balat - Eğrikapı	Haseki Mustafa Ağa Hanı		
Karagümrük - Balat - Eğrikapı	Bahçeli Han	19	
Unkapısı civarı	Kapan-ı dakik kapısı dâhilinde vaki Emirler Hanı	32	
Unkapısı civarı	Arabacılar nam mahalde Mahmudoğlu Hanı	24	
Unkapısı civarı	Arıcılar nam mahalde vaki Taş Han	21	47
Unkapısı civarı	Ahmed Efendi Hanı		5
Unkapısı civarı	Taşçılar Hanı		20
Zeyrek - Çırçır	Yeni Hamam'da Çırçır Hanı		22
Zeyrek - Çırçır	Külahçılar'da Halil Paşa Hanı	12	12
Nüfus Defteri, NFS.d., 4, 1207/1793			
Bahçekapı	Kör Usta Hanı		13
Bahçekapı	Haraççı Hanı		14
Bahçekapı	Taş Han		22
Bahçekapı	Yeni Han		39
Bahçekapı	Teşrifatı Han		6
Bahçekapı	Soğanoğlu odaları		10
Bahçekapı	Yarım Han		9
Balıkpazarı Kapısı	Taş Han		5
Balıkpazarı Kapısı	Helvacı Sokağı'nda Tahta Han		10
Balıkpazarı Kapısı	Taş Yeni Han		15
Zindankapısı	Tekneciler içinde Limoncu Hanı		44
Zindankapısı	Bostancıbaşı Hanı		14

MAHALLE	MEKÂN ADI	ODA SAYISI	KALAN KİŞİ SAYISI
Zindankapısı	Kadı Hanı		32
Zindankapısı	Kandilli Hanı		19
Topçular	Kapı Ağası Hanı		18
Çatladıkapı	Kayıkhane üzerindeki Han		64
Çatladıkapı	Dükkân üzerindeki Han		18
Kumkapı dışında	Arab Han		57
Kumkapı	Masdariyeci Han		31
Kumkapı	Meksi Efendi Hanı		7
Kumkapı	Sandalcılar Hanı		75
Kumkapı	Bostancıbaşı Hanı		40
Kumkapı	Nazif Efendi Hanı		14
Kumkapı	Osman Efendi Hanı		21
Kumkapı	Kanca Beyi Hanı		16
Kumkapı	Hamlacı Hanı		16
Kumkapı	Sakabaşı Hanı		15
Kumkapı	Naili Paşa Hanı		9
Kumkapı	İsmail Hanı		10
Nüfus Defteri, NFS.d., 7, 1207/1793			
Kasımpaşa	Bakkal yanındaki Han		21
Kasımpaşa	Seyyid Mustafa Hanı		33
Başmuhasebe Tersâne Emiri Defteri, D.BŞM.TRE.d., 15745c, 1253/1838			
Kasımpaşa	Lonca Sokağındaki Han		6
Kasımpaşa	Rumelilerin Han odaları		37
Kasımpaşa	Bakkal yanındaki Han		21
Kasımpaşa	Seyyid Mustafa Hanı		33

Tablo 3: Defterlerde adı geçen bekâr odaları, oda ve burada kalan kişi sayıları

MAHALLE	MEKÂN ADI	ODA SAYISI	KALAN KİŞİ SAYISI
Dîvân Kalemi Defteri, A.{DVN.d., 831, 1207/1793			
Sur dışı - Ayvansaray	Muradzade'nin bekâr odaları	6	
Samatya Kapısı dışı	Bakkal dükkânı civarında Kuyumcu Ohannes odaları	3	
Samatya Kapısı dışı	Halifezade İbiş Efendi odaları	4	
Samatya Kapısı dışı	Bakkal dükkânı üzerinde keresteci Hacı İbrahim odaları	5	
Samatya Kapısı dışı	Sırmakeş Çubukçuoğlu odaları	2	
Samatya Kapısı dışı	Kahve dükkânı üzerinde bekâr odaları	7	
Samatya Kapısı dışı	Karhane üzerindeki odalar	7	
Samatya Kapısı dışı	Kalafat yerinde kayıkhane üzerinde Özen Bey odaları	4	
Samatya Kapısı dışı	Kayıkhane üzerinde Halil Efendi kerimesi odaları	4	
Samatya Kapısı dışı	Kayıkhane üzerinde Mekki Efendi odaları	9	
Samatya Kapısı dışı	Kayıkhane üzerinde Süleyman Ağa odaları	3	
Samatya Kapısı dışı	Kantarcı Odaları	6	
Samatya Kapısı dışı	Moğoldevani mühürdarı Ahmed Ağa odaları	8	
Samatya Kapısı dışı	Kale kapısına bitişik Hacı Hüseyin Odaları	9	
Sur dışı - Ahırkapı	Kapı Ağası denilen odalar	20	
Sur dışı - Ahırkapı	İkinci Kethüda Odaları	10	
Sur dışı - Ahırkapı	Kömürcü Salih Beşe odaları	6	

MAHALLE	MEKÂN ADI	ODA SAYISI	KALAN KİŞİ SAYISI
Dîvân Kalemi Defteri, A.{DVN.d., 833, 1207/1793			
Kasımpaşa	Sakız Ağacında kâin odalar	8	
Kasımpaşa	Çukur nam mahalde esnaf odaları	37	
Dîvân Kalemi Defteri, A.{DVN.d., 834, 1207/1793			
Kumkapı	Kayıkhane üzerindeki Meki Efendi Odaları		7
Kumkapı	Kayıkhane üzerindeki Nazif Efendi boş oda	13 kapılı	3
Kumkapı	Kayıkhane üzerindeki Balkapanlı Süleyman Ağa odaları	3 kapılı	3
Kumkapı	Kantarcı odaları	5 dolu, 1 boş	
Kumkapı	Ahmed Ağa odaları	8	8
Kumkapı	Kale kapısına bitişik Hacı Hüseyin odaları		9
Kumkapı	Cephaneli Şişman Ekmekçi Kethüda odaları	10	24
Dîvân Kalemi Defteri, A.{DVN.d., 835, 1207/1793			
Atik Ali Paşa Camii civarı	Küçük han odaları		28
Atik Ali Paşa Camii civarı	Irgatpazarı		211
Dîvân Kalemi Defteri, A.{DVN.d., 836, 1207/1793			
Mahmud Paşa	Kalpakçılar başında Sultan Odaları	48	
Mahmud Paşa	Kalpakçılar başında Sultan Odaları	50	
Dîvân Kalemi Defteri, A.{DVN.d., 837, 1207/1793			
Şehzadebaşı ve Doksanbeş Kapısı	Vezir odaları (terzi esnafı)	11	10
Haseki Ali Paşa	Koltuk karşısında beş bab bekâr odaları (esnaf, kadı)		4
Edirnekapısı civarı	Anderiya oğlu Doro odası		8

MAHALLE	MEKÂN ADI	ODA SAYISI	KALAN KİŞİ SAYISI
Edirnekapısı civarı	Eski Saray ve Süleymaniye su yolcuları odası		22
Edirnekapısı civarı	Pavlov oğlu Kosta odası		7
Dîvân Kalemi Defteri, A.{DVN.d., 881, 1250/1835			
Üsküdar	Balaban İskelesi'ndeki hamal odaları		19
Piyalepaşa	Baruthane odaları (hamallar)		13
Kulaksız	Han odaları		19
Kulaksız	Kömür mahzeni üstündeki odalar		30
Nüfus Defteri, NFS.d., 3, 1207/1793			
Karagümrük - Balat - Eğrikapı	Düğüncüler nam mahalde kuşakçı odaları demekle maruf bekâr odası (su yolcusu)		3
Unkapısı civarı	Kuleyolu tahtında ve karşısındaki kargir odalar (arpacı esnafı)	6	
Nüfus Defteri, NFS.d., 4, 1207/1793			
Bahçekapı	Soğanoğlu odaları		10
Kumkapı	Kale kapısına bitişik Hacı Hüseyin odaları		7
Kumkapı	Uncu Ömer Ağa odaları		10
Nüfus Defteri, NFS.d., 7, 1207/1793			
Piyale Paşa	Hamallara ait bekâr odaları	3 kapılı	19
Kasımpaşa	Lonca Sokağı'nda han ve odalar		44
Kasımpaşa	Çukur'daki kemhacı odaları		36
Kasımpaşa	Kete Huriye'deki kemhacı odaları		13
Kasımpaşa	Çukur'daki kemhacı odaları		23
Başmuhasebe Tersâne Emiri Defteri, D.BŞM.TRE.d., 15745c, 1253/1838			
Kasımpaşa	Lonca Sokağındaki odalar	21	21
Kasımpaşa	Çukur'daki kemhacı odaları		37
Kasımpaşa	Kene Huriye'deki kemhacı odaları		27
Kasımpaşa	Çukur'daki kemhacı odaları		23
Kasımpaşa	Sakızağacı'ndaki odalar		19

Tablo 4: Semtlere göre dükkânlarda kalan bekârlar

MAHALLE	MEKÂN ADI	ODA SAYISI	KALAN KİŞİ SAYISI
Dîvân Kalemi Defteri, A.{DVN.d., 830, 1206			
Tophâne-i Âmire	Tophane'deki esnaf ve bekârlar		2.159
Dîvân Kalemi Defteri, A.{DVN.d., 831, 1207			
Beyoğlu	Firuz Ağa Sûku (çarşısı)		57
Beyoğlu	Sur Mekir? Sûku (çarşısı)		3
Taksim	Kazgancı Sûku		8
Tophane	Tophane Boğazkesen Suku		79
Tophâne-i Âmire	Salıpazarı ve Fındıklı Sûku		125
Tophâne-i Âmire	Fındıklı-Dereiçi Sûku		27
Tophâne-i Âmire	Tophâne-i Âmire karhanesi		185
Tophâne-i Âmire	Tophane Meydanı karhanesi		132
Tophâne-i Âmire	Kapıyanı fırını		8
Tophâne-i Âmire	Hendekbaşı fırını		8
Tophâne-i Âmire	Boğazkesen fırını		7
Tophâne-i Âmire	Firuz Ağa fırını		5
Tophâne-i Âmire	Ağa Camii fırını		9
Tophâne-i Âmire	Tekke Önü fırını		4
Tophâne-i Âmire	Kulekapı fırını		7
Tophâne-i Âmire	Çavuşbaşı fırını		9
Tophâne-i Âmire	Fındıklı fırını		8
Sur dışı - Bahçekapı	Bakkal dükkânı		3
Sur dışı - Bahçekapı	Berber dükkânı		3
Sur dışı - Bahçekapı	Şerbetçi dükkânı		4
Sur dışı - Bahçekapı	Mahzen dükkânı		3
Sur dışı - Bahçekapı	Manav dükkânı		2
Sur dışı - Bahçekapı	Ekmekçi fırını ve değirmeni		22
Sur dışı - Bahçekapı	Çörekçi dükkânı		7
Sur dışı - Bahçekapı	Kasab dükkânı		2
Sur dışı - Bahçekapı	Kebab dükkânı		5
Sur dışı - Bahçekapı	Bakkal dükkânı		3
Sur dışı - Bahçekapı	Keresteci dükkânı		6

MAHALLE	MEKÂN ADI	ODA SAYISI	KALAN KİŞİ SAYISI
Sur dışı - Bahçekapı	Kömürcü mahzeni		2
Sur dışı - Bahçekapı	Kömür mahzeni		4
Sur dışı - Bahçekapı	Çamaşır dükkânı		3
Sur dışı - Bahçekapı	Fıçıcı dükkânı		7
Sur dışı - Bahçekapı	Gözlemeci dükkânı		5
Sur dışı - Bahçekapı	Kahve dükkânı		3
Sur dışı - Bahçekapı	Kahve dükkânı		1
Sur dışı - Bahçekapı	Kahve dükkânı		2
Sur dışı - Bahçekapı	Berber dükkânı		2
Sur dışı - Bahçekapı	Kahve dükkânı		1
Sur dışı - Bahçekapı	Berber dükkânı	1	2
Sur dışı - Bahçekapı	Kahve dükkânı		2
Sur dışı - Bahçekapı	Arabacı dükkânı		3
Sur dışı - Bahçekapı	Bakkal dükkânı		3
Sur dışı - Bahçekapı	Bakkal dükkânı		3
Sur dışı - Bahçekapı	Kahve dükkânı		4
Sur dışı - Bahçekapı	Kahve dükkânı		2
Sur dışı - Bahçekapı	Sebze dükkânı		3
Sur dışı - Bahçekapı	Meyve dükkânı		4
Sur dışı - Bahçekapı	Çiçekçi dükkânı		3
Sur dışı - Bahçekapı	Kahve dükkânı		3
Sur dışı - Bahçekapı	Kebabcı dükkânı		7
Sur dışı - Bahçekapı	Bakkal dükkânı		3
Sur dışı - Bahçekapı	Kuruyemişçi dükkânı		4
Sur dışı - Bahçekapı	Sığır kasabı		1
Sur dışı - Bahçekapı	Kuruyemişçi dükkânı		2
Sur dışı - Bahçekapı	Pirinççi dükkânı		2
Sur dışı - Bahçekapı	Aşçı dükkânı		2
Sur dışı - Bahçekapı	Gözlemeci dükkânı		3
Sur dışı - Bahçekapı	Manav dükkânı		2
Sur dışı - Bahçekapı	Zahireci dükkânı		3
Sur dışı - Bahçekapı	Berber dükkânı		3
Sur dışı - Bahçekapı	Berber dükkânı		3
Sur dışı - Bahçekapı	Yemenici dükkânı		4

MAHALLE	MEKÂN ADI	ODA SAYISI	KALAN KİŞİ SAYISI
Sur dışı - Bahçekapı	Ekmekçi fırını ve değirmeni		24
Sur dışı - Balıkpazarı	Duhani dükkânı		3
Sur dışı - Balıkpazarı	Bakkal dükkânı		3
Sur dışı - Balıkpazarı	Kahve dükkânı		2
Sur dışı - Balıkpazarı	Yağcı Mahzeni		3
Sur dışı - Balıkpazarı	Balık mahzeni		6
Sur dışı - Balıkpazarı	Duhani dükkânı		2
Sur dışı - Balıkpazarı	Kahve dükkânı		2
Sur dışı - Balıkpazarı	Berber dükkânı		4
Sur dışı - Balıkpazarı	Bakkal dükkânı		4
Sur dışı - Balıkpazarı	Manav dükkânı		1
Sur dışı - Balıkpazarı	Bakkal dükkânı		2
Sur dışı - Balıkpazarı	Kebabcı dükkânı		2
Sur dışı - Balıkpazarı	Bakkal dükkânı		5
Sur dışı - Balıkpazarı	Sığır kasabı		2
Sur dışı - Balıkpazarı	Sabuncu dükkânı		3
Sur dışı - Balıkpazarı	Bakkal dükkânı		3
Sur dışı - Balıkpazarı	Bakkal dükkânı		4
Sur dışı - Balıkpazarı	Yemenici dükkânı		5
Sur dışı - Balıkpazarı	Berber dükkânı		3
Sur dışı - Balıkpazarı	Duhani dükkânı		3
Sur dışı - Balıkpazarı	Yemenici dükkânı		3
Sur dışı - Balıkpazarı	Yemenici dükkânı		3
Sur dışı - Balıkpazarı	Yemenici dükkânı		5
Sur dışı - Balıkpazarı	Varilci dükkânı		6
Sur dışı - Balıkpazarı	Havyarcı dükkânı		5
Sur dışı - Balıkpazarı	Havyarcı dükkânı		4
Sur dışı - Balıkpazarı	Havyarcı dükkânı		4
Sur dışı - Balıkpazarı	Havyarcı dükkânı		4
Sur dışı - Balıkpazarı	Kuşçu dükkânı		4
Sur dışı - Balıkpazarı	Abacı dükkânı		4
Sur dışı - Balıkpazarı	Kara Bapuççu dükkânı		3
Sur dışı - Balıkpazarı	Varilci dükkânı		6
Sur dışı - Balıkpazarı	Yemenici dükkânı		3

MAHALLE	MEKÂN ADI	ODA SAYISI	KALAN KİŞİ SAYISI
Sur dışı - Balıkpazarı	Duhani dükkânı		3
Sur dışı - Balıkpazarı	Duhani mahzeni		2
Sur dışı - Balıkpazarı	Abacı dükkânı		4
Sur dışı - Balıkpazarı	Yemenici dükkânı		1
Sur dışı - Balıkpazarı	Yemenici dükkânı		2
Sur dışı - Balıkpazarı	Yemenici dükkânı		2
Sur dışı - Balıkpazarı	Sandıkçı dükkânı		5
Sur dışı - Balıkpazarı	Berber dükkânı		3
Sur dışı - Balıkpazarı	Bakkal dükkânı		3
Sur dışı - Balıkpazarı	Bakkal dükkânı		3
Sur dışı - Balıkpazarı	Kebabcı dükkânı	3	
Sur dışı - Balıkpazarı	Kebabcı dükkânı		4
Sur dışı - Balıkpazarı	Kebabcı dükkânı		2
Sur dışı - Balıkpazarı	Abacı dükkânı		3
Sur dışı - Balıkpazarı	Aşçı dükkânı		4
Sur dışı - Keresteciler başı	Bakkal dükkânı		4
Sur dışı - Keresteciler başı	Yemenici dükkânı		2
Sur dışı - Keresteciler başı	Yemenici dükkânı		7
Sur dışı - Keresteciler başı	Yemenici dükkânı		4
Sur dışı - Keresteciler başı	Yemenici dükkânı		3
Sur dışı - Keresteciler başı	Yemenici dükkânı		3
Sur dışı - Keresteciler başı	Yemenici dükkânı		5
Sur dışı - Keresteciler başı	Yemenici dükkânı		4
Sur dışı - Keresteciler başı	Yemenici dükkânı		4
Sur dışı - Keresteciler başı	Yemenici dükkânı		5
Sur dışı - Keresteciler başı	Yemenici dükkânı		6

MAHALLE	MEKÂN ADI	ODA SAYISI	KALAN KİŞİ SAYISI
Sur dışı - Keresteciler başı	Yemenici dükkânı		4
Sur dışı - Keresteciler başı	Yemenici dükkânı		6
Sur dışı - Keresteciler başı	Yemenici dükkânı		3
Sur dışı - Keresteciler başı	Yemenici dükkânı		3
Sur dışı - Keresteciler başı	Yemenici dükkânı		3
Sur dışı - Keresteciler başı	Yemenici dükkânı		5
Sur dışı - Keresteciler başı	Yemenici dükkânı		3
Sur dışı - Keresteciler başı	Nalçacı dükkânı		1
Sur dışı - Keresteciler başı	Aynacı dükkânı		5
Sur dışı - Keresteciler başı	Aşçı dükkânı		3
Sur dışı - Keresteciler başı	Eskici dükkânı		3
Sur dışı - Keresteciler başı	Yemenici dükkânı		3
Sur dışı - Keresteciler başı	Yemenici dükkânı		3
Sur dışı - Keresteciler başı	Çizmeci dükkânı		5
Sur dışı - Keresteciler başı	Yemenici dükkânı		5
Sur dışı - Keresteciler başı	Kömür mahzeni üzerinde	4	
Sur dışı - Keresteciler başı	Manav dükkânı		2
Sur dışı - Keresteciler başı	Kebabcı dükkânı		4
Sur dışı - Keresteciler başı	Sığır kasabı		2

MAHALLE	MEKÂN ADI	ODA SAYISI	KALAN KİŞİ SAYISI
Sur dışı - Keresteciler başı	Boyacı dükkânı		5
Sur dışı - Keresteciler başı	Çorbacı dükkânı		5
Sur dışı - Keresteciler başı	Berber dükkânı		3
Sur dışı - Keresteciler başı	Kömürcü mahzeni		2
Sur dışı - Keresteciler başı	Havyarcı dükkânı		4
Sur dışı - Keresteciler başı	Duhan dükkânı		2
Sur dışı - Keresteciler başı	Bakkal dükkânı		3
Sur dışı - Keresteciler başı	Bakkal dükkânı		5
Sur dışı - Keresteciler başı	Kasab dükkânı		3
Sur dışı - Keresteciler başı	Sebze dükkânı		1
Sur dışı - Keresteciler başı	Berber dükkânı		2
Sur dışı - Keresteciler başı	Kuşçu dükkânı		2
Sur dışı - Keresteciler başı	Aşçı dükkânı		4
Sur dışı - Debbağhane yakını	Ekmekçi fırını ve taş değirmen		10
Sur dışı - Debbağhane yakını	Yemenici dükkânı		4
Sur dışı - Debbağhane yakını	Mumhane		3
Sur dışı - Samatya Kapısı dışı	Doğramacı dükkânı üzerinde	3	
Sur dışı - Samatya Kapısı dışı	Bakkal dükkânı üzerinde keresteci Hacı İbrahim odaları	5	
Sur dışı - Samatya Kapısı dışı	Kahve dükkânı üzerinde bekâr odaları	7	

MAHALLE	MEKÂN ADI	ODA SAYISI	KALAN KİŞİ SAYISI
Sur dışı - Samatya Kapısı dışı	Karhane üzerindeki odalar	7	
Sur dışı - Samatya Kapısı dışı	Ekmekçi fırını ve değirmen		36
Sur dışı - Samatya Kapısı dışı	Simitçi dükkânı		8
Sur dışı - Samatya Kapısı dışı	İmameci dükkânı		6
Sur dışı - Samatya Kapısı dışı	İmameci dükkânı		6
Sur dışı - Samatya Kapısı dışı	İmameci dükkânı		9
Sur dışı - Samatya Kapısı dışı	İmameci dükkânı		3
Sur dışı - Samatya Kapısı dışı	İmameci dükkânı		3
Sur dışı - Samatya Kapısı dışı	Kara boyacı dükkânı		6
Sur dışı - Samatya Kapısı dışı	Al boyacı dükkânı		18
Sur dışı - Samatya Kapısı dışı	Parmakkapı yakınında doğramacı dükkânı		5
Sur dışı - Samatya Kapısı dışı	Hacı Mehmed'in manav mahzeni		3
Sur dışı - Samatya Kapısı dışı	Aşçı dükkânı		4
Dîvân Kalemi Defteri, A.{DVN.d., 836, 1207			
Mahmud Paşa	Kalpakçılar başında kahveci dükkânı		2
Mahmud Paşa	Kalpakçılar başında kahveci dükkânı		1
Mahmud Paşa	Kalpakçılar başında kahveci dükkânı		1
Mahmud Paşa	Kalpakçılar başında kahveci dükkânı		1
Mahmud Paşa	Kalpakçılar başında kahveci dükkânı		1
Mahmud Paşa	Kalpakçılar başında manav		2

MAHALLE	MEKÂN ADI	ODA SAYISI	KALAN KİŞİ SAYISI
Mahmud Paşa	Kalpakçılar başında duhan dükkânı		1
Mahmud Paşa	Kalpakçılar başında kahveci dükkânı		1
Mahmud Paşa	Kalpakçılar başında kebabcı dükkânı		3
Mahmud Paşa	Kalpakçılar başında kahve dükkânı		2
Mahmud Paşa	Kalpakçılar başında çamaşır dükkânı		2
Mahmud Paşa	Kalpakçılar başında berber dükkânı		3
Mahmud Paşa	Kalpakçılar başında berber dükkânı		2
Mahmud Paşa	Kalpakçılar başında berber dükkânı		2
Mahmud Paşa	Kalpakçılar başında çubukçu dükkânı		2
Mahmud Paşa	Kalpakçılar başında kebabcı dükkânı		4
Mahmud Paşa	Kalpakçılar başında bıçakçı dükkânı		4
Mahmud Paşa	Kalpakçılar başında çörekçi dükkânı		5
Mahmud Paşa	Kalpakçılar başında aşçı dükkânı		5
Mahmud Paşa	Kalpakçılar başında ekmekçi fırını		18
Mahmud Paşa	Kalpakçılar başında berber dükkânı		2
Mahmud Paşa	Kalpakçılar başında kebabcı dükkânı		4
Mahmud Paşa	Kalpakçılar başında berber dükkânı		2
Mahmud Paşa	Kalpakçılar başında çörekçi fırını		5
Mahmud Paşa	Kalpakçılar başında kahveci dükkânı		4

MAHALLE	MEKÂN ADI	ODA SAYISI	KALAN KİŞİ SAYISI
Mahmud Paşa	Kalpakçılar başında kebabcı dükkânı		3
Mahmud Paşa	Kalpakçılar başında berber dükkânı		3
Mahmud Paşa	Kalpakçılar başında çamaşır dükkânı		2
Mahmud Paşa	Kalpakçılar başında kalaycı dükkânı		3
Mahmud Paşa	Kalpakçılar başında helvacı dükkânı		3
Mahmud Paşa	Kalpakçılar başında manav dükkânı		2
Mahmud Paşa	Kalpakçılar başında kahveci dükkânı		2
Mahmud Paşa	Kalpakçılar başında kebabcı dükkânı		4
Mahmud Paşa	Kalpakçılar başında aşçı dükkânı		5
Mahmud Paşa	Kalpakçılar başında çubukçu dükkânı		2
Mahmud Paşa	Kalpakçılar başında manav dükkânı		2
Mahmud Paşa	Kalpakçılar başında gözlemeci dükkânı		4
Mahmud Paşa	Kalpakçılar başında manav dükkânı		3
Mahmud Paşa	Kalpakçılar başında turşucu dükkânı		2
Mahmud Paşa	Kalpakçılar başında işkenbeci dükanı		2
Mahmud Paşa	Kalpakçılar başında kebabcı dükanı		4
Mahmud Paşa	Kalpakçılar başında gözlemeci dükkânı		5
Mahmud Paşa	Kalpakçılar başında kebabcı dükanı		5
Mahmud Paşa	Kalpakçılar başında çörekçi fırını		8

MAHALLE	MEKÂN ADI	ODA SAYISI	KALAN KİŞİ SAYISI
Mahmud Paşa	Kalpakçılar başında kahveci dükkânı		3
Mahmud Paşa	Kalpakçılar başında kasab dükkânı		2
Mahmud Paşa	Kalpakçılar başında manav dükkânı		3
Mahmud Paşa	Kalpakçılar başında kasab dükkânı		3
Mahmud Paşa	Kalpakçılar başında berber dükkânı		3
Mahmud Paşa	Kalpakçılar başında berber dükanı		2
Tahtakale	Ketenciler tarafında ekmekçi fırını		22
Dîvân Kalemi Defteri, A.{DVN.d., 837, 1207			
Vezneciler	Berber Ali dükkânı		1
Vezneciler	Simitçi fırını		3
Vezneciler	Helvacı Ahmed dükkânı		2
Vezneciler	Pabuççu dükkânı		2
Vezneciler	Bıçakçı dükkânı		1
Vezneciler	Muhallebici dükkânı		2
Vezneciler	Kuyumcu dükkânı		3
Vezneciler	Mismarcı dükkânı		2
Vezneciler	Kahveci dükkânı		1
Vezneciler	Kahveci dükkânı		1
Vezneciler	Kahveci dükkânı		1
Mürekkebciler Kapısı civarı	Kocaş dükkânları		9
Mürekkebciler Kapısı civarı	Kebabcı dükkânı		3
Mürekkebciler Kapısı civarı	Kasab dükkânı		2
Mürekkebciler Kapısı civarı	Kahveci dükkânı		1
Mürekkebciler Kapısı civarı	Kuyumcu dükkânı		2

MAHALLE	MEKÂN ADI	ODA SAYISI	KALAN KİŞİ SAYISI
Mürekkebciler Kapısı civarı	Leblebici dükkânı		3
Bozdoğan Kemeri kurbu	Manav dükkânı		3
Bozdoğan Kemeri kurbu	Manav dükkânı		
Bozdoğan Kemeri kurbu	Kalaycı dükkânı		2
Bozdoğan Kemeri kurbu	Ekmekçi fırınında		12
Bozdoğan Kemeri kurbu	Manav dükkânı		
Bozdoğan Kemeri kurbu	Manav dükkânı		2
Bozdoğan Kemeri kurbu	Kasab dükkânı		2
Bozdoğan Kemeri kurbu	Berber dükkânı		1
Bozdoğan Kemeri kurbu	Kürkçü dükkânı		1
Garabiyeciler	Çubukçu dükkânı		2
Acemoğlu Meydanı civarı	Çörekçi Ahmed fırını		5
Acemoğlu Meydanı civarı	Manav dükkânı		4
Acemoğlu Meydanı civarı	Hoşafçı dükkânı		1
Acemoğlu Meydanı civarı	Sarraf dükkânı		2
Acemoğlu Meydanı civarı	Eskici dükkânı		1
Acemoğlu Meydanı civarı	Duhancı dükkânı		1
Acemoğlu Meydanı civarı	Duhancı dükkânı		1
Acemoğlu Meydanı civarı	Duhancı dükkânı		1
Acemoğlu Meydanı civarı	Pabuççu dükkânı		2

MAHALLE	MEKÂNADI	ODA SAYISI	KALAN KİŞİ SAYISI
Acemoğlu Meydanı civarı	Kahveci dükkânı		1
Acemoğlu Meydanı civarı	Pabuççu dükkânı		2
Acemoğlu Meydanı civarı	Kahveci dükkânı		1
Acemoğlu Meydanı civarı	Kahveci dükkânı		1
Acemoğlu Meydanı civarı	Dibekçi dükkânı		1
Acemoğlu Meydanı civarı	Kahve dükkânı		2
Acemoğlu Meydanı civarı	Aşçı dükkânı		2
Acemoğlu Meydanı civarı	Çizmeci dükkânı		1
Acemoğlu Meydanı civarı	Haffaf dükkânı		3
Acemoğlu Meydanı civarı	Pabuççu dükkânı		1
Kırkdört Kapısı ve havalisi	Çukurçeşme'de menuyuk dükkânı		2
Kırkdört Kapısı ve havalisi	Sütçü dükkânı		2
Kırkdört Kapısı ve havalisi	Bıçakçı dükkânı		1
Kırkdört Kapısı ve havalisi	Yeni yapılan han	20	8
Kırkdört Kapısı ve havalisi	Çamaşurcu dükkânı		1
Kırkdört Kapısı ve havalisi	Kalaycı dükkânı		1
Kırkdört Kapısı ve havalisi	Kahve dükkânı		1
Kırkdört Kapısı ve havalisi	Çörekçi dükkânı		3
Kırkdört Kapısı ve havalisi	Kahveci dükkânı		1

MAHALLE	MEKÂN ADI	ODA SAYISI	KALAN KİŞİ SAYISI
Kırkdört Kapısı ve havalisi	Kahveci dükkânı		1
Kırkdört Kapısı ve havalisi	Aşçı dükkânı		1
Kırkdört Kapısı ve havalisi	Manav dükkânı		1
Kırkdört Kapısı ve havalisi	Helvacı dükkânı		1
Kırkdört Kapısı ve havalisi	Kasab dükkânı		2
Kırkdört Kapısı ve havalisi	Kahve dükkânı		2
Kırkdört Kapısı ve havalisi	Kahveci dükkânı		1
Kırkdört Kapısı ve havalisi	Berber Agob dükkânı üstünde bekâr odası	4	3
Kırkdört Kapısı ve havalisi	Kahve dükkânı		1
Kırkdört Kapısı ve havalisi	Kahve dükkânı		1
Vefa Meydanı	Nalbant dükkânı		1
Vefa Meydanı	Çörekçi dükkânı		5
Vefa Meydanı	Kasab dükkânı		2
Vefa Meydanı	Manav dükkânı		3
Vefa Meydanı	Camcı dükkânı		1
Vefa Meydanı	Berber dükkânı		1
Vefa Meydanı	Terzi dükkânı		2
Vefa Meydanı	Manav dükkânı		4
Vefa Meydanı	Vefa Hamamı bitişiğindeki ekmekçi fırını		13
Vefa Meydanı	Kahve dükkânındaki bekâr odası		2
Vefa Meydanı	Kalaycı dükkânı		1
Vefa Meydanı	Turşucu dükkânı		1
Vefa Meydanı	Simitçi fırını		9
Vefa Meydanı	Berber dükkânı		1
Kırkçeşme civarı	Kovacı dükkânı		1

MAHALLE	MEKÂN ADI	ODA SAYISI	KALAN KİŞİ SAYISI
Kırkçeşme civarı	Kasab dükkânı		2
Kırkçeşme civarı	Duhancı dükkânı		1
Kırkçeşme civarı	Manav dükkânı		3
Kırkçeşme civarı	Leblebici dükkânı		2
Kırkçeşme civarı	Kahve		1
Kırkçeşme civarı	Kasab dükkânı bekâr odası	3	2
Kırkçeşme civarı	Berber dükkânı		1
Kırkçeşme civarı	Berber dükkânı		1
Kırkçeşme civarı	Manav dükkânı		2
Kırkçeşme civarı	Bıçakçı dükkânı		1
Kırkçeşme civarı	Manav dükkânı		3
Kırkçeşme civarı	Peştemalciler karhanesi	12	32
Kırkçeşme civarı	İmam Efendi kahvesi		1
Kırkçeşme civarı	Turşucu dükkânı		2
Atpazarı'nda destgâhçı dükkânları	Kahveci dükkânı		2
Atpazarı'nda destgâhçı dükkânları	Kahve dükkânı		1
Atpazarı'nda destgâhçı dükkânları	Berber dükkânı		1
Atpazarı'nda destgâhçı dükkânları	Yeni inşa olunnan çörekçi fırını		6
Atpazarı'nda destgâhçı dükkânları	Semerciler dükkânları		5
Atpazarı'nda destgâhçı dükkânları	Çörekçi fırını üstünde bekâr odası	4	2
Atpazarı'nda destgâhçı dükkânları	Sarraf dükkânı üstünde bekâr odası	1	2
Atpazarı'nda destgâhçı dükkânları	Duhancı dükkânı		1
Atpazarı'nda destgâhçı dükkânları	Demirci dükkânı		4
Şehzadebaşı ve Doksanbeş Kapısı	Kadayıfçı dükkânı		2
Şehzadebaşı ve Doksanbeş Kapısı	Leblebici dükkânı		2

MAHALLE	MEKÂN ADI	ODA SAYISI	KALAN KİŞİ SAYISI
Şehzadebaşı ve Doksanbeş Kapısı	Kahveci dükkânı		1
Şehzadebaşı ve Doksanbeş Kapısı	Şekerci dükkânı		3
Şehzadebaşı ve Doksanbeş Kapısı	Kahveci dükkânı		1
Şehzadebaşı ve Doksanbeş Kapısı	Kurukahveci dükkânı		1
Şehzadebaşı ve Doksanbeş Kapısı	Kahveci dükkânı		1
Şehzadebaşı ve Doksanbeş Kapısı	Çörekçi dükkânı		5
Şehzadebaşı ve Doksanbeş Kapısı	Helvacı bitişiğinde kahve dükkânı		2
Şehzadebaşı ve Doksanbeş Kapısı	Kasab dükkânı bitişiğinde Manav dükkânı		2
Şehzadebaşı ve Doksanbeş Kapısı	Çamaşır dükkânı		2
Şehzadebaşı ve Doksanbeş Kapısı	Ekmekçi fırınında		16
Şehzadebaşı ve Doksanbeş Kapısı	Paçacı dükkânı		4
Şehzadebaşı ve Doksanbeş Kapısı	Kahveci dükkânı		2
Şehzadebaşı ve Doksanbeş Kapısı	Mesdud kürkçü dükkânı		1
Şehzadebaşı ve Doksanbeş Kapısı	Helvacı bitişiğinde manav dükkânı		2
Şehzadebaşı ve Doksanbeş Kapısı	Helvacı dükkânı		2
Şehzadebaşı ve Doksanbeş Kapısı	Kalaycı dükkânı		2
Şehzadebaşı ve Doksanbeş Kapısı	Kahveci Hüseyin dükkânı		1
Şehzadebaşı ve Doksanbeş Kapısı	Kahveci dükkânı		1
Şehzadebaşı ve Doksanbeş Kapısı	Şekerci dükkânı (ihtiyar)		2

MAHALLE	MEKÂN ADI	ODA SAYISI	KALAN KİŞİ SAYISI
Şehzadebaşı ve Doksanbeş Kapısı	Hallaç dükkânı		4
İbrahim Paşa Hamamı yakınları	Kahveci Abdullah dükkânı		1
İbrahim Paşa Hamamı yakınları	Şekerci dükkânı		4
İbrahim Paşa Hamamı yakınları	Leblebici dükkânı		3
İbrahim Paşa Hamamı yakınları	Kasab Bekir dükkânı		2
İbrahim Paşa Hamamı yakınları	Kahveci Cafer dükkânı		1
İbrahim Paşa Hamamı yakınları	Bıçakçı Hasan dükkânı		2
İbrahim Paşa Hamamı yakınları	Kahveci dükkânı		2
İbrahim Paşa Hamamı yakınları	Berber dükkânı		1
İbrahim Paşa Hamamı yakınları	Sepetçiler içinde kahveci dükkânı		1
İbrahim Paşa Hamamı yakınları	Hamam karşısında meyveci dükkânı		5
Saraçhane Kulluğu civarı	Sepetçiler karşısında kahve		1
Saraçhane Kulluğu civarı	Haşim Ağa dükkânı		1
Saraçhane Kulluğu civarı	Muhallebici dükkânı		2
Saraçhane Kulluğu civarı	Kahveci dükkânı		1
Saraçhane Kulluğu civarı	Kahveci dükkânı		1
Saraçhane Kulluğu civarı	Kulluk karşısında kebabcı dükkânı		2
Saraçhane Kulluğu civarı	Manav dükkânı		1
Saraçhane Kulluğu civarı	Gözlemeci Hüseyin dükkânı		2

MAHALLE	MEKÂNADI	ODA SAYISI	KALAN KİŞİ SAYISI
Saraçhane Kulluğu civarı	Duhancı dükkânı		2
Saraçhane Kulluğu civarı	Sepetçiler karşısında Saraçhane fırınında ve değirmeni		10
Saraçhane Kulluğu civarı	Duhancı dükkânı		1
Kıztaşı havalisi	Turşucu dükkânı		2
Kıztaşı havalisi	Manav dükkânı		2
Kıztaşı havalisi	Kahve		1
Kıztaşı havalisi	Helvacı Mustafa Beşe dükkânı		1
Kıztaşı havalisi	Kahveci dükkânı		1
Kıztaşı havalisi	Kalaycı Abdullah dükkânı		2
Kıztaşı havalisi	Kahveci Ömer dükkânı		2
Kıztaşı havalisi	İkinci kapısı yakınında ekmekçi fırını		10
Kıztaşı havalisi	Kahveci Hasan dükkânı		1
Kıztaşı havalisi	Kahveci İsmail Beşe dükkânı		2
Kıztaşı havalisi	Çamaşırcı dükkânı		2
Kıztaşı havalisi	Dörtyol ağzında ekmekçi fırını ve değirmen		23
Kıztaşı havalisi	Çamaşırcı dükkânı		1
Kıztaşı havalisi	Simitçi Nikola fırını		10
Kıztaşı havalisi	Kahve dükkânı		1
Kıztaşı havalisi	Ahmed Odabaşı dükkânı		1
Kıztaşı havalisi	Hacı dede kahvesi		2
Kıztaşı havalisi	Kahveci odabaşı dükkânı		2
Kıztaşı havalisi	Berber Hüseyin dükkânı		1
Kıztaşı havalisi	Çamaşırcı dükkânı		2
Kıztaşı havalisi	Gözlemeci dükkânı		3
Kıztaşı havalisi	Kasab dükkânı		1
Kıztaşı havalisi	Aşçı dükkânı		2
Kıztaşı havalisi	Kahveci dükkânı		1
Kıztaşı havalisi	Berber dükkânı		1
Kıztaşı havalisi	Manav dükkânı		2
Kıztaşı havalisi	Terzi dükkânı		1

MAHALLE	MEKÂN ADI	ODA SAYISI	KALAN KİŞİ SAYISI
Fatih Camii ve havalisi	Cami kurbunda Malta çarşısında kahveci Ahmed dükkânı		2
Fatih Camii ve havalisi	Boyacı dükkânı		1
Fatih Camii ve havalisi	Kahveci dükkânı		1
Fatih Camii ve havalisi	Sebil bitişiğinde duhancı Marko dükkânı		2
Fatih Camii ve havalisi	Duhancı Kiyork zımminin dükkânı		2
Fatih Camii ve havalisi	Berber dükkânı		1
Fatih Camii ve havalisi	Kalaycı Mustafa dükkânı		1
Fatih Camii ve havalisi	Kahveci dükkânı		1
Fatih Camii ve havalisi	Çorapçı Ahmed dükkânı		2
Fatih Camii ve havalisi	Hallaç Ahmed dükkânı		1
Fatih Camii ve havalisi	Ekmekçi fırını		13
Fatih Camii ve havalisi	Çörekçi kapısı bitişiğinde manav dükkânı		3
Fatih Camii ve havalisi	Küçük Karaman'da helvacı Ahmed dükkânı		2
Fatih Camii ve havalisi	Aşçı Abdi Ağa dükkânı		3
Fatih Camii ve havalisi	Çörekçi kapısında Hacı Abdullah fırını		4
Fatih Camii ve havalisi	Manav Yusuf dükkânı		3
Fatih Camii ve havalisi	Manav Memiş dükkânı		2
Fatih Camii ve havalisi	Kasab Ali dükkânı		2
Fatih Camii ve havalisi	Kasab Abdullah dükkânı		1
Fatih Camii ve havalisi	Kasab Mehmed dükkânı		3
Fatih Camii ve havalisi	Kasab Mustafa dükkânı		2
Fatih Camii ve havalisi	Aşçı Molla Ali dükkânı		4
Fatih Camii ve havalisi	Kadayıfçı Ali dükkânı		3
Fatih Camii ve havalisi	Muhallebici Osman dükkânı		1
Fatih Camii ve havalisi	Leblebici Süleyman dükkânı		2
Fatih Camii ve havalisi	Kasab Kavun Mustafa dükkânı		4
Fatih Camii ve havalisi	Çörekçi fırını (simitçi fırını olmuş)		7
Fatih Camii ve havalisi	Boyacı kapısı karşısında kahveci Osman dükkânı		1

MAHALLE	MEKÂN ADI	ODA SAYISI	KALAN KİŞİ SAYISI
Fatih Camii ve havalisi	Kasab bitişiğinde İbrahim Beşe kahvesi		1
Fatih Camii ve havalisi	Kasab bitişiğinde Ağa kahvesi		2
Fatih Camii ve havalisi	Boyacılar karşısında Şekerci Osman dükkânı		1
Fatih Camii ve havalisi	Kapı kethüdası İbrahim Ağa kahvesi		1
Fatih Camii ve havalisi	Kasab Emir Salih dükkânı		2
Fatih Camii ve havalisi	Sultan Mehmed Camii içinde şerkerciler kethüdası Hacı Mustafa Ağa dükkânı		3
Fatih Camii ve havalisi	Borucu Ali dükkânı		2
Fatih Camii ve havalisi	İbrahim Odabaşı kahvesi		2
Fatih Camii ve havalisi	Muvakkit bitişiğinde kahveci Hüseyin Ağa dükkânı (hasta ihtiyar)		1
Fatih Camii ve havalisi	Muvakkit bitişiğinde kahveci Mustafa dükkânı		1
Fatih Camii ve havalisi	Muvakkit bitişiğinde kahveci Ali Ağa dükkânı		1
Fatih Camii ve havalisi	Muvakkat bitişiğinde berber Hacı Abdullah dükkânı		2
Fatih Camii ve havalisi	Kanlı fırında nalbantçı Mehmed dükkânı		1
Fatih Camii ve havalisi	Kanlı fırında leblebici Mustafa dükkânı		3
Fatih Camii ve havalisi	Kanlı fırında kalaycı Ahmed Beşe dükkânı		3
Fatih Camii ve havalisi	Otluku yokuşu başında kahveci Mehmed		2
Fatih Camii ve havalisi	Duhancı Ali Beşe dükkânı		1
Kumrulu Mescid ve havalisi	Kahveci Mehmed Efendi dükkânı		1
Kumrulu Mescid ve havalisi	Didekçi dükkânı		1
Kumrulu Mescid ve havalisi	Kalaycı dükkânı		2
Kumrulu Mescid ve havalisi	Hafız Paşa civarında kafesçi dükkânı		1

MAHALLE	MEKÂN ADI	ODA SAYISI	KALAN KİŞİ SAYISI
Kumrulu Mescid ve havalisi	Duhancı Salih dükkânı		2
Kumrulu Mescid ve havalisi	Doğramacı Mehmed dükkânı		3
Kumrulu Mescid ve havalisi	Kafesçi Abdi Ağa dükkânı		1
Kumrulu Mescid ve havalisi	Gözlemeci Mehmed Beşe dükkânı		3
Kumrulu Mescid ve havalisi	Nişancı yakınında ekmekçi fırını		12
Kumrulu Mescid ve havalisi	Manav Mehmed dükkânı		2
Kumrulu Mescid ve havalisi	Taşçı hanı civarında kahveci Hüseyin Beşe dükkânı		2
Kumrulu Mescid ve havalisi	Kahveci Yeğen Osman Ağa dükkânı		1
Kumrulu Mescid ve havalisi	Küçük Karaman civarında ekmekçi fırını		15
Kumrulu Mescid ve havalisi	Sebil civarında kahveci Hacı Mustafa dükkânı		1
Fatih Camii Meyyit Kapısı dışı	İmaret önündeki salaşlarda kuruyemişçi		2
Fatih Camii Meyyit Kapısı dışı	İmaret önündeki salaşlarda kuruyemişçi Hüseyin		1
Fatih Camii Meyyit Kapısı dışı	İmaret önündeki salaşlarda kuruyemişçi Ahmed		1
Fatih Camii Meyyit Kapısı dışı	İmaret önündeki salaşlarda manav Mehmed		2
Fatih Camii Meyyit Kapısı dışı	İmaret önündeki salaşlarda manav İbrahim		2
Fatih Camii Meyyit Kapısı dışı	İmaret önündeki salaşlarda manav Ali		2
Fatih Camii Meyyit Kapısı dışı	İmaret önündeki salaşlarda manav Osman		2
Fatih Camii Meyyit Kapısı dışı	İmaret önündeki salaşlarda manav Seyyid İbrahim		2
Fatih Camii Meyyit Kapısı dışı	İmaret önündeki salaşlarda manav Seyyid Mehmed		2

MAHALLE	MEKÂN ADI	ODA SAYISI	KALAN KİŞİ SAYISI
Fatih Camii Meyyit Kapısı dışı	İmaret önündeki salaşlarda manav Seyyid Mustafa		1
Fatih Camii	Salaşlar (İsmail Beşe)		1
Fatih Camii	Salaşlar (Seyyid Salih Beşe)		1
Fatih Camii	Salaşlar (Mehmed)		1
Fatih Camii	Salaşlar (Hüseyin Beşe)		1
Fatih Camii	Salaşlar (Mehmed)		1
Fatih Camii	Salaşlar (berber Hasan)		1
Fatih Camii	Salaşlar (Ahushalı berber Hasan)		1
Fatih Camii	Avlusunda olan Birinci Bölük yoldaşlarından		5
Fatih Camii	Avlusunda Beşinci Bölük yoldaşlarından salaşlarda	11	23
Fatih Camii	Avlusunda olan kafesçi Mehmed dükkânı		2
Fatih Camii	Avlusunda manav Hamza dükkânı		1
Fatih Camii	Avlusunda çörekçi Hacı Abdurrahman dükkânı		3
Fatih Camii	Avlusunda kahveci Mehmed		2
Fatih Camii	Avlusunda olan şekerci İsmail dükkânı		2
Fatih Camii	Avlusunda kahveci Mustafa Beşe dükkânı		1
Fatih Camii	Avlusunda kalaycı dükkânı		1
Fatih Camii	Avlusunda berber Osman Ağa dükkânı		1
Fatih Camii	Avlusunda kasab Seyyid Ahmed dükkânı Ömer Beşe		2
Fatih Camii	Avlusunda ekmekçi fırını		19
Fatih Camii	Avlusunda turşucu Hacı Mehmed dükkânı		2
Fatih Camii	Avlusunda hallaç dükkânı		2
Fatih Camii	Avlusunda uncu Mehmed Odabaşı dükkânı		1
Fatih Camii	Avlusunda Seyyid Beşe kahvesi		1

MAHALLE	MEKÂN ADI	ODA SAYISI	KALAN KİŞİ SAYISI
Fatih Camii	Avlusunda mismarcı dükkânı üstünde bekâr odası (hasta)	1	1
Fatih Camii	Avlusunda berber Seyyid İsmail dükkânı		2
Hüsrev Paşa	Kahveci sekbanbaşıların Mehmed Odabaşı dükkânı		1
Hüsrev Paşa	Kahveci Mustafa dükkânı		1
Hüsrev Paşa	Manav Mustafa		1
Hüsrev Paşa	Kahveci Hüseyin Beşe dükkânında		1
Hüsrev Paşa	Kahveci Ahmed dükkânı		1
Hüsrev Paşa	Ekmekçi fırını		10
Haseki Ali Paşa	Kahveci Seyyid Hasan Beşe		1
Haseki Ali Paşa	Aşureci İbrahim dükkânı		1
Haseki Ali Paşa	Berber İsmail dükkânı		1
Haseki Ali Paşa	Kasab Asori dükkânı		1
Haseki Ali Paşa	Kahveci Seyyid Nurullah dükkânı		1
Haseki Ali Paşa	Ekmekçi fırını		11
Haseki Ali Paşa	Turşucu Mehmed dükkânı		1
Haseki Ali Paşa	Kalaycı Ahmed Beşe dükkânı		1
Haseki Ali Paşa	Manav Mehmed dükkânı		2
Haseki Ali Paşa	Manav Hasan dükkânı		2
Haseki Ali Paşa	Fesçi Ali dükkânı		2
Haseki Ali Paşa	Doğramacı Gümüşoğlu dükkânı		1
Haseki Ali Paşa	Halaç Seyyid Hasan dükkânı		1
Haseki Ali Paşa	Berber Paşalı dükkânı		1
Haseki Ali Paşa	Kahveci İsmail dükkânı		1
Haseki Ali Paşa	Camcı Mustafa dükkânı		1
Haseki Ali Paşa	Çörekçi dükkânı		3
Haseki Ali Paşa	Çıkrıkçı Derviş Hasan dükkânı		1
Haseki Ali Paşa	Çulha dükkânı		9
Haseki Ali Paşa	Dibekçi dükkânı		24
Haseki Ali Paşa	Duhancı Emin Ağa dükkânı		1

MAHALLE	MEKÂN ADI	ODA SAYISI	KALAN KİŞİ SAYISI
Yenibahçe civarında Gececiler Çarşısı	Ekmekçi fırını		21
Yenibahçe civarında Gececiler Çarşısı	Çörekçi fırını		3
Yenibahçe civarında Gececiler Çarşısı	Turşucu Bostancı Mustafa dükkânı		1
Yenibahçe civarında Gececiler Çarşısı	Külahçı dükkânı		1
Yenibahçe civarında Gececiler Çarşısı	Zincirlikuyu'da kadılardan Abdullah Efendizade bahçesi		3
Yenibahçe civarında Gececiler Çarşısı	Kahveci Hacı Mustafa dükkânı		1
Yenibahçe civarında Gececiler Çarşısı	Turşucu İsmail dükkânı		2
Yenibahçe civarında Gececiler Çarşısı	Berber İsmail dükkânı		1
Yenibahçe civarında Gececiler Çarşısı	Kadayıfçı Hacı Ali dükkânı		2
Yenibahçe civarında Gececiler Çarşısı	Helvacı Ahmed dükkânı		1
Yenibahçe civarında Gececiler Çarşısı	Nalbantçı Ahmed Ağa dükkânı		1
Yenibahçe civarında Gececiler Çarşısı	Manav Hüseyin dükkânı		1
Yenibahçe civarında Gececiler Çarşısı	Berber Hüseyin dükkânı		1
Yenibahçe civarında Gececiler Çarşısı	Karagümrük'te sebzeci Süleyman dükkânı		1
Yenibahçe civarında Gececiler Çarşısı	Adı geçen dükkânın üstünde 3 bekâr odası		1
Yenibahçe civarında Gececiler Çarşısı	Çamaşırcı Ali dükkânı		1
Yenibahçe civarında Gececiler Çarşısı	Kahveci Ahmed Beşe dükkânı		1
Yenibahçe civarında Gececiler Çarşısı	Duhancı dükkânı		1
Yenibahçe civarında Gececiler Çarşısı	Kahveci Veli dükkânı		1

MAHALLE	MEKÂN ADI	ODA SAYISI	KALAN KİŞİ SAYISI
Yenibahçe civarında Gececiler Çarşısı	Kahveci Aşık Ali dükkânı		1
Yenibahçe civarında Gececiler Çarşısı	Çifte yağhane		5
Yenibahçe civarında Gececiler Çarşısı	Dört yol ağzında kalaycı Mustafa dükkânı		2
Yenibahçe civarında Gececiler Çarşısı	Hallaç Mehmed dükkânı		1
Yenibahçe civarında Gececiler Çarşısı	Simitçi fırınında		9
Yenibahçe civarında Gececiler Çarşısı	Karagümrük'te ekmekçi fırını ve değirmeni		13
Yenibahçe civarında Gececiler Çarşısı	Dört yol ağzında paçacı Mehmed Beşe dükkânı		5
Yenibahçe civarında Gececiler Çarşısı	Dört yol ağzında ekmekçi fırını ve değirmen		18
Yenibahçe civarında Gececiler Çarşısı	Kürkçü Yuvan dükkânı		1
Yenibahçe civarında Gececiler Çarşısı	Kaymakçı Ömer Ağa dükkânı		8
Yenibahçe civarında Gececiler Çarşısı	Hallaç Halil Beşe dükkânı		1
Yenibahçe civarında Gececiler Çarşısı	Papuççu dükkânı		1
Yenibahçe civarında Gececiler Çarşısı	Duhancı Paskal dükkânı		1
Yenibahçe civarında Gececiler Çarşısı	Abacılar içinde ekmekçi fırını ve değirmen		16
Yenibahçe civarında Gececiler Çarşısı	Dolmacı Mehmed dükkânı		1
Yenibahçe civarında Gececiler Çarşısı	Papuşçu Hasan dükkânı		2
Yenibahçe civarında Gececiler Çarşısı	Papuşçu Abdi dükkânı		2
Yenibahçe civarında Gececiler Çarşısı	Papuşçu Osman Ağa dükkânı		1
Yenibahçe civarında Gececiler Çarşısı	Papuşçu Mehmed dükkânı		1

MAHALLE	MEKÂN ADI	ODA SAYISI	KALAN KİŞİ SAYISI
Yenibahçe civarında Gececiler Çarşısı	Haseki Mustafa Ağa Hanı ahırı (Öküz arabacıları)		
Yenibahçe civarında Gececiler Çarşısı	Kulluk borucusu İsmail Beşe kahvesi		1
Yenibahçe civarında Gececiler Çarşısı	Karagümrük'te duhancı dükkânı üstünde bekâr odaları (esnafve rençber)	3	6
Edirnekapısı civarı	Hamam karşısında Agob Usta'nın ekmekçi fırını ve değirmeni		24
Edirnekapısı civarı	Helvacı Mehmed dükkânı		1
Edirnekapısı civarı	Kasab Bekir Beşe dükkânı		2
Edirnekapısı civarı	Kasab Seyyid Mehmed dükkânı		2
Edirnekapısı civarı	Çörekçi Mehmed Beşe fırını		3
Edirnekapısı civarı	Çamaşırcı dükkânı		1
Edirnekapısı civarı	Hamam karşısında kahveci Abdullah Beşe dükkânı		1
Edirnekapısı civarı	Berber Estefan dükkânı		1
Edirnekapısı civarı	Ekmekçi fırını bitişiğinde un değirmeni		6
Edirnekapısı civarı	Berber Ahmed Beşe dükkânı		1
Edirnekapısı civarı	Hasan Ağa Çavuş kahvesi üstünde bekâr odası (demirci amelesi)	1	3
Edirnekapısı civarı	Simitçi fırını		8
Edirnekapısı civarı	Helvacılar kethüdası Ali dükkânı		2
Edirnekapısı civarı	Berber dükkânı		1
Edirnekapısı civarı	İşkenbeci dükkânı		3
Edirnekapısı civarı	Nalbant İbrahim beşe dükkânı		1
Edirnekapısı civarı	Kalaycı Ali dükkânı		1
Edirnekapısı civarı	Acı çeşme civarında Mustafa Ağa kahvesi		1
Edirnekapısı civarı	Dakik değirmeni		8
Edirnekapısı civarı	Acı çeşme kurbunda nalcı dükkânı		1

MAHALLE	MEKÂN ADI	ODA SAYISI	KALAN KİŞİ SAYISI
Edirnekapısı civarı	Acı çeşme civarında sebzeci, etçi, turşucu dükkânı		2
Edirnekapısı civarı	Berber dükkânı		1
Edirnekapısı civarı	Kulluk karşısında bostancı manav dükkânı		1
Edirnekapısı civarı	Kebabcı Hüseyin Beşe dükkânı		3
Edirnekapısı civarı	Berber Yani dükkânı		1
Edirnekapısı civarı	Nalbant Mustafa dükkânı		1
Edirnekapısı civarı	Turşucu, sebzeci, etçi dükkânı		1
Edirnekapısı civarı	Sandalcı dükkânları		8
Edirnekapısı civarı	Kuşakçı dükkânları		7
Edirnekapısı civarı	Anderiya oğlu Doro odası		8
Edirnekapısı civarı	Abacıyan dükkânları		9
Edirnekapısı civarı	Halil Beşe bahçesi		2
Çarşamba Pazarı havalisi	Manav Hamza dükkânı		2
Çarşamba Pazarı havalisi	Çörekçi Seyyid Ali fırını		3
Çarşamba Pazarı havalisi	Kasab dükkânı		2
Çarşamba Pazarı havalisi	Kurşunlu kahve		1
Çarşamba Pazarı havalisi	Aşçı Lazıko dükkânı		4
Çarşamba Pazarı havalisi	Terzi Kirkor dükkânı		1
Çarşamba Pazarı havalisi	Ekmekçi fırını ve değirmeni		21
Çarşamba Pazarı havalisi	Zerzevatçı Aneke dükkânı		3
Çarşamba Pazarı havalisi	Kasab Mustafa sipahi dükkânı		3
Çarşamba Pazarı havalisi	Aşçı dükkânı bitişiğindeki kahve		1
Çarşamba Pazarı havalisi	Zikrolunan dükkân üzerinde bulunan bekâr odaları (arka hamalı)		6

MAHALLE	MEKÂN ADI	ODA SAYISI	KALAN KİŞİ SAYISI
Çarşamba Pazarı havalisi	Helvacı Hacı Mehmed dükkânı		1
Çarşamba Pazarı havalisi	Kaymakçı Aneke karhanesi		16
Çarşamba Pazarı havalisi	Duhancı dükkânı		1
Çarşamba Pazarı havalisi	Duhancı Mihail dükkânı		1
Çarşamba Pazarı havalisi	Duhancı Estefan dükkânı		1
Çarşamba Pazarı havalisi	Ekmekçi Madros fırını ve değirmeni		24
Çarşamba Pazarı havalisi	Paçacı Yahya Beşe		4
Çarşamba Pazarı havalisi	Duhancı Bağos dükkânı		2
Çarşamba Pazarı havalisi	Manav İbrahim Beşe dükkânı		1
Çarşamba Pazarı havalisi	Kalaycı Mehmed dükkânı		1
Çarşamba Pazarı havalisi	Kalaycı Seyyid Osman dükkânı		1
Çarşamba Pazarı havalisi	Yanaki dükkânı		1
Çarşamba Pazarı havalisi	Bıçakçı Mustafa dükkânı		2
Çarşamba Pazarı havalisi	Kalaycı Abdi dükkânı		1
Çarşamba Pazarı havalisi	Kürkçü dükkânı		2
Çarşamba Pazarı havalisi	Turşucu İbrahim dükkânı		1
Çarşamba Pazarı havalisi	Kulluk civarında Ahmed odabaşı kahvesi		1
Çarşamba Pazarı havalisi	Kasab dükkânı üzerinde bir bab bekâr odası (arka hamalı)		3
Çarşamba Pazarı havalisi	Bakkal Hacı Osman dükkânı (çırak)		3

MAHALLE	MEKÂN ADI	ODA SAYISI	KALAN KİŞİ SAYISI
Çarşamba Pazarı havalisi	Mehmed Beşe kahvesi		1
Çarşamba Pazarı havalisi	Kahve (sılyaneci)		1
Çarşamba Pazarı havalisi	Duhancı dükkânı		1
Çarşamba Pazarı havalisi	Kasab dükkânı		2
Çarşamba Pazarı havalisi	Berber Yakub dükkânı		1
Çarşamba Pazarı havalisi	Doğramacı Memiş dükkânı		1
Çarşamba Pazarı havalisi	Berber Hacı İbrahim dükkânı		1
Çarşamba Pazarı havalisi	Çörekçi fırını		8
Çarşamba Pazarı havalisi	Turşucu bitişiğinde Arnavud Hasan kahvesi		1
Çarşamba Pazarı havalisi	Mehmed Ağa Camii civarında ekmekçi Hasan fırını ve değirmeni		19
Çarşamba Pazarı havalisi	Çubukçu Hanı karşısında çanakçı esnafı		8
Salma Tomruk ve Sultan Hamamı havalisi	Çörekçi Osman fırını		4
Salma Tomruk ve Sultan Hamamı havalisi	Turşucu ve helvacı Mehmed Usta dükkânı		2
Salma Tomruk ve Sultan Hamamı havalisi	Dıraman nam mahalde kalaycı Ali dükkânı		1
Salma Tomruk ve Sultan Hamamı havalisi	Berber Mehmed Beşe dükkânı		1
Salma Tomruk ve Sultan Hamamı havalisi	Dıraman'da kahveci Kara Ali dükkânı		1
Salma Tomruk ve Sultan Hamamı havalisi	Dıraman'da kahveci Haşim Ağa dükkânı		2
Salma Tomruk ve Sultan Hamamı havalisi	Manav İbrahim Beşe dükkânı		1
Salma Tomruk ve Sultan Hamamı havalisi	İbrahim Çavuş Ağa kahvesi		1

MAHALLE	MEKÂN ADI	ODA SAYISI	KALAN KİŞİ SAYISI
Salma Tomruk ve Sultan Hamamı havalisi	Hasan Ağa'nın un değirmeni		6
Salma Tomruk ve Sultan Hamamı havalisi	Ekmekçi Osman fırını		9
Salma Tomruk ve Sultan Hamamı havalisi	Sultan Hamamı kurbunda ekmekçi fırını ile değirmen (amele)		14
Salma Tomruk ve Sultan Hamamı havalisi	Kılış İsmail Ağa kahvesi		1
Salma Tomruk ve Sultan Hamamı havalisi	Dıraman yokuşunda Hüseyin kahvesi		1
Salma Tomruk ve Sultan Hamamı havalisi	Berber ismail Ağa dükkânı		1
Salma Tomruk ve Sultan Hamamı havalisi	Yağcı Yusuf Ağa Yağhanesi		1
Salma Tomruk ve Sultan Hamamı havalisi	Kulluk civarında borucu Ali Beşe kahvesi		1
Salma Tomruk ve Sultan Hamamı havalisi	Manav dükkânı üstünde bekâr odaları (börencek? kalfaları)	3	6
Salma Tomruk ve Sultan Hamamı havalisi	Yağcı Avadin yağhanesi		3
Salma Tomruk ve Sultan Hamamı havalisi	Sultan Hamamı havalisinde Fethiye Camii civarında Cerrah Mustafa Ağa dükkânı		1
Eğrikapı ve Yatağan Çeşmesi havalisi	Kahveci Mustafa Alemdar dükkânı		1
Eğrikapı ve Yatağan Çeşmesi havalisi	Şah Sultan Hanı		4
Eğrikapı ve Yatağan Çeşmesi havalisi	Muhallebici Hüseyin dükkânı		1
Eğrikapı ve Yatağan Çeşmesi havalisi	Kazancı esnafı		12
Eğrikapı ve Yatağan Çeşmesi havalisi	Aşçı Hüseyin dükkânı		4
Eğrikapı ve Yatağan Çeşmesi havalisi	Tekfur sarayı bitişiğinde un değirmeni		8
Eğrikapı ve Yatağan Çeşmesi havalisi	Horasancı Artin dükkânı		3

MAHALLE	MEKÂN ADI	ODA SAYISI	KALAN KİŞİ SAYISI
Eğrikapı ve Yatağan Çeşmesi havalisi	Şişeci esnafı fırını	7	19
Eğrikapı ve Yatağan Çeşmesi havalisi	Halil Beşe yağhanesi		4
Eğrikapı ve Yatağan Çeşmesi havalisi	Manav Salih Beşe dükkânı		2
Eğrikapı ve Yatağan Çeşmesi havalisi	Yastıkçı Mustafa		1
Eğrikapı ve Yatağan Çeşmesi havalisi	Ali kahvesi		1
Eğrikapı ve Yatağan Çeşmesi havalisi	Simitçi fırını		7
Sur içi - Ayvansaray Kapısı ve havalisi	Oymakapıda Kadıoğlu fırını ve değirmeni		29
Sur içi - Ayvansaray Kapısı ve havalisi	Ekmekçi Halil fırını ve değirmen		19
Sur içi - Ayvansaray Kapısı ve havalisi	Hallaç Yani dükkânı		2
Sur içi - Ayvansaray Kapısı ve havalisi	Doğramacı dükkânı		1
Sur içi - Ayvansaray Kapısı ve havalisi	Çilingir dükkânı		1
Sur içi - Ayvansaray Kapısı ve havalisi	Simitçi fırını		8
Sur içi - Ayvansaray Kapısı ve havalisi	Un değirmeni		4
Sur içi - Ayvansaray Kapısı ve havalisi	Attar dükkânı		1
Sur içi - Ayvansaray Kapısı ve havalisi	Kömürcü Seyyid Abbas dükkânı		1
Sur içi - Ayvansaray Kapısı ve havalisi	Un değirmeni		7
Sur içi - Ayvansaray Kapısı ve havalisi	Tekke yağhanesi		2
Sur içi - Ayvansaray Kapısı ve havalisi	Helvacı Seyyid İsmail dükkânı		2
Sur içi - Ayvansaray Kapısı ve havalisi	Lonca nam mahalde Emir Ahmed kahvesi		1

MAHALLE	MEKÂN ADI	ODA SAYISI	KALAN KİŞİ SAYISI
Sur içi - Balat Kapısı ve havalisi	Kasab Ali Sipahi dükkânı		1
Sur içi - Balat Kapısı ve havalisi	Kasab Mehmed dükkânı		1
Sur içi - Balat Kapısı ve havalisi	Aşçı dükkânı		6
Sur içi - Balat Kapısı ve havalisi	Simitçi fırını		8
Sur içi - Balat Kapısı ve havalisi	Paçacı Hüseyin dükkânı		6
Sur içi - Balat Kapısı ve havalisi	Kasab dükkânı		2
Sur içi - Balat Kapısı ve havalisi	Helvacı Osman Beşe dükkânı		2
Sur içi - Balat Kapısı ve havalisi	Kalaycı Mustafa Usta dükkânı		2
Sur içi - Balat Kapısı ve havalisi	Receb Beşe'nin ekmek fırını		22
Sur içi - Balat Kapısı ve havalisi	Berber Ahmed Ağa dükkânı		2
Sur içi - Balat Kapısı ve havalisi	Kazancı dükkânı	6	6
Sur içi - Balat Kapısı ve havalisi	Hallaç dükkânı		2
Sur içi - Balat Kapısı ve havalisi	Subaşı Osman Ağa kahvesi		1
Sur içi - Balat Kapısı ve havalisi	Cami kapısında simitçi dükkânı		10
Sur içi - Balat Kapısı ve havalisi	Başhaseki Kulluğu civarında yağhane		2
Sur içi - Balat Kapısı ve havalisi	Leblebici Seyyid Emin dükkânı		2
Sur içi - Balat Kapısı ve havalisi	Leblebici Memiş dükkânı		2
Sur içi - Balat Kapısı ve havalisi	Leblebici İsmail dükkânı		2
Sur içi - Balat Kapısı ve havalisi	Boyacı Yani dükkânı		6

MAHALLE	MEKÂN ADI	ODA SAYISI	KALAN KİŞİ SAYISI
Sur içi - Balat Kapısı ve havalisi	Kasab Mustafa dükkânı		1
Sur içi - Balat Kapısı ve havalisi	Yağcı Mustafa yağhanesi		4
Sur içi - Balat Kapısı ve havalisi	Tokmak fırın civarında ekmekçi fırını ve değirmen		22
Sur içi - Balat Kapısı ve havalisi	Hallaç dükkânı		1
Sur içi - Balat Kapısı ve havalisi	Yağhane		2
Sur içi - Balat Kapısı ve havalisi	Dört yol ağzında helvacı Mehmed dükkânı		2
Sur içi - Balat Kapısı ve havalisi	Berber Salih Ağa dükkânı		2
Sur içi - Balat Kapısı ve havalisi	Berber Kapı Kethüdası Seyyid Hüseyin Ağa dükkânı		1
Sur içi - Balat Kapısı ve havalisi	Duhancı dükkânı		1
Sur içi - Balat Kapısı ve havalisi	Berber Ali Beşe dükkânı		1
Sur içi - Balat Kapısı ve havalisi	Eşkinci Tanaş dükkânı		1
Sur içi - Balat Kapısı ve havalisi	Fıçıcı dükkânı		3
Sur içi - Balat Kapısı ve havalisi	Hüseyin Beşe değirmeni		5
Sur içi - Balat Kapısı ve havalisi	Kasab Mustafa Beşe dükkânı		1
Sur içi - Balat Kapısı ve havalisi	Duhancı dükkânın üstünde bekâr odaları	2	4
Sur içi - Balat Kapısı ve havalisi	Kahveci Cebeci Ahmed dükkânı		1
Sur içi - Balat Kapısı ve havalisi	Mahkeme altında yağhane		1
Sur içi - Balat Kapısı ve havalisi	Hamam kurbunda berber Abdullah Beşe dükkânı		1
Sur içi - Balat Kapısı ve havalisi	Kürkçü çeşmesi kurbunda doğramacı dükkânı		1

MAHALLE	MEKÂN ADI	ODA SAYISI	KALAN KİŞİ SAYISI
Sur içi - Balat Kapısı ve havalisi	Kkürkçü çeşmesinde Emir kahvesi		1
Sur içi - Balat Kapısı ve havalisi	Kürkçü çeşmesinde kalaycı Mehmed Beşe dükkânı		2
Sur içi - Balat Kapısı ve havalisi	Çeşme ittisalinde berber Seyyid Mehmed dükkânı		1
Sur içi - Balat Kapısı ve havalisi	Kürkçü çeşmesinde kahveci Abdullah dükkânı		1
Sur içi - Balat Kapısı ve havalisi	Tahtaminarede kasab Duka dükkânı		1
Sur içi - Balat Kapısı ve havalisi	Tahta minarede uncu dükkânı		1
Sur içi - Balat Kapısı ve havalisi	Tahta minarede kazancı dükkânı		4
Sur içi - Balat Kapısı ve havalisi	Tahta minarede simitçi fırını		6
Sur içi - Balat Kapısı ve havalisi	Tahta minarede duhancı dükkânı		1
Sur içi - Balat Kapısı ve havalisi	Bâbı-ı Fener ve havalisi helvacı Mustafa Beşe dükkânı		1
Sur içi - Balat Kapısı ve havalisi	Manav Mehmed Beşe dükkânı		1
Sur içi - Balat Kapısı ve havalisi	Yağcı yağhanesi		1
Sur içi - Balat Kapısı ve havalisi	Fener fırını ve değirmeni		20
Sur içi - Balat Kapısı ve havalisi	Kömürcü Mehmed dükkânı		1
Sur içi - Balat Kapısı ve havalisi	Kasab Hüseyin dükkânı		1
Sur içi - Balat Kapısı ve havalisi	Kasab dükkânı bitişiğinde berber Abdülkadir dükkânı		1
Sur içi - Balat Kapısı ve havalisi	Kahveci Mehmed dükkânı		1
Sur içi - Balat Kapısı ve havalisi	Kalaycı Mehmed dükkânı		1
Sur içi - Balat Kapısı ve havalisi	Terzi dükkânı		2

MAHALLE	MEKÂN ADI	ODA SAYISI	KALAN KİŞİ SAYISI
Sur içi - Balat Kapısı ve havalisi	Simitçi fırınında		4
Sur içi - Balat Kapısı ve havalisi	Doğramacı Sergiz dükkânı		1
Sur içi - Balat Kapısı ve havalisi	Simitçi fırını		5
Sur içi - Balat Kapısı ve havalisi	Doğramacı Ferit dükkânı fevkinde bekâr odası		3
Sur içi - Balat Kapısı ve havalisi	Zerzevatçı dükkânı		2
Sur içi - Balat Kapısı ve havalisi	Hasan Beşe kahvesi		1
Mustafa Paşa Çarşısı havalisi	Kalaycı Hacı Mustafa dükkânı		1
Mustafa Paşa Çarşısı havalisi	Merkumun kalaycı dükkânı		1
Mustafa Paşa Çarşısı havalisi	Kasab İbrahim Beşe dükkânı		1
Mustafa Paşa Çarşısı havalisi	Zerzevatçı dükkânı		4
Mustafa Paşa Çarşısı havalisi	Simitçi fırını		7
Mustafa Paşa Çarşısı havalisi	Berber Seyyid Ali dükkânı		1
Mustafa Paşa Çarşısı havalisi	Aşçı Emin dükkânı		1
Mustafa Paşa Çarşısı havalisi	Hacı Mehmed Emin Ağa kahvesi		1
Mustafa Paşa Çarşısı havalisi	Turşucu Musa dükkânı		1
Mustafa Paşa Çarşısı havalisi	Turşucu Ahmed dükkânı		1
Mustafa Paşa Çarşısı havalisi	Cerrah Seyyid Ali Ağa dükkânı		1
Mustafa Paşa Çarşısı havalisi	Manav Hüseyin dükkânı (Arap kölesi)		1
Mustafa Paşa Çarşısı havalisi	Çörekçi Seyyid İsmail fırını		3

MAHALLE	MEKÂN ADI	ODA SAYISI	KALAN KİŞİ SAYISI
Mustafa Paşa Çarşısı havalisi	Helvacı Ahmed dükkânı		1
Mustafa Paşa Çarşısı havalisi	Pabuşçu Mehmed dükkânı		1
Mustafa Paşa Çarşısı havalisi	Kasab Seyyid Osman dükkânı		2
Mustafa Paşa Çarşısı havalisi	Hacı Emin Ağa'nın iki bab dakik değirmenleri		12
Mustafa Paşa Çarşısı havalisi	Arabacıyandan kalaycı Seyyid Salih dükkânı		2
Mustafa Paşa Çarşısı havalisi	Kazgancı Osman dükkânı		2
Mustafa Paşa Çarşısı havalisi	Kahveci Mustafa dükkânı		2
Mustafa Paşa Çarşısı havalisi	Kahveci Hüseyin dükkânı (Arap)		1
Mustafa Paşa Çarşısı havalisi	Leblebici Hüseyin dükkânı		2
Mustafa Paşa Çarşısı havalisi	Doğramacı dükkânı		3
Mustafa Paşa Çarşısı havalisi	Kabakçı dükkânı		5
Mustafa Paşa Çarşısı havalisi	Mismarcı		3
Mustafa Paşa Çarşısı havalisi	Kazancı dükkânı		3
Mustafa Paşa Çarşısı havalisi	Doğramacı dükkânı		4
Mustafa Paşa Çarşısı havalisi	Nalçacı dükkânı		3
Mustafa Paşa Çarşısı havalisi	Kürkçü dükkânı		2
Mustafa Paşa Çarşısı havalisi	Mismarcı dükkânı		1
Mustafa Paşa Çarşısı havalisi	Kadayıfçı Hacı Yusuf dükkânı		1
Mustafa Paşa Çarşısı havalisi	İsmail fırını ve değirmeni		20

MAHALLE	MEKÂN ADI	ODA SAYISI	KALAN KİŞİ SAYISI
Mustafa Paşa Çarşısı havalisi	Yenikapı fırını ve değirmeni		30
Mustafa Paşa Çarşısı havalisi	Horasancı dükkânı		2
Mustafa Paşa Çarşısı havalisi	Simitçi fırını		11
Mustafa Paşa Çarşısı havalisi	Zerzevatçı dükkânı		3
Mustafa Paşa Çarşısı havalisi	Üsküplü çarşısında kasab Mehmed dükkânı		2
Mustafa Paşa Çarşısı havalisi	Ömer Ağa kahvesi		1
Mustafa Paşa Çarşısı havalisi	Yenikapı dâhilinde İsmail Usta kahvesi		1
Mustafa Paşa Çarşısı havalisi	Zerzevatçı dükkânı		3
Mustafa Paşa Çarşısı havalisi	Manav dükkânı		1
Mustafa Paşa Çarşısı havalisi	Berber Mustafa dükkânı		1
Mustafa Paşa Çarşısı havalisi	Ayakapısı nam mahalde kömürcü esnafı		7
Mustafa Paşa Çarşısı havalisi	Üsküplü çörekçi Ahmed fırını		4
Mustafa Paşa Çarşısı havalisi	Yenikapı civarında Terzi Panayot dükkânı		1
Mustafa Paşa Çarşısı havalisi	Duhancı Dimitri dükkânı		1
Mustafa Paşa Çarşısı havalisi	Üsküplü Çınkıraklı un değirmeni		7
Mustafa Paşa Çarşısı havalisi	Sekbanların kahveci Mehmed kahvesi		1
Mustafa Paşa Çarşısı havalisi	Kahveci Abdurrahman Odabaşı dükkânı		1
Mustafa Paşa Çarşısı havalisi	Üsküblü yağcı Vasil yağhanesi		2
Mustafa Paşa Çarşısı havalisi	Yağcı İbrahim yağhanesi		1

MAHALLE	MEKÂN ADI	ODA SAYISI	KALAN KİŞİ SAYISI
Mustafa Paşa Çarşısı havalisi	Hamamcı Salih dükkânı		1
Müftü Hamamı havalisi	Turşucu İsmail dükkânı		1
Müftü Hamamı havalisi	Sadık Beşe kahvesi		1
Müftü Hamamı havalisi	Mismarcı Ohan dükkânı		2
Müftü Hamamı havalisi	Kasab Hüseyin dükkânı fevkinde bekâr odası	1	1
Müftü Hamamı havalisi	Kalaycı İbrahim dükkânı		1
Müftü Hamamı havalisi	Kadı Çeşmesi'nde ekmekçi Mustafa fırını		15
Müftü Hamamı havalisi	Börücü Mehmed Beşe kahvesi		2
Müftü Hamamı havalisi	Çörekçi Hüseyin fırını		4
Müftü Hamamı havalisi	Kalaycı Mehmed Emin dükkânı		3
Müftü Hamamı havalisi	Hallaç Dimitri dükkânı		1
Müftü Hamamı havalisi	Manav Hasan dükkânı		1
Müftü Hamamı havalisi	Bozacı Seyyid Osman dükkânı		2
Çırçır havalisi	Turşucu dükkânı		2
Çırçır havalisi	Sekbanlarından Mustafa dükkânı		2
Çırçır havalisi	Duhancı Bekir Beşe		1
Çırçır havalisi	Simitçi Nikola fırını		7
Çırçır havalisi	Kafesçi Mustafa dükkânı		1
Çırçır havalisi	Kasab Ali dükkânı		1
Çırçır havalisi	Kadayıfçı dolmacısı Hasan dükkânı		1
Çırçır havalisi	Kahveci Mustafa		2
Çırçır havalisi	Doğramacı İbrahim dükkânı		2
Çırçır havalisi	Zerzevatçı dükkânı		1
Çırçır havalisi	Doğramacı Agob dükkânı		1
Çırçır havalisi	Sepetçi dükkânları	15	38
Çırçır havalisi	Doğramacı dükkânı		6
Çırçır havalisi	Ekmekçi Kirkor fırını ve değirmeni		15
Çırçır havalisi	Mismarcı dükkânı		2
Azablar Hamamı civarı	Aşçı Mustafa dükkânı		2

MAHALLE	MEKÂN ADI	ODA SAYISI	KALAN KİŞİ SAYISI
Azablar Hamamı civarı	Garabiyeci Ali dükkânı		1
Azablar Hamamı civarı	Kalaycı Mustafa dükkânı		2
Azablar Hamamı civarı	Turşucu Hacı Ahmed dükkânı		2
Azablar Hamamı civarı	Manav Mehmed dükkânı		1
Azablar Hamamı civarı	Duhancı Süleyman dükkânı		1
Azablar Hamamı civarı	Kahveci Said Mehmed dükkânı		1
Azablar Hamamı civarı	Berber Ali dükkânı		1
Azablar Hamamı civarı	Doğramacı Agob dükkânı		1
Azablar Hamamı civarı	Attar Seyid Ahmed dükkânı		1
Azablar Hamamı civarı	Ekmekçi Ohan fırını		17
Azablar Hamamı civarı	Değirmen dükkânı		13
Zeyrek Yokuşu	Çörekçi Ahmed fırını		4
Zeyrek Yokuşu	Yağcı Kostantin yağhanesi		3
Sur içi - Kapan-ı Dakik havalisi	Kebabcı Mehmed Usta dükkânı		2
Sur içi - Kapan-ı Dakik havalisi	Helvacı Hasan dükkânı		1
Sur içi - Kapan-ı Dakik havalisi	Kalaycı Osman dükkânı		2
Sur içi - Kapan-ı Dakik havalisi	Terzi Yani dükkânı		2
Sur içi - Kapan-ı Dakik havalisi	Nalband Mustafa Beşe dükkânı		7
Sur içi - Kapan-ı Dakik havalisi	Nalbant Seyyid Halil dükkânı		6
Sur içi - Kapan-ı Dakik havalisi	Kahveci İsmail Alemdar dükkânı		2
Sur içi - Kapan-ı Dakik havalisi	Çamaşır Hüseyin dükkânı		2
Sur içi - Kapan-ı Dakik havalisi	Kasab dükkânları		4
Sur içi - Kapan-ı Dakik havalisi	Duhancı dükkânı		2
Sur içi - Kapan-ı Dakik havalisi	Manav Ahmed dükkânı		3
Sur içi - Kapan-ı Dakik havalisi	Paçacı Mustafa dükkânı		4

MAHALLE	MEKÂN ADI	ODA SAYISI	KALAN KİŞİ SAYISI
Sur içi - Kapan-ı Dakik havalisi	Kasab dükkânı (arka hamalı)		4
Sur içi - Kapan-ı Dakik havalisi	Berber Ahmed Usta dükkânı		1
Sur içi - Kapan-ı Dakik havalisi	Duhancı dükkânı		2
Sur içi - Kapan-ı Dakik havalisi	Çörekçi Hasan dükkânı		5
Sur içi - Kapan-ı Dakik havalisi	Simitçi Osman fırını		7
Sur içi - Kapan-ı Dakik havalisi	Kadayıfçı Hacı Mehmed dükkânı		3
Sur içi - Kapan-ı Dakik havalisi	Leblebici İsmail dükkânı		2
Sur içi - Kapan-ı Dakik havalisi	Leblebici Süleyman dükkânı		2
Sur içi - Kapan-ı Dakik havalisi	Kahveci dükkânı		2
Sur içi - Kapan-ı Dakik havalisi	Duhancı dükkânı		2
Sur içi - Kapan-ı Dakik havalisi	Berber dükkânı		2
Sur içi - Kapan-ı Dakik havalisi	Kaymakçı Estefan dükkânı		7
Sur içi - Kapan-ı Dakik havalisi	Duhancı dükkânı		2
Sur içi - Kapan-ı Dakik havalisi	Yağcı Karakaş yağhanesi		2
Sur içi - Kapan-ı Dakik havalisi	Hisar dibinde çamaşırcı Seyyid Mehmed dükkânı		1
Sur içi - Kapan-ı Dakik havalisi	Aşçı Estefan dükkânı		4
Sur içi - Kapan-ı Dakik havalisi	Altınoğlu zımminin değirmeni		10
Sur içi - Kapan-ı Dakik havalisi	Hacı Mustafa'nın dakik değirmeni		9
Sur içi - Kapan-ı Dakik havalisi	Değirmen		8

MAHALLE	MEKÂN ADI	ODA SAYISI	KALAN KİŞİ SAYISI
Sur içi - Kapan-ı Dakik havalisi	Ahmed Usta dükkânı		1
Sur içi - Kapan-ı Dakik havalisi	Arabacılar'da nalbant dükkânı (bargir hamalları)		3
Sur içi - Kapan-ı Dakik havalisi	Değirmen bitişiğinde dakik değirmeni		3
Sur içi - Kapan-ı Dakik havalisi	Arabacılar'da kahveci Süleyman dükkânı		1
Sur içi - Kapan-ı Dakik havalisi	Leblebici Seyyid Ali dükkânı		3
Sur içi - Kapan-ı Dakik havalisi	Saka Alemdar kahvesi		2
Sur içi - Kapan-ı Dakik havalisi	Arabacılar'da nalband Uzun Mehmed Ağa dükkânı		3
Sur içi - Kapan-ı Dakik havalisi	Kahveci İsa Beşe dükkânı		1
Sur içi - Kapan-ı Dakik havalisi	Berber Yani değirmeni		9
Sur içi - Kapan-ı Dakik havalisi	Yağhane karşısındaki değirmen		8
Sur içi - Kapan-ı Dakik havalisi	Eski değirmen		8
Sur içi - Kapan-ı Dakik havalisi	Doğramacı Simon zımmi dükkânı		2
Sur içi - Kapan-ı Dakik havalisi	Mismarcı Simon dükkânı		3
Sur içi - Kapan-ı Dakik havalisi	Kasabbaşı değirmeni		9
Sur içi - Kapan-ı Dakik havalisi	Sarı kethüda değirmeni		5
Sur içi - Kapan-ı Dakik havalisi	Mihail değirmeni		12
Sur içi - Kapan-ı Dakik havalisi	Kemeraltı değirmeni		8
Sur içi - Kapan-ı Dakik havalisi	Aynalı değirmen		8
Sur içi - Kapan-ı Dakik havalisi	Doğramacı karşısında berber dükkânı		1

MAHALLE	MEKÂN ADI	ODA SAYISI	KALAN KİŞİ SAYISI
Sur içi - Kapan-ı Dakik havalisi	Hacı Kadri değirmeni		7
Sur içi - Kapan-ı Dakik havalisi	Evani değirmeni		7
Sur içi - Kapan-ı Dakik havalisi	Merdivan taşrası değirmeni		6
Sur içi - Kapan-ı Dakik havalisi	Parmaklık değirmeni		8
Sur içi - Kapan-ı Dakik havalisi	Hacı İsmail değirmeni		6
Sur içi - Kapan-ı Dakik havalisi	Gülhan sokağında değirmen		5
Sur içi - Kapan-ı Dakik havalisi	Kahveci Ohan dükkânı		1
Sur içi - Kapan-ı Dakik havalisi	Berber Mustafa Beşe dükkânı		4
Sur içi - Kapan-ı Dakik havalisi	Derviş Ali değirmeni		6
Sur içi - Kapan-ı Dakik havalisi	Arabacılar Taş Han yanmış olup bitişiğinde manav dükkânı		1
Sur içi - Kapan-ı Dakik havalisi	Şıracı dükkânı fevkinde bekâr odası	1	4
Sur içi - Kapan-ı Dakik havalisi	Kahveci dükkânı		2
Sur içi - Kapan-ı Dakik havalisi	Kahveci Mehmed dükkânı		1
Sur içi - Kapan-ı Dakik havalisi	Kahveci Halil Beşe dükkânı		1
Sur içi - Kapan-ı Dakik havalisi	Kahveler üstünde vaki bekâr odaları (Tophane körükçü esnafı)	10	
Dîvân Kalemi Defteri, A.{DVN.d., 881, 1250			
Üsküdar	Taşçı dükkânı		8
Üsküdar	Çörekçi fırını		4
Üsküdar	Balaban İskelesi'ndeki değirmen ve taş fırın		21
Üsküdar	Eski Hamam fırını ve değirmen taşı		21
Ayazma	Değirmen ve fırın		22

MAHALLE	MEKÂN ADI	ODA SAYISI	KALAN KİŞİ SAYISI
Başmuhasebe Tersâne Emiri Defteri, D.BŞM.TRE.d., 15257, 1208			
Kasımpaşa	Mumhane		6
Kulaksız	Şem-i Asel Mumhanesi		6
Kulaksız	Demirhane		11
Kulaksız	Demir dükkânı		25
Kulaksız	Mismarcılar		21
Kulaksız	Kömür mahzeni üstündeki odalar		30
Kulaksız	Hacı Fazlı Kahvesi üstündeki odalar		9
Kulaksız	Humbarhane		38
Nüfus Defteri, NFS.d., 3, 1207			
Vezneciler	Berber Ali dükkânı		1
Vezneciler	Kurabiyeciler içinde Çubukçu Ali dükkânı		1
Vezneciler	Çubukçu Abdurrahman dükkânı		2
Vezneciler	Eskici dükkânı		1
Vezneciler	İsmail Beşe dükkânı		5
Vezneciler	Kasab Hüseyin dükkânı		1
Vezneciler	Yamakçı dükkânı		1
Vezneciler	Kahveci Mehmed Odabaşı dükkânı		1
Vezneciler	Kemeraltında kalaycı Osman dükkânı		1
Vezneciler	Kemeraltında ekmekçi fırını		12
Vezneciler	Fındıkçı Seyyid Muhammed dükkânı		1
Vezneciler	Manav Yusuf dükkânı		3
Vezneciler	Acemoğlanı miyanında çörekçi Ahmed dükkânı		5
Vezneciler	Manav dükkânı		4
Vezneciler	Mürekkebciler kapısı civarı		9
Vezneciler	Acemoğlanı kahveci Mehmed dükkânı		1

MAHALLE	MEKÂN ADI	ODA SAYISI	KALAN KİŞİ SAYISI
Vezneciler	Bölükbaşı Mustafa kahvesi		2
Vezneciler	Divancı dükkânı bekâr odası		1
Vezneciler	Acemoğlanı meydanında Feyzullah dükkânı		1
Vezneciler	Altmışbir kapısında Alemdar dükkânı		1
Vezneciler	Kalemtraş Hakkı dükkânı		2
Vezneciler	Yazıcı Mehmed Efendi dükkânı		1
Vezneciler	Çizmeci Hafız Mustafa dükkânı		1
Vezneciler	Kahveci Feyzullah dükkânı		1
Vezneciler	Dibekçi İbrahim dükkânı		
Vezneciler	Kebabcı Ahmed dükkânı		4
Vezneciler	Kurabiyeci ve sucukçu Mehmed'in dükkânı	2	4
Vezneciler	Leblebici Hasan dükkânı		4
Vezneciler	Kahveci Kalyoncu İbrahim dükkânı		1
Vefa	Berber Mustafa dükkânı		2
Vefa	Nalbant Ahmed dükkânı		1
Vefa	Vefa meydanında manav Ahmed dükkânı		4
Vefa	Berber Mehmed dükkânı		1
Vefa	Ekmekçi fırını derunu		8
Vefa	Çörekçi Hüseyin dükkânı		5
Vefa	Yirmi beş bölük Hüseyin dükkânı		2
Vefa	Manav Hüseyin Alemdar dükkânı		4
Şehzadebaşı	Kasab		3
Şehzadebaşı	Ali'nin dükkânı		2
Şehzadebaşı	Leblebici Mustafa dükkânı		3
Şehzadebaşı	Mahal-i mezburda leblebici Salih dükkânı		3
Şehzadebaşı	Ali dükkânı		1
Şehzadebaşı	Çörekçi İbrahim dükkânı		4

MAHALLE	MEKÂN ADI	ODA SAYISI	KALAN KİŞİ SAYISI
Şehzadebaşı	Kasab ittisalinde manav doksanbeş cemaatinin Musa dükkânı		1
Şehzadebaşı	Helvacı sırasında kahveci Altmış bölük Mehmed Usta dükkânı		2
Şehzadebaşı	Çamaşırcı dükkânı		2
Şehzadebaşı	Ekmekçi İslam fırını		14
Şehzadebaşı	Kahveci otuz bir bölük Seyyid Mehmed dükkânı		2
Şehzadebaşı	Kürkçü Mehmed dükkânı		1
Şehzadebaşı	Paçacı Abdullah dükkânı		1
Şehzadebaşı	Seyyid Ahmed dükkânı		1
Şehzadebaşı	Ekmekçi bitişiğinde kasab Mehmed		1
Şehzadebaşı	Kalaycı Edhem dükkânı		1
Şehzadebaşı	Ali'nin dükkânı		1
Şehzadebaşı	Berber Mehmed dükkânı		1
Şehzadebaşı	Helvacı Hüseyin dükkânı		2
Şehzadebaşı	Doksanbeş Kapısı'nda şekerci İbrahim dükkânı		2
Şehzadebaşı	Doksanbeş Kapısı'nda Halil Usta kahvesi		2
Şehzadebaşı	Doksanbeş Kapısı'nda Odabaşısı kahvesi derunu		1
Şehzadebaşı	Doksanbeş Kapısı'nda helvacı Ali Alemdar dükkânı		3
Şehzadebaşı	Doksanbeş Kapısı'nda berber İsmail dükkânı		1
Şehzadebaşı	Doksanbeş Kapısı'nda kahveci dükkânı		1
Çukurçeşme	Çukurçeşme başında manav dükkânı		1
Çukurçeşme	Bıçakçı Salih dükkânı		1
Çukurçeşme	Sürücü dükkânı fırınında bekâr odası	2	2
Çukurçeşme	Çamaşırcı Hüseyin dükkânı		1

MAHALLE	MEKÂN ADI	ODA SAYISI	KALAN KİŞİ SAYISI
Çukurçeşme	Kalaycılar Kethüdası Seyyid Hüseyin dükkânı		3
Çukurçeşme	Berber Seyyid Mehmed dükkânı		1
Çukurçeşme	Kahveci Mustafa dükkânı		1
Çukurçeşme	Turşucu Seyyid Hüseyin dükkânı		2
Çukurçeşme	Berber Arnavud Süleyman dükkânı		1
Çukurçeşme	Duhancı ve kahveci Seyyid Bekir dükkânı		1
Çukurçeşme	Aşçı dükkânı üzerinde bekâr odası	1	2
Çukurçeşme	Yağcı Hüseyin dükkânı		2
Çukurçeşme	Kahveci Molla Abdullah'ın dükkânı		2
Çukurçeşme	Suyolcu dükkânı kurbunda bir bab oda derununda		1
Çukurçeşme	Suyolcu dükkânı kurbunda bir bab odada		1
Çukurçeşme	Manav Mustafa dükkânı		2
Çukurçeşme	Kasab Mehmed dükkânı		2
Çukurçeşme	Çörekçi otuzüç bölük dükkânı		2
Çukurçeşme	Camcı kırk dört bölük Mustafa dükkânı		1
Çukurçeşme	Kahveci Süleyman dükkânı		1
Çukurçeşme	Fesçiler kethüdası Ali dükkânı		2
Çukurçeşme	Manav İbrahim dükkânı		2
Çukurçeşme	Ekmekçi fırını ustası Ali dükkânı		10
Saraçhanebaşı	Kalaycı Mustafa dükkânı		3
Saraçhanebaşı	Çörekçi İbrahim dükkânı		5
Saraçhanebaşı	Küçük Saraçhane (simitçi)		10
Saraçhanebaşı	Muhallebici ittisalinde kahveci doksan sekiz cemaatinin Mustafa Odabaşı dükkânı		1
Saraçhanebaşı	İbrahim Paşa hamamı karşısında turşucu İbrahim dükkânı		1
Saraçhanebaşı	Kürkçü Seyyid Ali dükkânı		1

MAHALLE	MEKÂN ADI	ODA SAYISI	KALAN KİŞİ SAYISI
Saraçhanebaşı	Kahveci Abdullah		1
Saraçhanebaşı	Kasab Bekir dükkânı		2
Saraçhanebaşı	Şekerci yirmi dört bölük Süleyman dükkânı		3
Saraçhanebaşı	Camcı Mehmed dükkânı		1
Saraçhanebaşı	Kahveci Ali Usta dükkânı		5
Saraçhanebaşı	İbrahim Paşa Hamamı ittisalinde gözlemeci Ali dükkânı		5
Saraçhanebaşı	Bıçakçı altmış üç cemaatinden Hüseyin dükkânı		2
Saraçhanebaşı	Kalemtraşcı Muslu dükkânı		2
Saraçhanebaşı	Bıçakçı Numan dükkânı		2
Saraçhanebaşı	Berber Hüseyin dükkânı		1
Saraçhanebaşı	Berber ikinci bölük Ali dükkânı		1
Saraçhanebaşı	Kahveci Bekir dükkânı		1
Saraçhanebaşı	Kahveci Ali Alemdar dükkânı		2
Saraçhanebaşı	Bıçakçı Hasan dükkânı		1
Saraçhanebaşı	Şeyhler civarında yağcı Osman Beşe yağhanesi		5
Saraçhanebaşı	Saraçhanebaşında kasab Emin Mehmed dükkânı		1
Saraçhanebaşı	Duhancı karşısında doğramacı üzerinde bekâr odasında (dibekçi ustaları)	5	4
Saraçhanebaşı	Saraşhanebaşında sepetçi Salih dükkânı		1
Saraçhanebaşı	Saraçhane karşısında gözlemeci Hüseyin dükkânı		3
Fatih Camii civarı	Çörekçi Mehmed		4
Fatih Camii civarı	Berber İbrahim		1
Fatih Camii civarı	Menemencilerbaşında kahveci Mustafa		1
Fatih Camii civarı	At pazarında yüksek kahveci Abdullah		1
Fatih Camii civarı	Kahveci Mehmed		1

MAHALLE	MEKÂN ADI	ODA SAYISI	KALAN KİŞİ SAYISI
Fatih Camii civarı	Kahveci Mustafa Alemdar dükkânı		2
Fatih Camii civarı	Sofularda deftertaşında turşucu Hacı Ahmed'in dükkânı	2	1
Fatih Camii civarı	Kıztaşında Kahveci Mehmed		1
Fatih Camii civarı	Büyük Karamanlı kahveci Süleyman Çavuş		1
Fatih Camii civarı	Bıçakçı Osman dükkânı		1
Fatih Camii civarı	At pazarında kahveci Hüseyin usta		1
Fatih Camii civarı	Büyük Karaman'da işkebenci		3
Fatih Camii civarı	Helvacı Salih dükkânı		2
Fatih Camii civarı	Atpazarında kahveci Hüseyin dükkânı		2
Fatih Camii civarı	Kahveci Çorbacı Mehmed Ağa dükkânı		1
Fatih Camii civarı	Duhani Emir Ahmed		1
Fatih Camii civarı	Atpazarı ve Yenibahçe		15
Fatih Camii civarı	Kırkçeşme'de berber Bekir dükkânı		1
Fatih Camii civarı	Suyolcu kahvesinde		1
Fatih Camii civarı	Bıçakçı Ali dükkânı		3
Fatih Camii civarı	Atpazarında vaki canbaz ahurlarında ekseriya zımmi (hizmetkâr)		60
Fatih Camii civarı	Malta Camii-i Şerifinde kalaycı Halil dükkânı		2
Fatih Camii civarı	Kahveci İbrahim dükkânı		1
Fatih Camii civarı	Berber Seyyid Mehmed dükkânı		1
Fatih Camii civarı	Abacı dükkânı derununda (ihtiyar)		1
Fatih Camii civarı	Kıztaşı'nda kahveci Abdullah		1
Fatih Camii civarı	Haffafhane karşısında kahveci Ali dükkânı		1
Fatih Camii civarı	Büyük Karaman'da bakkal üstünde		2

MAHALLE	MEKÂN ADI	ODA SAYISI	KALAN KİŞİ SAYISI
Fatih Camii civarı	Kıztaşında manavın Bekir dükkânı		1
Fatih Camii civarı	Kahveci sekban Veli dükkânı		1
Fatih Camii civarı	Kıztaşında helvacı Mustafa dükkânı		2
Fatih Camii civarı	İkinci kapısı karşısında berber seyyid Mehmed dükkânı		1
Fatih Camii civarı	Kıztaşı'nda gözlemeci Salih dükkânı		4
Fatih Camii civarı	Kalaycı Abdullah dükkânı		2
Fatih Camii civarı	Kıztaşı'nda aşağı fırında		12
Fatih Camii civarı	İkinci kapısında kahveci İbrahim Alemdar dükkânı		2
Fatih Camii civarı	Haffafhane karşısında kahveci		2
Fatih Camii civarı	Kıztaşı'nda kahveci Hüseyin Usta dükkânı		1
Fatih Camii civarı	Simitçi ustası Nikola		4
Fatih Camii civarı	Yukarı fırın		3 +
Fatih Camii civarı	Sarıkçı dükkânı		1
Fatih Camii civarı	Odalarbaşında çamaşırcı Ali dükkânı		2
Fatih Camii civarı	Büyük Karamanda aşçı üzerinde bekâr odası		4
Fatih Camii civarı	Kebabcı Hasan dükkânı		3
Fatih Camii civarı	Şerbetçi dükkânı		3
Fatih Camii civarı	Kıztaşı'nda çamaşırcı dükkânı		1
Fatih Camii civarı	Büyük Karaman'da yemişçi üzerinde bekâr odaları (zimmîler)	4	
Fatih Camii civarı	Kebabcı Hasan dükkânı		3
Fatih Camii civarı	Şerbetçi dükkânı		3
Fatih Camii civarı	İkinci kapısında kahveci Mustafa Alemdar dükkânı		2
Fatih Camii civarı	İslam Odabaşı kahvesi		1
Fatih Camii civarı	Deve Hanı civarında kahveci Hüseyin dükkânı		2
Fatih Camii civarı	Kahveci Arif dükkânı		1

MAHALLE	MEKÂN ADI	ODA SAYISI	KALAN KİŞİ SAYISI
Fatih Camii civarı	Kasab dükkânı Yazıcı Mustafa		1
Fatih Camii civarı	Kız Taşında manav İbrahim dükkânı		2
Fatih Camii civarı	Büyük Karaman'da kasab Mehmed dükkânı		2
Fatih Camii civarı	Büyük Karaman'da kasab Emir Osman dükkânı		2
Fatih Camii civarı	Berber Salih dükkânı		1
Fatih Camii civarı	Boyacı kapısında kahveci Osman dükkânı		2
Fatih Camii civarı	Cami-i şerif havalisinde kasab bitişiğinde kahveci Hüseyin dükkânı		1
Fatih Camii civarı	Şekerci ittisalinde kahveci Ali dükkânı		3
Fatih Camii civarı	Yine kasab ittisalinde kahveci İbrahim dükkânı		1
Fatih Camii civarı	Kapı kethüdası kahveci İbrahim dükkânı		1
Fatih Camii civarı	Hasan odabaşı kahvesi		1
Fatih Camii civarı	Muvakkat ittisalinde kahveci Mustafa dükkânı		1
Fatih Camii civarı	Boyacı kapısında dâhilinde kahveci Ali dükkânı		1
Fatih Camii civarı	Çörekçi kapısı haricinde kahveci Kantarcıoğlu Ahmed dükkânı		1
Fatih Camii civarı	Ali'nin dükkânı		2
Fatih Camii civarı	Çörekçiler kethüdası el-Hac Abdullah dükkânı		5
Fatih Camii civarı	İttisalinde kebabcı İsmail dükkânı		3
Fatih Camii civarı	Kumrulu Mescid civarında kafesçi Abdi		1
Fatih Camii civarı	Kahveci Mehmed Efendi dükkânı		1
Fatih Camii civarı	Kalaycı Mehmed dükkânı		2
Fatih Camii civarı	Kanalcı fırınında nalbant Mehmed dükkânı		1

MAHALLE	MEKÂN ADI	ODA SAYISI	KALAN KİŞİ SAYISI
Fatih Camii civarı	Kahveci Mustafa odabaşı		1
Fatih Camii civarı	Kumrulu Mescid havalisinde doğramacı Mehmed		1
Fatih Camii civarı	Taşçılar Hanı civarında hallaç Ahmed dükkânı		1
Fatih Camii civarı	Kasab Mustafa dükkânı		1
Fatih Camii civarı	Leblebici Emir Süleyman		1
Fatih Camii civarı	Kasab Ali		1
Fatih Camii civarı	Diğer kasab Abdullah		4
Fatih Camii civarı	Helvacı Emir Ahmed		3
Fatih Camii civarı	Ekmekçi fırınında		4
Fatih Camii civarı	Nişancı'da ekmek fırını		6
Fatih Camii civarı	Çörekçi kapısında manav dükkânı		2
Fatih Camii civarı	Manav İsmail dükkânı		3
Fatih Camii civarı	Manav Mustafa dükkânı		2
Fatih Camii civarı	Otlukçu Yokuşu'nda duhani Hacı Mehmed dükkânı		1
Fatih Camii civarı	Nişancı'da gözlemeci Mehmed dükkânı		3
Fatih Camii civarı	Küçük Karaman'da Mustafa dükkânı		3
Fatih Camii civarı	Şekerciler hanı civarında kahveci Ahmed		2
Fatih Camii civarı	Kahveci Mehmed Alemdar dükkânı		1
Fatih Camii civarı	Taşçılar Hanı civarında kafesçi dükkânı		2
Fatih Camii civarı	Hafız Paşa civarında Camcılar Kethüsası Ali dükkânı		1
Fatih Camii civarı	Duhancı Mustafa dükkânı		1
Fatih Camii civarı	Turşucu Ali dükkânı		1
Fatih Camii civarı	Mari Çarşısında kahveci Mehmed Odabaşı dükkânı		1
Fatih Camii civarı	Kafesçi Mehmed Alemdar dükkânı		1
Fatih Camii civarı	Manav Hamza dükkânı		1

MAHALLE	MEKÂN ADI	ODA SAYISI	KALAN KİŞİ SAYISI
Fatih Camii civarı	Kasab Seyyid Ahmed dükkânı		1
Fatih Camii civarı	Şekerci Sekban İsmail dükkânı		2
Fatih Camii civarı	Çörekçi el-Hac Ali dükkânı		1
Fatih Camii civarı	Camcı dükkânı üstünde bekâr odası (mahalle sakası)	1	3
Fatih Camii civarı	Değirmen		2 +
Fatih Camii civarı	Ekmekçi fırını		2 +
Fatih Camii civarı	Turşucu Hüseyin dükkânı		1
Fatih Camii civarı	Helvacı Bekir dükkânı		1
Fatih Camii civarı	Hüsrev Paşa çarşısında kahveci dükkânı		1
Fatih Camii civarı	Kahveci Bekir dükkânı		2
Fatih Camii civarı	Manav Abdi dükkânı		1
Fatih Camii civarı	Kahveci Sadık Çavuş dükkânı		1
Fatih Camii civarı	Atik Ali Paşa çarşısında berber Hacı Mehmed dükkânı		1
Fatih Camii civarı	Çıkrıkçı Derviş Hasan		1
Fatih Camii civarı	Berber İsmail		1
Fatih Camii civarı	Berber Mustafa		1
Fatih Camii civarı	Manav İbrahim		1
Fatih Camii civarı	Çubukçu Derviş Ahmed		1
Fatih Camii civarı	Turşucu Mehmed'in dükkânı		1
Fatih Camii civarı	Helvacı Mustafa dükkânı		2
Fatih Camii civarı	Manav ve helvacı Hasan dükkânı		1
Fatih Camii civarı	Kahveci İbrahim dükkânı		1
Fatih Camii civarı	Yorgalı Mehmed dükkânı		1
Fatih Camii civarı	İbrahim dükkânı		1
Fatih Camii civarı	Çörekçi Mustafa dükkânı		2
Fatih Camii civarı	Dibekçi dükkânı		2
Fatih Camii civarı	Dibekçi Ali dükkânı		2
Fatih Camii civarı	Dibekçi Otuzbir Hüseyin dükkânı		2
Fatih Camii civarı	Kahveci Nuri ve Berber Mehmed dükkânları		3
Fatih Camii civarı	Kalaycı Hacı Mustafa dükkânı		2

MAHALLE	MEKÂN ADI	ODA SAYISI	KALAN KİŞİ SAYISI
Fatih Camii civarı	Ekmekçi fırını		21
Fatih Camii civarı	Manav Mehmed dükkânı		2
Fatih Camii civarı	Dörtyol ağzında helvacı Osman dükkânı		1
Fatih Camii civarı	Helvacı bitişiğinde voyvoda biraderi kahvesi		1
Fatih Camii civarı	Bıçakçılar mahallesinde bir bab uncu değirmeni		4
Fatih Camii civarı	Pabuşçu Osman		3
Fatih Camii civarı	Dörtyol ağzında çıkrıkçı Hüseyin ve simitçi zımmi dükkânlarında		12
Fatih Camii civarı	Attar dükkânı fevkinde bekâr odası	1	4
Fatih Camii civarı	Camii karşısında kalaycı Mehmed dükkânı		1
Fatih Camii civarı	Çırçır nam mahalde turşucu dükkânı		1
Sultan Selim Camii civarı	Çarşamba Pazarı nam mahalde kalaycı Mustafa dükkânı		2
Sultan Selim Camii civarı	Ekmekçi fırını ve değirmeni		15
Sultan Selim Camii civarı	Astarcı dükkânı	3	6
Sultan Selim Camii civarı	Helvacı Mehmed dükkânı		4
Sultan Selim Camii civarı	Kasab Hüseyin dükkânı		5
Sultan Selim Camii civarı	Camii-i şerif kurbunda kahveci Mustafa ve çırağı		2
Sultan Selim Camii civarı	Kahveci Molla Ömer ve çırağı ile dükkânda		2
Sultan Selim Camii civarı	Manav İbrahim ve oğlu kahveci Osman ve çırağı ile dükkânda		3
Sultan Selim Camii civarı	Bozacı Seyyid Mahmud ve çırağı dükkânlarında		2
Sultan Selim Camii civarı	Kalaycı Abdi Bey iki bab dükkânda	2	5

MAHALLE	MEKÂN ADI	ODA SAYISI	KALAN KİŞİ SAYISI
Sultan Selim Camii civarı	Kulluk civarında kahveci Ahmed Odabaşı ve çörekçi Ali		5
Sultan Selim Camii civarı	Berber Yakup		1
Sultan Selim Camii civarı	Paçacı Süleyman		1
Sultan Selim Camii civarı	Kahveci Mustafa		1
Sultan Selim Camii civarı	Odabaşı ve kahveci Mehmed		1
Sultan Selim Camii civarı	Hafız Mehmed		1
Sultan Selim Camii civarı	Fethiye Camii şerifi cerrah Mustafa dükkânı		1
Sultan Selim Camii civarı	Dibekçi Mustafa dükkânı		2
Sultan Selim Camii civarı	Çarşambapazarı kurbunda		3 +
Sultan Selim Camii civarı	Manav Hamza odabaşı dükkânı		1
Sultan Selim Camii civarı	Yemişçi dükkânı, kahveci ve bekâr odaları (arka hamalları)		8
Sur içi - Karagümrük - Balat - Eğrikapı	Draman nam mahalde kalaycı Ali dükkânı		2
Sur içi - Karagümrük - Balat - Eğrikapı	Sultan Hamamı civarında çörekçi Osman dükkânı		8
Sur içi - Karagümrük - Balat - Eğrikapı	Tenbab Hamamı'nda Attar Hüseyin dükkânı		1
Sur içi - Karagümrük - Balat - Eğrikapı	Salma Tomruk'ta ekmekçi fırını		4
Sur içi - Karagümrük - Balat - Eğrikapı	Sultan Hamamında helvacı Mehmed dükkânı		2
Sur içi - Karagümrük - Balat - Eğrikapı	Berber İsmail dükkânı		1
Sur içi - Karagümrük - Balat - Eğrikapı	Eğrikapı'da simitçi fırını		1
Sur içi - Karagümrük - Balat - Eğrikapı	Yağcı Hasan yağhanesi		4

MAHALLE	MEKÂN ADI	ODA SAYISI	KALAN KİŞİ SAYISI
Sur içi - Karagümrük - Balat - Eğrikapı	Yahya odabaşı dükkânı		1
Sur içi - Karagümrük - Balat - Eğrikapı	Boyacı İshak dükkânı		1
Sur içi - Karagümrük - Balat - Eğrikapı	Şişehane derunu		5
Sur içi - Karagümrük - Balat - Eğrikapı	Aşçı Sekban Hüseyin dükkânı		1
Sur içi - Karagümrük - Balat - Eğrikapı	Tinab hamamında manav dükkânı bekâr odası	2	4
Sur içi - Karagümrük - Balat - Eğrikapı	Kolluk civarında bekâr odası (mahalle sakası)	1	2
Sur içi - Karagümrük - Balat - Eğrikapı	Tekfur Sarayı'nda değirmen		1
Sur içi - Karagümrük - Balat - Eğrikapı	Sultan Hamamı fırını		3
Sur içi - Karagümrük - Balat - Eğrikapı	Lonca nam mahalde helvacı İsmail dükkânı		3
Sur içi - Karagümrük - Balat - Eğrikapı	Bâb-ı Ensari dâhilinde kömürcü Seyyid Hasan dükkânı		2
Sur içi - Karagümrük - Balat - Eğrikapı	Kömürcü esnaflarından Seyyid Abbas dükkânı		1
Sur içi - Karagümrük - Balat - Eğrikapı	Ekmekçi fırını		5
Sur içi - Karagümrük - Balat - Eğrikapı	Balat kapısı dâhilinde vaki kapı kethüdalığından çıkma berber Hüseyin dükkânı		2
Sur içi - Karagümrük - Balat - Eğrikapı	Mahkeme altı fırını		11
Sur içi - Karagümrük - Balat - Eğrikapı	Berber Ömer dükkânı		2
Sur içi - Karagümrük - Balat - Eğrikapı	Kürkçü çeşmesinde kömürcü Mahmud		1
Sur içi - Karagümrük - Balat - Eğrikapı	Kürkçü çeşmesinde sığır kasabı dükkânı		4
Sur içi - Karagümrük - Balat - Eğrikapı	Tahta Minare'de berber Hasan		1

MAHALLE	MEKÂN ADI	ODA SAYISI	KALAN KİŞİ SAYISI
Sur içi - Karagümrük - Balat - Eğrikapı	Tokmak kurbunda kömürcü Ahmed ve karındaşı kömürcü diğer Ahmed		2
Sur içi - Karagümrük - Balat - Eğrikapı	Leblebiciler kethüdası Mehmed'in dükkânı		2
Sur içi - Karagümrük - Balat - Eğrikapı	Bâb-ı mezkûr civarında sığır kasabı Mehmed		1
Sur içi - Karagümrük - Balat - Eğrikapı	Tahta Minarede bıçakçı Ali dükkânı		2
Sur içi - Karagümrük - Balat - Eğrikapı	Tokmak fırınında bağcı Mustafa bağhanesinde		3
Sur içi - Karagümrük - Balat - Eğrikapı	Paçacı Hasan ve şeriki Hüseyin dükkânı		3
Sur içi - Karagümrük - Balat - Eğrikapı	Tahtaminare'de bağcı Ahmed dükkânı		3
Sur içi - Karagümrük - Balat - Eğrikapı	Fenerkapısında kahveci Mehmed Alemdar dükkânı		2
Sur içi - Karagümrük - Balat - Eğrikapı	Manav Mahmud dükkânı		2
Sur içi - Karagümrük - Balat - Eğrikapı	Kalaycı Hüseyin dükkânı		2
Sur içi - Karagümrük - Balat - Eğrikapı	Ekmekçi fırını		6
Sur içi - Karagümrük - Balat - Eğrikapı	Helvacı Mustafa dükkânı		1
Sur içi - Karagümrük - Balat - Eğrikapı	Küçük Mustafa Paşa çarşısında kahveci İbrahim dükkânı		1
Sur içi - Karagümrük - Balat - Eğrikapı	Ayakapısı dahlinde kömürcü esnafından Ali		1
Sur içi - Karagümrük - Balat - Eğrikapı	Ayakapısı dahlinde helvacı Ahmed		1
Sur içi - Karagümrük - Balat - Eğrikapı	Müftü Hamamında turşucu İsmail dükkânı		1
Sur içi - Karagümrük - Balat - Eğrikapı	Kalaycı Süleyman kahvesi		1
Sur içi - Karagümrük - Balat - Eğrikapı	Leblebici Hüseyin dükkânı		2
Sur içi - Karagümrük - Balat - Eğrikapı	Üsküplü çarşısında berber Ali dükkânı		2

MAHALLE	MEKÂN ADI	ODA SAYISI	KALAN KİŞİ SAYISI
Sur içi - Karagümrük - Balat - Eğrikapı	Karagümrük meydanında kahveci Ahmed dükkânı		1
Sur içi - Karagümrük - Balat - Eğrikapı	Çukurbostan başında ekmekçi fırını		16
Sur içi - Karagümrük - Balat - Eğrikapı	Karagümrük Koloğlanı Hasan kahvesi üstünde bekâr odası	2	1
Sur içi - Karagümrük - Balat - Eğrikapı	Karagümrük derununda		3
Sur içi - Karagümrük - Balat - Eğrikapı	Edirnekapısı civarında kahveci sekban Abdullah dükkânı üstünde bekâr odası	2	1
Sur içi - Karagümrük - Balat - Eğrikapı	Kahveci Yusuf dükkânı		3
Sur içi - Karagümrük - Balat - Eğrikapı	Berber Ali dükkânı		1
Sur içi - Karagümrük - Balat - Eğrikapı	Kalaycı Ali dükkânı		1
Sur içi - Karagümrük - Balat - Eğrikapı	Nalbant İbrahim dükkânı		2
Sur içi - Karagümrük - Balat - Eğrikapı	Kasab Bekir dükkânı		6
Sur içi - Karagümrük - Balat - Eğrikapı	Helvacı Mehmed dükkânı		2
Sur içi - Karagümrük - Balat - Eğrikapı	Yenibahçe civarında Bekçeciler çarşısı nam mahalde turşucu Mustafa dükkânı		1
Sur içi - Karagümrük - Balat - Eğrikapı	Manav Mustafa dükkânı		1
Sur içi - Karagümrük - Balat - Eğrikapı	Kahveci otuz bir bölük İbrahim dükkânı		1
Sur içi - Karagümrük - Balat - Eğrikapı	Çörekçi Ahmed dükkânı		3
Sur içi - Karagümrük - Balat - Eğrikapı	Keçeciler değirmeni		6
Sur içi - Karagümrük - Balat - Eğrikapı	Ekmekçi fırınındaki değirmen		9
Sur içi - Karagümrük - Balat - Eğrikapı	Külahçı İbrahim dükkânı		1

MAHALLE	MEKÂN ADI	ODA SAYISI	KALAN KİŞİ SAYISI
Sur içi - Karagümrük - Balat - Eğrikapı	Zincirlikuyu nam mahalde kudattan Abdullah Efendizade bostanı		3
Sur içi - Karagümrük - Balat - Eğrikapı	Kahveci Ahmed Ağa dükkânı bekâr odası	3	1
Sur içi - Karagümrük - Balat - Eğrikapı	el-Hac Mustafa kahvesinde bekâr odaları	6	5
Sur içi - Karagümrük - Balat - Eğrikapı	Berber Hüseyin dükkânı		3
Sur içi - Karagümrük - Balat - Eğrikapı	Ekmekçi fırını		11
Sur içi - Karagümrük - Balat - Eğrikapı	Ekmekçi fırını		14
Sur içi - Unkapısı civarı	Emirler Han'ın altında kahveci Mustafa dükkânı (yeğeni)		1
Sur içi - Unkapısı civarı	Emirler Han'ın altında manav Mehmedin dükkânı (yeğeni)		1
Sur içi - Unkapısı civarı	Emirler Han'ın altındaki manav Mehmedin dükkânın fevkindeki bekâr odaları (leblebiciler ve arka hamalları)	3	14
Sur içi - Unkapısı civarı	Kuleyolu'nda simitçi Osman dükkânı		6
Sur içi - Unkapısı civarı	Kalaycı ittisalinde kahveci İsmail Alemdar		1
Sur içi - Unkapısı civarı	Sütçü karhanesi üzerinde oda (arpacı)	1	4
Sur içi - Unkapısı civarı	Arıcılar Çeşmesi civarında bıçakçı Emir Mehmed dükkânı		2
Sur içi - Unkapısı civarı	Azellerde kahveci el-Hac İbrahim dükkânı		1
Sur içi - Unkapısı civarı	Kahveci Said dükkânı		1
Sur içi - Unkapısı civarı	Kapan-ı Dakik civarında kahveci Osman dükkânı		1
Sur içi - Unkapısı civarı	Leblebici Hasan dükkânı		3
Sur içi - Unkapısı civarı	Ketencizade değirmeni		1
Sur içi - Unkapısı civarı	Yemişçi Mustafa dükkânı		2
Sur içi - Unkapısı civarı	Nalbant dükkânı fevkinde bekâr odasında (bargir hamalı)	1	5

MAHALLE	MEKÂN ADI	ODA SAYISI	KALAN KİŞİ SAYISI
Sur içi - Unkapısı civarı	Pişgahında nalbant dükkânı (bargir hamalı)		6
Sur içi - Unkapısı civarı	Araplarda hamam karşısında berber İsmail dükkânı		1
Sur içi - Unkapısı civarı	Kadayıfçı Mehmed dükkânı		3
Sur içi - Unkapısı civarı	Leblebici İsmail dükkânı		2
Sur içi - Unkapısı civarı	Bir bab zımmi dükkânı		1
Sur içi - Unkapısı civarı	Leblebici İsmail dükkânı		2
Sur içi - Unkapısı civarı	Azeblarda turşucu el-Hac Hasan dükkânı		1
Sur içi - Unkapısı civarı	Azeblarda Odacı hanında tahta ahır (bargir hamalı)	2	8
Sur içi - Unkapısı civarı	Azablarda berber Ali dükkânı		1
Sur içi - Unkapısı civarı	Müftü Hanında kasab Hüseyin dükkânı fevkinde bir oda	1	2
Sur içi - Unkapısı civarı	Arpacı dükkânı fevkinde bir bab oda	1	5
Zeyrek - Çırçır	Kafesçi Mustafa dükkânı		1
Zeyrek - Çırçır	Lokumcu dükkânı		1
Zeyrek - Çırçır	Zeyrekbaşında berber Tahir dükkânı		1
Zeyrek - Çırçır	Zeyrekbaşında ekmekçi fırını		2
Zeyrek - Çırçır	Zeyrekbaşında nalbant Hüseyin dükkânı		2
Zeyrek - Çırçır	Çekili Hamamda kalaycı Emin dükkânı		2
Zeyrek - Çırçır	Haydarpaşa nam mahalde kahveci Mehmed dükkânı		1
Zeyrek - Çırçır	Haydarpaşa'da kahveci el-Hac Ahmed dükkânı		1
Zeyrek - Çırçır	Yeni Hamam nam mahalde berber Ali dükkânı		1
Zeyrek - Çırçır	Yeni Hamam'da kalaycı Emin dükkânı		3
Zeyrek - Çırçır	Yeni Hamam'da manav Hasan dükkânı		1
Zeyrek - Çırçır	Yeni Hamam'a yakın Külahçılar dükkânı		5

MAHALLE	MEKÂN ADI	ODA SAYISI	KALAN KİŞİ SAYISI
Zeyrek - Çırçır	Haydarpaşa nam mahalde kahveci Seyyid Emin dükkânı		1
Zeyrek - Çırçır	Çekmeli Hamamı'nda turşucu Hasan dükkânı		1
Zeyrek - Çırçır	Çırçır nam mahalde simitçi dükkânı		2
Zeyrek - Çırçır	Çırçır'da berber Hasan dükkânı		1
Zeyrek - Çırçır	Külahçılar'da 12 bab simitçi dükkânı	12	31
Zeyrek - Çırçır	Deve Hanı'na karib bir bab bostan derununda (bahçıvan)	1	2

Tablo 5: İskelelerdeki oda ve kalan kişi sayıları

MAHALLE	MEKÂN ADI	ODA SAYISI	KALAN KİŞİ SAYISI
Dîvân Kalemi Defteri, A.{DVN.d., 831, 1207/1793			
Sur dışı - Bahçekapı	İskelelerden Soğanoğlu Kayıkhanesi	10	
Sur dışı - Bahçekapı	Seyyid Reis Kayıkhanesi	11	
Sur dışı - Bahçekapı	İbrahim Reis Kayıkhanesi	9	
Sur dışı - Samatya	Kalafat yerinde kayıkhane üzerinde Özen Bey odaları	4	
Sur dışı - Samatya	Kayıkhane üzerinde müteveffa Halil Efendi kerimesi odaları	4	
Sur dışı - Samatya	Kayıkhane üzerinde Mekki Efendi odaları	9	
Sur dışı - Samatya	Kayıkhane üzerinde Nazif Efendi Hanı	14	
Sur dışı - Samatya	Kayıkhane üzerinde Süleyman Ağa odaları	3	
Sur dışı - Samatya	Kayıkhane üzerinde Arapkirli Cinci Hacı Abdullah	12	
Sur dışı - Samatya	Sandalcı hanı	75	
Sur dışı - Samatya	Kayıkhane üzerinde bulunan Arab Hanı	45	

MAHALLE	MEKÂN ADI	ODA SAYISI	KALAN KİŞİ SAYISI
Sur dışı - Çatladıkapı	Kayıkhane üzerinde hamallar kethüdası Seyyid Hüseyin Ağa Hanı	26	
Sur dışı - Ahırkapı	Kayıkhane kahveleri üzerinde Atçıgan Ağası Mehmed Ağa Hanı	31	
Dîvân Kalemi Defteri, A.{DVN.d., 832, 1207/1793			
Galata	Tuzlayıcı balıkçı esnafı		18
Galata	Karaköy'de hamallar		74
Galata	Gümrük hamalları		49
Galata	Balıkpazarı'nda kayıkıçılar		51
Galata	Taze balıkçı esnafı		90
Galata	Yağ kapanı kayıkçıları		43
Galata	Kurşunlu Mahzen, Mumhane iskelesindeki kayıkçılar		157
Dîvân Kalemi Defteri, A.{DVN.d., 834, 1207/1793			
Kumkapı	Kayıkhane üzerindeki Meki Efendi Odaları		7
Kumkapı	Kayıkhane üzerindeki Nazif Efendi boş oda	13	3
Kumkapı	Kayıkhane üzerindeki Balkapanlı Süleyman Ağa odaları	3	3
Kumkapı	Kayıkhane üzerinde Hamallar Kethüdası Seyyid Hüseyin Ağa Hanı	26	22
Kumkapı	Kayıkhane kahveleri üzerinde Atçeken Ağası Mehmed Ağa Hanı	15 boş	16
Dîvân Kalemi Defteri, A.{DVN.d., 881, 1250/1835			
Kadıköy	İskele (kayıkçılar)		85
Üsküdar	İskele (kayıkçı-mavnacı)		395
Üsküdar	İskele (arka hamalı)		116
Üsküdar	İskele (at hamalı)		20
Üsküdar	İskele (sırık hamalı)		9
Üsküdar	Balıkçı Çardağı		11

MAHALLE	MEKÂN ADI	ODA SAYISI	KALAN KİŞİ SAYISI
Üsküdar	Balaban İskelesi'ndeki hamal odaları		19
Ayazma	İskele (arka hamalı)		30
Ayazma	İskele (kayıkçı)		78
Nüfus Defteri, NFS.d., 4, 1207			
Bahçekapı	Soğanoğlu Kayıkhanesi		14
Bahçekapı	Ali Reis Kayıkhanesi		21
Bahçekapı	İbrahim Reis Kayıkhanesi		14
Bahçekapı	Büyük İskele		25
Bahçekapı	Büyük İskele (sırık hamalları)		16
Bahçekapı	Büyük iskele ve Vezir İskelesi (arka hamalları)		56
Çatladıkapı	Kayıkhane üzerindeki han		64
Nüfus Defteri, NFS.d., 6, 1207/1793			
Galata	Galata iskelesi		36
Galata	Balıkhane İskelesi'ndeki kayıkçılar		16
Galata	Kabalcı kayıkçıları		36
Galata	Kürkçü kapısı kayıkçıları		44
Galata	Ayazma kapısı kayıkçıları		15
Galata	Azab kapısı kayıkçıları		59
Galata	Haleb İskelesi kayıkçıları		11
Galata	Karaköy, Kurşunlu, Makara, Aralık, Mumhane İskelesi		160
Galata	Gürcü kapısı, Bağ kapısı, Balıkpazarı hamalları		58
Galata	Azab Kapısı hamalları		14
Galata	Mumhane İskelesi hamalları		21

Tablo 6: Meyhanelere ilişkin veriler

MAHALLE/ SEMT	MEYHANE ADI / YER TARİFİ	SAYI	SAHİBİNİN MİLLETİ	KAPA-TILAN
Başmuhasebe Zecriye Kalemi Defteri, D.BŞM.ZCR.d., 20289, 1209/1794				
Boğaziçi - Beşiktaş	Meyhaneci Ketencioğlu			
Boğaziçi - Beşiktaş	Meyhaneci Kasor Minekor			
Boğaziçi - Beşiktaş	Meyhaneci İstiryanioğlu			
Boğaziçi - Beşiktaş	Zorakçıoğlu Fonaki			
Boğaziçi - Beşiktaş	Kuşçu Aleksandri			
Boğaziçi - Beşiktaş	Kürkçübaşıoğlu Manol			
Boğaziçi - Çengel	Meyhaneci Nikola			
Boğaziçi - Çengel	Meyhaneci Yanako			
Boğaziçi - Çengel	Meyhaneci Manol			
Boğaziçi - Çengel	Meyhaneci Estefan			
Boğaziçi - Çengel	Meyhaneci Çizmeci			
Boğaziçi - Çengel	Meyhaneci İlya			
Boğaziçi - Çengel	Meyhaneci Ramanat			
Boğaziçi - Çengel	Meyhaneci Acikari			
Boğaziçi - Çengel	Meyhaneci Çalık			
Boğaziçi - Çengel	Meyhaneci Nikola Karmani			
Boğaziçi - Çengel	Meyhaneci Kortioğlu			
Boğaziçi - Çengel	Meyhaneci Mihail			
Boğaziçi - Fener	Feşeroğlu Astaras			
Boğaziçi - Fener	Beryani Yorgi			
Boğaziçi - Fener	Andi			
Boğaziçi - Fener	Dimitri			
Boğaziçi - Fener	Hıristaki			
Boğaziçi - Fener	Aksaçlı			
Boğaziçi - Fener	Kartanioğlu Elekli			
Boğaziçi - Fener	Eftedol			
Boğaziçi - Fener	Değirmencioğlu Kostanti			
Boğaziçi - Fener	Lökoğlu Tanaş			

MAHALLE/ SEMT	MEYHANE ADI / YER TARİFİ	SAYI	SAHİBİNİN MİLLETİ	KAPA-TILAN
Boğaziçi - Fener	Mirisoğlu İstavri			
Boğaziçi - Fener	Mirisoğlu Yani			
Boğaziçi - Fener	Nikola Mirisoğlu			
Boğaziçi - Fener	Şakal hanesi			
Boğaziçi - Fener	Berberoğlu			
Boğaziçi - Fener	Fotna Anaştaş			
Boğaziçi - Fener	Fafuli			
Boğaziçi - Fener	Malakçıoğlu			
Boğaziçi - Fener	Manolaki			
Boğaziçi - Fener	Kirkooğlu Manolaki			
Boğaziçi - Fener	Karaköroğlu			
Boğaziçi - Fener	Tanaş			
Boğaziçi - Fener	Komenaki			
Boğaziçi - Fener	Fırtınaoğlu Kastar			
Boğaziçi - Fener	Havkeoğlu Yorgi			
Boğaziçi - Fener	Değirmencioğlu Yorgaki			
Boğaziçi - Fener	Ulah Yargi			
Boğaziçi - Fener	Sedari			
Boğaziçi - Fener	Topuklu Dimitri			
Boğaziçi - Fener	Mireoğlu Yanaki			
Boğaziçi - Fener	Kozoli			
Boğaziçi - Fener	Abacı Naradin			
Boğaziçi - Fener	Yeniköylü Dimitri			
Boğaziçi - Fener	Niforin			
Boğaziçi - Fener	Todorikeoğlu Yanaki			
Boğaziçi - Fener	Kuşçu Mihail			
Boğaziçi - Fener	Simitçioğlu Mihail			
Boğaziçi - Fener	Manol Kutlakoğlu			
Boğaziçi - Fener	Avcıoğlu Toma			
Boğaziçi - Fener	Estefani Belengeroğlu			
Boğaziçi - Fener	Meymo			
Boğaziçi - Fener	Antuvan, Edosferikoğlu			
Boğaziçi - Fener	Eskorooğlu Dimitri			

MAHALLE/ SEMT	MEYHANE ADI / YER TARİFİ	SAYI	SAHİBİNİN MİLLETİ	KAPA-TILAN
Boğaziçi - Fener	Anastaş			
Boğaziçi - Fener	Antuvan			
Boğaziçi - Fener	Erekli			
Üsküdar - Selamsız	Kirişçi Hadradon			
Üsküdar - Selamsız	Tosanlıoğlu Şah			
Üsküdar - Selamsız	Alruguz			
Üsküdar - Selamsız	Acı Ohannes			
Üsküdar Yeni Mahalle	Acı Yelin			
Üsküdar Yeni Mahalle	Todori			
Üsküdar Yeni Mahalle	Papasoğlu			
Üsküdar Yeni Mahalle	Bosoğlu			
Üsküdar Yeni Mahalle	Acı Lekron			
Üsküdar Yeni Mahalle	Dimitri			
Üsküdar Yeni Mahalle	Barşakud			
Üsküdar Yeni Mahalle	Minas			
Üsküdar Yeni Mahalle	Mark			
Üsküdar Yeni Mahalle	Lefter			
Üsküdar Yeni Mahalle	Tanaş			
Üsküdar Yeni Mahalle	Avadik			
Kadıköy	Meyhaneci Lazi			
Kadıköy	Meyhaneci Minas			
Kadıköy	Meyhaneci Acı Kirkor			
Kadıköy	Meyhaneci Sava			
Kadıköy	Meyhaneci Nikola			

MAHALLE/ SEMT	MEYHANE ADI / YER TARİFİ	SAYI	SAHİBİNİN MİLLETİ	KAPA-TILAN
Kadıköy	Meyhaneci Yorgi			
Kadıköy	Meyhaneci Sakızlı			
Kuzguncuk	Meyhaneci Kethüdaoğlu Moşin			
Kuzguncuk	Meyhaneci Araboğlu İsrail			
Kuzguncuk	Meyhaneci Köse Liçon			
Kuzguncuk	Meyhaneci Araboğlu Celbun			
Kuzguncuk	Meyhaneci Kuyumcuoğlu			
Kuzguncuk	Meyhaneci Mahir			
Kuzguncuk	Meyhaneci Kuruçeşmeli Moşon			
Kuzguncuk	Meyhaneci Mihail ve Petro			
Hasköy	Meyhaneci Göncüoğlu Daviçon			
Hasköy	Meyhaneci Yako			
Hasköy	Meyhaneci Minasa			
Hasköy	Meyhaneci Mişvarem			
Yeniköy	Meyhaneci Mudanyalı Tanaş			
Yeniköy	Meyhaneci Kiraskeri Panayot			
Yeniköy	Meyhaneci Acı Togonoş			
Yeniköy	Meyhaneci Sava			
Yeniköy	Meyhaneci Sakızlı Nikola			
Yeniköy	Meyhaneci Nikola Harvat			
Yeniköy	Meyhaneci Nano			
Yeniköy	Meyhaneci Acı Anaştaş			
Yeniköy	Meyhaneci Samatyalı Esterati			
Yeniköy	Meyhaneci Vargo			
Yeniköy	Meyhaneci Şileli Anani			
Yeniköy	Meyhaneci Sepetçi			

MAHALLE/ SEMT	MEYHANE ADI / YER TARİFİ	SAYI	SAHİBİNİN MİLLETİ	KAPA-TILAN
Yeniköy	Meyhaneci Karakaşoğlu Kostantin			
Yeniköy	Meyhaneci Giridi Kostantin			
Yeniköy	Meyhaneci Bulakoğlu Antuvan			
Yeniköy	Meyhaneci Seran Panayot			
Yeniköy	Meyhaneci Arnavud Dimitri			
Yeniköy	Meyhaneci Kürekçi Anaştaş			
Yeniköy	Meyhaneci Laskari			
Yeniköy	Meyhaneci Kasaboğlu Yorgi			
Yeniköy	Meyhaneci Kundura Kostantin			
Yeniköy	Meyhaneci Banyora Tanaş			
Yeniköy	Meyhaneci Marino			
Yeniköy	Meyhaneci Hıristoki			
Yeniköy	Meyhaneci Lazarioğlu Mihail			
Yeniköy	Meyhaneci Emirze			
Yeniköy	Meyhaneci Mesiklina Dimitri			
Yeniköy	Meyhaneci Sotori			
Yeniköy	Meyhaneci Manoli			
Yeniköy	Meyhaneci Acı Panayot			
Yeniköy	Meyhaneci Şeremet			
Yeniköy	Meyhaneci Boğos			
Yeniköy	Meyhaneci Acı Kutu			
Yeniköy	Meyhaneci Vasilaki Çorbacı			
Yeniköy	Meyhaneci Moralı Niyaki			
Yeniköy	Meyhaneci Moralı Estiyati			

MAHALLE/ SEMT	MEYHANE ADI / YER TARİFİ	SAYI	SAHİBİNİN MİLLETİ	KAPA-TILAN
Yeniköy	Meyhaneci İlya			
Yeniköy	Meyhaneci Boyacı			
Yeniköy	Meyhaneci Havlak			
Yeniköy	Meyhaneci Yokoğlu Dimitri			
Balat	Meyhaneci Mafo Kazanlık Yahudi			
Balat	Meyhaneci Mano hane Yahudi			
Balat	Meyhaneci Manoya Musul Yahudi			
Balat	Meyhaneci Mano Takuni Yahudi			
Balat	Meyhaneci Riyat			
Büyükdere	Zehari			
Büyükdere	Kara Yani			
Büyükdere	Yani			
Büyükdere	Tanaş			
Büyükdere	Niko			
Büyükdere	Frenk Yani			
Büyükdere	Koriboğlu Yorgi			
Büyükdere	Dimitraki			
Büyükdere	Metro			
Büyükdere	İstavri			
Ortaköy	DEFTER BOŞTUR.			
Başmuhasebe Zecriye Kalemi Defteri, D.BŞM.ZCR.d., 20446, 1241/1826				
Galata	Galatasarayı-Taksim arasındaki şaraphaneler	23		
Beyoğlu	Beyoğlu voyvodası konağı önünden Papas köprüsüne varınca İngiliz sarayı sırasının sol tarafındaki şaraphaneler	24		
Beyoğlu	Çukur'daki şaraphaneler	9		

MAHALLE/ SEMT	MEYHANE ADI / YER TARİFİ	SAYI	SAHİBİNİN MİLLETİ	KAPA-TILAN
Beyoğlu	Tatavla'daki şaraphaneler	29		
Beyoğlu	Sakız Ağacı'ndaki şaraphaneler	5		
Beyoğlu	Tarlabaşı'ndaki şaraphaneler	4		
Galata	**Mevcut şaraphaneler**	**33**		
Galata	**Toplam meyhane ve şaraphane**	**135**		
Galata	**halka satışa izin verilen şaraphaneler**	27		
Beşiktaş				10
Ortaköy				16
Kuruçeşme				5
Bebek				2
Arnavutköy				29
Rumelihisarı				15
İstinye				7
İstinye				15
Tarabya				20
Büyükdere				18
Sarıyer				9
Beykoz				3
Hasköy				28
Karaağaç				18
Balat	Balatkapısı dışında			5
Cibali	Cibali Yenikapısı dışında			2
Unkapanı				1
Balıkpazarı				2
Kadıköy				8
Üsküdar	Yeni Mahalle			19
Üsküdar	Selamsız			6
Kuzguncuk				11
Çengelköy				8
Beşiktaş-Boğaz	**TOPLAM**	61		257

MAHALLE/ SEMT	MEYHANE ADI / YER TARİFİ	SAYI	SAHİBİNİN MİLLETİ	KAPA-TILAN
Başmuhasebe Zecriye Kalemi Defteri, D.BŞM.ZCR.d., 20469, 1245/1829				
İstanbul		89	Rum ve Ermeni	45
Balat, Tekfur Sarayı, Mahkeme Altı, Balıkpazarı ve Cibali		31	Yahudi	18
Hasköy, Piripaşa ve Galata		25	Yahudi	17
Hasköy'de Halıcıoğlu sınırında		24	Rum ve Ermeni	13
Beşiktaş'tan Sarıyer'e varınca		170	Yahudi, Rum ve Ermeni	130
Kadıköy'den Beykoz'a varınca		57	Yahudi, Rum ve Ermeni	18
Beyoğlu ve Tatavla		118	Rum ve Ermeni	91
Galata		40	Rum ve Ermeni	23
TOPLAM		554		336
Başmuhasebe Zecriye Kalemi Defteri, D.BŞM.ZCR.d., 20472, 1246/1830				
Asitane	gedikli	87	Ermeni ve Rum	6
Asitane	Asitane'de açılacak	11		
Galata	mevcut	44	Ermeni ve Rum	5
Galata	açılacak	21		
Beyoğlu ve Tatavla	mevcut	118	Ermeni ve Rum	17
Beyoğlu ve Tatavla	açılacak	74		
Beşiktaş'tan Sarıyer'e	mevcut	177	Ermeni, Rum ve Yahudi	10
Beşiktaş'tan Sarıyer'e	açılacak	101		

MAHALLE/ SEMT	MEYHANE ADI / YER TARİFİ	SAYI	SAHİBİNİN MİLLETİ	KAPA-TILAN
Kadıköy'den Beykoz'a	mevcut	70	Ermeni, Rum ve Yahudi	11
Üsküdar Yeni Mahalle	mevcut	11		11
Üsküdar Yeni Mahalle	açılacak	41		
Hasköy'de Halıcıoğlu sınırında	mevcut	21	Ermeni ve Rum	1
Hasköy'de Halıcıoğlu sınırında	açılacak	9		
TOPLAM	**Meyhane sayısı**	589		
	Kayıtları silinmesi gereken	67		
	Kapalı kalması iktiza eden	42		
Maliye Nezareti Vâridât, ML.VRD.d., 66, 1254/1838				
Sur dışı		35	119 Hıristiyan, 77 Yahudi, Toplam 196	
Sur içi		113		
TOPLAM		148		
Maliye Nezareti Vâridât, ML.VRD.d., 4984, 1260–65/1844–49				
Hasköy	Tökeli, no. 4		Hıristiyan	
Hasköy	Rado, no. 5		Hıristiyan	
Hasköy	Bozahane, no. 6		Hıristiyan	
Hasköy	Haçator, no. 7		Hıristiyan	
Hasköy	Estefan, no. 8		Hıristiyan	
Hasköy	Maltız, no. 9		Hıristiyan	
Hasköy	Tosun, no. 10		Hıristiyan	
Piri Paşa	İsador, no. 11		Hıristiyan	
Hasköy	Merdivenli, no. 12		Hıristiyan	
Hasköy	Aci Kırço, no. 13		Hıristiyan	
Hasköy	Sarnıçlı, no. 14		Hıristiyan	

MAHALLE/ SEMT	MEYHANE ADI / YER TARİFİ	SAYI	SAHİBİNİN MİLLETİ	KAPA-TILAN
Hasköy	Kılıççı Bahçesi, no. 15		Hıristiyan	
Hasköy	Yağmur, no. 16		Hıristiyan	
Hasköy	Sazak, no. 17		Hıristiyan	
Hasköy	Kargir, no. 18		Hıristiyan	
Hasköy	Arpalı, no. 19		Hıristiyan	
Hasköy	Aci Mukir, no. 20		Hıristiyan	
Hasköy	Göncüoğlu, no. 1		Yahudi	
Hasköy	Davicun, no. 2		Yahudi	
Hasköy	Tekfurdağlı, no. 3		Yahudi	
Hasköy	Göncüoğlu, no. 4		Yahudi	
Hasköy	diğer Göncüoğlu, no. 5		Yahudi	
Hasköy	Davicun Koltuğu, no. 6		Yahudi	
Hasköy	diğer Davicun Koltuğu, no. 7		Yahudi	
Hasköy	diğer Davicun Koltuğu, no. 8		Yahudi	
Hasköy	diğer Davicun Koltuğu, no. 9		Yahudi	
Hasköy	Göncüoğlu Koltuğu, no. 10		Yahudi	
Hasköy	diğer Göncüoğlu Koltuğu, no. 11		Yahudi	
Hasköy	Mişon, no. 12		Yahudi	
Hasköy	diğer Göncüoğlu Koltuğu, no. 13		Yahudi	
Hasköy	**TOPLAM**	**30**		
Tatavla	Mimkaki, no. 1		Hıristiyan	
Tatavla	Sotori, no. 2		Hıristiyan	
Tatavla	Aneti, no. 3		Hıristiyan	
Tatavla	Nikola, no. 4		Hıristiyan	
Tatavla	Kasaboğlu, no. 5		Hıristiyan	
Tatavla	Yorgi, no. 6		Hıristiyan	
Tatavla	Cimandi, no. 7		Hıristiyan	
Tatavla	Çubukçu, no. 8		Hıristiyan	
Tatavla	Estati, no. 9		Hıristiyan	

MAHALLE/ SEMT	MEYHANE ADI / YER TARİFİ	SAYI	SAHİBİNİN MİLLETİ	KAPA-TILAN
Tatavla	Aci Sotori, no. 10		Hıristiyan	
Tatavla	Astavri, no. 11		Hıristiyan	
Tatavla	Aci Yanko, no. 12		Hıristiyan	
Tatavla	diğer Yanko, no. 13		Hıristiyan	
Tatavla	Panayot, no. 14		Hıristiyan	
Tatavla	Yamuncu Dane, no. 15		Hıristiyan	
Tatavla	Apostol, no. 16		Hıristiyan	
Tatavla	Kadırma, no. 17		Hıristiyan	
Tatavla	Rusidoğlu, no. 18		Hıristiyan	
Tatavla	Kosta, no. 19		Hıristiyan	
Tatavla	Çarıkişi, no. 20		Hıristiyan	
Tatavla	Kiryako, no. 21		Hıristiyan	
Tatavla	Ostevyako, no. 22		Hıristiyan	
Tatavla	Çanato, no. 23		Hıristiyan	
Tatavla	**TOPLAM**	23		
Beyoğlu	Aci Kabril, no. 1		Hıristiyan	
Beyoğlu	Beyaz Duvar, no. 2		Hıristiyan	
Beyoğlu	Orta, no. 3		Hıristiyan	
Beyoğlu	Kör Abraham, no. 4		Hıristiyan	
Beyoğlu	Astori, no. 5		Hıristiyan	
Beyoğlu	Bakkal koltuğu, no. 6		Hıristiyan	
Beyoğlu	İkilik Artin, no. 7		Hıristiyan	
Beyoğlu	Ozak Ohannes, no. 8		Hıristiyan	
Beyoğlu	Şişli, no. 9		Hıristiyan	
Beyoğlu	Deli Haçator, no. 10		Hıristiyan	
Beyoğlu	Aznavur Koltuğu, no. 11		Hıristiyan	
Beyoğlu	Şerbethane, no. 12		Hıristiyan	
Beyoğlu	Hammalbaşı, no. 13		Hıristiyan	
Beyoğlu	Aci Takzor, no. 14		Hıristiyan	
Beyoğlu	Kaytan, no. 15		Hıristiyan	
Beyoğlu	Papaz Koltuğu, no. 16		Hıristiyan	
Beyoğlu	Kazak Andon, no. 17		Hıristiyan	
Beyoğlu	Kısrık, no. 18		Hıristiyan	

MAHALLE/ SEMT	MEYHANE ADI / YER TARİFİ	SAYI	SAHİBİNİN MİLLETİ	KAPA-TILAN
Beyoğlu	Kibar Koltuğu, no. 19		Hıristiyan	
Beyoğlu	Amire Koltuğu, no. 20		Hıristiyan	
Beyoğlu	Baritan Koltuğu, no. 21		Hıristiyan	
Beyoğlu	Bağcı Koltuğu, no. 22		Hıristiyan	
Beyoğlu	Karabela Koltuğu, no. 23		Hıristiyan	
Macar	Manashan Koltuğu, no. 24		Hıristiyan	
İcadiye	Nikadi Koltuğu, no. 25		Hıristiyan	
İcadiye	Aleko Koltuğu, no. 26		Hıristiyan	
Yenişehir	Tanilli Koltuğu, no. 27		Hıristiyan	
Yenişehir	Aci Yorgi, no. 28		Hıristiyan	
Yenişehir	Sarı Masalya, no. 29		Hıristiyan	
Yenişehir	Tülbentçi Ohannes, no. 30		Hıristiyan	
Yenişehir	Topal Marko, no. 31		Hıristiyan	
Yenişehir	Eynardo, no. 32		Hıristiyan	
Yenişehir	Boşka, no. 33		Hıristiyan	
Yenişehir	Murad Koltuğu, no. 34		Hıristiyan	
Yenişehir	Çarıkişi, no. 35		Hıristiyan	
Çukur	Marko, no. 36		Hıristiyan	
Çukur	Zandam, no. 37		Hıristiyan	
Çukur	Eşekçioğlu, no. 38		Hıristiyan	
Çukur	Yarımcı Mağir, no. 39		Hıristiyan	
Çukur	Yenihan, no. 40		Hıristiyan	
Çukur	Bakmacalı, no. 41		Hıristiyan	
Çukur	Yağcı Koltuğu, no. 42		Hıristiyan	
Çukur	Aci Molak, no. 43		Hıristiyan	
Çukur	Tulumbacı Corci, no. 44		Hıristiyan	
Çukur	Aci Atanik, no. 45		Hıristiyan	
Çukur	Panayot Koltuğu, no. 46		Hıristiyan	
Çukur	Aci Esiro, no. 47		Hıristiyan	
Çukur	Kılisid Koltuğu, no. 48		Hıristiyan	
Çukur	Kara Yorgi, no. 49		Hıristiyan	
Çukur	Matak Koltuğu, no. 50		Hıristiyan	
Beyoğlu	**TOPLAM**	**50**		

KAYNAKLAR

ARŞİV BELGELERİ

BOA, A.{DVN.d., 37/6, 1264/1847.
BOA, A.{DVN.d., 830, 1206/1792.
BOA, A.{DVN.d., 831, 1207/1793.
BOA, A.{DVN.d., 834, 1207/1793.
BOA, A.{DVN.d., 835, 1207/1793.
BOA, A.{DVN.d., 836, 1207/1793.
BOA, A.{DVN.d., 837, 1207/1793.
BOA, A.{DVN.d., 852, 1220/1806.
BOA, A.{DVN.d., 881, 1250/1835.
BOA, A.{DVN.d., 832, 1207/1793.
BOA, A.{DVN.d., 833, 1207/1793.
BOA, A.}MKT.NZD., 102/51, 1270/1854.
BOA, A.}MKT.NZD., 330/12, 1277/1861.
BOA, C.ZB, 11/527, 1207/1793.
BOA, C.ZB, 16/772, 1211/1796.
BOA, C.ZB, 1675, 1226/1812
BOA, C.ZB, 1675, 1226/1812.
BOA, C.ZB, 682, 1216/1802.
BOA, C.ZB, 85/4208, 1200/1786.
BOA, C.ZB, 85/4208, 1200/1786.
BOA, C.ZB, 85/4208, 1200/1786.
BOA, C.ZB, 87/4312, 1225/1811.
BOA, C.ZB, 9/428, 1206/1792.
BOA, C.ZB, 101/5042, 1233/1817.
BOA, C.ZB, 1173, 1237/1821.
BOA, C.ZB, 37/1838, 1233/1817.
BOA, C.ZB, 39/1944, 1233/1817.
BOA, C.ZB, 57/2819, 1224/1809.
BOA, C.ZB, 70/3491, 1233/1817.

BOA, Cevdet Bahriye, 173/8162, 1208/1794.
BOA, Cevdet Sıhhiye, 6290, 1227/1812.
BOA, D.BŞM.d., 42648 [t.y.]
BOA, D.BŞM.TRE.d., 15233, 1206/1792.
BOA, D.BŞM.TRE.d., 15239, 1206/1792.
BOA, D.BŞM.TRE.d., 15257, 1207/1793
BOA, D.BŞM.TRE.d., 15257c, 1207/1793
BOA, D.BŞM.ZCR.d., 20289, 1209/1794.
BOA, D.BŞM.ZCR.d., 20446, 1241/1826.
BOA, D.BŞM.ZCR.d., 20469, 1245/1829.
BOA, D.BŞM.ZCR.d., 20472, 1246/1830.
BOA, D.BŞM.ZCR.d., 20485 [t.y.]
BOA, D.BŞM.ZCR.d., 20503 [t.y.]
BOA, D.BŞM.ZCR.d., 20524, 1253/1837.
BOA, D.BŞM.ZCR.d., 20555 [t.y.]
BOA, D.BŞM.ZCR.d., 9557 [t.y.]
BOA, DH.EUM.AYŞ, 73/1, 1337/1918.
BOA, DH.KMS, 60–2/4, 1337/1919.
BOA, DH.MKT, 1761/114, 1306/1889.
BOA, DH.MKT, 1787/47, 1308/1888.
BOA, DH.MKT, 2133/54, 1314/1897.
BOA, DH.MKT, 2397/86, 1316/1899.
BOA, DH.MKT, 579/6, 1320/1903.
BOA, HAT, 11/431, 1202/1788.
BOA, HAT, 11/433 [t.y.]
BOA, HAT, 11503, 1205/1789.
BOA, HAT, 184/8591 [t.y.]
BOA, HAT, 19/00871 [t.y.]
BOA, HAT, 19/911 [t.y.]
BOA, HAT, 192/9402, 1204/1789.
BOA, HAT, 192/9417, 1203/1788.
BOA, HAT, 195/9720, 1204/1789.
BOA, HAT, 206/10805 [t.y.]
BOA, HAT, 21/2013, 1202/1788.
BOA, HAT, 278/16369, 1230/1814.
BOA, HAT, 287/17226 [t.y.]
BOA, HAT, 335/19215 [t.y.]
BOA, HAT, 488/23958, 1240/1824.

BOA, HAT, 491/24051, 1242/1827.
BOA, HAT, 525/25726 [t.y.]
BOA, HAT, 590/29010, 1255/1840.
BOA, HAT, 639/31486, 1242/1826.
BOA, HAT, 669/32648, 1242/1826.
BOA, HAT, 9428, 1206/1792.
BOA, HAT, 9402, 1204/1789.
BOA, KK.d., 5490/009 [t.y.]
BOA, MAD.d., 15744, 1228.
BOA, MAD.d., 22851, 1261.
BOA, MAD.d., 22929, 1247.
BOA, MAD.d., 6846, 1234.
BOA, MAD.d., 6854, 1239.
BOA, MAD.d., 6855, 1238.
BOA, ML.VRD.d., 4984, 1260–65/1844–49.
BOA, ML.VRD.d., 4984, 1260–65 /1844–48.
BOA, ML.VRD.d., 66, 1254/1838.
BOA, NFS.d., 19, 1247/1832.
BOA, NFS.d., 3, 1207/1793.
BOA, NFS.d., 4, 1207/1793.
BOA, NFS.d., 6, 1207/1793.
BOA, NFS.d., 7, 1207/1793.

KİTAPLAR-MAKALELER

ABDÜLAZİZ BEY, *Osmanlı Âdet, Merasim ve Tabirleri*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1995.

ABOU-EL HAJ, Ri'fat, *The 1703 Rebellion and the Structure of Ottoman Politics*, Nederlands Historisch-Archeologisch Instituut te Istanbul, İstanbul, 1984.

AHMED LÜTFİ EFENDİ, *Vak'anüvis Ahmed Lütfi Efendi Tarihi*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1999.

AHMET CEVDET PAŞA, *Tarih-i Cevdet*, 3, Üçdal Neşriyat, İstanbul, 1983.

AKARLI, Engin, "Gedik: A Bundle of Rights and Obligations for Istanbul Artisans and Traders, 1750–1840", *Law, Anthropology and the Constitution of the Social: Making Persons and Things*, ed. Alain Pottage ve Martha Mundy, Cambridge University Press, Cambridge-New York, 2005, s. 166–200.

———, "Gedik: Implements, Mastership, Shop Ususfruct and Monopoly

Among Istanbul Artisans, 1750–1850", *Wissenschaftskolleg Jahrbuch*, Berlin, 1985–86, s. 223–232.

AKGÜNDÜZ, Ahmet, "Osmanlı İmparatorluğu ve Dış Göçler, 1782–1922", *Toplum ve Bilim*, 80, 1999, s. 144–170.

AKTEPE, Münir, *Patrona İsyanı (1730)*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul, 1958.

———, "İstanbul'un Nüfus Meselesine Dair Bazı Vesikalar", [İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi] *Tarih Dergisi*, 9/13, 1958, s. 1–30.

AKYAZICI ÖZKOÇAK, Selma, "Coffeehouses: Rethinking the Public and Private in Early Modern Istanbul", *Journal of Urban History*, 33/6, Eylül 2007, s. 965–986.

ALİ SAMİ, *Karagöz Beyoğlu'nda*, Asır Matbaası, İstanbul [t.y.].

ALTINAY, Ahmet Refik, *Hicri On İkinci Asırda İstanbul Hayatı: 1100–1200*, Türk Tarih Encümeni, İstanbul, 1930.

———, *Onuncu Asr-ı Hicri'de İstanbul Hayatı*, haz. Abdullah Uysal, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Ankara, 1987.

———, *Onbirinci Asr-ı Hicri'de İstanbul Hayatı: 1592–1688*, Enderun Kitabevi, İstanbul, 1988.

AND, Metin, "Wine, Other Drinks and Drugs", *Istanbul in the 16th Century: The City, the Palace and Daily Life*, Akbank, İstanbul, 1994.

AYDIN, Mahir, "Sultan II. Mahmud Döneminde Yapılan Nüfus Tahrirleri", *Sultan II. Mahmud ve Reformları Semineri*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1990, s. 81–107.

AYNURAL, Salih, *İstanbul Değirmenleri ve Fırınları: Zahire Ticareti (1740–1840)*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2001.

AYVERDİ, Ekrem Hakkı, *19. Asırda İstanbul Haritası*, İstanbul Fetih Derneği, İstanbul, 1958.

BAER, Gabriel, "Popular Revolt in Ottoman Cairo", *Der Islam*, 54/2, 1977, s. 215–242.

BALDWIN, Jack E., "Prostitution, Islamic Law and Ottoman Societies", *Journal of the Economic and Social History of the Orient*, 55/1, 2012, s. 117–152.

BASİRETÇİ ALİ EFENDİ, *İstanbul Mektupları*, Kitabevi, İstanbul, 2001.

BAŞARAN, Betül, *Selim III: Social Control and Policing in Istanbul at the End of the Eighteenth Century*, Brill, London, 2014.

BECCARIA, Cesare, *Dei delitti e delle pene*, [b.y.y.] 1764.

BEHAR, Cem, *A Neighborhood in Ottoman Istanbul: Fruit Vendors and Civil Servants in the Kasap Ilyas Mahalle*, State University of New York Press, Albany, 2003.

BİNGÖL, Sedat, *1829 İstanbul Nüfus Sayımı ve Tophane Kasabası*, Anadolu Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, Eskişehir, 2004.

1730 Patrona İsyanı Hakkında bir Eser: Abdi Tarihi, ed. Faik Reşit Unat, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1943.

BULUT, Rukiye, "18. Yüzyılda İstanbul Nüfusunun Artmaması için Alınan Tedbirler", *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, 1/3, Aralık 1967, s. 30–33.

CÂBÎ ÖMER EFENDİ, *Câbî Târihi (Târîh-i Sultân Selîm-i Sâlis ve Mahmûd-i Sânî): Tahlîl ve Tenkidli Metin*, 1–2, haz. Mehmet Ali Beyhan, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2003.

CRONIN, Stephanie, "Introduction", *Subalterns and Social Protest: History from Below in the Middle East and North Africa*, ed. Stephanie Cronin, Routledge, London, 2008, s. 1–23.

ÇADIRCI, Musa, "Tanzimat Döneminde Çıkarılan Men-i Mürur ve Pasaport Nizamnameleri", *Belgeler*, 15/19, 1993, s. 169–181.

D'OHSSON, Mouradgea, *XVIII. Yüzyıl Türkiyesinde Örf ve Âdetler*, Tercüman 1001 Temel Eser [t.y.].

DEVELİ, Hayati, *XVIII. Yüzyıl İstanbul'a Dair Risâle-i Garîbe*, Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2010.

ERGENE, Boğaç, "On Ottoman Justice: Interpretations of Conflict (1600–1800)", *Islamic Law and Society*, 8, 2001, s. 52–87.

———, *Local Court, Provincial Society, and Justice in the Ottoman Empire: Legal Practice and Dispute Resolution in Çankırı and Kastamonu, 1652–1744*, Brill, Leiden-Boston, 2003.

ERGİN, Nina, "Bathing Business in Istanbul: A Case Study of the Çemberlitaş Hamamı in the Seventeenth and Eighteenth Centuries", *Bathing Culture of Anatolian Civilizations: Architecture, History, and Imaginations, Ancient Near Eastern Studies*, ed. Nina Ergin, Peeters, Leuven-Paris-Walpole [MA], 2011, s. 142–168.

———, "The Albanian Tellâk Connection: Labor Migration to the Hamams of Eighteenth-Century Istanbul, Based on the 1752 İstanbul Hamâmları Defteri", *Turcica*, 43, 2012, s. 229–254.

ERGİN, Osman Nuri, *Mecelle-i Umûr-ı Belediyye*, İBB Kültür İşleri Daire Başkanlığı Yayınları, İstanbul, 1995.

ERGUT, Ferdan, "Policing the Poor in the Late Ottoman Empire", *Middle Eastern Studies*, 38, 2002, s. 149–164.

ERTUĞ, Nejdet, *Osmanlı Döneminde İstanbul Deniz Ulaşımı ve Kayıkçılar*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2001.

———, *Osmanlı Döneminde İstanbul Hamalları*, Timaş Yayınları, İstanbul, 2008.

ESAD EFENDİ, *Üss-i Zafer (Yeniçeriliğin Kaldırılmasına Dair)*, haz. Mehmet Arslan, Kitabevi, İstanbul, 2005.
ETON, William, *19. Yüzyılın Başında Osmanlı İmparatorluğu*, Kitabevi, İstanbul, 2009.
EVLİYA ÇELEBİ, *Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, 1 (1. Kitap), haz. Seyit Ali Kahraman ve Yücel Dağlı, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2003.
EYÜPGİLLER, Kutgün ve Mine ÖZALTIN, "Restitüsyon ve Restorasyon", *Bir Şaheser: Süleymaniye Külliyesi*, ed. Selçuk Mülayim, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2007, s. 193–232.
FAHMY, Khaled, "Prostitution in Egypt in the Nineteenth Century", *Outside In: On the Margins of the Modern Middle East*, ed. Eugene Rogan, I. B. Tauris, London, 2002, s. 77–104.
FAROQHI, Suraiya, "Social Life in Cities", *An Economic and Social History of the Ottoman Empire, 1300–1914*, ed. Halil İnalcık ve Donald Quataert, Cambridge University Press, Cambridge, 1994, s. 576–608.
_______, "Labor Recruitment and Control in the Ottoman Empire (Sixteenth and Seventeenth Centuries)", *Manucaturing the Ottoman Empire and Turkey, 1500–1950*, ed. Donald Quataert, State Universtiy of New York Press, Albany, 1994, s. 13–58.
_______, "Eyüp Kadı Sicillerine Yansıdığı Şekliyle 18. Yüzyıl 'Büyük İstanbul'una Göç", *18. Yüzyıl Kadı Sicilleri Işığında Eyüp'te Sosyal Yaşam*, ed. Tülay Artan, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1998.
_______, "Migration into Eighteenth Century 'Greater Istanbul' as Reflected in the Kadı Registers of Eyüp" *Turcica*, 30, 1998, s. 163–183.
_______, *Osmanlı Zanaatkârları*, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2011.
FREUD, Sigmund, *The Uncanny*, Penguin Books, London, 2003.
GARA, Eleni, "Popular Protest and the Limitations of Sultanic Justice", *Popular Protest and Political Participation in the Ottoman Empire*, ed. Eleni Gara, M. Erdem Kabadayı ve Christoph K. Neumann, Istanbul Bilgi University Press, İstanbul, 2012, s. 89–104.
Georg Oğlukyan'ın Ruznamesi: 1806–1810 İsyanları, III. Selim, IV. Mustafa, II. Mahmud ve Alemdar Mustafa Paşa, çev. Hrand D. Andreasyan, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1972.
GEORGEON, François, "Ottomans and Drinkers", *Outside In: On the Margins of the Modern Middle East*, ed. Eugene Rogan, Tauris, London, 2002, s. 7–30.
GINIO, Eyal, "The Administration of Criminal Justice in Ottoman Selanik during the Eighteenth Century", *Turcica*, 30, 1998, s. 185–209.

GÖKÇEN, Ahmet, *Tanzimat Dönemi Osmanlı Ceza Kanunları ve Bu Kanunlardaki Ceza Müeyyideleri*, İstanbul, 1989.

GREHEN, James, "Street Violence and Social Imagination in Late-Mamluk and Ottoman Damascus (ca. 1500–1800)", *International Journal of Middle East Studies*, 35/2, 2003, s. 215–236;

HAIM, Gerber, *State, Society and Law in Islam: Ottoman Law in Comparative Perspective*, Suny Press, Albany, 1994.

HAMADEH, Shirine, *Şehr-i Sefa: 18. Yüzyılda İstanbul*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2010.

_______, "Mean Streets. Space and Moral Order in Early Modern Istanbul", *Turcica*, 44, 2013, s. 249–277.

HANSEN, Adam, "Sin City and the 'Urban Condom': Rogues, Writing, and the Early Modern Urban Environment", *Rogues and Early Modern English Culture*, ed. Craig Dionne ve Steve Mentz, University of Michigan Press, Ann Arbor, 2006, s. 213–232.

HEYD, Uriel, *Studies in Old Ottoman Criminal Law*, Clarendon Press, Oxford, 1973.

HİÇYILMAZ, Ergun, *Eski İstanbul Meyhaneleri ve Alemleri*, Pera Orient, İstanbul, 1992.

History After the Three Worlds: Post-Eurocentric Historiographies, ed. Arif Dirlik, Vinay Bahl ve Peter Gran, Rowmen & Littlefield Publishers, Oxford, 2000.

HUNT, Alan, *Governance of the Consuming Passions: A History of Sumptuary Law*, St. Martin's Press, New York, 1996.

HÜR, Ayşe, "Gedikpaşa", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, 3, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, İstanbul, 1994, s. 388–389.

İNCİCYAN, P. Ğugios, *XVIII. Asırda İstanbul*, çev. Hrand D. Andreasyan, Baha Matbaası, İstanbul, 1976.

KAFADAR, Cemal, "Janissaries and Other Riffraff of Ottoman Istanbul: Rebels Without a Cause?", *International Journal of Turkish Studies*, 13, 2007, s. 113–134.

_______, *Kim Var İmiş Biz Burada Yoğ İken - Dört Osmanlı: Yeniçeri, Tüccar, Derviş ve Hatun*, Metis Yayınları, İstanbul, 2012.

KALA, Ahmet, *İstanbul Ahkâm Defterleri: İstanbul'da Sosyal Hayat*, İstanbul Araştırmaları Merkezi, İstanbul, 1997.

KARAL, Enver Ziya, *Osmanlı İmparatorluğu'nda İlk Nüfus Sayımı, 1831*, İstatistik Umum Müdürlüğü, Ankara, 1943.

KARPAT, H. Kemal, *Osmanlı Nüfusu 1830–1914*, Timaş Yayınları, İstanbul, 2010.

KAYGILI, Osman Cemal, *Eski Bir Akşamcının Defterinden*, Arma Yayınları, İstanbul, 2003.

KIRLI, Cengiz, "Kahvehaneler ve Hafiyeler: 19. Yüzyıl Ortalarında Osmanlı'da Sosyal Kontrol", *Toplum ve Bilim*, 83, Kış 1999–2000, s. 58–77.

KIRLI, Cengiz ve Betül BAŞARAN, "18. Yüzyıl Sonlarında İstanbul Esnafı", haz. Fatmagül Demirel, *Osmanlı'dan Cumhuriyete Esnaf ve Ticaret*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2012, s. 7–20.

KOÇU, Reşad Ekrem, *Bostancıbaşı Defterleri*, İstanbul Enstitüsü Mecmuası, 4, İstanbul, 1958.

_______, "Balaban İskelesi, Balaban İskelesi Hanları, Bekâr Odaları, Kahvehaneleri, Kayıkhaneleri", *İstanbul Ansiklopedisi*, 4, İstanbul Ansiklopedisi ve Neşriyat Kollektif Şirketi, İstanbul, 1960, s. 1949–1955.

_______, "Bağçekapusu", *a.g.e.*, s. 1791–1792.

_______, "Bağçekapusu İskelesi, Kayıkhaneleri ve Bekâr Odaları", *a.g.e.*, s. 1793–1794.

_______, "Balıkpazarı", *a.g.e.*, s. 2022–2024.

_______, "Balıkpazarı Meyhâneleri", *a.g.e.*, s. 2029–2030.

_______, "Baloz, Balozlar", *a.g.e.*, s. 2065–2066.

_______, "Bekâr Çamaşırcıları", *İstanbul Ansiklopedisi*, 5, İstanbul Ansiklopedisi ve Neşriyat Kollektif Şirketi, İstanbul, 1961, s. 2405–2406.

_______, "Bekâr Hanları, Bekâr Odaları", *a.g.e.*, s. 2406–2408.

_______, "Bekâr, Bekâr Uşağı, Bekâr Uşağı Nizamı", *a.g.e.*, s. 2393–2404.

_______, "Fırın, Fırıncı Uşakları", *İstanbul Ansiklopedisi*, 11, Koçu Yayınları, İstanbul, 1971, s. 5761–5764.

_______, "Galata Bekâr Odaları", *a.g.e.*, s. 5887–5888.

_______, "Galata Rıhtımı", *a.g.e.*, s. 5920–5921.

_______, "Galata Meyhaneleri", *a.g.e.*, s. 5916–5919.

_______, *Eski İstanbul'da Meyhaneler-Meyhane Köçekleri*, İstanbul Ansiklopedisi Bürosu Notları: 1, İstanbul [t.y.].

_______, *Yeniçeriler*, Koçu Yayınları, İstanbul, 1964.

KÖMÜRCİYAN, Eremya Çelebi, *İstanbul Tarihi: XVII. Asırda İstanbul*, Eren Yayıncılık, İstanbul, 1988.

KUBAN, Doğan, *İstanbul, Bir Kent Tarihi: Bizantion, Konstantinopolis, İstanbul*, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, İstanbul, 2004.

KURU, Selim, "Yaşanan, Söylenen ve Yazılan: Erkekler Arasında Tutkusal İlişkiler", *Cogito*, 65–66, 2011, s. 263–277.

LÂTİFÎ, *Evsâf-ı İstanbul*, haz. Nermin Suner, İstanbul Fetih Cemiyeti Yayınları, İstanbul, 1977.

MARCUS, Abraham, *The Middle East on the Eve of Modernity: Aleppo in the Eighteenth Century*, Columbia University Press, New York, 1989.

MANTRAN, Robert, *XVI.–XVII. Yüzyıl'da İstanbul'da Gündelik Hayat*, Eren Yayınları, İstanbul, 1991.

MASTERS, Bruce, "Aleppo's Janissaries: Crime Syndicate or Vox Populi?", *Popular Protest and Political Participation in the Ottoman Empire*, ed. Eleni Gara, M. Erdem Kabadayı ve Christoph K. Neumann, Istanbul Bilgi University Press, İstanbul, 2012, s. 159–177.

McGOWAN, Bruce, "The Age of the Ayans, 1699–1812", *A Social and Economic History of the Ottoman Empire, 1600–1914*, 2, ed. Halil İnalcık ve Donald Quataert, Cambridge University Press, Cambridge, 1997, s. 678–758.

MELTON, James Von Horn, *The Rise of the Public in Enlightement Europe*, Cambridge University Press, Cambridge, 2001.

"Meyhane", *Rakı Ansiklopedisi*, Overteam Yayınları, İstanbul, 2010, s. 378–381.

MINTZURI, Hagop, *İstanbul Anıları 1897–1940*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2008.

NEUMANN, Christoph K., "A Contribution to the Social Geography of Alcohol in Mid-Nineteenth Century Istanbul", *Şehrâyîn - Die Welt der Osmanen, die Osmanen in der Welt: Wahrnehmungen, Begegnungen und Abgrenzungen, Harrassowitz*, ed. Yavuz Köse, Weisbaden, 2012, s. 173–184.

OCAK, Ahmet Yaşar, *Osmanlı Toplumunda Zındıklar ve Mülhidler Yahut Dairenin Dışına Çıkanlar (15.–17. Yüzyıllar)*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1999.

OLIVIER, Guillaume-Antoine, *Voyage dans l'Empire Ottoman, l'Egypte et la Perse*, Agasse, Paris, 1809.

OLSON, Robert W., "The Esnaf and Patrona Halil Rebellion of 1730: A Realignment in Ottoman Politics", *Journal of the Economic and Social History of Orient*, 17, 1974, s. 329–344.

________,"The Janissaries, Esnaf and the Revolt of 1740 in Istanbul: Social Upheaval and Political Realigments in the Ottoman Empire", *The Journal of Economic and Social History of the Orient*, 20/2, 1997, s. 185–207.

ORTAYLI, İlber, *Tanzimattan Cumhuriyete Yerel Yönetim Geleneği*, Hil Yayınları, İstanbul, 1985.

________, *İstanbul'dan Sayfalar*, Alkım Yayınları, İstanbul, 1986.

Outlaws in Medieval and Early Modern England: Crime, Government and Society, c. 1066–c. 1600, ed. Paul Dalton ve John C. Appleby, Ashgate, Burlington, 2009.

ÖZBEK, Nadir, "'Beggars' and 'Vagrants' in Ottoman State Policy and Public Discourse, 1876–1914", *Middle Eastern Studies*, 45/5, 2009, s. 783–801.

ÖZKAYA, Yücel, "Osmanlı İmparatorluğu'nda XVIII. Yüzyılda Göç Sorunu", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Araştırmaları Dergisi*, 14/25, 1981, s. 171–208.

PANZAC, Daniel, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Veba (1700–1850),* Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2011.

PEIRCE, Leslie, *Morality Tales: Law and Gender in the Ottoman Court of Aintab,* University of California Press, Berkeley, 2003.

PERVITITCH, Jacques, *Sigorta Haritalarında İstanbul,* Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2003.

PETERS, Rudolph, *Crime and Punishment in Islamic Law: Theory and Practice from the Sixteenth to the Twenty-First Century,* Cambridge University Press, New York, 2006.

QUATAERTS, Donald, "Clothing Laws, State and Society in the Ottoman Empire, 1720–1829", *International Journal of Middle East Studies,* 29/3, Ağustos 1997, s. 403–425.

RASİM, Ahmet, *Muharrir, Şair, Edip,* Tercüman 1001 Temel Eser, İstanbul, 1980.

RAYMOND, Andrè, "Quartiers et mouvements popularires au Caire au XVIIIe siecle", *Political and Social Change in Modern Egypt: Historical Studies from the Ottoman Conquest to the United Arab Republic,* ed. Petr Malcolm Holt, Oxford University Press, London, 1968, s. 104–116.

________, *Yeniçerilerin Kahiresi: Abdurrahman Kethüda Zamanında Bir Osmanlı Kentinin Yükselişi,* Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1999.

RIEDLER, Florian, "Public People: Seasonal Work Migrants in Nineteenth Century Istanbul", *Public Istanbul: Spaces and Spheres of the Urban,* ed. Frank Eckardt ve Kathrin Wildner, Transcript, Bielefeld, 2008, s. 233–253.

________, "Wanderarbeiter (*bekar*) im Istanbul des 19. Jahrhunderts: Zwischen Marginalität und Normalität"', *Bettler, Prostituierte, Paria: Randgruppen in asiatischen Gesellschaften,* ed. Ajnja Pistor-Hatam ve Antje Richter, EB-Verlag, Hamburg, 2008, s. 143–158.

RUBIN, Avi, *Ottoman Nizamiye Courts: Law and Modernity,* Palgrave, London, 2011.

SAKAOĞLU, Necdet, "Cebehane", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi,* 2, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, İstanbul, 1994, s. 390–391.

SAKAOĞLU, Necdet ve Nuri AKBAYAR, *Binbir Gün Binbir Gece: Osmanlı'dan Günümüze İstanbul'da Eğlence Yaşamı,* Denizbank Yayınları, İstanbul, 1999.

SARİYANNİS, Marinos, "'Mob', 'Scamps', and Rebels in the 17th Century Istanbul: Some Remarks on Ottoman Social Vocabulary", *International Journal of Turkish Studies,* 11/1–2, 2005, s. 9–12.

SAYERS, David Selim, *Tıflî Hikâyeleri,* İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2013.

SCOGNAMILLO, Giovanni, *Beyoğlu'nda Fuhuş*, Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul, 1994.

SEMA, Sadri, *Eski İstanbul Hatıraları*, Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2008.

SEMERDJIAN, Elyse, *'Off the Straight Path': Illicit Sex, Law, and Community in Ottoman Aleppo*, Syracuse University Press, Syracuse, 2008.

SHAW, Stanford J., *Between Old and New: The Ottoman Empire under Sultan Selim III, 1789–1807*, Harvard University Press, Cambridge, 1971.

SHAW, Standford Jay ve Ezel Kural SHAW, *History of the Ottoman Empire and Modern Turkey: Reform, Revolution, and Republic: The Rise of Modern Turkey 1808–1975*, 2, Cambridge University Press, Cambridge, 1977.

SHOEMAKER, Robert B., *The London Mob: Violence and Disorder in Eighteenth Century England*, Hambledon & London, London, 2007.

SUNAR, Mehmet Mert, "XIX. Yüzyıl Başları İstanbul'unda Esnaf Yeniçeriler", *Güneydoğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, 18, 2010, s. 59–85.

ŞÂNÎ-ZÂDE MEHMED 'ATÂ'ULLAH EFENDİ, *Şânî-zâde Târîhi (1223–1237/1808–1821)*, ed. Ziya Yılmazer, Çamlıca Basım Yayın Kitapları, İstanbul, 2008.

TAMDOĞAN, Işık, "Atı Alan Üsküdar'ı Geçti ya da 18. Yüzyılda Üsküdar'da Şiddet ve Hareketlilik İlişkisi", *Osmanlı'da Asayiş, Suç ve Ceza, 18.–20. Yüzyıllar*, der. Noemi Levy ve Alexandre Toumarkeine, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2007, s. 80–95.

TAMDOĞAN-ABEL, Işık, "Hanlar ya da Osmanlı Kentinde Yabancı", *Osmanlı İmparatorluğu'nda Yaşamak*, ed. François Georgeon ve Paul Dumont, İletişim Yayınları, İstanbul, 2011, s. 387–406.

TANYELİ, Uğur, "Klasik Dönem Osmanlı Metropolünde Konutun 'Reel' Tarihi", *Doğan Kuban'a Armağan*, haz. Zeynep Ahunbay, Deniz Mazlum ve Kutgün Eyüpgiller, Eren Yayınları, İstanbul, 1996, s. 57–71.

_______, "18. Yüzyıl Osmanlı Halk Anlatılarında Tekinsiz Kent İstanbul", *Prof. Dr. Gürhan Tümer'e Armağan: Mimarlığın Çerçevesinde Mekânın İçinde Kuram, Eylem, Söylem*, ed. Özlem Erdoğdu Erkarslan, Özlem Arıtan ve Didem Akyol Altun, Mimarlar Odası İzmir Şubesi Yayınları, İzmir, 2011, s. 317–330.

_______, "Yerötesilik Pratikleri ve Mimarlığın İcadı", *Dosya*, 33, 2014, s. 8–21.

TAPPER, Richard, "Blood, Wine and Water: Social and Symbolic Aspects of Drinks and Drinking in the Islamic Middle East", *Culinary Culture of the Middle East*, ed. Sami Zubaida ve Richard Tapper, I. B. Tauris, London, 1994, s. 215–231.

TAYLESANİZÂDE HÂFIZ ABDULLAH EFENDİ, *İstanbul'un Uzun Dört Yılı (1785–1789): Taylesanizâde Hâfız Abdullah Efendi Tarihi*, 1, haz. Feridun M. Emecen, Tarih ve Tabiat Vakfı Yayınları, İstanbul, 2003.

TEVFİK, Mehmet, *İstanbul'da Bir Sene*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1987.

TURAN, Ahmet Nezihi, *Acısıyla Tatlısıyla Boza: Bir İmparatorluk Meşrûbatının Tarihi, Coğrafyası, Kimyası, Edebiyatı*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2007.

TÜRKCAN, Ergun, "Osmanlı Toplum Yaşayışıyla İlgili Belgeler-Bilgiler: İngiliz Konsolosluk Raporlarına Göre - 110 Yıl Önce İstanbul'da Çalışma Hayatı", *Tarih ve Toplum*, 11, 1984, s. 35–41.

VIDLER, Anthony, *The Architectural Uncanny: Essays in the Modern Homely*, The MIT Press, Cambridge, 1992.

WENSINCK, Arent Jan ve Joseph SADAN, "Khamr", *Encyclopedia of Islam*, 2nd ed., ed. Peri J. Bearman vd., Brill Online, 2016. (http://referenceworks.brillonline.com/entries/encyclopaedia-of-islam-2/khamr-COM_0490; erişim tarihi: 8 Haziran 2016)

WHITE, Charles, *Drei Jahre in Constantinople, oder Sitten und Einrichtungen der Türken*, 3, Franckh, Stuttgart, 1846.

WILKINS, Charles, *Forging Urban Solidarities: Ottoman Aleppo, 1640–1700*, Brill, Leiden, 2009.

WYERS, Mark David, *"Wicked" Istanbul: The Regulation of Prostitution in the Early Turkish Republic*, Libra Yayıncılık, İstanbul, 2012.

YAŞAR, Ahmet, *Osmanlı Kahvehaneleri: Mekân, Sosyalleşme, İktidar*, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2010.

YERASİMOS, Stefanos, "16. Yüzyıl'da İstanbul Evleri", *Soframız Nur Hanemiz Mamur*, haz. Suraiya Faroqhi ve Christoph Neumann, Kitap Yayınevi, İstanbul , 2006, s. 307–332.

YI, Eunjeong, *Guild Dynamics in Seventeenth-Century Istanbul: Fluidity and Leverage*, Brill, Leiden, 2004.

________, "Artisans' Networks and Revolt in Late Seventeenth-Century Istanbul: An Examination of the Istanbul Artisans' Rebellion of 1688", *Popular Protest and Political Participation in the Ottoman Empire*, ed. Eleni Gara, M. Erdem Kabadayı ve Christoph K. Neumann, Istanbul Bilgi University Press, İstanbul, 2012, s. 105–126.

YILDIRIM, Nuran, *İstanbul'un Sağlık Tarihi*, İstanbul Avrupa Kültür Başkenti Ajansı, İstanbul, 2010.

ZARINEBAF, Fariba, *Crime and Punishment in Istanbul 1700–1800*, California University Press, Berkeley, 2010.

ZE'EVI, Dror, *Müslüman Toplumunda Arzu ve Aşk, 1500–1900*, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2008.

ZILFI, Madeline, "Goods in the Mahalle: Distributional Encounters in

Eighteenth-Century Istanbul", *Consumption Studies and the History of the Ottoman Empire, 1550–1922*, ed. Donald Quataert, State University of New York Press, Albany, 2000, s. 289–312.

ZUBAIDA, Sami, *Law and Power in the Islamic World*, I. B. Tauris, New York, 2003.

TEZLER

AKARLI, Engin, "Ottoman Population in Europe in the 19th Century: Its Territorial, Racial, and Religious Composition", yüksek lisans tezi, University of Wisconsin-Madison, Madison [WI], 1970.

BAŞARAN, Betül, "Remaking the Gate of Felicity: Policing, Social Control, and Migration in Istanbul at the End of Eighteenth Century, 1789–1793", doktora tezi, The University of Chicago, Chicago [IL], 2007.

ERTUĞ, Hüseyin Nejdet "Osmanlı Kefalet Sistemi ve 1792 Tarihli bir Kefalet Defterine Göre Boğaziçi", yüksek lisans tezi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya, 2000.

KAFADAR, Cemal, "Yeniçeri-Esnaf Relations: Solidarity and Conflict", yüksek lisans tezi, McGill University, Montreal, 1981.

KIRLI, Cengiz, "The Struggle Over Space: Coffeehouses of Ottoman Istanbul, 1780–1845", doktora tezi, Binghamton University (The State University of New York), Binghamton [NY], 2000.

PINON DEMİRÇİVİ, Mathilde, "Le Grand Bazar d'Istanbul et ses environs: formes, foncitons et transformations des han construits entre le début du XVIIIe siecle et le millieu du XIXe siecle", doktora tezi, Université Paris IV-Sorbonne, Paris, 2009.

SUNAR, Mehmet Mert, "Cauldron of Dissent: A Study of the Janissary Corps, 1807–1826", doktora tezi, Binghamton University (The State University of New York), Binghamton [NY], 2006.

TURNA, Nalan, "The Everyday Life of Istanbul and its Artisans, 1808–1839", doktora tezi, Binghamton University (The State University of New York), Binghamton [NY], 2006.

ÜSTÜN, Kadir, "Re-thinking Vaka-i Hayriyye (the Auspicious Event): Elimination of the Janissaries on the Path to Modernization", yüksek lisans tezi, Bilkent Üniversitesi, Ankara, 2002.

YAŞAR, Ahmet, "The Coffeehouses in Early Modern Istanbul: Public Space, Sociability and Surveillance", yüksek lisans tezi, Boğaziçi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2003.

WEB SİTESİ

www.brillonline.com

YAZMALAR

HALİL NURİ, *Târih-i Nûri,* yazma, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, ty. 5996.

Hubannâme-Zenannâme, yazma, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, 5502, 1793–94, y. 41a.

DİZİN

Geç Osmanlı payitahtında marjinalite, meşru ile gayrimeşrunun tam sınırı üzerinde konumlanma haline işaret eder. Bir toplumsal grup, pratik veya mekân için marjinal olmak, varlığı ne bütün olarak kabul edilebilir ne de bütünüyle reddedilebilir olmak demektir.

Bekârlar, hem kentin ihtiyaç duyduğu işgücünün önemli kesimini sağlayan bir grup oluşturuyor hem de aile denetiminden yoksun tekil kişiler olarak nitelenip mahalle odaklı yaşama tehdit olarak algılanıyorlardı.

Meyhane de böyle bir mekân, çünkü içki kullanımı uzun zaman boyunca sadece gayrimüslimler için olağan sayılan, en azından resmen böyle ifade edilen bir pratik. Oysa Müslümanların da bir kesimi, hemen her dönemde içki içmekteydi.

Kitap, geç Osmanlı İstanbulu'nun söz konusu iki "yarı gizli" ama çok olağan marjinal olgusunu aydınlatmayı deniyor. Hep sorun olarak tanımlanmış, aşağılanmış, ancak onlarsız olunamayan bir dizi gerçekliğin tarihsel izlerini sürüyor.

ISBN: 978-605-4642-62-5

9 786054 642625

SUNA VE İNAN
KIRAÇ VAKFI

